

VIGILIA

2023 *december*

FREDERICK BUECHNER *A születés*

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

Kinek tartom Krisztust? Mit vár tőlünk Krisztus?

BÁBEL BALÁZS, BARTÓK TIBOR SJ, BERHIDAI PIUSZ OFM,
FRENYÓ ZOLTÁN, GELENCSÉR GÁBOR, GERÉBY GYÖRGY,
GLOVICZKI ZOLTÁN, HALMAI TAMÁS, HÁY JÁNOS,
HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUCS ADÉL PETRA OP, KISS JUDIT ÁGNES,
KUZMÁNYI ISTVÁN, LUKÁCS FLÓRA, LUKÁCS OTILIA, MARTOS
LEVENTE BALÁZS, ÖSS MÓNIKA, PÉCSI GYÖRGYI, PECSUK OTTÓ,
RUBOVSKY RITA, SCHÄFFER ERZSÉBET, SZILASI LÁSZLÓ,
VÁRSZEGI ASZTRIK OSB *és* ZAMFIR KORINNA *válaszai*

TÖRÖK ENDRE EMLÉKEZETE

BEDNANICS GÁBOR, KISS SZEMÁN RÓBERT, KÖRMENDY
ZSUZSANNA *és* PÁLFALVI LAJOS *írásai*

Beszélgetés VISKY ANDRÁSSAL

VIGILIA 2023 december

Frederick Buechner: A SZÜLETÉS 1057

TANULMÁNY

Urbán József SchP: „NINCS UTOLSÓ VENDÉG” (II. rész) 1061

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

KINEK TARTOM KRISZTUST? MIT VÁR TŐLÜNK KRISZTUS?
Bábel Balázs, Bartók Tibor SJ, Berhidai Piusz OFM,
Frenyó Zoltán, Gelencsér Gábor, Geréby György, Gloviczki
Zoltán, Halmai Tamás, Háy János, Hegedűs Gyöngyi,
Kakucs Adél Petra OP, Kiss Judit Ágnes, Kuzmányi István,
Lukács Flóra, Lukács Ottilia, Martos Levente Balázs,
Őss Mónika, Pécsi Györgyi, Pecsuk Ottó, Rubovszky Rita,
Schäffer Erzsébet, Szilasi László, Várszegi Asztrik OSB és
Zamfir Korinna válaszai 1071

TÖRÖK ENDRE EMLÉKEZETE

Körmendy Zsuzsanna: EMLÉKEZÉS TÖRÖK ENDRÉRE 1116
Pálfalvi Lajos: DOSZTOJEVSZKIJ KÜLÖNÖS OROSZÁGA 1121
Kiss Szemán Róbert: A CSEH ÉS SZLOVÁK KATOLIKUS IRODALOM MODERNKORI
TRAUMÁI 1126
Bednánics Gábor: AZ EGZISZTENCIALIZMUS KÉRDÉSEI ÉS KIHÍVÁSAI A 21.
SZÁZADBAN 1132

SZÉP/ÍRÁS

Oravecz Imre: ALKONYNAPLÓ (próza) 1137
Kemény István: JÉZUS SEGÍTSI; CIGARETTA A TERASZON (versek) 1140
Halmai Tamás: PILINSZKY JÁNOS HAGYATÉKÁBÓL 1141
A BOLDOG EMBER; MINT ÉLŐ KÖVEK; ÉJJEI TOLVAJ
(versek) 1143
Mohai V. Lajos: MÁR CSUKOTT SZEMŰEK A KERTEK; VARJAK, MOZGÓ
IKONOK (versek) 1144
Filip Tamás: FORRÓ ÉS HIDEG; JÉGTÁBLÁK KÖZÖTT (versek) 1144
Demeter Arnold: GIZIKE ILLATA; APJAFÁ (versek) 1145

KORTÁRS VERS KORTÁRS SZEMMEL

Báthori Csaba: TOLDALAGI PÁL: MILYEN TISZTA A LEVEGŐ 1146

ESSZÉK

Petres Erika Lúcia OP: HERBERT MCCABE OP (1926–2001) 1152
Herbert McCabe OP: FELIX CULPA; A SZEGÉNYSÉG ÉS ISTEN 1155

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Vörös István: VISKY ANDRÁSSAL 1161

NAPJAINK

Dolinszky Miklós: LECKE A HITRŐL. DÁVID KATALIN HALÁLÁRA 1168
Almászi Zsolt: SHAKESPEARE ÉS A VÁLTOZÁS. ESRA2023 1169

KRITIKA

Mártonffy Marcell: EGYMÁSBA NYÍLÓ SZÖVEGVILÁGOK 1172
Kípke Ágnes: Visky András: KITELEPÍTÉS 1176

SZEMLE

részletes tartalom a hátsó borítón 1179

A SZÜLETÉS

A fogadós

És megszülte elsőszülött fiát, pólyába takarta és jászolba fektette, mert nem kaptak helyet a fogadóban (Lk 2:7).

„Régen, nagyon régen történt”, mondta a fogadós, „és messze, nagyon messze. De az ember emlékei maguk is hosszára nyúlnak, és senki nem felejtette el, milyen szomorú, furcsa szerepet játszottam az egészben, már ha nem felejtették el, hogy mi is történt valójában. De igazán nem hibáztathatók az emberek, ha elfelejtik az igazságot, hiszen oly légies, finom árucikk. És lehet, hogy az igazságot csak egy röpké pislogás vagy egy sajátos hangszín különbözteti meg a hazugságtól. Ha azt mondanám: »HISZEM!«, hazugság lenne, de ha azt mondom: »hiszek...«, lehet, hogy igaz lenne. Szóval nem hibáztatom az utókort, amiért megfélemedezett az apró részletekről, és engem tett meg aljas senkiházivá a történetben, azzá a szívtelen alakká, aki azt kiabálta: »nincs szobám! nincs szobám!« Még azt is elismerem, hogy némi aljasság nem mindig hiányzik az igazságból. De ha a teljes igazságot akarjátok kimondani, úgy nevezetek gazembernek, hogy közben megbicsaklik a hangotok, de legalább megremeg, kissé elbizonytalanodik talán, sőt akár fel is csillan valami a szemetek sarkában, akárha egy könnycsepp kezdeménye. Mert, tudjátok, semmi sem fekete-fehér. Még az emberi szív sem.”

„Tudom, hogy ismeritek az életet”, mondta a fogadós. „Nem idealisták vagytok, hanem realisták. Tudjátok, milyen, ha az embernek fogadót kell vezetnie – gazdasági vállalkozása van, családjá van, vagy bármi egyébért visel felelősséget, akár csak a saját életéért? Olyan, mintha tengernyi fából álló erdőben találná magát”, mondta a fogadós, „és mindegyik fa valamilyen elintézendő dolog lenne. Van friss ágynemű minden ágyban? Húztak kabátot a gyerekek, amikor elmentek otthonról? Megírtam a levelet, elolvastam a könyvet? Van elég pénz a bankban? Ma tudtunk mit enni, és ruhának sem vagyunk híján, de mit tegyünk azért, hogy holnap se legyen másként? Tengernyi fa. Tengernyi gond.”

„Végül aztán már nem is látunk mást, és bármit veszünk észre, megoldandó feladattá változik. A porban előttünk heverő veréb – csak utunkat állja, félre kell löknünk, nem a halál titkát szegezi szembe velünk. A gyerekek bekiabálnak valamit a csukott ablakon át – csak elvonják a figyelmünket, csak terhünkre vannak, nem pedig az életet, a legfelkavaróbb titkot közlik velünk. A suttogás a levegőben, mely egyszer csak felhangzik, szelíden, nem tudni, honnan – csak a szél, csak a szél...”

„Persze nagyon jól emlékszem az estére, amikor megjöttek. A számlákkal foglalkoztam, és épp jókor pillantottam fel, mert még időben megláttam, hogy bejönnek. A nő az utolsó hónapjaikban járó asszonyok jellegzetesen nehézkes, lassú lépéseivel haladt, mintha félálomban lenne vagy a tenger mélyén lépkedne. A férje valamivel mögötte állt – szótlán, gyámoltalan férfi, gondoltam. Nem emlékszem, hogy bármelyikük is mondott valamit, bár felteszem, néhány szónak azért el kellett hangoznia.

Frederick Buechner

1926-ban született, és 2022-ben hunyt el az Egyesült Államokban. Közel negyven könyve, melyek között *regények, önéletrajzi írások, prédikációk és teológiai művek egyaránt találhatóak, a 20. század egyik legnépszerűbb keresztény írójává tette. Az e helyütt olvasható szöveg forrása: Secrets in the Dark. A Life in Sermons. HarperSanFrancisco, San Francisco, 2006, 9–15.*

Görföly Tibor fordítása

Többnyire azonban csend honolt. A szegények esetlen csendje. Tudják, hogyan értem. Pontosan tudható volt, mit akarnak.”

„Kigyúltak a csillagok. Egészen tisztán emlékszem a csillagokra, bár nem tudom, miért emlékszem, hiszen a szobámban voltam. A feleségem macskája felugrott az íróasztalomra. Mondanom sem kell, nem álltam fel. Nagyrészt csend honolt. Aztán nagyjából úgy történt, ahogyan mindenki hallotta. Nem hazudtam, amikor azt mondtam, nincs már szoba (tényleg nem volt), bár ha éppen lett volna, talán hazudtam volna nekik. Legalább annyira az ő érdekükben, mint a fogadóért. Egyszerű a dolog: az ő fajtájuk jobban érzi magát az istállóban, és ezt nem rossz szándékból mondom, Isten látja lelkemet.”

„Később, azon az éjszakán, amikor megszületett a kicsi, nem voltam ott”, mondta a fogadós. „Valahol az erdőben bolyongtam, a tengernyi fából álló józan, hétköznapi erdőben. Tizenöt lépés a pincébe, és figyelni kell, hogy ne üsse be a fejét az ember. A tűzifa balkéz felől. Ha kialszik a tűz, fázni kezd a szív. Csak a szél, csak a szél. Tudom, hogy ismeritek az életet. Mikor megszületett a kicsi, nem voltam ott, és semmit nem láttam az egészből. És nem is tudom pontosan, mit jelent, amit hallottam róla.”

„Egyvalamit azonban tudok: ismerem, akit igazán szeret a lelkem. Az ember egész életében arra vár, hogy eljőjön az igazi szerelme (mind erre várunk), a sorsa, az öröme, a szíve vágya. Hogyan is mondjam, uraim? Amikor az enyém eljött, nem mentem el hozzá.”

„Imádkozzatok értem, testvéreim. Imádkozzatok a fogadósért. Imádkozz értem, imádkozz mindannyiunkért, én igaz szerelmem.”

A bölcs

Amikor Heródes király napjaiban Jézus megszületett a júdeai Betlehemben, íme, napkeletről bölcsek érkeztem Jeruzsálembe, és megkérdezték: „Hol van a zsidók most született királya? Mert láttuk csillagát felkeltében, és eljöttünk, hogy hódoljunk neki?” (Mt 2,1-2).

„»Vigyázz a megnyerő idegenekkel«, mondta az egyik csillagtudós, az egyik bölcs, »és péntekenként kerüld a vízi utakat. A Nap a Vénusz háza felé tart, a szív tehát kedvező időknél néz elébe.« Elmondtuk Heródesnek is, vagy legalább valami effélét, és persze szinte semmit nem értett belőle. Ha igazán komoly dolgot akartunk volna közölni vele, heteken, hónapokon át kutatnunk kellett volna megállapítva, milyen volt a bolygók együttállása, amikor született, amikor a szülei születtek, vissza egészen a negyedik nemzedékig. De Heródesnek fogalma sem volt az egészből, s úgy vetette magát arra, amit mondtunk neki, akár az éhes kutya, és még meg is köszönte. Szánalmas ember, hiába király. Nem igazán zsidó, nem is igazán római: nem volt otthon sehol. Nem is hitt semmiben, sem az Olümposzon székelő Zeuszban, sem Izrael Szentjében, akinek a nevét nem szabad kimondani. Így hát nyomban rávetette magát bármire, és bevette, amit elszavaltunk neki. De a napnál világosabb volt, hogy a legkevésbé éppen szavalatokra volt szüksége.”

„»Menjetek, és keressétek meg a gyermeket«, mondta a király, és miközben beszélt, úgy remegtek az ujjai, hogy összeverődtek rajtuk a sma-

ragdok, ahogyan a foga vacog az embernek. »Mert el akarok menni, hogy imádjam«, mondta, és amikor erről beszélt, olyan volt a keze, mint a halál. A halál. Kellenek-e csillagok ahhoz, kérdem én, hogy tudja az ember: egyetlen király sem hajolt még meg másik király előtt? Gyerekek nézett bennünket ez a ravasz, öreg róka, és ezért gyermek módjára is feleltünk neki. »Természetesen«, mondtuk, és útnak indultunk. A keze úgy verdegett a torkánál, akár a lepke.»

„Miért tettünk meg ekkora utat, hogy ott lehessünk, amikor megtörténik? Miért nem volt elég tudni a titokról, miért kellett a saját szemünkkel látnunk? Erre még a csillagoknak sincs válaszuk. A csillagok csak annyit mondtak, hogy meg fog születni. Egészen másféle hang ösztökélt indulásra minket – oly mélyen szólalt meg bennünk, amilyen mélyen ülnek a csillagok az égen.»

„De miért indultunk el? Nem is tudom pontosan megmondani, és akkor sem tudtam volna, még akkor sem, amikor úton voltunk. Nem mintha nem lett volna okunk az útra: túl sok is volt. Kíváncsiság is volt benne, azt hiszem: aki bölcs, örökké kíváncsi, és mi nagyon bölcssek voltunk. Látni akartuk azt, aki előtt állítólag még a csillagok is meghajolnak – látni akartuk, így van-e, hiszen még a bölcssekben is van némi kétely. És vágyakozás. Vágyakozás. Miért küzdi át magát hatalmas, forró homoksvatagon, akit szomjúság gyötör, csak azért, mert valahol esetleg vízre lel? De nemcsak kapni akartunk, adni is. Miért küszködik és kínlódik valaki egész életében csak azért, hogy végül adni tudjon valamit annak, akit szeret?»

„Végül hát eljutottunk oda, ahová a csillag mutatott. Éjszaka volt. Igen hideg. A fogadós megmutatta az utat, bár nélküle is tudtuk volna. Kele-kótya, nyugtalan ember. A széna édes illatot árasztott, s a barmok lehelete ködpamacsként szállt a levegőben. A férfi és a nő. Kettejük között a király. Nem maradtunk sokáig. Az óra szerint néhány percig; tízezer, ezer évig. Letettük a szalmára furcsa ajándékainkat, és már mentünk is.»

„Két szörnyű dolgot mondok. A halált láttuk az újszülött gyermek arcán. Nem kellett ész hozzá, hogy látni lehessen. Úgy ült a fején, mint a korona, mint egy denevér, a halál, amely majd utoléri. És láttuk, oly biztosan, hogy nincs biztosabb: ha vele maradunk, osztozunk halálában; ezért mentünk el – csak az ajándékokat tettük le, a többi megtartottuk.»

„És most, testvéreim, szörnyű dolgot kérdezek, és Isten a tudója, magamtól is kérdezem. Ennyi az igazság, a legfőbb igazság, nagyobb, mint a csillagok: ha nélküle élünk, az az igazi halál, s ha vele halunk, az az egyetlen élet?»

A pásztor

Azon a vidéken pásztorok tanyáztak, és őrizték nyájukat az éjszakában. Egyszer csak ott termett mellettük az Úr angyala, és az Úr fényessége körülragyogta őket ^(Lk 2,8).

„Leszállóban volt az éjszaka, és hidegre fordult”, mondta a pásztor, „és szörnyen éhes voltam. Már nem maradt a kenyereimből, és a gyomrom egyre csak csikart. Észrevettem, hogy egy másik pásztor elhajítani készült egy héjdarabot, ami már nem kell neki. »Hajítsd csak ide, barátom!«,

kiáltottam neki, és felém is dobta, de nem elég erősen, így a sárban kötött ki, amit összedagonyáztak a bárányok. De azért a számba tömtem, a sárral együtt. És ahogyan rágtam, hirtelen megláttam – magamat. Mintha nemcsak kenyeret rágó ember lettem volna, hanem a kenyeret rágó embert figyelő ember is. És arra gondoltam: »Ez vagyok én. Sáros kenyeret evő ember.« [...] De odakurjantottam a többieknek: »Istenemre, de jó, testvérek!« Azt hitték, bolond vagyok, de tudták, mire gondolok. Mindent láttunk azon az éjszakán, mindent. Mindent!”

„Hogyan magyarázzam el? Megesett már veled ilyesmi? Az ember egész nap keményen dolgozik. Kimegy belőle minden erő, összeesik a fáradtságtól. Azt gondolja hát, elég lesz most már. Lerogy egy fa tövébe vagy sziklának veti a hátát, s kábultan üldögél fél óráig vagy több ezer évig, nem tudom, s közben nyitva a szeme, egyenesen maga elé bámul valamire, de annyira fáradt, hogy nem lát semmit. Semmit. Annyira semmit, hogy akár halott is lehetne. Aztán apránként magához tér, a szeme is magához tér, s hirtelen ráébred, hogy mindig is nézett valamit, csak éppen most veszi észre először igazán – talán az egyik nőstény bárányt, amelynek a lába szikla alá szorult, vagy a holdat, amint rést hasít a felhőkön. Mindig is ott volt, amit lát, és mindig is nézte, amit most meglát, de korábban nem vette észre.”

„Mindenesetre így történt ezen az éjszakán. Mintha végre magamhoz tértem volna – nem olyan dolgok tűntek elő a semmiből, akik korábban nem voltak jelen, hanem olyan dolgok váltak láthatóvá, amik mindig is ott voltak. És micsoda dolgok! A levegő nem volt üresség többé. Életre kelt. Mindenütt ragyogás, hullámozó, áradó ragyogás, akár valami madár csapat. És amit mindig néma csendnek tartottam, nem volt néma többé, hanem szárnyverdesés töltötte be, ezernyi, tízezernyi szárny. És nemcsak szárnyak, vette észre az ember, de hangok is – erős, éles hangok, mint a harsonáé. Hogy mi hangzott el, arra később nem emlékeztem pontosan, de olyan volt, mint amikor tele szájjal kiáltottam. »Istenemre, de jó, testvérek! Minden. Minden!«”

„Hát jó. Ha azt hiszitek, hogy eszünket vesztettük, nem tévedtek. És tudjátok, olyan érzés volt, mintha börtönből szabadultunk volna. Ma is látom magunkat. A kancsált, aki mindig lábfájásra panaszkodott. A kis törpét, akinek mosdatlanabb volt a szája, mint a rómaiaknak. A kölyköt, aki úgy pirult el, mint a lányok. Úgy tántorogtunk át a sáros mezőn, mint a részegesek a vásáron, s ittasak is voltunk, eszelősen ittasak, ahogy átgázoltunk a szárnyak tengerén, a holdfényen, a bárányok ezüstös gyapjúján. Éjjel volt? Vagy nappal? Érte-e lábunk a földet?”

„»Csitt, csitt, felköltitek a vendégeket«, mondta a fogadós, aki éppen másfelé tartott, karjában fával. És amikor elértünk a csúrhöz, már ott volt három idegen, s az egyik a szájához emelte az ujját.”

„»A vihar közepén, tudjátok, nem fúj a szél – semmi sem mozdul – semmi sem harsog – még a csend is csendes. Csitt hát. Csitt. Ott van. Látjátok? Látjátok?»

„A Mindenható Istenre, testvérek. Nyissátok ki a szemetek. Figyeljetek.”

„NINCS UTOLSÓ VENDÉG” A KERESZTÉNY TANÚSÁGTÉTELRŐL (II. RÉSZ)

A nemrégiben magyarul is megjelent könyvének, a *Perifériáknak* egyik könyvbemutatóján idézte fel a Sant’Egidio közösség alapítója, Andrea Riccardi a *Habemus Papam* című filmet²⁸ az egyház helyzetét és az előttünk álló feladatot elemezve. A filmben, amely két évvel XVI. Benedek lemondása előtt készült, a megválasztott pápa bejelenti: „Nem vagyok képes betölteni a rám bízott szerepet.” Riccardi egy „*centro avulso*” – egy elszigetelődő, távolivá váló, valamitől elszakadó központ – válságaként értékeli ezt a helyzetet.

Mitől van elszakadva ez az egyházi központ? A valóságtól, az élettől. Ezért van válságban, amely nem egyszerűen személyes pszichológiai, hanem közösségi-kulturális válság. Nem orvosolható az egyén megerősítésével, hiszen nem egyéni alkalmatlanságról vagy személyi hiányosságokról van szó. A kollektívum lak be egy illuzórikus kulturális – azaz identitást adó – teret, „formát”. A teljes közösségnek van ezért szüksége, hogy kilépjen e térből, és megtapasztalja a valósággal való gyógyító találkozást, ki-józanító terápiát.

Erre a helyzetre utal Ferenc pápa, amikor betegségről beszél az egyházzal kapcsolatban. A bezárkózástól és a saját meggyőződések nyújtotta biztonságba való belekényelmesedésből fakadó betegségről: „Szívemben látok egy olyan egyházat, amelyet baleset ért, amely megsebesült és bepiszkolódott, miközben kiment az utcákra, mint egy olyan egyházat, amely belebetegedett a zártságba és a kényelembé, mert a saját biztonságához ragaszkodott” (EG 49). Olykor mintha úgy hallanánk ezeket a má már jól ismert szavakat, mint amikor valaki egy végtelen lehetőségről szól; mintha azt mondaná a pápa: még az az egyébként nem valószínű eset is jobb, ha baleset éri. De a pápa nem erről beszél. Vagy kimegy, hogy kapcsolódjék a valósághoz – s akkor bepiszkolódik, megsérül –, vagy beteg marad. *Tertium non datur*.

A gyógyító „kimenetel” képéhez szorosan kapcsolódik egy másik, amely szintén a pozicionálásról szól; ez a középpontba helyezkedést utasítja el: „Nem akarok olyan egyházat, amely középpont akar lenni, és úgy végzi, hogy belebonyolódik a rögeszmék és procedúrák szövevényébe” (uo.). Egy nem önmagára figyelő, vagy még inkább a figyelmet önmagáról erőnek erejével elterelő, önmagát a középpontból kivonó („decentráló”²⁹), önmagát viszonylagossá tevő és viszonyba helyező, kapcsolatba lépő („relativizáló”³⁰) egyház formája, „hogyan”-ja, stílusa rajzolódik itt ki.

28 Nanni Moretti filmje. Vö. <https://port.hu/adatlap/film/tv/van-papank-habemus-papam-we-have-a-pope/movie-119209> (2023.08.11.)

29 Az olaszban: „decentramento”. Vö. Ferenc pápa homíliája a budapesti Eucharisztikus Kongresszuson, 2021. szeptember 12-én. <https://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-hosok-teren-jesus-csodaloiabol-kovetoive-kell-valnunk> (2023.08.10.) Olaszul: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2021/documents/20210912-omelia-budapest.html> (2023.08.10.)

30 Vö. Hans-Joachim Sander: Eine Geschichte der katholischen Selbstrelativierung; Die Texterstellung von Gaudium et spes. *Anzeiger für die Seelsorge* 12/2015, 15–18. <https://www.herder.de/afs/hefte/archiv/2015/12-2015/die-texterstellung-von-gaudium-et-spes-eine-geschichte-der-katholischen-selbstrelativierung/> (2023.08.10.)

Urbán József SchP

1964-ben született
Budapestem.

Piarista szerzetes,
rendjének ázsiai
circumskripcióért
felelős generális
asszisztense és az
indiai viceprovincia
vezetője. – A
tanulmány első részét
októberi számunkban
közöltük.

**Honnan beszélsz?
Mit látsz?**

A középpontból „hátralépő” egyház³¹ stílusával tanulságos kontrasztban van az az egyházi önfelfogás, amelyet Andrea Riccardi a könyvében³² is megemlít, és a perui Katolikus Egyetemen nemrégiben tartott beszédében³³ is szóba hozott. Az értékrendi harcokat vívó kisebbségi egyházzól van szó, amely megpróbál lobbizni, befolyást szerezni a központ felett. E törekvése mögött fölsejlik egy sajátos egyháztani felfogás is, amelynek egyik alapvető elemére Riccardi a perui beszédben hívta fel a figyelmet. „A kisebbségi egyház vonzó azoknak, akik a triumfalizmus ellen küzdenek, de azoknak is, akik egy »keményvonalas és tiszta« egyházat akarnak” – mondja. Nem pusztán kisebbségi tehát az ilyen egyház; lényegesebb jellemzője az, hogy valamiféle tisztaság megőrzése végett elzárkózik. Példaként Rod Dreher *Benedeki opció* című könyvét említi Riccardi, amely az egyre inkább a saját közösségbe való bezárkózás „folyamatának szélsőséges hatású elméleti megfogalmazását dolgozta ki: a menekülést a városból zárt közösségekbe. [...] A kisebbségi egyház elmenekül a város bonyolultsága elől, úgy véli, hogy Isten elhagyta a várost, és csakis az ő kis közösségében lakik.” Az ilyen egyház tehát továbbra is megmarad a középpontban, vagy pontosabban: továbbra is önmagában hordja a középpontját, elég önmaga számára, mint akinek minden forrása önmagából fakad (vö. Zsolt 87.7). Jünger szavaival így is mondhatnánk: aki inkább van önmagánál, mint Istennél.

Jelentőssé válik ezen a ponton az, amit a Los Angeles-i „homie”-k, bandatagok között tevékenykedő jezsuita, Greg Boyle idéz a könyörülettel kapcsolatban egy buddhista szerzetestől: a kompassió, a részvét „igazi fokmérője nem abban áll, hogy szolgáljuk a peremen levőket, hanem abban, hogy hajlandók vagyunk-e rokoni kapcsolatban látni magunkat velük”.³⁴ Akarni látni a rokonságunkat („kinship”), az összetartozásunkat a peremen levőkkel: ez az igazi fokmérő. Vagyis nem egyszerűen a szolgálat – mert az könnyen válik leereszkedéssé, sőt terjeszkedéssé, a másságot és „másikíságot” az „integráció” örve alatt türelmetlenül és uralmian eltörő bekebelezéssé –, hanem azt megelőzve, attól szinte függetlenül is a látásra hajlandóság, a rokonságunk látására készség. Ez az, amire a példabeszédbeli báty nem hajlandó. Rokonnak látni magam, illetve még árnyaltabban, késznek lenni rá: ezt mérjük, mert ez maga a feladat. Ezt jelenti a Báty Jézus követése.

A Ferenc pápa említette „kilépés” nem más, mint a megvalósuló, tettét öltő hajlandóság. Tulajdonképpen a tetté váló hit. Az is említésre méltó, hogy nem egyszerűen a látás van fokolva, hanem a hajlandóság kerül mértlegre. Vagyis annyira nem a teljesítményről van szó, hogy nemcsak a szolgálat mértéke nem érdekes, hanem valamiképpen a látás sikerültsége sem. A látáshoz vezető hajlandóság számít. Azért van így, mert a kilépésben lét, akárcsak az, hogy rokonságban akarom látni magam: stílus, életforma, evangéliumi módja annak, ahogyan Isten világát lakjuk.

31 Szintén a budapesti Eucharisztikus Kongresszuson mondott homíliából.

32 Andrea Riccardi: *Perifériák. Az egyházat érintő válságok és újadonságok.* (Ford. Thullner Zsuzsanna.) Vigilia, Budapest, 2023, 26–29.

33 <https://www.youtube.com/watch?v=Voz3TLstbBA> (1:24:09-1:25:29) (2023.08.10.)

34 Gregory Boyle: *Tattoos on the Heart: The Power of Boundless Compassion.* Free Press, Kindle Edition, 71.

Ezért is nincs túl sok értelme, amikor azt hangsúlyozzuk, hogy az egyház nem NGO, nem jótékonyági szervezet. Hiszen sokkal inkább az itt a fontos, hogy az a fajta kilépés, „kilépésben lét”, amelyet Ferenc pápa szorgalmaz, nem karitatív tevékenység, nem a diakónia része, hanem az egyház formájához tartozik. „A szegények hozzátartoznak az egyházhoz – írja Congar.³⁵ – Nem pusztán a klientúrája vagy az erőforrásaiból részesülők: az egyház nem éli meg teljes mértékben a maga misztériumát, ha ők hiányoznak belőle.” Ezért beszél az *Evangelii gaudium* missziós megtérésről a kilépőben levő egyház összefüggésében (vö. EG 25). Kilépőnek lenni nem a leereszkedő adakozó, de még csak nem is a hittérítő gesztusa, hanem elindulás a megtérés útján, vágy, hajlandóság a Krisztussal való találkozásra, arra a helyzetre, amelyben kiteszi magát Krisztus megújító tekintetének. Ezt kifejezetten mondja is a CELAM 2017-es San Salvador-i gyűlésének szóló levelében³⁶ Ferenc pápa: „Amilyen mértékben beleszövődünk hívő népünk életébe, és átérezzük sebeik mélységét, olyan mértékben leszünk képesek »klerikális szűrők« nélkül Krisztus arcára nézni, az Ő evangéliumához járulni, hogy imádkozzunk, gondolkodjunk, megkülönböztessünk, és engedjük, hogy átalakuljunk az Ő arca által a remény pásztoraivá.” Figyeljünk fel itt a nézőpontváltásra és ehhez kapcsolódóan a főszereplő cseréjére! A látásunk átalakítása – megtisztítása, gyógyítása – a kiindulópont, majd pedig kiderül, van a miénknél fontosabb tekintet: a Krisztusé, akinek színe elé a szegények, a peremen levők életébe bonyolódva (*involucrarnos*), a sebeiket érintve juthatunk. Itt tárul föl nekünk az evangélium, itt leszünk képesek imádkozni, a gondolatainkat rendbe szedni, döntéseket hozni, és legfőképpen: itt alakulunk át reményteli pásztorokká.

A hely, ahol mindez megtörténik, megkerülhetetlen jelentőséget nyer. Ami történik, elválaszthatatlan ettől a helytől: ez *itt történhet* meg. Ismét a pozicionálás, a helyfoglalás jelentősége bukkan elő. Ez a hely, az ide költözés mozdulata tesz velünk valamit; itt válhatunk pásztorrá és reménytelivé. Másként fogalmazva, vannak olyan kitüntetett helyek, helyzetek, amelyekben nem pusztán illemből kell jelen lennie az egyháznak, de nem is csak azért, mert ezeken a helyeken másokat evangelizál. Ezek a helyek „identitás- és küldetésalkotó”³⁷ helyek: ami ezen a helyen történik, abban nem különül el, nem választható szét a mi átalakításunk („pásztor”) és az evangélium világot átalakító üzenetének közlése („reményteli”), a mi megtérésünk és a misszió.

Az derül ki ezeken a helyeken, hogy az egyház nem a világgal szemben állva vagy tőle elkülönülve válik önmagává, hanem a világban, sőt a világ által (Gerard Mannion).³⁸ Az egyház azonosul a világgal, vagy Bonhoeffer

**A pásztoralítás:
költőien lakozni
Isten világában**

35 Les biens temporels de l'Église d'après sa tradition théologique et canonique.

In: Georges Cottier et al.: *Église et pauvreté*. Cerf, Paris, 1965, 233–258, 257.

36 Carta del Santo Padre Francisco a los participantes en la XXXVI Asamblea General del Consejo Episcopal Latinoamericano (CELAM), 9–12 de Mayo de 2017, San Salvador.
https://www.vatican.va/content/francesco/es/letters/2017/documents/papa-francesco_20170508_lettera-plenaria-celam.html (2023.08.10.)

37 Kishnémet Fülöp OSB: A szegényekért élni és egymás testvérének lenni. Megjegyzések Ferenc pápa pontifikátusának két meghatározó aspektusáról. *Sapientiana* 15 (2022/2), 22–42, 33.

38 Gerard Mannion: Response: Ecclesiology and the Humility of God: Embracing the Risk of Loving the World. In: Dennis M. Doyle – Timothy J. Furry – Paschal D. Bazzell (szerk.): *Ecclesiology and*

emlékezetes szavával: „Az egyház, mint Krisztus, világgá lőn.”³⁹ Az egyház azzal válik önmagává, hogy azonosul *bizonyos helyeken* a világgal. Vagy így is mondhatjuk: *bizonyos módon* azonosul a világgal, ami azt jelenti, hogy bizonyos helyeket mint teológiai helyeket (*loci theologici*) azonosít, ismer fel és el. Krisztust követve teszi ezt – „mint Krisztus” –, vagyis a Jézus stílusa, az ő költői világban lakozása, az ő ikon-léte határozza meg az azonosítás hogyan-ját.

Ez a mód – ahogy fentebb láttuk már – az otthontalanság vállalása, a nem-demonstrálhatóság vállalása az igazolást jelentő tettekkel szemben, „emberi emberként létezve”, elrejtve arcát az Atyában és a „kifejezetten emberi emberlétben”. Krisztust követni annyi, mint úgy élni, mint Krisztus, vagyis bizonyos helyekre költözni, bizonyos helyekkel azonosulni, Krisztus módjára lenni bizonyos helyeken.

Ezeknek a helyeknek az azonosítása éppen ezért elengedhetetlen a megtérésünk, valódi önmagunkká válásunk és az evangélium hirdetése szempontjából. Ugyanezt értjük, amikor így fogalmazunk: kutatjuk az idők jeleit. Az idők jeleinek értelmezése ugyanis valójában helykeresés és -értelmezés: „*topológia*”. „Mind az emberi lét alapelemei, mind a társadalom alapvető struktúrái olyan helyek – írja Hans-Joachim Sander⁴⁰ –, amelyeket a teológia nem kerülhet meg, amikor szolidaritást vállal azokkal az emberekkel, akiknek méltóságuk társadalmi elismeréséért küzdeniük kell. Mind az emberi lét iránti tisztelet, mind pedig az emberi jogok és az emberi méltóság társadalmi hiányosságai miatti kiábrándulás beletartozik ebbe a topológiába.”

A Krisztus-követő, azaz az ő stílusában létező egyház számára ezek a helyek „pasztorális helyekként jelölődnek meg” – mondja Christian Bauer⁴¹ –, amelyekben Krisztus tanítványai igyekeznek megélni Isten országának evangéliumát. Megtapasztalják ezeken a helyeken az Isten Országára jelenlétéből fakadó örömet, amely a tanítványság öröme, az egyházzá tétel öröme, és ekként ezek a helyek egyben teológiai helyek is, „ahonnan a dogma pasztorálisan kifejezhető”.

Azokon a helyeken lehet egyházzá válni, amelyeken megélhető a Krisztus-formájú azonosulás. Azokon a helyeken tehát, amelyek egyrészt kellő emberi-egzisztenciális mélységgel és sűrűséggel rendelkeznek, másrészt ahol Krisztus módjára lehet azonosulni az emberrel.

Ha példát keresnénk arra, milyen is az, amikor valaki így él – vagyis pasztorális módon él egy ilyen helyen, vagy másként kifejezve: pasztorális helyen él –, alighanem az elsők között említenénk azt, amit a munkáspapok vállalkozásaként ismerünk, de ide illenek mindazok a példák, ame-

Exclusion: Boundaries of Being and Belonging in Postmodern Times. Orbis Books, Maryknoll, Ny, 2012, 24–41, 34.

39 Dietrich Bonhoeffer: *Das Wesen der Kirche.* Chr. Kaiser, München, 1971, 70. Idézi John D. Godsey: Bonhoeffer's Non-Religious Christianity Revisited. *Lutheran Theological Bulletin* 65 (1985/4), 19–34, 32.

40 Hans-Joachim Sander: Theologischer Kommentar zur Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute. *Gaudium et spes.* In: Peter Hünemann – Bernd Jochen Hilberath: *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil.* Herder, Freiburg im Breisgau, 2005, 4. kötet, 581–886, 832.

41 Christian Bauer: Pastorale Wende? Konzieltheologische Anmerkungen. In: Christian Bauer – Michael Schüßler (szerk.): *Pastorales Lehramt? Spielräume einer Theologie familiärer Lebensformen.* Matthias Grünewald, Ostfildern, 2015, 9–50, 11.

lyeket már idézett könyvében Andrea Riccardi „A keresztény élet néhány marginális töredéke” fejezetében⁴² felsorol.

De visszautalhatunk itt a fentebb idézett jezsuitára, Greg Boyle-ra is. Könyvének címe: *Tetoválások a szíven (Tattoos on the Heart)*. A kép arra utal, hogy azok a fiatalok, akik között él, a bandához tartozás jeleivel borítják be – mintegy eltörölhetetlen jegyként – egész testüket, nem csak itt-ott egy-egy testrészt. Az arcukat is, ahonnan a tetoválást szinte lehetetlen leszedni, de elrejteni végképpen. Tanulságos, hogy Greg a szolidaritás – a rokonságban látás – mozdulatoként a szívre tetoválás képét használja. A közösségvállalása mintha éppen a nem látható jel magára vételétől lenne valóságos. Félrevivő lenne, ha más módon, azaz láthatóan tetováltatná magát. Nem hatolhatna a szívig, hanem megállna a bőr felszínén. Greg nem haverkodik, hanem barátságukat keresi. A jeltelenség nem-demonstrálhatósága nyit bejárást, hogy egyre közelebb, egyre mélyebb kapcsolatra lépjen. A felszíni azonosíthatatlanság a mélyebb azonosulás, a „valóságos jelenlét” feltétele. Emiatt van az, hogy benne, Gregben is ott történik az azonosulás, ahol történnie kell, nem a felszínen; ahol az van, ami őt Greggé teszi. Így tudja bevinni ebbe a kapcsolatba a maga igazi valóságát, így tud a valóságos szinten kapcsolódni. Egyszerre üzenet ez az emberiségről, vagyis arról, hogy mit jelent embernek lenni: hogy az mélyebb valami, mint ami a bőrre írható jegyekkel elérhető. És üzenet arról is, hogy valójában mi is az, amit Greg hordoz. Ha a bőrfestéssel fejezné ki a közösségvállalást, akkor túl hamar, a valóságosnál felszínesebb valamivel azonosítódna az, hogy ő keresztény, vagy, hogy pap. Ezért más ez, mint a szabadidős szolidaritás aranyos, de felszínes esetei – mint amilyen a motoros pap vagy a papi ruhában görkorcsolyázás –, amelyekben kirándulás történik, nem kilépésben lét.

A szívre tetoválás mellé illik a Ferenc pápa alkotta emlékezetes szókép is, a nyájszagú pásztor, amelyet pápasága első krizmaszentelési miséjén említett. Érdekes meglátnunk, hogy ebben is kilépés, egy furcsa, idegen helyre történő kiköltözés történik, szemben azzal, ami a krizmától megkenetetés és illatozás kellemes és „mennyei”, gazdag és biztonságot teremtő, otthonos és demonstrálni képes, a szokványos esztétikát követő gesztusrendszerében megy végbe.

Látható, hogy a kilépés, az idegen, külső, más helyre mozdulás lényeges elem ezekben a képekben, lényeges eleme a pásztorális helyeken lakásnak. Jó azonban még egy különböztetést tennünk.

Ferenc pápa néhány éve arra buzdította a megszentelt személyeket, hogy „ne »utópiákat« tartsatok életben, hanem legyetek képesek »más helyeket« létrehozni, ahol az ajándékozás, a testvériség, a különbözőség elfogadása és a kölcsönös szeretet evangéliumi logikája válik élővé”.⁴³ Hans-Joachim Sander az előbbieken idézett írásában, amelyben a *Gaudium et spes* zsinati dokumentumot magyarázza, ugyanezt a megkülönböztetést teszi, amikor így ír: „A világegyház nem az utópia, a nem-létező hely felé halad, miközben szembenéz a világ jelenlegi sebeivel és gyenge-

**Nem utópia,
hanem heterotópia**

⁴² I. m. 187–222.

⁴³ Ferenc pápa apostoli levele minden megszentelt személyhez a megszentelt élet éve alkalmából (2014. november 21.), II.2. pont. https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_letters/documents/papa-francesco_lettera-ap_20141121_lettera-consacra.html (2023.08.10.)

ségeivel, hanem olyan más-hely felé tart, amely képessé teszi arra, hogy a mai pluralitást jellemző torzulásokban és kizárásokban is szólni tudjon [*sprachfähig*].” A zsinati dokumentum, mondja, „nem utópiát, hanem heterotópiát ajánl” a világegyháznak.⁴⁴ A heterotópia, folytatja Sander, Michel Foucault bevezette kategória, amely olyan helyekre vonatkozik, amelyek társadalmi, vallási, személyes, kulturális valóságokként léteznek a normális valóságban, ugyanakkor azonban egy másféle rend uralkodik bennük. A dolgok szokványos rendjével szemben ezek a helyek „feltárják a politikát, a társadalmat, az egyházat és a személyes kapcsolatokat uraló rendben az elhallgatott, figyelmen kívül hagyott, fel nem ismert kirekesztési mechanizmusokat”. Ez a normálistól eltérő másféle rend az, tehetjük hozzá, amelyet a fenti idézetben Ferenc pápa „evangéliumi logikának” nevez.

Vagyis nem seholsincs-országot kell építenünk, hanem „világgá kell mennünk”: ki kell mennünk olyan más helyekre, idegen helyekre – nem a világon kívül, hanem a világban –, amelyek lehetővé teszik, hogy „beszédképessé” („*sprachfähig*”) váljon az egyház, hogy ki tudjon fejezni olyan igazságtalanságokat, amelyeket egyébként képtelenség artikulálni; vagy ahogy fentebb Christian Bauertől hallottuk: a pasztorális helyeken, ezeken a „más helyeken” friss elevenéssel jut szóhoz a tan, a dogma.

A heterotópia szó – az idegen, a más említésével – olyasmit is hangsúlyoz, ami gondolatmenetünk szempontjából nagyon fontos: a krisztusi hogyan témáját, az otthontalanság vállalását. Ahol is az otthontalanság, ahogy már láttuk, a nem-demonstrálhatóságot, az erőtlenséget, a másféle (a nem az elvárt és megszokott szerinti) logikát jelenti. A heterotópia idegensége a krisztusi üzenet soha meg nem szűnő domesztikálhatatlanságára utal. Krisztus mindig „kívül” van, egész pontosan jön, érkezik, de mindig kívülről. „Kívülről tör be” – mondja Joseph Ratzinger.⁴⁵ „*Megtörténik* valami.” „A »találkozás«, »másság« (Lévinas: »alterité«), »esemény« szavak írják le a keresztény hit legbenső eredetét [...]. Valami, ami nem a sajátom, ami nem az enyémből ered, az lép hozzám és szakít ki magamból, magam fölé, és teremt valami újat. Ezzel van összefüggésben a krisztushit, a kereszténység történetisége is, amely eseményeken alapul, nem pedig a saját benső világ mélységeinek tudatosításán és megragadásán, amit »megvilágosodásnak« nevezhetünk.”

A tanúságtétel, a misszió, az evangelizálás ennek a kívülről érkezésnek a szolgálata. Evangelizálókként nem exportőrjei vagyunk az evangéliumnak vagy egy tannak, hanem eszközei, kiváltói a találkozásnak. Mozdulnunk kell, kimozdulásra vagyunk hívva. Ratzinger az *exodus* szükségességéről beszél abban a kontextusban, ahol a kintről érkező Krisztusról szól. „Az *exodus*, a kulturális szakadás a vele együtt járó meghalással és létrejövással [...] a kereszténység egyik alapképlete” – mondja.⁴⁶

A kivonulás megfelel a kívülről érkező mozgásának: „Jön a Vőlegény, menjetek elébe!” Nem lehet tétlenül otthon maradván befogadni („Menj ki atyád házából!” *Ter* 12,1); az érkezése kiszólt, vagy ha úgy tetszik: átalakítja az otthont. Az otthon maradó bátnak is változnia kell(ene), ő is megtérésre szorul; az apa a példabeszéd végén neki is elébe megy, hogy az ott-

44 I. m. 867.

45 Joseph Ratzinger: *Glaube, Wahrheit, Toleranz. Das Christentum und die Weltreligionen*. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 2003, 72, 73.

46 I. m. 72.

honmaradót behívja. Az atyai házba való megtérés letudhatatlan feladat. Ez az a pont, ahol gondolatmenetünk az inkulturáció és interkulturalitás témájához kapcsolódik.

A kivonulás poétikai tett, az exodus költői lakozás; új jelentést, új értelmet alkot. Megérthetjük ez alapján, hogy az, amit tanfejlődésnek szoktunk hívni, egyáltalán nem valami elvont vagy éppen felszínes technikai ügy, nem afféle „ránccelvarrás”, mintha „bütykölnénk” egy kicsit egy-egy régi-esnek tetsző megfogalmazáson. A „más helyeken” ugyanis valami hasonló történik a tannal, a dogmával, mint ami Walter Kasper szerint az Atya és a Fiú kapcsolatával történik a megtestesülésben: „Isten megtestesülése nemcsak kinyilatkoztatása az Istenen belüli, az Atya és a Fiú közötti kapcsolatnak, hanem új, azaz teremtményi módon való megvalósulása is.”⁴⁷ Ha igaz, hogy a megtestesüléssel az Atya és a Fiú kapcsolata valósul meg új, azaz teremtményi módon, akkor az is igaz, hogy az evangélium, a tan, a dogma a pasztoralitással, a misszióval, a lelkipásztori-költői hely-foglalással, azonosulással és jelenléttel új, itt és most érthető módon artikulálódik, és éppen emiatt válik jelentőssé és örömtelivé.

A „más helyekre” költözés az otthontalanság miatt mindig kockázatokkal jár, veszélyes is, kitétté, sebezhetővé⁴⁸ teszi a Krisztus-követőt, de jó, ha újra emlékeztetjük magunkat, hogy a sebezhetőség vállalása egyúttal szolidaritás is: közösségvállalás az otthontalanokkal. A tanfejlődés és tágabban a „beszédképesség” meg a „költői lakozás” kontextusában pedig az válik világossá, hogy alapvetően a szó legtágabb, legmélyebb értelmében vett kulturális feladatról van szó, végső soron az igazság-mondás lehetőségéről, ahol is az igazság kimondhatósága elválaszthatatlan attól, amit vagy ahogyan élek; attól, hogy igaz módon élek-e.⁴⁹ Korunk kulturális helyzetében, írja Máté-Tóth András,⁵⁰ „nemcsak a szegénységben és nyomorban élők, nemcsak az elmaradott sorsúak sebezhetőek, hanem azok az értékrendszerek is, melyekre az emberiség globális együttélése alapul. Az emberi jogok, az állami szuverenitások, az erkölcsi, egészségügyi és oktatási rendszerek mind ki vannak téve a *post-truth* destrukciójának.” A mi régióknak sajátos helyzetéből következően – folytatja Máté-Tóth András –, „ahol a nemzeti érdekek, az oligarchák és a múlt terhes örökségének feldolgozása” áll a „társadalmi viták és politikai ütközések” középpontjában, különösen is fontos feladata lenne az egyháznak átfogó kihívásokra, például a teremtésvédelemre és a globális igazságosságra emlékeztetnie. Vannak ugyan jó tapasztalatok „a szegények és krízisben lévők körében végzett pasztoráció területein”, de arra lenne szükség, hogy „amit a pasztorális gondoskodás ezeken a területeken megtapasztal és elvégez, a kategoriális szintről a centrális szintre” jusson.

Az eddig elmondottak alapján talán azt fűzhetnénk hozzá, hogy amire szükség van, az annak komolyan vétele, amit fentebb Congartól idéztünk: hogy a szegényekben ne a gondoskodó diakónia kedvezményezettjeit lás-

47 Walter Kasper: Christologie von Unten? Kritik und Neuansatz gegenwärtiger Christologie. In: Leo Scheffczyk (szerk.): *Grundfragen der Christologie heute.* (QD 72), Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1975, 168.

48 Vö. Stan Chu Ilo: The Church of the Poor. Towards an Ecclesiology of Vulnerable Mission. *Ecclesiology* 10 (2014), 229–250, 231. Vö. ehhez Kisnémet Fülöp OSB idézett tanulmány 33. Lásd továbbá Gerard Mannon idézett mű 37.

49 Vö. Michel Foucault: *Az igazság bátorsága.* (Ford. Cseke Ákos.) Atlantisz, Budapest, 2019.

50 Mindenki a maga módján. *Embertárs* 31 (2023/1), 29–37, 36.

suk, hanem éljük meg azt, hogy az egyház lényegéhez tartoznak. Más szóval, a köztük való jelenlétünk módján kellene változtatnunk. Köztük és velük lenni – szemben azzal, hogy értük vagyunk, értük teszünk – egy olyan együttlétben, amelyben együtt szenvedjük a „rendszerből” fakadó, a kultúrát jellemző sebezhetőséget. Ebben az értelemben nagyon is fontos azt hangsúlyozni, ahogy Máté-Tóth András is teszi, hogy „ne csupán a betegek és börtönlakók között legyen képes az egyház gyógyító és vigasztaló módon jelen lenni”, hanem például a „maguk módján vallásosok”, a keresők, az úgynevezett „*nones*” között is, „sőt az egész társadalomhoz is tudjon így viszonyulni”. Ehhez azonban talán az emberi létnek pontosan azokra a „más helyeire” kell mennünk, amelyet perifériának szoktunk hívni, ott viszont „valós jelenlét”-re törekedve.

Ezért fontos az, amit Balassa Péter így mond: „Hosszú ideje meg vagyok győződve, hogy a világ Szudánban történik, Etiópiában történik, Bangladesben” történik. „[...] a kifosztottak, megalázottak, éhezők, a névtelenek, a fölpuffadt gyerekek e világ égő, szegényletes középpontját, tájait jelentik akkor is, ha a látszat szerint mindez a periférián van is, és nem akarunk tudomást venni róla, akárcsak az ózonlyukról. [...] erről a tudásról vagy határérzékelésről nem szabad lemaradni.”⁵¹ A „tudomásul vétel” nyilvánvalóan nem a reggeli újságolvasás szintje, hanem a szolidaritás legvalóságosabb megélésére utal.⁵² A szegények, börtönlakók, betegek világát, ezt a „más helyet” pasztorálisan lakni: erre a szó legtágabb és legmélyebb értelmében vett *kulturális* misszióra vagyunk hívva egyházként.

**Zárás: a báty
pótolhatatlan
hivatása**

Amikor Ferenc pápa az *Evangelii gaudium*ban azt hangsúlyozza, hogy a szegények melletti opció nem „kulturális, szociológiai, politikai vagy filozófiai”, hanem „elsődlegesen teológiai kategória” (198), akkor pontosan ennek a kulturális projektnek a teológiai alapjait, inspirációját nevezi meg. És egyben ráirányítja figyelmünket arra a spirituális feladatra, amelyet a vágyainkon és hiedelmeinken való munka jelent, s amelyet a bevezetőben említettünk. Más szóval, annak a figyelemnek az alakítására, nevelésére, amely a világban való költői lakozás motorja.

A szolidaritás költői tett, amennyiben egy nem létező, sőt össze nem illő elemek közötti – Ricoeur szójátékával „arcátlan”, „szemtelen”, „impertinens”⁵³ – kapcsolat létrehozása. Összekötése olyan elemeknek, amelyeknek rokonsága (!) csak a költői tett után fedezhető fel. Éspedig azért, mert a testvériség nem van, hanem létrehozandó, megteremtendő. A vér és a test nem teremt testvériséget. Testvérré látni a más helyen levőt – hiszen ha nem a test és vér hozza létre a testvériséget, akkor csak más helyen lévőök vannak – költői tett. A szolidaritás éppen ezért a más helyeken történik.

Ebben a költői tettben, a más helyen válik a báty is önmagává, amennyiben megkapja – újra megkapja, kintről – a maga identitását. A más hely az, ahol önmagunkká válunk, azzá válunk, akinek Krisztus lát minket.

Ezért mondhatjuk, hogy bátynak lenni hivatás, küldetés. Szükség van a bátyra: a báty az, aki meg tudja tenni az első lépést, aki „*primerea*”, ahogy

51 In: Monory M. András – Tillman J. A.: *Ezredvégi beszélgetések*. Kijárat, Budapest, 1998. <http://mek.niif.hu/02900/02950/02950.htm#4> (2023.08.10.)

52 Érdekes lenne megvizsgálni e „tudomásul vétel” és egyáltalán a szolidaritás kapcsolódási lehetőségeit Arany János elképzeléseivel az „epikai hitel”-ről, általában a költő feladatáról. Vö. Ritoók Zsigmond: *Homéros Magyarországon*. Kalligram, Budapest, 2019, 122–126.

53 I. m. 49.

az *Evangelii gaudium* fogalmaz egy Ferenc pápa alkotta szóval (EG 24). Vagyis a báty hivatása az, hogy „előbbségeskedjen”. Azt a felelősséget – a tekintély (autoritás) felelősségét – szólítja ez meg, amelyet az előbb születtség, előbb érkezetség (*anterioritas*) ró rá.⁵⁴ Ha a báty nem teszi meg a költői lakozás, a szolidaritás, a testvérközösség-építés első tettét, vagyis ha nem ismeri el testvérként az idegent, ha nem hajlandó belelátni a rokonságot a más helyen levőbe, akkor pontosan a hivatását dobja vissza. Akkor nem Krisztus módjára báty, aki pedig „nem szégyelli testvéreinek hívni” (Zsid 2,11) az embereket.

Mindez élesen vetődik fel akkor, ha a hagyomány és a folytonosság kérdésköréhez kapcsoljuk. Ha ugyanis megértjük, hogy nagyon mélyen összefügg az, amit az egyház kifelé – *ad extra* – felkínál, azzal, amit belül – *ad intra* – él, vagy élnie kellene,⁵⁵ akkor nemcsak a testvériség témája kerül érdekes szövegösszefüggésbe, hanem a szolidaritásé is új fényben jelenik meg. A testvériségre való felszólítással – hangsúlyozza Dario Vitali⁵⁶ – az egyház „nem kér másoktól olyasmit, ami ne terhelné feladatként már most is azokat, akik, miután ajándékba kapták a szeretetet, arra hivatottak, hogy azt átültessék abba, amit Ferenc pápa »társadalmi szeretetnek« vagy »politikai szeretetnek« nevez [...]”. Ez lenne egy *ad intra* valóság *ad extra* felkínálása. Ugyanígy viszont a szolidaritásra való felszólítást, amit elsőre általában az *ad extra* viszonyainkra értünk, az egyházon belülré, főként a nemzedékek közötti kapcsolatra is vonatkoztatnunk kellene. Azt jelentené ez, hogy a következő nemzedéket mint *heterotoposzt* tekintsük. Ez alapján az válna egyértelművé, hogy a folytonosság megteremtése (!) a bátyon áll. Nincs folytonosság, nincs hagyomány, ha nincs átadás. Márpedig az átadás pontosan annak a költői tettek a végrehajtásában áll, amelyről itt szó van: a szolidaritásban, a testvérré látásban.

Az a fentebb érintett kérdés, hogy miféle egyházra van szükség, tér vissza, és ez is úgy, hogy fontos összefüggésekre láthatunk rá. Az derülhet most ki, hogy nemcsak a kifelé és befelé körvonalazódó feladatok azonosak, hanem hogy valamiképpen értelmetlen a külső és a belső elválasztása, és a feladatok azonossága pontosan ebből adódik. Más szóval, nemcsak az egyház esetében igaz, hogy egy másféle, egy másként levő egyház, nem pedig egy másik egyház kell, hanem a világ esetében is: nem másik világ kell, hanem egy másféle, egy másként levő világ. Nem „ellenkultúrán”, hanem „alter-kultúrán” fáradozni – írja Massimo Faggioli – „a világ logikájának alternatívájaként, de ezen a világon belül”.⁵⁷ Ami ennek a mostani világnak a nagyon mély vállalását, a világra mondott szolidáris igent jelenti. Ha azonban az egyházat – egyfajta kultúrharcos hozzáállással – elválasztom és szembeállítom a világgal, azzal belül okozok bajt. Ugyanis a folytonosságot szüntetem meg, az átadás kötelességére mondom nemet. Nem vállalom az előbb érkezettségéből adódó tekintély felelősségét. A kifelé elzárkózó kö-

54 Miguel Benasayag – Gérard Schmit: *Les passions tristes. Souffrance psychique et crise sociale*. La Découverte, Paris, 2003, 37–47.

55 Vö. Kisémet Fülöp OSB: i. m. 39.

56 Dario Vitali: Chiesa e fraternità sono sinonimi. Rilettura ecclesiologicala di *Fratelli tutti*.

La Rivista del Clero Italiano 102 (2021/7–8), 502–521, 513–515. Idézi Kisémet Fülöp OSB: i. m. 39.

57 Cristianesimo di minoranza. Secondo due libri francesi. *Il Regno, Attualità* 22/2022 (15/12/2022), 707 (kiemelés az eredetiben). <https://ilregno.it/attualita/2022/22/cristianesimo-di-minoranza-secondo-due-libri-francesi-massimo-faggioli> (2023.08.10.)

zösség maga alatt vágja a fát, belül. Elzárkózásával a jövőre mond nemet, hiszen a jövő kint van. A jövőtől való félelem nehezen megkülönböztethető az új generációtól való félelemtől, talán azonos is vele. A külső ellenségtől félt vezető ezért épít homogén, vagyis tőle, a vezetőtől nem különböző közösséget. Olyat, ahol nincs más, nincs másféle, nincs disszidens. De az ilyen vezető ajánlata nélkülözi a horizontot – ami mindig kint van –, nélkülözi a jövőt. Horizont nélkül nincs jövő, és jövő nélkül nincs átadás, nincs hagyomány, nincs folytonosság.

„Óvakodjunk attól, hogy valaki közületek későn jöjtenek számítsen” (Zsid 4,1).⁵⁸ Az egyházban nincs későn érkezett, nincs második generáció, a keresztség erejében „mindenki első generációs”⁵⁹: *filii in filio* (fiak a fiúban). Ami voltaképpen annyi tesz, mint fiak a testvérben, a testvér által. Az előbb érkezettnek, a bátynak éppen ezért az a hivatása, hogy erről a testvér mivoltáról tegyen tanúságot, a testvérséget élje meg, vagyis bizonyuljon „atyafinak”, az Atya fiának – és testvérként legyen generatív, „testvérszülő”. *Az egyház, mint Krisztus, testvérré lőn.* Vagyis nem atyáskodik, nem az atya helyére tolakodik, hanem a testvérhez, a testvér „más helyébe” lép, és ott folytonosan az Atya akaratához simul, mint az Atya-Ikon Krisztus.

A Jézus-stílusú báty-lét meghív: „Egy öcsben több van” (Esterházy).⁶⁰ Öcsnek lenni felelősség. Öcsnek lenni fiúi méltóság. Bevonlak azzal, hogy kilépek hozzád. Bevezetlek, de nem az enyémbé, hanem abba az újba, amit az Atya érkezése, a vele való találkozás eseménye hoz. Az előbb érkezett tekintélyével a báty ezt mondja az öcsnek: Változtathatsz rajta, ha felelősséget vállalsz érte. Vagy ahogy Miguel Benasayag írja:⁶¹ „Átalakíthatod azt, *ami volt, ami van és ami lesz*, és megkérdőjelezheted a normákat, feltéve, hogy tiszteletben tartod a társadalom folytonosságát.” Vagyis ha felelősséget vállalsz a folytonosságért, ha továbbadod a felelősséget, ha testvérré válsz. Az öcs próbája az lesz, amikor bátytá válik. Éppen ezért viszont nagyon nem mindegy, mit lát tőlem, hogy elé élem-e a báty-létet, hogy felelősségvállalásra, a folytonosság megteremtésére hívom-e, a testvérközösség-építésre. Egy olyan formájú, olyan kultúrájú közösség megteremtésére, amely minden eresztékében azt üzeni: „nincs utolsó vendég”.⁶² A szolidaritás, a kulturális közösségvállalás, a „tudomásul vétel” a másik méltóságának legvalóságosabb, legmélyebb, legigazabb elismerése. Annak elismerése, hogy „figyelemre méltó” vagy. És ez az, ami nemcsak kultúraközi összefüggésben, hanem a nemzedékek közötti kapcsolatban is jelentős: annak üzenete, hogy „szükség van rád”, „nem vagy későn érkezett”, „felelős vagy”.

Várni az apa érkezését imádkozva, virrasztva, mint Télemakhosz. Az ablakban állva várakozón lesni az öcs érkezését, imádkozva, virrasztva, mint a példabeszédbeli apa. Ezt jelenti tanulni Jézus szerinti bátynak lenni. Ezt jelenti megélni az előbb születettségéből adódó tekintélyt. Ebben áll a Krisztus-formájú báty-lét pótolhatatlan hivatása.

58 A Békés–Dalos fordítás szerint.

59 Urbán Dávid, szóbeli közlés.

60 Uo. (lásd 3. jegyzet).

61 I. m. 47.

62 Pilinszky János: *Egyenes labirintus*. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PILINSZKY/pilinszkyo0001/pilinszkyo0146/pilinszkyo0146.html> (2023.08.10.)

KINEK TARTOM KRISZTUST? MIT VÁR TŐLÜNK KRISZTUS?

Hagyományos karácsonyi körkérdését a *Vigilia* folyóirat több alkalommal is Jézus személyének szentelte. Sokan főként az 1970-ben feltett kérdés („Ki nekem Jézus?”) egy-egy válaszát őrzik emlékezetükben, s bátran kijelenthető, hogy Tolnay Klári vagy Ottlik Géza szavai szerves részévé váltak a magyar kultúrának. Anélkül, hogy a nemes előzményekre utalva felesleges terhet kívánnánk helyezni azokra, akikhez szerkesztőségünk ebben az évben fordul, időszerűnek tartjuk a kérdés felelevenítését, mégpedig a címben szereplő formában. „És ti kinek tartotok engem?” – az evangélium kérdése annak ellenére sem veszít időszerűségéből, hogy a kereszténység története során precíz válaszok születtek rá, és ma talán az a kérdés is nyugtalanító erővel vetődik fel számos európai emberben, hogy mit vár tőle a keresztény hit, mit vár tőle maga Krisztus életének konkrét körülményei között.

Milyen válaszok adhatók egyáltalán az evangéliumi kérdésre? Fontos-e, hogy az ember önmagára nézve is választ fogalmazzon meg, miközben a közösségek, amelyekhez tartozik, sokszor kész feleletekkel szolgálnak rá? Van-e létjogosultsága a „személyes” Krisztus-képnek?

Milyen reakciót vált ki Önből vagy a környezetéből Jézus Krisztus neve? Mi történik vagy minek kellene történnie ott, ahol elhangzik a név? Benyomásai szerint milyen formái vannak Krisztus jelenlétének, és véleménye szerint meg lehet-e tapasztalni?

Az evangéliumok tanúsága szerint Krisztusnak voltak elvárásai azokkal szemben, akik fontosnak tartották, vagy egyenesen követni kívánták. Az Ön életében melyek a legfontosabbak elvárásai és követelményei közül? Véleménye szerint vannak-e ma különösen időszerűnek tekinthető krisztusi követelmények?

KI NEKEM JÉZUS KRISZTUS, ÉS MIT VÁR TŐLEM?

Bábel Balázs

*Kalocsa-kecskeméti
érsek*

Ezt a kérdést: kinek tartják az emberek az Emberfiát, évente kétszer biztosan hallhatjuk az evangéliumokból, évközben valamelyik evangélistától, Mátétól, Márktól, Lukácstól egy kis eltéréssel, és mindig Szent Péter és Szent Pál apostol ünnepén.

Ha arra gondolok, hogy a hívek egyre gyarapodó köre a kétezer év folyamán legalább egyszer magának is föltette ezt a kérdést, akkor sok-sok millió választ adtak rá legalább lelkükben az emberek. A történelem folyamán az egyház erre a kérdésre egyre kiérleltebb választ tudott adni tanítóhivatalával, zsinataival, lelki irodalmával. Az egyes ember életében is mélyülés lehet, hiszen egészen másként éljük meg elsőáldozásunk idején a Jézus Krisztussal való találkozást, mint felnőtt fejjel vagy – ahogy reméljük – életünk utolsó sóhajában. A kérdésre a válasz velünk nőtt, mélyebb értelmet hordozva. Ez nem olyan kérdés, mintha egy zeneszerzőtől azt kérdeznék, hogy ki neki Johann Sebastian Bach, vagy egy költőtől azt, ki-

csoda számára Petőfi Sándor, mert Jézus Krisztus kizárólagosságot kíván, amikor felteszi a kérdést és várja a válaszunkat. „Aki jobban szereti apját vagy anyját, mint engem, nem méltó hozzám” (Mt 10,37) – mondta kemény radikalizmussal.

Papnövendékségem és papságom évei alatt egyre érlelődött bennem a válasz. Tudatosítottam azt, hogy ő hívott és küld életem minden napján. Jézus ott van a gondolataimban, a világról alkotott fölfogásomban, a nagy kérdések megválaszolásában, de ott van életem eleséseiben, ott van a napi gondokban is, hiszen ő mondja: „elég a napnak a maga baja” (Mt 6,34). Jézus Krisztus maga vált életcélá számomra, ő konkretizálja, hogy hogyan kell ezt értenem. „Keressétek elsősorban Isten országát és az ő igazságát” (Mt 6,33). Órigenész írja, hogy az Isten országa maga Jézus. Hálás vagyok azért, hogy erre a jelmondatra rátaláltam még kispap koromban, és primíciás szentképemre jelmondatul írtattam, amelyből azután kialakítottam püspöki jelmondatomat: Pro regno Dei – Isten országáért. Meghagytam végrendeletemben, ha valamiféle gyászjelentést készítenek, akkor írják rá a jobbik lator kérését: „Jézus, emlékezzél meg rólam országodban” (Lk 23,43).

Isten országának keresése a nyolc boldogság által részben a teológiai stúdiók, részben papi és püspöki feladatok végzésében sokat jelentett számomra. Amikor válaszolni szeretnék akár csak a mai időknek vészterhes napjaiban az evangélium szellemében arra, hogy mit kellene tennünk, akkor a hegyi beszédhez és a nyolc boldogsághoz folyamodom, amelyben Jézus egyrészt feladatot adott, másrészt erre a földi életre is már egyfajta boldogságot, lelkenek az örömét ajándékozta. Így olvasom és így próbálok megélni Jézus Krisztus követését, amikor a nyolc boldogságra gondolok, és azt aprópénzre váltom. Független szeretnék lenni az anyagiakkal szemben, hiszen így értette ő a lélekben szegénységet, és ahol tudok, segíteni és adakozni akarok. A szomorúak sorsát is szívemen viselem, ha tudom, vigasztalom őket. Boldogok a szomorúak, ők majd megvigasztaltatnak – ígéri Jézus. A vigasztalást Szentlelke által emberi közreműködéssel viszi végbe. A megvigasztalásnál azt a görög szót használja: „paraklétészontai”, amelyben benne van a *paraklétosz* szó, amit mi a Szentlélekre értünk. Le akarok mondani a „szemet szemért” elvről, mert ő boldognak mondta a szelídeket. Isten előtti igaz életet szeretnék élni úgy, hogy elsődlegesen Isten szemében váljak életem igazzá, és ne az emberektől várjak népszerűséget. Meg akarok bocsátani az ellenem vétkezőknek, mert én is irgalmat akarok magam számára, mert ahogy megígérte: boldogok az irgalmasok, ők is majd irgalmasságot nyernek. Egyenes szándékú és beszédű szeretnék lenni, mert a tisztaszívűség Jézusnál elsősorban ezt jelenti. A békesség munkálásán fáradozom, mert megígérte, hogy a békességszerzők majd Isten fiainak hívatnak. Néha-néha szenvedtem egy kicsit Jézus Krisztusért, de ő ezt is boldogságnak mondta, mert azt ígérte, hogy akiket üldöznek az igazságért azoké lesz az Isten országa. Egy katonakori emlék jut eszembe, ott ugyanis semmiféle vallásos könyv nem lehetett nálam, és amikor az első szabadságra hazajutottam, találomra felütöttem a Szentírást, s ezt a mondatot olvastam az Apostolok Cselekedeteiből: „mert sok viszontagság által jutunk el Isten Országába” (ApCsel 14,23). A mondatot erőteljesen aláhúztam, hogy emlékeztető legyen számomra a megpróbáltatások idején.

Isten országa olyan valóság, amely már most is jelen van az életemben, de a beteljesedésére még várok. Ez Jézus Krisztussal való egyre mélyebb barátságomat jelenti. Keresem őt a felebaráti szeretetben, az imádságban, a szentségek kiszolgáltatásában, az evangélium hirdetésében, legfőképpen az eucharishtiában. Az érsekségen a szobám szomszédságában van az érseki kápolna, s nagy kincs ez számomra, mert ha csak rövid időre is, mindig be-betérek oda napközben, ha pedig elhagyom a házat, vagy visszatérek, köszöntöm az Oltáriszentségben a köztünk élő Krisztust. Tudom, hogy még tükör által homályosan látok, vannak olykor csüggedéseim az egyház egyes visszáságai miatt vagy a világ háborús helyzetének láttán, de arra gondolok, hogy Jézus nekem is üzen: „a világban üldözést szenvedtek, de bízzatok, legyőztem a világot” (Jn 16,33).

EKLEKTIKUS JÉZUS-MOZAIKOM

Bartók Tibor SJ

Jezsuita szerzetes

Egy szerzetesnek illene talán rendi karizmájából kiindulni ahhoz, hogy arról beszéljen vagy írjon: ki neki Jézus Krisztus? De hagyja-e magát a személyes tapasztalat és az élet egy karizma kollektív és intézményesített képébe vagy elvárásaiba zárni? Legyen szabad eme prelúdiumot kissé bővebbre eresztenem. Több mint száz évvel ezelőtt egy német jezsuita, Peter Lippert összehasonlította három szerzetesrendnek – bencéseknek, ferenceseknek és jezsuitáknak – a Krisztus-képét.¹ Arra a következtetésre jutott, hogy a bencések Krisztus-képe a trónon ülő Bárány, akihez állandóan felszáll a dicséret, és akinek második eljövételét várja és sürgeti a szerzetesek kara. Szent Ferenc, mondja Lippert, a betlehemi istálló szegény Gyermekeének és a megfeszített-kiüresített Megváltónak a szerelmese. Ezért a ferencesek állandó virrasztói minden olyan helynek, ahol az Isten Fia szegénysége és megalázottsága által van jelen. Szent Ignác számára Krisztus elsősorban az Isten Országának megalapítója, aki meg akar hódoltatni és az Atyához visszavezetni mindenkit, úgy, ahogy az az alapító *Lelkigyakorlatainak* híres kettős metaforájában, a földi király és az Örök Király felhívásában áll. Az ignáci könyvecskében persze sokféle Jézus-kép sorakozik egymás mellé, de mindezek origója és summája a harcra hívó király lenne, legalábbis Lippert szerint.

Nos, ha Lippert állításai igazak, akkor bennem legalább annyi ferences és bencés veszett el, mint jezsuita. Mert karácsonykor a gyerekek örömeivel nézem meg az értem szegénnyé lett betlehemi Gyermekeket a jászolban, nagyhéten sírva időzők a megfeszített és eltemetett Isten Fia mellett, a vásárnapi zsolozsmákban örömmel fordulok az „elsőként Feltámadotthoz”, az egyházi év végén és az advent kezdetén pedig – s időnként a Hiszekegy imádkozásában is – különösen megrendülök az ítéletre visszatérő Rex et Iudex alakján. Krisztus-képem tehát fölöttébb „eklektikus”, mint ahogy a liturgia és az alapjául szolgáló Újszövetség Krisztus-képe is az. Van-e mégis benne egy személyes origó? Talán több is, s ezek többnyire visszavezetnek gyerekkori képekhez és szobrokhoz.

¹ Peter Lippert: *Zur Psychologie des Jesuitenordens*. Kösel Verlag, München, 1912.

Az egyik egy Olajfák-hegyi Krisztus-festmény, amely a szobámban az ágyam fölött függött. A másik a szihalmi – itt éltem tizennégy éves koromig – plébániatemplom főoltárképe a Mennybemenő Krisztussal és a fölfelé néző apostolokkal. A két csütörtöki Jézus – a nagycsütörtöki és az áldozócsütörtöki (ma már vasárnap) – társaságában növekedett és szocializálódott a hitem életem első másfél évtizedében. Talán nem véletlen, hogy számos negatív és pozitív életérzést is – magány, kudarc, várakozás, indulás – lényegében ezeknek a misztériumoknak a fényében tudok értelmezni vagy feldolgozni. De személyes Jézus-képeimhez tartozik a mezőkövesdi egykori jezsuita Jézus Szíve templom (a „Kistemplom”) oltárszobra is, amelyet nyolc éves koromban láttam először, mögötte a Má-té-evangéliumból jól ismert felhívással: „Jöjjetek hozzám mindnyájan..., én felüdítelek titeket.” Jezuista Jézus-képemet is talán sokkal inkább ez a szobor és ez a mondat formálta, mint a *Lelkigyakorlatok* történelmi-szociológiai párhuzamokra épülő király-metaforája.

Persze Jézushoz menni és nála enyhülést, választ, megoldást keresni az egész keresztény élet alapja. Ha azonban rendtársaktól hallja ezt az ember, bizonyos élethelyzetekben nagyon is döntő jelentősége van. Egy ilyen emlék számomra a noviciátus alatt végzett harminc napos lelkigyakorlat egyik szünnapja, amikor – a szilenciumot föloldva – hosszabb kirándulásra mentünk, s meglátogattuk a leányfalui lelkigyakorlatos házban élő Temesi József atyát. Novíciusként, ráadásul a nagy lelkigyakorlat hatása alatt, mi mást kérdezhettem volna egy idős rendtárstól, mint hogy mit ajánlana nekünk a jezsuita életre. Páter Temesi válasza ez volt: „Szeressétek nagyon az Úr Jézust, mert csak így tudtok kitartani, akkor is, amikor kutyába vesznek titeket, vagy még abba se.” Nyilván volt némi tapasztalata a kutyába vételről. Azt már nem mertem megkérdezni tőle, hogy veszprémi egyházmegegyés korában vagy a jezsuita rendben szerezt tapasztalatait. Nem mondhatom, hogy engem sokszor és nagyon kutyába vettek volna, de azt igen, hogy bizonyos frusztrációkat Jézusba kapaszkodva tudtam elviselni.

Ha már a kutyaságnál tartunk, legyen szabad még egy mozaikdarabot kiemelnem eklektikus Jézus-képemből (vagy képeimből). A sivatagi atyák világából fogott meg egy történet, amelyet az egyszerűség kedvéért in extenso idézek: „Mégkérdezték egy öregtől, miért nem botránkozhat meg egy buzgó szerzetes, ha látja, hogy egyesek visszatérnek a világba. Azt mondta: »Figyeljétek meg a kutyákat, amikor nyulat üldöznek. Amelyik észrevette a nyulat, üldözőbe veszi, míg a többiek, amelyek csak a falkavezért látják, amelyik az üldözést kezdte, csak egy ideig futnak, aztán visszatérnek. Csak amelyik látta a nyulat, az üldözi, míg csak el nem kapja, anélkül, hogy hagyná magát eltéríteni céljától, a lemaradó és visszatérő többi miatt, s anélkül, hogy a szakadékok, bokrok és tövisek miatt aggódna. Ellenkezőleg, bár a bogáncsok, amelyeken keresztülrohan, gyakran megtépázzák, nem áll meg. Így van ez azzal is, aki Krisztust, Mesterét keresi: nem az újtába eső botrányokra ügyel, hanem a keresztre, míg csak el nem jut hozzá.«.”²

A nyulat üldöző kutya és a Krisztust követő szerzetes párhuzama mérész és plasztikus kép. Talán éppen ezért is hat megdöbbenő módon

és veti fel számomra a kérdést újra és újra: motivál-e még eléggé és kellőképp a kezdeti megragadottság, meghívottság, elmélyült-e bennem az „első szeretet” (Jel 2,4), vagy csak rohanok, mivel a többiek is rohannak (miközben talán ők maguk sem látják igazán, hogy mi vagy ki után)? A Mester hangját meghallani és netán alakját, arcát is meglátni nem evidens dolog naponta ezer más hang és arc között, amelyek szeretnék magukat mércévé és motivációvá tenni különböző elfoglaltságaimban. Marad a Jézushoz – akit hol Gyermeknek, hol Mesternek, hol Kereszthordozónak, hol Megfeszítettnek, hol Feltámadottnak, hol eljövendő Bírónak és Báránynak érzek – intézett könyörgés, amelyet a zsoltárokat kombinálva ismétlek: *Simplex fac cor meum, ut audiat vocem tuam et quaerat vultum tuum.*

„CHRISTIANUS SUM” – A VÉRTANÚK IDENTITÁSA

Berhidai Piusz
OFM

Ferences szerzetes

Kinek tartom Krisztust? Bármilyen személyes választ is adok – aktuális élethelyzetem, hitem, tudásom, esetleg hangulatom alapján –, mindig ugyanoda térek vissza. Azokhoz a szavakhoz, és abba a helyzetbe, ami a vasárnapi misében történik velem – hitem szerint a Lélemben. Válaszként mondom ki a Hiszekegyet, egyes szám első személyben – papként is ugyanúgy, mint a többiek, akik nem papok. Azokat az igazságokat mondom ki Róla, amelyeket nem én fogalmaztam meg, hanem tőlem függetlenül, engem időben megelőző keresztény emberek (*christiani*, azaz krisztusiak). És mindezt imádságban teszem, vagyis nem csupán Róla mondom valamit, hanem egyszermind Neki és Vele. A „Kinek tartom Krisztust?” kérdésre adott válaszok – válaszaim – annyiban igazak, amennyiben imádságba ágyazódnak, és amennyiben alázatosak, vagyis előfeltételük, hogy bizalommal fordulok a Jézus Krisztusban önmagáról mindent elmondó Isten felé. („Annyit kapunk tőle, amennyit remélünk” – Kis Szent Teréz). Mindez fordítva is igaz: minél kevesebb valódi imádsággal és alázattal élem a mindennapjaimat, annál sablonosabb lesz minden szavam és tanúságom Krisztusról.

Ő Isten Fia, aki emberré lett. Velem, velünk akar lenni. Nem csupán bűneink miatt, hanem mert jó, az egyedül jó, és ha velünk van, s mi Vele – tudva és akarva, szabadon és szeretetből –, az nekünk jó, az egyetlen jó. Testvér lett, első a sok testvér között. És ettől nem tágitott. Még ha el is fordultak tőle, még ha meg is ölték ezért. Keresztre feszítették és meghalt. Feltámadt. Él. Jelen van. „Éltető lélekké” lett (1Kor 15,45). Ő az egyetlen „pont”, amely nem fogalom, nem absztrakció, hanem egy Személy, akiben minden és mindenki találkozik, összefügg egymással, kapcsolatba és egységbe kerül, és él. És nincs másik ilyen „pont”, nincs másik ilyen Személy.

Vágyom rá, hogy ezek az igazságok sajátommá legyenek, belém ivódjanak, integrálódjanak személyes életembe, a gondolkodásomba és a szavamimba, a döntéseimbe és a gesztusaimba. És nagyon nem szeretném, hogy fordítva történjék. Azaz hogy csak önmagamból – sérült akaratom, tévedni képes értelmem és kusza érzelmvilágom alapján – teremtsen meg a „magam krisztusát”. A szenteknél látom, hogy – nagy utat bejárva – a hit igazságai egészen sajátjukká lettek. Ennek tanújele számomra Assisi Szent

Ferenc Naphimnusza vagy hét 20. századi rendtársunk, Károlyi Bernát és társainak vértanúsága. A hit igazsága saját életük igazságává lett.

A „Kinek tartotok engem?” krisztusi kérdés előfeltétele, hogy Ő rám tekint, s ebben a tekintetben előbb van benne az, hogy Ő kinek tart engem. Mindenekelőtt való ez a megelőző tekintet, ez a megszólítás, és életbevágó: soha ki nem lépni ebből a kontaktból, ebből az egyszerre egészen isteni és egészen emberi jelenlétből. Szent Ferenc útján három különleges helye van számomra ennek a jelenlétnek: a teremtett világ (természet), az irgalom gyakorlása (emberi kapcsolataim), az eucharisztia (egyház).

Ezért arra a kérdésre, hogy „Mít vár tőlünk Krisztus?”, az a válasz, hogy elsősorban nem valamit, hanem: engem. Hiszen Isten azért lett emberré, hogy velem kapcsolatba kerüljön. Azért emberi nyelven szól hozzám, hogy megértsem, és azért lép be életkörülményeimbe, hogy találkozhassam vele, tapasztalhatóvá és szerethetővé teszi magát számomra, hogy megtapasztalhattam és szerethessem. Mi mást vár, mint hogy észrevegyem, meglássam, hallgassam és vele tartsak, az ő nyomdokain folytassam az életem. Nem csupán az a kérdés, találkoztam-e Krisztussal, hanem hogy vele vagyok-e most. Egy kapcsolathoz több kell, mint egy találkozáshoz. Nem elég jókor jó helyen lenni. A változó érzelmi érintettségén túl értelmi belátás, akarati döntés és hűség is kell hozzá. Az Evangéliumban Jézus erre hív. Olyan életvitelre, ahol hozzá képest alakítom értékítéleteimet, döntéseimet, szokásaimat. Nem elég ideák, ideológiák (vagy épp kulturális, akár vallásos divatok és szlogenek) mentén alakítanom hozzáállásomat Istenhez, a másik emberhez, önmagamhoz, sem – ami gyászosabb – a magam pillanatnyi érdekei szerint. Jelenlétét keresni a teremtett világban, az emberszeretet gyakorlásában és az eucharisztia előtt – mindez több és átfogóbb, mint *valamit* megtenni. Az evangéliumi gazdag ifjú meg akart tenni *valamit*, hogy eljusson az örök életre, de szomorúan távozott, mert inkább akarta a vagyonát követni, mint Jézust. A farizeusok ugyancsak megtettek mindent, ami „elő volt írva”, de ők is inkább akartak *valamit* megtenni, mint Jézus Krisztusban elfogadni Isten jelenlétét, azaz személyes és következményekkel járó döntést hozni mellette.

Fontos kérdés ugyan számomra krisztushívőként, hogy *mit kell tennem* egyik vagy másik helyzetben, de alapvetőbb a *hogyan vagyok jelen*. Erre a „hogyan”-ra válaszol Szent Ferenc úgy, hogy: *kisebbsként és testvérként*. A hatalomhoz, vagyonhoz, evilági elismeréshez nem ragaszkodva, egyszerű emberséggel, az önkéntes szegénység által szabaddá válva Isten életére.

Jézus Krisztus körül mindig újjáteremtődhet az életem, és nem torkollik önpusztító aktivizmusba vagy épp tétlenségbe, Benne, Vele a világ és a magam önzése miatt darabokra hulló életem képes koherens egész lenni. Ha figyelmemmel odafordulok az Élő (Feltámadott) felé és újra felfedezem a Vele való egységet – a templomban, a másik szolgálatában, a teremtésben –, akkor újra megtanulom, hogy van, aki gondoskodik rólam, rólunk. Van, aki teremt, folyamatosan. És van, aki helyrehozza a sok helyrehozhatatlant.

Mit vár ma Krisztus az egyháztól, vagyis tőlünk? Egyik vértanú rendtársunk, Kovács Kristóf atya, a múlt század első felében többedmagával egy magyar városba kapott küldetést. Egy nap, csuhában járva, így szólította meg őt egy járókelő: „Minek jöttek maguk ide? Mi nem nagyon szeretjük magukat.” Kristóf atya így válaszolt: „Látja, ez a különbség! Mi szeretjük

magukat, ezért jöttünk.” Szerintem valami ilyesmire kaptunk meghívást. Krisztushoz hasonulva, odafordulva az emberekhez, azokhoz is, akik nem ismerik Őt, vagy akik már elfelejtették.

ANNO DOMINI

Frenyó Zoltán

Filozófus

Különös érzés a legfontosabbról, a középpontiról, a mindenkori legidőszzerűbből beszélni. Idézetek és tanult eszmék tolnak az ember fejébe, amelyek közt rendet kell teremteni, gondolatainkat pedig személyessé kell alakítani. Jézus Krisztusról nyilatkozni nagy tisztesség, egyben időnként szükséges számvetés, továbbá hitvallás. Milyen egyszerű lehet Jézus Krisztusról könyvet írni, ahogy nagy gondolkodóink, kedves szerzőim vállalták a feladatot, akiknek a kötetekre most sorra rápillantok: XVI. Benedek, Giovanni Papini, Schütz Antal, Kereszty Rókus, Szabó Ferenc nagyszerű munkáira.

„És ti kinek tartotok engem?” – hangzik Jézus Krisztus kérdése, amire Simon Péter rögtön megfelel: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia” (Mt 16,15-16). A lényegét tehát az apostol leszögezte; a kereszténység történetében aztán – ahogy a felkérő levél utal rá – számos további pontos válasz született, megannyi újabb dimenziója, vonatkozása, kibontása ugyanannak a végtelenül gazdag létezőnek, Jézus Krisztus személyének. S nem lehet nem gondolni arra, hogy a katolikus dogmatika fenséges és szilárd építménye milyen hallatlan összefüggérendszerben, milyen páratlan tagoltságban tárja az emberi értelem elé Jézus Krisztus mindent átsugárzó alakját. Ha erre az összehasonlító vallástörténet kereteiben pillantunk rá, rögtön megmutatkozik, hogy a kereszténység a legfejlettebb vallás, bármennyire tiltakozik is e megállapítás ellen a mindenkori relativizáló szellem.

Jézus Krisztus az Istenember, a Logosz, a Fiú, a Megváltó. S folytassuk: Próféta, Tanító, Főpap, Király, Pásztor. Ha a szemünk elé idézzük a mindeneket uraló Király (Pantokratór) lenyűgöző ábrázolásait, már odaképzeltethetjük a kereszten függő Világ Megváltóját is, aki a fent és lent, jobb és bal irányait uralva, kiterjesztett tagjaival átöleli a mindenséget. Ő a középpont. S ahogy Pál apostol kifejti: „Benne élünk, mozgunk és vagyunk” (ApCsel 17,28), továbbá „Krisztus a minden és ő van mindenben” (Kol 3,11).

Ebben a szellemben alakult ki Jézus Krisztus mindeneket egyesítő erejének eszméje. Lyoni Irenaeus püspök arról ír, hogy megtestesülésével Jézus Krisztus az emberiség hosszú kivetettségét önmagában rövidítette le; emberré lett, hogy mindent önmagában összefoglaljon, és megteremtse Isten és ember egységét. Valóban, az élet folyamatos részlegesség, minden egyszerre nem lehet. Szent Ágoston írja a *Vallomásokban*, hogy a dolgok részei nem mind vannak egyszerre együtt. Egy szükségszerű sorrendiségben, a részben kell az egészet megtalálni. A szakralitásban, a szerelemben, a művészetben eloldódunk az időtől. Miután Jézus Krisztus egy főben egyesít mindeneket, a kereszténység tanítása arra irányul, hogy hogyan kell és lehet a pillanatban a teljességet átélni, s az igazságot az időből kiemelkedve megpillantani. Olyannyira fontos elvről van szó, hogy Duns Scotus szerint Isten a megtestesülést az emberi bűn és a krisztusi megváltás nélkül önmagában is akarta.

Jézus Krisztus a vigasztaló (Paraklétosz), pártfogó, gyógyító, közvetítő, a történelem értelme, egyházalapító, élet, igazság, valóság, béke, szeretet. Az élet Szerzője/Fejedelme (ApCsel 3:15). Ahogy Prohászka Ottokár könyveinek címébe emelte: *Élő vizek forrása* (vö. Jn 4:10; 7:38), *Élet kenyere* (Jn 6:35; 6:48). Gyakran megfordul a fejemben Jézus Krisztus mint közvetítő, aki istenmivoltában kapcsolatot biztosít két ember között. Krisztusban egyek vagyunk, „tagjai vagyunk egymásnak” (Róm 12,5; Ef 4,25). Ezt próbálom meglátni a másik emberben, de őszintén szólva nem mindig sikerül, bár tudom, hogy keresztény feladat.

Jézus Krisztus testet öltött személyessége teljesen egyedülálló és fenyegető a történelemben. Más vallásokban szó van egyfelől Istenről vagy az istenekről, másfelől az emberekről. A különböző filozófiákban szó van alapelvekről, végső létezőről, érvényes kategóriákról. Romano Guardini a kereszténység lényegéről írt könyvében rámutatott: „A mi esetünkben azonban másként van. Ott, ahol általában az általános eszme található, egy történeti személyiség jelenik meg. [...] Nincs doktrína, nincs morális értékrendszer, nincs vallásos állásfoglalás, se életprogram, amely elválasztható lenne Krisztus személyétől. [...] A kereszténység Ő maga, az, ami általa eljut az emberhez, és a kapcsolat, amely általa Isten és az ember közt létezhet.” Ez a személyesség az, amely Szent Ágostont is elmozdította az elvont elméletektől, s Krisztushoz vezette. A személyességnek ez a mozzanata az, amely a kereszténység többletét és igazságát adja minden más vallással és minden más filozófiával szemben. Ez az továbbá, amely egyszerűen megfelel az ember lelkületének.

S most forduljunk a történelem felé. Mi a történelem értelme? Van-e menete, iránya? Megismerhető-e a történelem? A történetfilozófia kérdései ezek, amelyek végigkísérik az emberi gondolkodást. Egyetlen helyes tanítás született ezekre a kérdésekre: a Krisztus-középpontú szemlélet, a keresztény történetteológia. Szent Ágoston ezt mondja a János-evangéliumról tartott egyik beszédében: „A századok úgy rakódtak volna egymásra, mint üres cserépedények, ha nem lett volna feladatuk, hogy megjósolják Krisztus eljövételét.” A történelem önmagában értelmetlen. A történelmet Jézus Krisztus tagolja, ad neki struktúrát, tartalmat, egyszerűsít mind magán keresztül megismerhetővé teszi. A keresztény történelem-magyarázatot, amelyet annak idején Szent Ágoston lángelméje teljesített ki, időről-időre a legkiválóbb katolikus gondolkodók gazdagítják.

Anno Domini, az Úr megtestesülésének valahányadik évében – mondjuk, miként az inkarnáció előtti eseményeket Jézus Krisztus születése előttként jelöljük meg. Megint mondhatjuk, egyszerűen „Benne élünk”. A keresztény időszámításban élünk, amely az ókor végén felváltotta az egyéb időszámítási rendszereket, s amely már régóta az egész világon elterjedt. A történelem a „Krisztus előtti” és „Krisztus utáni” (Kr. e.; Kr. u.) korszakra oszlik. Akik ezt mindenáron feledtetni akarták, s Jézus Krisztus nevét ki akarták iktatni, bevezették az „időszámításunk előtt” és „időszámításunk szerint/után” (i. e.; i. sz/u.) teljesen értelmetlen kifejezéseket, ami árulkodó jel eme ideológia értékéről. Mindazonáltal sajnos még ma is sokszor találkozni a múltnak ezekkel a kísértő maradványaival könyvekben és elmékben.

A keresztény európai civilizáció mármost az, amellyel szembe kell néznünk. A kereszténység és Európa a történelemben egymásra talált, a keresztény Európa történeti valóság lett, amely önálló, s a világtörténelmet meghatározó civilizációt teremtett. Ebből nőtt ki a modernitás, amely már kiteljesítette magát, s jó ideje civilizációnk felszámolását végzi. Eközben Európa kinőtte magát, s az euroatlanti hatalom, illetve az államok fölötti erőközpontok révén megtörtént Európa elrablása. Földrészünk egy lassan rátelepedett ellenséges adminisztráció, egy művi mentalitás általi bénultsága, és a politikai rendszer alkalmatlansága miatt jelenleg nem tud választ adni sem a belső, sem a külső kihívásokra.

A kereszténység a modernitásban története során a lehető legnehezebb helyzetbe került, amelyben a világi erők a felszámolását célozták meg. Az újkorban a kereszténység a polgári kultúrában testesült meg, amelynek esetében joggal beszélhetünk válságról. Jean Daniélou SJ bíboros *A történelem misztériuma* című művében rámutat: „Ez a fajta polgári kereszténység azonban nem azonos a kereszténységgel, hanem pusztán a kereszténység polgári civilizációban való megtestesülése.” Bizonyos, hogy Európának a modernitást követő korszakában, amely még nem körvonalazódik, a kereszténység más helyzetbe fog kerülni. A gondviselés útjai valóban kifürkészhetetlenek. Sokszor eszembe jut anyai nagymamám, aki felemelt mutatójával figyelmeztetve idézte Paul Claudel *A selyempipő* című könyvének mottóját, egy portugál közmondást: „Isten egyenesen ír görbe vonalakkal”. Sokan leírták, mint hányódik az egyház hajója. Pascal ezt írja a *Gondolatokban*: „Gyönyörűség vihar hányta hajón ülni, abban a bizonyos tudatban, hogy nem pusztul el. Az egyházat háborgató üldözések ilyen viharhoz hasonlítanak.” Kívülről nézve ez érthetetlen, belülről szemlélve egyszerű bizonyosság, hiszen Jézus Krisztus alapította. Jó irányt venni, szelet fogni, evezni és léket tömni azonban a hajós kötelessége.

Két követelményre szeretnék végezetül rámutatni az előbbiekkal kapcsolatban, Jézus Krisztus két felszólítására. Az egyik így hangzik: „Azokat, akik megvallanak engem az emberek előtt, én is megvallom majd menygyei Atyám előtt” (Mt 10,32). Legyen hát vége a „privát kereszténységnek”, amelyet Prohászka Ottokár oly sokat kárhoztatott, s amellyel nem sokra megyünk közösségi életünkben. Jézus Krisztust meg kell vallani, értelmes módon és erős lélekkel. Abból gyarapodás és épülés következik, s a bűvópatakból nyílt folyam fog kifejlődni.

A másik: „Legyetek hát tökéletesek” (Mt 5,48). Sokat írtak erről, mekkora felhívás ez, s lehetséges-e egyáltalán neki megfelelni, hiszen jól tudjuk, az ember mennyire nem „tökéletes”. A szövegben a „tökéletesek” latinul „perfecti”, görögül „teleioi”. Ami „perfekt”, elérhetetlennek látszik. De már a „perficio” azt jelenti: elvégez, véghezvisz, bevégez. A „teleiosz” szóban pedig dinamikát érzek, mert ez nemcsak azt jelenti: tökéletes, hanem teljes, beteljesült, teljesedésbe menő is. Legyünk hát igényesek, fejlesszük, képezzük, műveljük magunkat! Ez keresztény kötelesség! Használjuk értelmünket és ápoljuk lelkünket! Az összeszedett, kulturált és elhivatott ember felel meg igazán a teremtett ember eszményének, amely felé Krisztus és a keresztény szellem terel bennünket.

Gelencsér Gábor

Filmesztéta

BALTAZÁR

Filmesztétaként a *Vigilia* „Kinek tartom Krisztust?” körkérdésére a válaszom egyetlen név: Baltazárnak. Baltazár, a számár Robert Bresson *Vétlen Baltazár* című 1966-os filmjének „főhőse”, aki szenvedéstörténete végén, amit az emberek között élt meg, festői hegyek karéjában, egy nyájjal övezve, magányosan kimúlik. A zárójelenetet Schubert utolsó előtti, A-dúr zongoraszonátájának ismételt felhangzó, fájdalmas, egyszerű, mindössze néhány akkordlépésből álló II. Andantino tétele kíséri, majd az is elhallgat, s csak a nyáj kolompjait halljuk. Vége.

Bibliai állat a számár, ahogy a bárányok is azok, mégis Bresson filmje provokatív módon azonosítja Krisztus alakját, szenvedéstörténetét egy állat szenvedésével. A film eredeti, nehezen lefordítható címe – *Au hasard Balhasar*, azaz „Véletlenszerű Baltazár”, „Miért éppen Baltazár” – még ezt a metaforikus áthallást is elutasítja. Annak ellenére érvényes ez a hártás, hogy Bresson filmjei több Krisztus-sorsú hőst is felvonultatnak – ha belegondolunk, voltaképpen valamennyien azok –, így a testi szenvedései miatt hitében megrendült falusi plébánost, a világ kegyetlenségét kamaszként megéllő, öngyilkosságot elkövető Mouchette-et, s természetesen a főpapok által elutasított Jean d’Arcot. Bresson filmjeinek istenkereső, Isten hiányával szembesülő, kétségbeesett alakjai nemcsak provokatívak, hanem botrányosak: zsebtolvajok, mint az azonos című film hőse, gyilkosok, mint *A bűn angyalai* Thérèse-e és *A pénz szerencsétlen*, becsapott munkása, öngyilkosok, mint a kiskamaszlány, a szelíd asszony vagy a *Talán az ördög* fiatalembere. Ám éppen provokációjukban, botrányosságukban idézik fel számomra Krisztus alakját, aki maga is provokatívan, botrányos radikalitással hirdeti tanítását, úzi ki a kereskedőket a templomból (vö. Mt 21,12), vagy szembesít gyakran meghökkentő feltételekkel, miszerint aki jobban szereti apját vagy anyját, fiát vagy lányát, mint őt, az nem méltó hozzá (vö. Mt 10,37), ha ők fontosabbak, nem lehetünk a tanítványai (vö. Lk 14,26).

Baltazár, a számár alakja azonban más miatt is válasz a „Kinek tartom Krisztust?” kérdésre, méghozzá a fentiek szellemében látszólag ellentmondásos válasz. A számár passiójával azonosított krisztusi szenvedéstörténet ugyanis az alázatról is szól; arról a néma tűrésről, amellyel a szürke állat egyik gazdájától a másikig vándorol, mindenhol kiteve a tehetetlen gyűlöletnek és kegyetlenségnek, s akit csupán egyetlen fiatal lány ruház fel szeretettel és öltöztet egy alkalommal „virágvasárnap” díszbe. Bresson művészi gesztusa egyszerre idézi a krisztusi radikalitást és a csendes állhatatosságot. A radikalizmushoz általában hangos hőzöngés társul, a rendíthetetlen állhatatossághoz pedig valamiféle méla tehetetlenség, „rugalmatlanság”, az alkalmazkodókészség hiánya. A krisztusi magatartás ennek a világi felfogásnak a kritikája, ellenpontja, hogy tudniillik lehet a kettő egy, érvényesülhet az egyik a másikban, s így a radikalitás nem sértő provokáció, az állhatatosság pedig nem pusztán merevség. Bressoni közvetítéssel ilyennek látom Krisztust – s talán, hogy a *Vigilia* körkérdésének másik elemét is beemeljem, ezt várja tőlünk ő maga is.

ben Bresson került elő, amikor saját szakterületemből merítve igyekeztem elgondolkodni a felvetett témákon. Ezúttal sincs másképp, s ez további gondolatokra sarkall, nemcsak a francia mozi klasszikusáról vagy a filmművészet lehetőségeiről, hanem jelen kérdésről is, amelyre a válasz ismét ugyanahhoz a forráshoz vezet. Vajon miért? Miből fakad Bressonnak és főképp az ő Baltazárjának a középponti szerepe mindebben? A spiritualitás, az egyén belső világával szembekerülő külvilág konfliktusai, az ezekben különösen érintett személyek – a magány érzésétől és létállapotától Pilinszky János alakján és költészetén át (aki számára Bresson szintén fontos művész volt) Krisztusig –, a számos és sokféle gondolatot felvető hívószavak miért mutatnak újra és újra ugyanarra az alkotóra (legalábbis, ha filmben, a filmművészet segítségével keressük a válaszlehetőségeket)? Nos, található nála még valami, különösen a szakralitást megjelenítő alkotásokkal összefüggésben, ami számomra különösen fontos gesztus: hogy tudniillik Bresson művei legtöbbször nem akarnak tárgyukban, témájukban szakrálisak lenni. Másképp fogalmazva, nem próbálnak „pápábbak lenni a pápánál”, szentebbek a szenteknél, mint a spirituális giccsfilmek garmadája. Így, ebben az értelemben válaszolom a „Kinek tartom Krisztust?” kérdésre: aki nem tartja magát annak. Így aztán „Mit vár tőlünk Krisztus?” – azt, hogy mi se tartsuk magunkat annak. A hit, az igazság biztos tudóinak és kinyilatkoztatóinak, akik széles gesztusokkal és sipító „spirituális” fennhangon hirdetik az egyedül üdvözítő tanokat, csúnya fogalommal élve „tematizáljuk” őket, ám formaként, magatartásmódként már nem hitelesítjük biztosnak gondolt és megingathatatlan meggyőződésünket – valahogy úgy, ahogy Bresson képes gyakran a legprofánabb témákat és karaktereket művészi stílusával spiritualizálni. Ebben az értelemben várja, várhatja el tőlünk Krisztus a követését – akár egy szürke szamár módjára is.

„ÉS TI KINEK TARTOTOK ENGEM?”

Geréby György
Filozófus

Beszélgettünk egyszer egy kiváló református biblikus tudóssal arról, hogy ki érti jobban a Bibliát. Vajon a magasan képzett, olvasott, a bibliai nyelveket ismerő teológiai tanár vagy a biblikus tudományokba be nem avatott ember. Ő azon az állásponton volt, hogy képzettség és a szövegek beható ismerete nélkül nem lehet igazán megérteni az Írásokat. Én ellenkeztem. Mit tegyek azokkal az ismerősökkel, a családomban és másutt, akik soha nem mélyültek el teológiai tanulmányokban, de mégis egyfajta végtelen természetességgel gyakorolták a két alapvető parancsot, az Isten szeretetét és az emberszeretetet. Elvégre a parancs „nem elérhetetlen számodra, és nincs messze tőled” (Mtörv 30,13). Szerencsém volt, többeket ismerhettem, akik nemcsak eljártak ünnepnapokon a templomba, hanem az egész életükkel is vállalták a hitüket, azokban az időkben is, amikor ez következményekkel járt. Tertullianus talán ilyesmire gondolhatott, amikor azt mondta, hogy a lélek természeténél fogva keresztény (Apológia 17,6). Feltéve, hogy a lélek nem „rohad meg hús és harminc között”, Lászlóffy Aladár kemény szavaival.

Bizonyos tekintetben persze elfogadtam, hogy az Írásokról mint szövegekről a teológus többet tudhat, hiszen magam is megtanultam a nyelv-

VIGILIA
1081

veket, és tanítom a középkori Bibliát is. Ugyanakkor máig azt gondolom, hogy az egyszerű, magától értetődő hitelesség példái segítenek abban, hogy a tudomány ritkás levegőjében lélegzethez jusson az ember.

A tudás ugyanis egyfelől megnyitja a magasabb világot, de másfelől veszélyes, mert a fenti régiókban egyre kevesebb az oxigén, ahogy súlyos dolgokkal kell szembenézni. Nagy, sőt ígész feladat a kereszténység múltját megismerni, de meg is lehet riadni attól, ami szembe jön. Egy talmudi legenda szerint négy rabbi lépett be a Paradicsomba: egy látott és meghalt, a második látott és megőrült, a harmadik látott és hitehagyott lett. Csak a negyedik „ment be békében és jött ki békében”. Sokféle értelmezése volt már ennek a különös példázatnak, de egyszerű olvasatban is segít megérteni, hogy miről van szó.

Ha Paradicsomnak a kereszténység két évezredét tekintjük, bármely időszakában szembesülhetünk az Írások alakulásának bonyolult történetével, az egyházi hagyományok zavarba ejtő sokféleségével, az esetlegeségekkel és ellentmondásokkal, vagy az egyházak történetének sokszor riasztó pillanataival. A négy fenti lehetőség bármelyike megélhető. Ha a történelem kertjében nem „elkényeztetett naplopóként sétálgatunk”, semleges érdeklődőkként, akkor az egyre jobban megismert múlt felébrsztheti a csodálatot, de a fásultságot, sőt a haragot is. Nagy a kísértés, hogy a történelmet rommezők sorának lássuk. „Az ember végül homokos, / szomorú, vizes síkra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél.” Az ismeretek vezethetnek meglátásra és vezethetnek félre, és mint labirintusban, el lehet közöttük veszni. Egy másik úton a történet az elmúlt, a halott dolgok hagyományaként nyomasztó bálványá válik, és elveszi a levegőt a jövő elől. A harmadik már ott tart, hogy el is akarná a múltat törölni. Csak a felelős hit „megy be békében és jön ki békében”.

Igaz, hogy a keresztény hit nem egyszerű dolog. Nem egy megkötött szövetség betűjéhez kell hűnek maradni, de nem is alávettség a kiszámíthatatlan isteni akaratsnak. Múlt és jövő együtt feszíti ki a kereszténység hitét. „A hit a remélt dolgok jelenvalósága, a nem látott dolgokról való meggyőződés” (Zsid 11,1). Ez a hit túl van azon, ami volt, de előtte annak, ami ígérve lett. A kettő összefonódik. A múlt eseményeinek nem lehetünk tanúi, de ez a múlt az, ami hitelesíti a jövő ígérését. Fontos tehát a múlt, de mint „új szövetség” csak a jövő váradalmával együtt alkot egyetlen történetet. A múlt a jövő felé irányul, ahol majd elkövetkezik, hogy „íme, mindent újjá teremtek” (Jel 21,5).

A tanítványok meglett emberek voltak, amikor nekik szegezte Krisztus a kérdést: „És ti kinek tartotok engem?” Akkor sem mondta mindenki azt, amit Péter felelt. Sokféle vélekedés terjedt már akkor is. Voltak, akik a feltámadt Keresztelő Jánost, megint mások Jeremiást, vagy egy új prófétát láttak a názáreti ács fiában. Egyik vélekedés sem volt alaptalan. Elvégre Jézus Keresztelő Jánoshoz fűződő kapcsolata köztudott, alakja pedig hasonló volt, így könnyen lehetett az utódjának látni. Jeremiást mutatta, ahogy a jeruzsálemi Templom nagy tekintélyű elitjének, ha tetszik, konzervatív szárnyának, a farizeusoknak a szemébe vágta jövendölését a Templom pusztulásáról (Mt 23,27; Lk 13,34; 23,28). És voltak, akik Illésnek gondolták, azaz a nagy próféta visszatérésének. (Mély értelmű és szép zsidó szokás, hogy széder estéken az ünnep végén az asztalon kell hagyni egy

pohár bort, mert ha Illés próféta éppen visszatérne a Messiás előhírnökeként, akkor a hosszú útról érkező nagy vándor ne maradjon szomjan.) Végül Róma és a Templom hatalomtechnikus urai egyaránt radikális, a társadalmi békére veszélyes felforgatót láttak benne (ApCsel 4,27). Dosztojevskij pontosan látta, hogy az anarchista prófétát miért veti börtönbe tulajdon egyházának Nagy Inkvizitora. Azóta is minden politika maga alá próbálja gyúrni Krisztus testét így vagy úgy.

Péter előtt Jézus teljesen emberként állt. Szünesziosz, a filozófus püspök ezt a teljesen emberi testet „misztikus lepelnek” nevezte. A földi test eltakarta az istenit. Péter mégis meglátta Jézusban az Atya felkentjét, és mindennel, a saját zsinagógái neveltetésével, a Templom intézményével, környezetének véleményével szemben mondta ki azt, ami botránynak, sőt blaszfémianak számított kortársai szemében. Pedig még a Tábor hegyén, a Színeváltozáskor is csak zavarodottan beszélt összevissza a három kiválasztott tanítvány, Péter, János és Jakab. Bár többen nevezték Jézust az élő Isten fiának, mint a halálfélelmüktől megkönnyebbült tanítványok (Mt 14,33) vagy a centúrió a keresztfánál (Mt 27,54), de ezek történhetek a megrendült pillanat hatása alatt. Péterhez hasonló hitvallást csak Tamás tett, de ő is csak a feltámadott Krisztus előtti döbbenetében: „Én uram, én Istenem” (Jn 20,28).

A hit paradoxona, hogy egyszerű és ugyanakkor nehéz. Kihívás, mondaná az, aki szeret ilyen nyelven fogalmazni. Nehéz, mert ha Krisztus megtestesülése valóban az Atya emberek iránti szeretetét mutatja, akkor látni kell, hogy ez a szeretet kissé mélyebb, mint amit hangosbeszélővel hirdetni lehetne. A kereszténység bonyolult. Megértése idő- és energiaigényes. Ha a két nagy parancsot még meg is tartjuk, hozzá kell venni a gazdag ifjú esetét (Mt 19,16-22), vagy a tálumok példabeszédét (Mt 25,14-29). Többet kellene tenni az elégségesnél. Szelídnek lenni sem elég. Okosnak is kell lenni, mint a kígyónak (Mt 10,16).

Ugyanis nem lehet hátradólni. Krisztus békét hozott a világra, csak hogy a világ nem akarja a békét. Hérakleitosz mondása sokakat ihlet meg ma is: „Mindenek atyja a harc” (frg. 53). Simon Mágus, Péter apostol nagy ellenfele erre hivatkozik a béke elvárásával szemben. Szerinte Péter elfelejti, hogy Krisztus kardot hozott (Mt 10,34). Két erő küzd egymással, és a paradox helyzet a béke hívét is arra kényszeríti, hogy a kiálljon az igazságért. Krisztus ebből a szempontból valóban megosztó személy.

Egy korai keresztény irat, az Apostoli tanítás (*Didakhé*) szerint két út áll az ember előtt. Az egyik az élet, a másik a halál útja (mint Mtörv 30,15). Az ember tud angyallá lenni, és tud szörnyeteggé is válni. A görög drámánál ma sem lehet erősebben fogalmazni. „Sok van, mi félelmetes, de az embernél nincs semmi félelmetesebb.” Schiller a maga módján a vészeket jelző harangot szólaltatja meg: „A legszörnyűbb szörny az ember, / ha vak hitében elfogul.” Az emberi természet nem engedi a puszta hitet, mert a hit is válhat bálványá, és előtte is lehet véres áldozatokat hozni. A bálványimádás tilalma tehát nem a kőből-fából faragott képekről szól. A bálvány mindaz, amit az ember Isten helyett imád. Az evangélium bemutatja a három fő bálványt, amikor a Nagy Kísértő próbára teszi Jézust: a világi gondok elsőbbségét, a vakhitet és a hatalom kísértését (Mt 4,1-10). Minden további kísértés visszavezethető e háromra.

A bálványimádás gyökerét egy távoli gondolat segíthet megérteni. Ez a gondolat azt mondja, hogy a Teremtő félelmetes ereje elől a mindennapok pajzsai, a rutinok vértete mögé húzódnak. E pajzsokat a megannyi életfeladat alkotja (Lk 14,16-24). A rutintól biztonságot jelentő falaival védekezünk a váratlan, a veszélyes, a kiszámíthatatlan ellen. Minden ellen, ami fárasztó, felkészülést, erőfeszítést, találékonyságot kívánna. Megpróbáljuk ezeket kiiktatni az életünkéből, vagy legalábbis a legszorosabban háttérbe szorítani és elfojtani, ha már elkerülni nem lehet. A pajzsokat azonban az ember véges ereje nem tudja légmentesre zárni. A teremtő erő erősebb és áthatol a pajzsok rései között. A réseken betör mint szépség, mint felfedezés, máskor mint szenvedés és fájdalom. Három dolog jön váratlanul, mondja a Talmud: az elveszett tárgy, a skorpió és a Messiás. Péter elé áll az Megtestesült Ige: „Kinek mondasz engem?” És Péter kilép komfortzónájából. A világ nyugalmas kiszámíthatóságát remélni önáltatás. „Amikor ezt mondják: béke és biztonság, akkor hirtelen veszedelem jó rájuk, mint a szülési fájdalom a terhes asszonyra; és semmiképpen meg nem menekednek” (1Thessz 5,3). Pál apostol nem mond mást, mint Krisztus: „Nem tudjátok sem a napot, sem az órát” (Mt 25,13). Így tör be a Krisztus az ember életébe. Jól teszi, aki azt a pohár bort ott hagyja este az asztalon.

Ijesztő az isteni ajándék: „Az Isten emberré lett, hogy az ember Istenné lehessen.” Ez a titokzatos gondolat egy elképzelhetetlen feladatról szól. Már hogy is istenülhetne meg az ember? Nincs örök, áthidalhatatlan szakadék az Örökkévaló és a halandó emberi között? Csakhogy „ami lehetetlen az embereknek, az lehetséges az Istennek” (Lk 18,27). Az ember távolról sejtheti csak Istent. De nem mindegy, hogy kit sejt. Az Atya Krisztusban lép oda az emberhez. Az isteni Ige emberként születik meg. Erre a gesztusra válaszolni illik. Isten azonban nem jóságos öregember, hanem végtelen hatalom és végtelen erő. Ugyanaz az isteni hang egyszerre „szellő sutogása” (1Kir 19,11-2) és „nagy vizek zúgása” (Jel 1,10). Az eucharisztikus imák figyelmeztetnek, „Isten emésztő tűz”.

Mi hát nekünk Krisztus? Akivel találkozni majd csak az Ítéletnél lehet, ahogy a Hitvallás mondja, addig nem. Mégsem kell felmenni érte a mennybe vagy átkelni a tengeren (Mtörv 30,12-13 és Mt 11,30). Jelen lehet az életünkben például az imádság odafordulásában. Persze az ima kötelesség, nem tárgyalási alap. Egy ismerős szépen mondta, hogy hálás tudni lenni a piros lámpáért, mert az alatt elmondhat egy Jézus-imát. Ilyenkor lépünk egyet Krisztus felé. Krisztust követni feladat. Isten nem élmény, hanem munka. Akkor is, ha a lélek ugyan kész, de a test erőtlenségre (Mt 26,41). De nincs más hátra, mint „menj és cselekedj!” (Mt 7, 21).

Gloviczki Zoltán

Klasszika-filológus

KINEK TART KRISZTUS? MIT VÁROK KRISZTUSTÓL?

Személyes hitem személyes meghívásomra adandó válasz. Keresztény közösségünk, egyházam kész, vagy időről időre csiszolóválaszai Jézus jelenlétére és tanítására segítségül szolgálnak ehhez a személyes elköteleződéshez. Azonosulhatok teljes mértékben is ezekkel a válaszokkal, és megtehetem, hogy nem keresek ezeken túli feleleteket. Ebben az esetben

ez a személyes választásom és hitem. Ezzel azzá válik. Személyes hitemben Jézus Krisztus neve számomra Jézus Krisztust jelenti. Sokak számára, elsősorban a Jézust kevésbé ismerők, vagy Jézus személyes hívására személyes választ adni nem kívánó emberek számára Jézus zarándok egyházát, annak is emberi történetét és életét. Jézus végtelen, szentháromságos isteni voltához képest embersége, tanításainak emberi nyelven megfogalmazott mondatai, vele kapcsolatos kérdéseink és válaszaink, egyházunk és közösségünk, mely misztikusan az Ő teste is, valójában mind töredékes. Tükör, de töredékes. Ha belenézünk, láthatjuk benne Isten képmását, vagy repedések kusza halmazát. Ahogy tetszik.

Kinek tartom Krisztust? Életemet meghatározó kilencvennégy éves professzorommal tegező viszonyban vagyok. Beszélgettem már vele házikabátban és papucsban. Ismerem családjá körében. De nem vagyunk barátok. Fontosabb, jelentősebb, tiszteletre méltóbb annál, mint hogy valaha eszembe jusson vele kapcsolatban ez a fogalom. Krisztussal tegeződöm. Még ha arámiul és görögül nehéz is a distinkció. Végtelenül közel enged magához. Ismerem őt vacsora közben és megalázva. De ő Isten. A közelség, az intimitás nem a kiválasztottnak szóló bizalmaskodás. Ez is példa, tanítás. A Mesteré. Menj, és légy közel testvéreidhez. A Mester a Szentháromságos Isten felém forduló arca. A tabernákulumra nézek, és a világegyetemet látom. Nincs jelentősége, hogy kinek tartom. Ő. Aki van. Ő tart engem.

Kinek tartom Krisztust? Áldoztatok. Kezemben tartom Krisztust. Kinek? Az embereknek. Az emberek szemébe nézek, szólok hozzájuk. Nap mint nap. Hitvesem, gyermekeim szemébe. Tanítványaim, ismerőseim szemébe. Tágabb közösségekhez szólok. Igyekszem eközben, szentmisén és azon kívül is Krisztust tartani feléjük, nekik. És magam előtt, magamnak. Hogy Vele, benne, rajta keresztül tudjak nézni, szólani. Valójában Ő tart engem ezekben a pillanatokban. Amikor nem ő tart, nem nézek és szólok, csak látok és beszélek. Kinek tart? Nekik. Hogy Őt vihessem.

Kinek tartjuk egymást, Krisztus és én? Személynek. Személynek tartom őt. Mert aki van, az csak valami vagy valaki lehet. Ő valaki. Személy. A Szentháromság emberi törékenységében is megjelenő személye. Személyiséggel, a mi töredékes, teremtett személyünk alfától ómegáig tartó teljességével. És mégis személynek tart ő is engem. Hozzám szól, tart engem, személyesen. Minden imámban tudja, hogy velem beszél. Nem az emberiség része, nem a teremtett világ atomja vagyok, hanem személy. Én. Úgy érzem, úgy élelem meg, hogy nem hozzánk szól, hanem hozzám. És ha vár, nem tőlünk, hanem tőlem vár. A megválaszolendő azonban más. „Mit vár tőlünk Krisztus?”

Mit vár tőlünk Krisztus? *Totus tuus...* Nem vár tőlünk semmit. Minket vár. Hogyne: tanít. Tanácsokat ad. Tanítványoknak, bűnösöknek, a gazdag ifjúnak. Segít, ötletet ad, ahogy az üdvtörténet kezdetétől egyre világosabb és egyértelműbb tanításokat kapunk. Mindig a mi nyelvünkhöz és értelmünkhöz, istenkapcsolatunk fejlődési fázisához igazodva. Adjuk el mindenünket? Engedjük közel a kicsinyeket? Gyógyítsuk a betegeket?

Módszerek, lehetséges lépések. Ő minket vár. Teljesen. *Totus* és *tota*. A döntésünket. Ha meghalljuk, döntünk: minden más ebből következik. Az övéiként lehetetlen, hogy ne adjuk el mindenünket, ne engedjük közel a kicsinyeket és ne gyógyítsuk a mellettünk szenvedő beteget. Bárcsak egészen övéi lennénk. Szentekként. Küzdünk. Nekiiramodunk és botlunk. Magunkhoz vesszük testét és vérét, majd gyónunk. Imádkozunk. Igen. *Non est volentis, neque currentis...* Mégis küzdünk. Mert vágyunk a Vele való egységre. Mert mi várjuk őt. S ha valahol tartunk utunkon, mi sem valamit várunk Tőle. Nem imaszándékok és szentmise felajánlások teljesülését. Nem gyógyulásokat és meneküléseket. Őt várjuk. Őt várom. S azután minden ebből következik. Egészen Őt. *Totum Eum*.

Krisztustól semmit nem várok. Hogyan is tehetném? Nem erről szól a bizalom, tegeződés. Őt várom. A Vele való egység lehetőségét. Magamtól várom, hogy elinduljak felé, s talán megérkezzem. Magamtól várom, hogy megtegyem az apró lépéseket, melyeket töredékes emberségemben sűgásként rám bízott.

Mit várunk egymástól, Krisztus és én? Hogy ő legyen életem kenyere, a világomban a világosság, a kapu, melyet nem kerülhetek meg, a jó pásztor, akinek nyájába tartozom, a feltámadás hite, reménye és bizonyossága, a szőlőtő, mely egyedül táplál, az egyetlen lehetséges út, maga a mindenben és mindig érvényes igazság, életem oka, célja és betöltője? Igen, ezek közös várakozásaink. Emberi nyelvünkön megfogalmazott példák, melyek Jézus önértelmezéseként nem tesznek többet, mint ismétlik az evangéliumokban elhangzó tanításait. Részéről meghívás és útmutatás, számomra meghívás és útmutatás. Nem elvárás: esély és segítség. Töredékes megfogalmazásai a valóságnak: egymást várjuk egymástól.

Halmai Tamás

Költő

ENGESZTEL ÉS ESZMÉLTET

„Jézus realitása elsöpri a róla való elképzelésünket”, írja *Árnyékában kívántam élni* című könyvében Jeges Mirjam OCD (Sarutlan Kármelita Nővérek, Magyarország, 2019, 178.).

*

Ha kudarcra rendezkedünk be, kudarcot felülíró kegyelem vesz szállást bennünk. Ha a katolicitást mint egyetemességet, a kereszténységet mint krisztianizmust vesszük komolyan, komolyan vesz bennünket a tapasztalat, mely szerint minden korszak, kultúra, személy, sőt életszakasz szembeül a saját Krisztusával (vagy krisztustalanságával). Ha a kereszténység ó- és középkori nézőpontjait és szókézletét fölfrissítjük (modern lélektani és vallástudományi belátások, valamint személyes sejtések-tapasztalások alapján), bibliaolvasatos vetületben is nyilvánvalóvá válhat, hogy Jézus nem uraság (aki idOLOKNAK kijáró imádatra tart igényt), hanem barát, testvér, tanító, *mindenes*. Mindenkinek az, akire élete adott (holt) pontján múlhatatlan szüksége támad. Kinek morális mérce, kinek a vigasztalás tengerőble, kinek pedig szívemélyi, névtelen melegség vagy tapasztaltabb

társ az *igenhirdetésben*. Egyszersmind a Teremtő arca. A megszólítható transzcendencia. A földön járó ég. Az emberré lett Logosz. Isten megtestesült imája az emberért.

*

Sokféle a Krisztus. A szakrális esztétika mesterei (Rubljovtól Bachon át Pilinszkyig), a misztikusok titkos felekezete (Eckhart mester, Norwichi Julianna, Jakob Böhme, Simone Weil és a többiek), a kozmikus Krisztus szószólói (Teilhard de Chardin, Dienes Valéria, Henri Boulad...), a modern lélek hittudói (Jeges Mirjam, Mustó Péter, Ken Wilber...) vagy *katolirikus* kortársaink (Vasadi Péter, Kalász Márton, Iancu Laura...) más-más vonásait élesítik ki a Krisztus-arcnak. A nyelvek – és a történetiség – közbejötté önmagában megtöbbszörözheti Krisztus-élményünket; pusztán a fordítások elkülönbözése is alapokat rajzolhat át. (Például a Lk 12,49 Károlinál fenyegetően hangzik: „Azért jöttem, hogy e világra tüzet bocsássak: és mit akarok, ha az immár meggerjedett?” Frissebb átültetésben épp ellenkezőleg, gyöngéd lelkesedést szít az olvasóban: „Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak a földön: mennyire szeretném, ha már föllobbanna!”)

*

Krisztus mint *univerzális tudati minőség*? Érvényes szemantika lehet ez is. Mindenesetre nem csak technológiai: *metafizikai* szingularitás is létezik, mert elképzelhető. A pont az időben, melyen átbukva-átbukdácsolva az emberiség már nem érteni, hanem élni fogja az Igét.

*

Jézus *előresietett*, mondja Rilke. Még nem voltunk fölkészülve rá. Az Omega-pontban beteljesedik, beteljesedünk, mondja Boulad. Ha a világ (és a párhuzamos és alternatív és fiktív világok) sorsa nem a *teózis* (átistenülés) múltakat is átrajzoló, ökumenikus misztériuma, akkor akár a római katona lándzsájába is dőlhetne a földi élet.

*

Mert nemcsak arról van szó, hogy Jézus az út, az igazság és az élet, hanem arról is, hogy aki az utat, az igazságot és az életet választja, Jézust választja. Akkor is, ha Altamira barlangi polgára volt, és akkor is, ha jövőendő úrállomások nevelik fel. Nincs kibúvó az *áteredő megváltás* alól. Krisztust virágzó kereszt alatt élünk – és a kereszt árnyéka fény alakú.

*

Aki lement, még Orpheusz volt, aki feljött, már Krisztusunk. És Eurüdiké vele lépett a fényre.

*

Kempis Tamást – és a tanítványi elhivatást az evangéliumokban – is jobban értenék, ha *imitation* Krisztus *követése* helyett Krisztus *utánzását* értenék. És gyakorolnánk. – Vö. „Aki hisz én bennem, az is cselekszi majd azokat a cselekedeteket, amelyeket én cselekeszem; és nagyobbakat is cselekszik azoknál” (Ján 14,12). (Kortárs szavakkal: „Az embernek papi

szerepe van a világban azzal, hogy tevékenységével, munkájával átalakítja a földi energiákat.” Henri Boulad: *A szív okossága*, ford. Váczi Jenő.)

*

Laikus nézőpontból: amint a liberalizmust a kereszténység alapozta meg, a személynek – mint az időnek az öröklét – Jézus az ősmintája. (Felvilágosult-szabadelvű történelmi korszakunk – benne az akár ateista racionalitással – hovatovább a krisztianizmus *inverz változata*ként kínálja magát értelmezésre és *megértésre*. A szekularizáció, anélkül hogy tudná, Istenre csupaszítja a világot.) Szakrális közelítésben: az új embernek is Jézus a modellje; akárha az ideák platóni tartományában járnánk már a földön. (S hogy az új ember – hovatovább mesterséges intelligenciákkal is szövetkezvén – kinek-minek lesz az archetípusa? Hagyjuk versekre és szonátákra e kérdés elodázását.)

*

Jézus átváltozása Krisztussá talán a kereszten történt. De ma is zajlik. A mindenkori történelem: Jézus Krisztus szüntelen eljövetele; sebekre elcserélt bűn és gyónhatatlan áldás. (Sziszüphosz sziklája minden feledékeny pillanatban visszazúdul Jézus sírja elé.)

*

Krisztus óta a kozmosz: Krisztusország. Mióta tehát? Idők előtti időtlenségtől fogva. Krisztus óta mindenki a mindenségben illetékes. És kérés nélkül virrad.

*

Bajban ismerszik meg a barát. De Krisztus a boldogságban is. Az örömhír arról is tájékoztat, hogy az utolsó ítélet a nem-ítélkezés derűje lesz. Kell legyen. Mert Krisztus tudománya: a feltétel nélküli szeretet művészete. Ennélfogva a krisztusi habitus nem elvár, hanem vár. Javasol, tanácsol, biztat, ösztönöz, nógat, bátorít, gyámolít, kísér, engesztel és eszméltet. – *Isten nem vágyik nálad többre.*

*

Egy kavics is előbb volt keresztény nálam. És szentek társadalma a rét, a tó, az erdő. De befogad a kert, mert befogad a Kertész. Az első lépés, hogy hiszek azoknak, akik hisznek. A második, hogy belátom: a hit hübrisznél tisztességesebb alapállás, ha bízom. Akkor a harmadik lépést már nem én teszem meg. – Írok, de már nem én, hanem a Krisztus ír énbennem.

*

Helyet szorítunk neki is. Jézusnak. Jézusnak hívom, így legegyszerűbb a mondhatatlant elősimogatni a levegőből. Vacsoraasztalnál.

*

„...ez tesz bennünket közösséggé – hogy az övéi vagyunk.” (Jeges Mirjam OCD: *Árnyékában kívántam élni*, 131.)

A JÉZUSI PARADIGMA

Háy János

Költő, író

Amikor az ember ír, azt gondolja, hogy a nagyon egyedi mozzanatok mögött fel tudja mutatni azt az általánost, ami miatt bárki azonosulni tud, vagy legalább felismeri a szövegben megbújó sorsokat. Amikor egy író mondjuk, Jézusról akar írni, méghozzá a személyes viszonyulásáról, azt gondolja, hogy mások is hasonlókat életek át és éltek meg ennek kapcsán, mint ő. Hogy mindenkinek először aranyos kisgyerek volt, a lányok kislánynak képzelik, a fiúk kisfiúnak vagy néha kislánynak, aki persze ott tesz-vesz a karácsony körül, egy aranyos kistestvér, aki mégis tud olyat csinálni, amit más kisgyerekek nem, mert ki tudna becipelni, abban az életkorban egy karácsonyfát a lakásba.

Jézus az a kissrác, aki velünk játszik, olyan, mintha egy lenne közülünk, holott már ekkor sem közöttünk van, hanem bennünk. Velünk nő fel, velünk lesz óvodás, aztán iskolás, ő is bekerül az osztályválogatottba és indul velünk a Bólyai-versenyen. Ő az, aki úgy van benne az életünkben, hogy természetes. Amikor nagyobbak leszünk, mi magunk is rendbontók, ahogyan ő is rendbontónak számít, akkor a lázadót látjuk benne, azt, aki a hatalommal szembeszegülve körömszakadtáig képvisel valami újat, azt az újat, amit a többiek nem értenek és a nemértés miatt veszélyesnek tartanak. Jézus tulajdonképpen egy forradalmár, olyan, mint mi, mert van bennünk egy őszinte gondolat, hogy lehet jobb világot építeni, s ebben ő a példaképünk. Egy olyan példakép, akire nem úgy nézünk, mint egy pop-ikonra, mert csak kisorszban van rajtunk kívül, nagyrészt bennünk van, s mikor ránézünk, magunkra is nézünk.

Ez a korábbi kép egy jottányit sem halványul, de később mégiscsak megjelenik valami más. Úgy mondanám talán, hogy sarokpont, hogy Jézus egy olyan pont, amin meg tud pördülni a világ. Az acsarkodó és örökösen fenyegető teremtők és istenek helyett megjelenik valaki más, aki nem azt látja bennünk, ha szabályok nem lennének, ha drákói szigorral nem fognák a grabancunkat, akkor gyilkosok, tolvajok, és rombolók lennénk. Egy valaki, aki feltöri az ószövetség kérgét a szívünkön, s azt mondja, hogy benned van az a törvény, ami lehetővé teszi, hogy másképp is tudj élni, hogy előbb van benned a szeretés, mintsem a gonoszságra való hajlam és készség. Hogy lehet úgy is élni, hogy nem a külső fenyegetés és a büntetéstől való rettegés határozza meg a cselekedeteidet, hanem a benned lévő mély érzelmi elköteleződés a világ iránt. A nevére hivatkozva oly sokszor ömlött mégis a vér és diadalmaskodott a hamisság és a gonoszság, áradt a fertő, de mindez egy pillanatra sem freckelte össze a létét. Megmaradt annak, aki mindig is volt, az evangéliumok hőse, aki valóban letörölte, vagy csak kendőt adott, hogy letörölhessük magunkról a port, s legalább kis időre a halától való rettegést.

Ahogy az az aranyos kisgyerek benned volt, ahogyan az újdonság hajlíthatatlan képviselője benned volt, úgy a jóra való hajlam is benned van, s ez a kétezer év óta tartó paradigmaváltás az egyedüli lehetőség az egyéni és a közösségi jövőnk szempontjából. Ha ez nem diadalmaskodik, akkor nyolcmilliárd fenevad fogja szétrágni egymást és mindent, ami eddig az otthonuk volt. A jézusi paradigma nem pusztán megváltás, hanem az élet egyedüli lehetősége.

Hegedűs Gyöngyi

Költő

A KÉK EZÜSTJE

van, hogy a lélek medret vált. elhagyja a kiürült folyásirányt. idő, míg felismerem a mintázatot. hogy ez ugyanaz a bolygó. csak itt nem a függőlegesért vannak a fák. azt mondják: ez szerelem. de ez is csak ragadványneve. garabonciás és angyal találkozása. egymásban lakozása. attól szép, hogy törött. összetört belső erő. de néha még úgy mozdul be, ahogy csak álom tesz képessé egy testet. a fák, mint rejtett szélirányra, emlékeznek útjaira. hajnali hűvös szál a napban is. nem tűnt el, ha halna is. a kék ezüstje. alvás ellen legjobb álom. hogy ráálmodni még egyet, hogy ne magamból ébredjek. hogy ne várjak jobban a grádicsokra, mint az angyalokra. hogy ne várjak jobban az angyalokra, mint a víz meghasonlására, a partra. ki a nemlétnék is ura, hogy tagadjam? kinek mondalak? az egyetlen életjel nélkül is élőnek.

Kakucs Adél

Petra OP

Domonkos szerzetes

TEKINTETE VONZÁSÁBAN...

Pár éve – még a pandémia előtt – 11–12 éves gyerekeket kísértem erdei iskolába. A lefektetésnél meséltem nekik. Ott, helyben kitalált történetet, amelyben ők a főszereplők. Másnap, a buszon, csillogó tekintettel kérték a folytatást. Évek múltán, búcsúzáskor, többen emelték ki a közös élmények közül ezt a mesét. Pedig nem bírt irodalmi értékkel...

Nem csak a gyerekek ajándék, ha „főszerepbe” kerül. Szeretjük mi, felnőttek is, ha néha „rólunk szól a mese”, vagyis ha mások rólunk alkotott képéből, véleményéből egy részt megismerhetünk. Különösen értékes a közvetlen visszajelzés. De nem csak annak, aki kapja. A testvéri vagy baráti beszélgetésben egy-egy pozitív visszatiükrözés megfogalmazása során a megfogalmazott benyomások, képek magát a viszonyt teszik világosabbá: vagyis azt, hogy én hogyan kapcsolódom ahhoz a testvéremhez, akinek visszajelzek, mit jelent ő nekem.

Ezért is fontos, hogy Jézus apostolaihoz intézett kérdését (Kinek tartotok ti engem?) engedjük magunknak címezni – így számunkra a hozzá fűződő kapcsolatunk kerül más megvilágításba. Jézus nem csak bő kétezer évvel ezelőtt kérdez, és kérdését nem kizárólag az apostolokhoz intézi. Kérdezi minden kor minden emberét, így engem is: Hát te kinek tartasz engem? S bár általában nem okoz nehézséget az azonnali reakció, a válasz előtt kicsit elnémulok. A lelkemből több, az évek során többnyire csak imában megfogalmazott válasz rezdül egymással párhuzamosan, de a szavakba öntést meggátolják a bennem feszülő fenntartások: Szabad-e ezt így kimondani? Összhangban van-e az általam élt valósággal? Hiteles-e az én számból? Jól látom, hogy mi a valódi válaszom?

Számomra a Filippi-levél Krisztus-himnusza fejezi ki leginkább azt, ami bennem Krisztussal kapcsolatos:

„Ő... az Istennel való egyenlőséget nem tartotta olyan dolognak, amelyhez föltétlenül ragaszkodnia kell, hanem kiüresítette magát, szolgálai alakot öltött, és hasonló lett az emberekhez. Külsejét tekintve olyan lett, mint egy ember. Megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig

a kereszthaláláig. Ezért Isten felmagasztalta, és olyan nevet adott neki, amely fölötté van minden névnek, hogy Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban, s minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr” (Fil 2,6-11).

Ő az egyetlen Úr.

Ez nemcsak azt foglalja magában, hogy nincs más Úr rajta kívül, hanem azt is, hogy az ember (vagyis én) nem vagyok „egy szinten” vele. Ennek a kapcsolatunkban ki kell fejeződnie: vagyis a hódolatomnak, az imádásomnak. Ezzel kerülök igazán a helyemre, csak így lehetek igazi önmagam.

Szent Domonkosról fennmaradt, hogy szeretett úgy imádkozni, hogy gyakran térdet hajtott az oltár előtt. Szeretem ezt az imamódot, s nagy ajándékként élem meg, hogy a liturgiában jelen van a térdelés. Az ember test és lélek, az imádságban, Istennel való kapcsolatában a teljes ember részt vesz, így a testünkkel is imádkozunk.

Ő az Úr, aki szolgál.

A lábmosás után elmagyarázza az apostolainak, hogy egymás szolgálata nem választható – az ő példáját követniük kell. Ez érvényes ma is: az Ő követése az emberek szolgálatával jár. Az igazi szolgálat nem degradálja, hanem felemeli, kiteljesíti azt, aki szolgál.

Ő az Úr, aki mindenét odaadja annak, akit szolgál.

Emlerek közötti kapcsolatban, ha az egyik fél mindenét adja, amije csak van, ez – normális esetben – a másik felet viszonzásra készíti. Hasonló viszonzásra – mert ha a viszonzás nem hasonló mélységű és mértékű, az arról árulkodik, hogy az illető nem becsüli az ajándékozót, vagy nincs tudatában a kapott ajándék értékének.

Az önmagát értem teljesen kiüresítő, értem, az üdvösségemért halált is elszenvedő Krisztusnak nem adhatok kevesebbet, mint magamat – teljesen. A szerzetesi fogadalomtételkor kereszt alakban földre borulunk. Az én részemről ez a testtartás fejezi ki leginkább a helyes választ. A mindennapokban pedig ezt az engedelmség megélésével „váltom aprópénzre”.

Jézussal való kapcsolatomban Jézus a kezdeményező. Ő az, aki „megálmodott”, aki öröktől fogva ismert, akinek tökéletes terve van velem. Ő az, akinek felismertem a hangját, a hívását sok-sok évvel ezelőtt. Kihívott a természetes „közegemből”, új, számomra ismeretlen és idegen pályára állított, de mellettem állt, mellettem áll, és nem hagy elveszni.

Hogyan szólít?

Örömmel szólít. A nevemen szólít. A Tőle kapott nevemen, s rám tekintve azt látja, hogy kivé válhatok. Az alkalmatlanságom érzése számára nem akadály. Ő a teljességet látja bennem. Biztat, bátorít, vezet, kísér és hordoz a teljesség felé vezető úton.

Kicsoda számomra Jézus Krisztus?

Ő az egyetlen, akihez szervesen és teljesen Hozzátartozom. Ő az, aki kedvét leli bennem. Akinek jó a fölém hajló arcát nézni: végtelen szelíd gyengédség sugárzik belőle, mely egyszerre ad teljes szabadságot és vonz; s ha engedek a vonzásnak, akkor megélem azt, hogy biztonsággal tart, megtart.

Mi az Ő elvárása felém?

Kisgyermeknek úgy jó a kedvenc meséjét sokadszorra hallgatni az édesanyja szájából, hogy az anyukája ölében ül – tapasztalja a szerető,

megtartó, biztonságos elfogadást. Az Úr Jézus egyetlen elvárása felém: a bizalmamat, a tökéletes bizalmat és ráhagyatkozásom kéri. Nem éri be kevesebbel.

Kiss Judit Ágnes

Költő, író

TÚLHASZNÁLAT (RÉSZLET)

Jézus gipszből, világító töviskoronával, kívül hordott, világító szívére mutatva, Jézus pénztárcáról kacsingat a kirakatban, kisebb baj, hogy megkínóztuk és megöltük, keresztre feszítettük, annak hamarabb vége volt. De kihasználjuk azóta is, nem volt elég, hogy eljött a Földre, sárba is kell rángatni hitetlenséggel vagy a hamis vallásosság kliséivel.

Felülírható-e mindez?

Lehet-e Jézus egyszerűen csak egy a világ nagy mesterei közül, akinek azóta is követik a tanításait? Csakhogy minden könnyebb, mint követni. Könnyebb meggyógyítani a vakon születettet, mint odatartani a másik arcomat annak, aki megüt. Könnyebb megsokásítani a kenyeret, borrá változtatni a vizet, mint odaadni a felsőruhámát annak, aki az alsót kéri. Kevesek vagyunk, hiába állunk lábujjhegyre, a törvény betarthatatlan, a tanítás követhetetlen, aki asszonyra tekint parázna kívánság okáért, az már paráználkodott vele az ő szívében, az vesse rá az első követ, aki nem vétkes köztetek.

Elég volna-e az ember prototípusának látni? A szabványnak, amilyennek lennünk kéne, pontosabban, amilyennek terveztettünk, ha hiszünk az intelligens tervezésben. Az utolérhetetlen ideálnak. Vagy Istenként kell imádni, és zárójelbe tenni az emberségét?

Jézust túlhasználtuk hívőként és hitetlenként, vallásossággal és tagadással, imával és káromkodással. Magyaráztuk agyon és félre, ábrázoltuk ikonosztázon, oltáron, út menti feszületen, könyvben és filmen. Jézusról kínos beszélni, mert minden mondat ezerszer taposott, naponta mélyülő kátyúba visz. Rosszabb, mint a tetetlen Isten, aki mögé mind odaképzeltük, akit akarunk, akire rávetíthetjük a vágyainkat vagy a félelmeinket. Jézus túl konkrét. Még akkor is, ha nem tudjuk, hogy nézett ki valójában, és pontosan mit és hogy mondott vagy tett. Ha a minden évben hallott karácsonyi és húsvéti legendák mögé nézünk, kellemetlen személy az istállóban születéstől a kivégzésig. Jobb nem beszélni róla. Vagy a kitaposott vallásos és hitetlen ösvényekre menekülni.

Egy dolog írhatja mindezt felül: a személyes kapcsolat. Lehet-e személyes kapcsolat valakivel, aki kétezer éve élt? Csak ha most is életben van. Ha él, akkor megtalálható, akkor minden agyonhasznált állításon átsugárzik a valósága. De nem lehet életben máshogy, csak ha visszatért a halálból. Csakhogy ez a legbotrányosabb állítás az összes közül, amit Jézusra valaha kimondtak. És ez az állítás vízválasztó. Ha Jézus beszélt a feltámadásáról, aztán meghalt, mint minden rendes ember, ha kivégzik, akkor szegény zavart elméjű fickó volt, jobb nem elhinni, amiket összevissza beszélt. Ha sosem beszélt róla, akkor csak egy keleti mese (zavart elméjű fikció), akkor nem igaz semmi, amit mondott, az sem, hogy az apa levágatja a hízott tulkot a tékozló fiának. De ha tényleg feltámadt, akkor

baj van. Akkor ott van valaki a túlhasznált ikonok és metaforák mögött, valami létező, és jaj nekem, ha megmutatja magát. A feltámadással mérhető mindaz, amit mondott, és mindaz, amit ma mondani akar.

De a feltámadás nem hihető. Nem tudom hinni, és nem merem tagadni. Ellentmond a tudománynak. Mindennek, amit ismerek, amit tapasztaltam. És közben muszáj volna igaznak lennie. Hogy feltámadt, most is él, megtalálható, és megtalálhat. Ha pedig Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, de hiábavaló a ti hitetek is. Kell, hogy legyen egyetlen pont a világban, amikor az anyag megadja magát a léleknek. Kell, hogy legyen egyetlen élőlény a világban, aki megmutatja, hogy több az élet, mint a születéstől a meghalásig a homokórában lepergő homokszemek.

JÉZUS, A BARÁTOM

Kuzmányi István

Diakónus

Ha egyetlen mondatban kellene összefoglalnom, ki is nekem Jézus, akkor azt mondanám: Jézus az a barát, aki ismer, és mégis szeret. Úgy gondolom, ez a kijelentés rám és minden más emberre is igaz. Mindig félelemmel vegyes jó érzés tölt el, amikor a páli szavakat olvasom: Isten már a világ teremtése előtt kiválasztott minket (vö. Ef 1,4). Szeretete ebből az örökkévalóságból, a szívéből forraszik. Istenünk ingyen, érdek nélkül, szeretetből teremtett és tart fenn bennünket ma is. Meghívott minket szőlőskertjébe, és mindannyiunknak ugyanazt az egy dénárt adja fizetségül (vö. Mt 20,1-16). Sőt annyira bízik bennünk, hogy bérbe adja nekünk a szőlőjét. Vajon amikor eljön a fizetség órája, és elküldi Fiát, mi mit teszünk? (vö. Mk 12,1-9). Bizalmunk lehet az örömeinkben: hogy „a szolgát megmentesd, Fiadat sem kímélted érte”.

Jómagam, aki a hírek világában (is) élek, amikor a jelenleg zajló folyamatokra nézek, azt látom, hogy a mi barátunk mérhetetlen türelemmel van irántunk. Mi, akik közvetlenül a tetteinkkel vagy közvetve a közönyünkkel eljutottunk a bucsai tömegsírokig, a lebombázott pályaudvarokig, a kibucok lakóinak lemészárlásáig, a gázai ártatlanok haláláig, tékozló fiúkként már ott tartunk, hogy a disznókkal együtt esszük a moslékot. A megcsömörlést sem érezzük, hanem azt bizonygatjuk magunknak: ehhez nekünk nincs közünk, velünk ez nem történhet meg. Sokszor jajdul fel bennünk a kérdés: meddig süllyedünk még, hol vagy, Uram?! És végül mindannyiszor rádöbbenünk, hogy a megtépzott, megerőszakolt meggyalázottakkal az emberségünk lett oda, vált semmivé. Ebben a reménytelennek látszó helyzetben is csak egyetlen reményünk van: hogy Jézus minden esetben együtt szenved a megkínzottakkal. Aquinói Szent Tamásnak igaza volt: Isten egyik legfőbb tulajdonsága a *compassio*, az együtt szenvedés, az együttérzés. Nem tud részvét nélkül elmenni az ártatlanok mellett, sőt, tragédiájukban ő is újra és újra meghal. Annyira tisztel és szeret bennünket, hogy óriási szabadságot adott nekünk. Szabadon dönthetünk. Így még az égbe kiáltó szörnyűségeket is megtehetjük, holott tudjuk, amit eggyel teszünk a legkisebbek közül, azt Jézussal tesszük, s amit elmulasztunk, azt ugyancsak vele nem tesszük meg (vö. Mt 25,40-45).

Számomra titok, hogy barátunkban, Jézusban felragyog az istenarc, amely minden erővel, hatalommal, dicsőséggel teljes. Titok, hogy Jézus

VIGILIA
1093

az erejét gyógyításra használja, a hatalmát arra, hogy lemondjon róla értünk, dicsőségét pedig a legdicstelenebb halállal pecsételi meg számunkra. Lemond méltóságáról, hogy nekünk méltóságunk legyen.

Amikor rácsodálkozom mindezekre, hála és köszönet tölti el a szívemet azért, hogy Jézus gondolt rám, rád, minden emberre személy szerint, és a barátunkká lett. Olyan jó volna, ha megértenénk, hogy mindannyian ajándékozottakká lettünk, és a nagy Ajándékozó egy egész életet ad nekünk, hogy felismerjük ezt. Egyéni társadalmi és véleménybuborékjainkból nem szeretünk kinézni, pedig meg kellene látnunk, hogy ez a csoda nemcsak nekünk szól, hanem a másik embernek is. Annak, aki más véleményen van, akinek a személye esetleg kellemetlen számunkra. Meg kellene értenünk, hogy egy csapatban játszunk, és mindannyiunknak passzol az égi csatár, Jézus. Földi életünkben szüntelenül nyújtja nekünk irgalmasságát, kegyelmét. Felismerjük-e? Válaszolunk-e? Rádöbbenünk-e, hogy a jó labdákért viszonozásul nekünk is passzolnunk kell, hiszen nem egyedül vagyunk a pályán?

Mérhetetlenül szíven ütött a közelmúltban Pizzaballa bíboros, jeruzsálemi latin pátriárka kijelentése, aki az izraeli-palesztin konfliktus egyik drámai pontján, amikor a Hamász több mint kétszáz embert – köztük időseket, édesanyákat és gyermekeket – ejtett túsul Izraelben és hurcolt fogságba a gázai területre, feltétel nélkül felajánlotta magát cserébe a gyermekekért. Amikor e sorokat papírra vetem, nem tudható, hogy mindez egy erős gesztus marad, vagy valóban megtörténik a csere. Egy biztos: a latin pátriárka belátta, hogy a rendkívüli időkben rendkívüli tettek képesek lehetnek megállítani a gyűlölet és az erőszak spirálját, mert nincs más út, mint az isteni barátság továbbadása, így visszanyerve emberségünk hamvvedréből mozaikonként istenarcúságunkat.

S ha a szívünk mélyén azt mondjunk, mi nem vagyunk képesek ilyen rendkívüli tettekre, akkor ott állhat előttünk a nemrég elhunyt Súlyom László példája, aki köztársasági elnöki hivatali idejének lejáta után önkéntesnek jelentkezett a Magyar Máltai Szeretetszolgálathoz. Naponta a zsíroskenyerezőben kezdett, hajnalban érkezett a Széll Kálmán téri melegedőbe, megkente a kenyereket, majd még azelőtt távozott, hogy az első hajléktalan emberek megérkeztek volna. Nem akarta, hogy hír legyen abból, hol jár, mit csinál. Amikor megkérdezték, miért akarja így, azt felelte, eleget volt már rivaldafényben, most szeretné kipróbálni magát a szolgálatban. Jót tenne nekünk is, a barátságunknak Jézussal, ha úgy próbálnánk válaszolni az ő szeretetére, hogy szépen csendben megkeressük életünk „zsíroskenyerezőjét”. Ott találkozhatunk Jézussal.

Lukács Flóra

Költő

A HIT FORMATEREMTŐ EREJE

Sokat gondolkodtam azon, hogyan tudnék a megfogalmazott kérdésekre igazán őszintén válaszolni. Utoljára talán kamaszkoromban tettem fel nekem hasonlókat, akkor viszont kész feleletekkel is szolgáltak azokra. Katolikus gimnáziumba jártam, amelynek a közege inkább eltávolított a valástól, minthogy megerősítette volna bennem az érdeklődést. Nem lettem hívő, viszont gyerekkorom óta ismertem a bibliai történeteket, amelyek közül több is mélyen megérintett (például Ábrahám és Izsák története,

Dávid és Jonatán, az evangéliumok csodatételei), viszont csak két évvel ezelőtt olvastam el először elejétől végéig a Bibliát. Akkor sem elsősorban valamiféle szakrális élményt vártam, egyszerűen költőként éreztem úgy, hogy ismernem kell ezeket a szövegeket. Amennyire beleszerettem a görög-római mitológiába, sokáig annyira igyekeztem kerülni a keresztény kultúra minden megjelenési formáját. Aztán ez a kamaszos indulat egyre jobban kopott ki belőlem, miután egyre több olyan művészeti alkotással találkoztam (akár vers, regény, akár film vagy festmény, Giottótól Vajda Lajosig), amiben konkrétan vagy absztraktabb módon, de vagy Krisztus alakja, vagy más evangéliumi alakok, témák megjelennek. (Például Dosztojevszkij: *A félkegyelmű*, Pilinszky költészete, szentendrei festők képei stb.)

Többek közt azért is volt érdekes számomra Bálint Endrének (akinek a művészetét nagyon kedvelem) az 1970-es körkérdésre („Ki nekem Jézus?”) adott válasza, mert idén sikerült eljutnom Barcelonába, ahol a Katalán Múzeum monstruózus épületében hasonló gondolatok fogalmazódtak meg bennem is a korszakokon átívelő folyosókon lépdelve, a beláthatatlanul hatalmas termek szinte befogadhatatlan mennyiségű képét, szobrát, freskótöredékét látva, amiről ő így beszélt: „...mindazok, akik a katakombák puritán díszítéseit annak idején készítették, és akik a gótikus katedrálisok szobraiban az örökkévalóságot álmodták, és akiket Sassettától Michelangelóig olyan erő járt át, hogy maguk is »csodálatos halászokká« lettek. Számomra a barcelonai Katalán Múzeum első nyolc-tíz terme és szinte az egész Cluny múzeum, de a sixtusi kápolna mennyezete is ugyanannak a dolognak a tanúságtétele: a Hit formateremtő erejét példázza.” És miközben ezzel tökéletesen egyetértek, számomra, ha lehet, még fontosabbak azok, akik ugyan a szó szoros értelmében nem hívők, nem vallásos alkotóként tekintünk rájuk, de műveikben érezhető egyfajta istenkeresés, küzdelem, vagy vágy valamiféle transzcendens élményre, tapasztalásra, még akkor is, ha maga a hit akarattal nem elérhető.

Sok olyan ábrázolást láttam, ami hatott rám, ilyenek voltak Caravaggio Krisztus-képei, a Görögországban látott ikonok, Érmezei Zoltánnak a korpuszai, pléhkeresztek különböző országutak mentén, Tarkovszkij Sztalkere és Andrej Rubljovja, de az első olyan, Jézus személyéről szóló és életét bemutató film, ami megérintett (már a húszas éveim közepén), az Pasolini *Máté evangéliuma* volt. Korábban sok olyan keresztény tematikájú filmet láttam, akár szentek életéről, Krisztus történetéről, amelyek annyira patetikusán és giccsesen nyúltak a témához, hogy az számomra elidegenítő volt. Pasolinit mindig is kedveltem, leginkább *A csóró* és a *Mamma Róma* volt rám nagy hatással, és ez utóbbiban érezhetően reflektál a bűn és bűnhődés, az anya-fiú kapcsolat kérdésköreire, illetve arra is, hogy mennyire alakíthatjuk a saját sorsunkat vagy csak elszenvedjük azt. A film záró képsorai pedig egész megrendítőek, ahogy a fiú megfeszítettként fekszik és az anyja a távolból siratja. Megrázó parafrázisa ez a passióból ismert képsoroknak a huszadik századi Olaszországban. Ezután revelatív élmény volt a *Máté evangéliuma* is, mert radikálisan más Krisztus-képet mutatott, mint amit eddig ismertem. Pasolini így fogalmazott Máté Krisztusáról: „...semmi sem tűnik a modern világgal ellentétesebbnek számomra, mint ez az alak: Krisztus, aki szívében szelíd, de »sosem« az érvelésében, aki egy pillanatra sem hagy fel saját rettenetes szabadságával, mely saját hitvallásának folytonos

igazolása, az ellentmondás és a botránkozás folytonos megvetése”. Egy sokkal szikárabb, forradalmár alkatú fiatal férfit ábrázol, hús-vér emberként, nem csupán egy üres szimbólumként. Mikor a Jézust játszó színész szájából először hallottam az evangélium szavait, amit addig már korábban ezerszer, hittanórákon, miséken, úgy hatott, mintha életemben először most hallanám, vagy tényleg megérteném, amiről beszél. Azzal, hogy a forgatókönyv lényegében szó szerint, változtatás nélkül az evangélium szavait használja, a táj és a színészek arca is egészen archaikus, a fiatal Mária itt megrendítően fiatal, szinte ő maga is gyerek, de az idős Máriát már a rendező anyja, Susanna Pasolini játssza, mégis olyan modern és újszerű, hogy nem tud tőle szabadulni, aki látta. (A filmben elhangzó csodálatosan szép Odetta dal pedig, talán a táj hasonlósága miatt – a film is végül Dél-Olaszországban forgott –, újra és újra megszólalt a fejemben, mikor Taorminában jártam.) Azóta ha egyáltalán van létjogosultsága a privát Krisztus-képeknek, az én számomra ezt jelenti, én így szeretnék gondolni rá.

Lukács Ottilia

Teológus

JÉZUS, A MESTER

Jézusnak sok címe van, melyek az újszövetségi iratokból származnak, például Krisztus, az Isten fia, az Emberfia, a logosz, a megtestesült második isteni személy, várva várt Messiás, az Emberfia, az Örök Főpap és az evangéliumok által leggyakrabban használt megszólítás: a Mester.

Az evangéliumok továbbá Jézust egy sokszínű mesterként mutatják be, azaz Jézus az ács fia, aki maga is ács, a démonűző, a gyógyító, a csodatévő. Gyermekeként Jézusnak ezen tulajdonságai ragadtak meg, ezeket szerettem benne. A csodatévő tanítóhoz tudtam imádkozni, aki a vízen jár, betegeket gyógyít, türelemmel hallgatja a vitakozó tanítványait, aki körbejárja a vidéket, hogy találkozhasson az emberekkel, akikhez küldte az Atya. Emlékszem, ezen tulajdonságai miatt váltak személyessé az imáim.

Óriási felfedezés volt számomra, amikor tizenhét évesen olvastam Máté evangéliumának azon szakaszát (Mt 6,9-13), mely a Miatyánkról szól, és rájöttem, hogy erre Jézus tanította a tanítványait. A Miatyánk nagyon korán a kedvenc imámmá vált, és ettől a felfedezéstől kezdve lett Jézus számomra mesterré, úgy éreztem, hogy ő tanítja már nekem a Miatyánkot, melynek szövege valahogy még közelebb került hozzám; úgy éreztem, hogy személyesen is megszólít, tanít általa. Ez a szerep attól kezdve meghatározta a Jézussal való személyes kapcsolatomban, például minden prédikációban, lelkigyakorlatokon, vagy éppen ifjúsági találkozókban valahogy mindig hangsúlyossá vált ez a mester-tanítvány kapcsolat. Tanítvány szerettem volna lenni. Ez annyira elevenné vált bennem, hogy tűvé tettem a Szentírást azért, hogy megtaláljam Jézus fizikai leírását. Az izajási szenvedő szolgáról szóló énekeket éreztem a legközelebb ahhoz a képhez, amit kerestem, de éreztem, hogy mégsem az, amit igazán kutatok. Ezzel egyidőben akadt a kezembe Anthony de Mello *A csend szava – egy perc bölcsességek* című kis könyve az egyik könyvesboltban. A *csend szava* elolvasása után bementem ismét a könyvesboltba és de Mello könyveit kerestem. A *madár dala* és *A szív ébredése* című munkái után kezembe került az *Úton Isten felé – A test és lélek gyakorlatai* című könyve.

Így kezdtem megismerkedni a szemlélődő imával, a meditációval és a Jézus-imával; ebben a mester-tanítvány kapcsolatban tudtam elhelyezni magam, és mindig azt kerestem, hogy mit tanulhatok az én mesteremtől. Hosszú időn keresztül minden reggelt a mesterről szóló rövid történetekkel kezdtem, melyek jobban elmélyítették mester-tapasztalatom. Ezzel együtt tapasztaltam meg a csendet, az egyetlen helyet vagy állapotot, ahol mindig éreztem Jézus jelenlétét.

Ebben az időszakban kezdtem el teológiát hallgatni, mert „mindent” meg akartam tudni a Szentírásról, és főleg eredeti nyelven szerettem volna olvasni. Ekkor hallottam először a „történeti Jézus” és a „hit Krisztusa” közti kapcsolatról, meg az ehhez kapcsolódó vitákról, amit nehezemre esett megérteni, mert valamiért számomra a kettő mindig teljesen harmóniában volt. Miután megértettem, hogy fizikai leírást nem kapok Jézusról az Újszövetségben, a történeti Jézus felé fordultam. Óriási élmény azóta is számomra a történeti Jézus, a názáreti mester, akivel felfedeztem az ókori Izrael földjét, Jeruzsálemet, Názáretet, a Genezáreti-tó vidékét, és talán a legnagyobb hatást a pusztá, a júdeai sivatag tette, ahova az evangéliumok szerint elvonult negyven napig imádkozni a nyilvános működése előtt. Senki nem érti, miért vagyok oda a júdeai kősvatag dombjaiért, ahol nincs *semmi*, csak a pusztá... Számomra viszont itt van az igazi csend, amit az imáim során próbálok mindig elérni, mely leginkább a külvilág kizárása által valósult meg. A pusztában, Jeruzsálem és Jerikó közt, ahova a hagyomány szerint Jézus kivonult imádkozni, megtaláltam az igazi, mély csendet és nyugalmat, amit azóta se tapasztaltam sehol. Jézust mindig a csendben tapasztaltam meg. Ha nem lehetek a pusztában, akkor a kedvenc helyem, ahol mindig érzem a jelenlétét, a csend, a szemlélődő ima és a templom, ahol nem történik *semmi*, villany sem ég, csak az örökmécses.

Az evangéliumi Jézustól mint mesteremtől nem csupán a legértékesebb dolgot tanultam meg, vagyis a csend szeretetét, az imát és az imában megtapasztalt isteni jelenléte, hanem Ő keltette fel a kíváncsiságom mindarra, ami évek óta lenyűgöz. Tőle tanultam az első arám mondatot – amit sokáig hébernek hittem –, az „Éli, éli lamma sabaktani?”, Jézusnak a keresztfán elhangzott mondata az evangéliumi beszámolók szerint. A húsvét számomra a legfelemelőbb ünnep. Gyerekkoromban minden évben vártam az ünnepet és ezt a mondatot mindig sokáig magammal vittem a húsvét után. E sorokat írva döbbenek rá arra, hogy az alap- és mesterképzésem diplomadolgozatai témája nem véletlenül lett az Istentől való elhagyatottság tapasztalata és a 22. zsoltár, ahonnan a fent idézett mondat származik. Jézustól tanultam meg továbbá a Törvény és próféták fontosságát, amit nem klisészerűen idézek, hanem valóban a kutatási és érdeklődési területem jelenti a Törvény (Tóra) és a próféták (Ezekiel és Jeremiás) évek óta.

Összefoglalva, számomra Jézus lassan húsz éve a Mester. A názáreti, a tanító, a rabbi, akinek műveltsége, bölcsessége és az ószövetségi iratokban való jártassága lenyűgöz, és aki tanít is Szentírást olvasni és elmélyülni benne, mióta először a kezembe vettem. A legnagyobb értéket is tőle tanultam: imádkozni. Emellett pedig, amit folyamatosan tanulok tőle: a párbeszéd, az odafigyelés a tanítványokra és mindenkire, akivel találkozom, mert mindenkitől lehet tanulni. Hagyta Ő is magát meggyőzni, tanítani, és itt elég a számáriai asszonyra gondolni.

Martos Levente

Balázs

Püspök

A BETSZAIDAI VAK OLDALÁN

Lelkigyakorlaton kaptam egyszer a feladatot, hogy a betszaidai vak gyógyításával imádkozzam (Mk 8,22–26). Figyeljem, ahogy Jézus törődik a beteggel, félrevonja, figyel rá, s előbb csak félig gyógyítja meg. „Látom az embereket, mintha a fák járkálnának” – mondja előbb a vak (Mk 8,24). Jézus másodsor, újabb érintéssel gyógyítja meg egészen. Akkor már tisztán lát. Az a fontos, mondta a kísérom, hogy figyeld meg, Jézus tud félig is gyógyítani. Nem fejezi be ott, a homályosnál, de nem is idegen tőle, hogy fokozatosan cselekedjen.

Mielőtt bármit is meg tudnék fogalmazni arról, hogy kinek tartom Krisztust, szeretném kijelenteni, hogy ott tudom magamat a betszaidai vak mellett, félig gyógyult állapotban. Hiszem, más értelemben tudom az igazságot, de nem tökéletesek sem a tetteim, sem a megismerésem. Futok utána, hogy magamhoz ragadjam, de nem képzelem, hogy már utolértem, pedig néha megtapasztaltam, hogy magával ragad – mondom kissé összefoglalva és tömörítve Pál apostol lendületes mondatait (Fil 3,12–14). Nem tudom, szabad-e úgy is fogalmazni, hogy Jézus mindig újra elfut előlem. Legalábbis mindig újra eltűnik a szemem elől.

Mégsem rossz hely ez, a betszaidai vak oldalán. Egyrészt, mert így Jézus törődésében tudom magam. Újra és újra tudatosul bennem, hogy energiáim, életerőm nagy részét arra használom, hogy magamat fenntartsam, életemet önmagam számára élhetővé tegyem. Ez nem túl szerencsés, nem is dicséretes, de most még nem tudom jobban. Nagy ajándék hinni és megtapasztalni, hogy Jézus törődik velem, és ezért néha mégjicsak van erőm, hogy ne magammal törődjek, hanem másokkal. Hogy meglássam a bajukat és örömeiket, és legalább egy időre tényleg az foglaljon le, ami nekik jó.

Másrészt, Jézus éppen a betszaidai vakkal való találkozást követően kérdezi meg a tanítványait, hogy kinek tartják őt (Mk 8,27–30). Márk evangélista valószínűleg azt üzenni olvasóinak, hogy Péterrel és a többiekkel vallják meg bátorodó hitüket, s ennek teljes igazságát, egész mélységét majd lassan felfedezik. Meglátják tisztán, amit most még csak homályosan.

Az egyház tanúságtétele, hitvallása és ünneplése nyilvánvalóan megelőzi Krisztusba vetett hitemet. Hiszem és vallom az egyház hitét, s ennek közösségében kapcsolódom Krisztushoz – hol tudatosabban és mélyebb tapasztalattal, hol homályosabban és bizonytalanabban. Az egészet nem sérti, hogy itt vagy ott kapaszkodom belé. Mindenesetre szeretnék vele tartani, kapni belőle. Erre még tudok néhány példát mondani.

A hitem valószínűleg szertefoszlana az eucharisztia nélkül. A feltámadt Krisztus sokféle módon jelen van az egyházban és a világban, de *itt* másként. Itt van ő, s közben olyan, amilyenek a kenyérben mutatkozik. Hiszem, hogy a misében átváltozik a kenyér és a bor, de ezzel együtt azt is, hogy az ünneplésben a világ és mi is alakulunk. Ennek az átalakulásnak a reménye fontos része annak, ahogy misére készülök. Úgy gondolom, hogy Jézus odaadó, önmagát feláldozó és kiosztó gesztusát még ma is mindenki érti, bár mint ezen a földön minden szeretet, ez is félreérthető, ezzel is vissza lehet élni, ezt is meg lehet tagadni. Emberi találkozásainkban mindannyian keressük az elfogadás, a szeretet, az osztozás gesztusa-

it. Végső soron, mindenféle kulturális és történeti áttételen keresztül, ezzel a krisztusi szeretettel táplál és erre tanít az euchariszta.

Az evangéliumokat olvasva, Jézus korát magam elé képzelve persze az is eszembe jut, mennyire más világban élt ő, mennyire meglepődnének rajta, ha most akkori alakjában belépne a templomunkba, odaállna a hívek vagy a papok közé. De Jézus feltámadt. Történeti alakját emlékezetten, kutatással, szándékainak megismerésével meg kell értenünk. Közben a hitünkben azt szemléljük, ahogy ő, a feltámadott, velünk jár, és a világ mostani állapotát szólítja meg. A leírt szó néha megszólít, felráz, megsejtem benne a feltámadt Krisztus mai szólítását, máskor meg kissé eltávolít, és a reflexió, imádság, várakozás tereit nyitja meg. Nagy öröm, amikor igehirdetés vagy szentségi cselekmény közben felfigyelek az Úr jelenlétére, aki megszólal. Beszélék, hogy erre a csendes jelenlétre irányítsam a figyelmet. Keresem a csendet, mert utána másként szólok meg.

Azt mondják, sokak számára az Atyaisten félelmetes, szigorú, vagy legalábbis követelményeket fogalmaz meg, Jézus viszont a gondoskodó, elfogadó, támogató szeretet példája és biztosítéka. Néha úgy érzem, hogy bennem fordítva él a kép. Hogy az Atya a végtelen égbolt, a ragyogó nap, minden élet forrása és teljessége, jók és gonoszok menedéke, Jézus viszont a változást szorgalmazó, az útnak indító, küldetést adó, szegények mellett bátran kiálló, evilág nagyjaival szemben kérlelhetetlen és így tovább. Az első keresztények már János evangéliumában megfogalmazták a kettő egységét: hogy minden az Ige által lett, és hogy ő volt az, aki testté lett és közöttünk lakott (vö. Jn 1,1-18). A világ sokféle igazságának forrásaként könnyebben fedezem fel az Atya végtelenjét, mint a Fiú történeti adottságait. De hihetném-e a teremtető Atyát, ha Jézus, a Fiú, nem mutatna rá, mint szerető, életadó Atyára? Megszólalna-e a világ, az égbolt tágassága, felzúgnának-e a hamuszín egek, ha nem lenne valaki, aki az emberlét minden törekenységén át is azt mondja, hogy a mennyei Atya él és szeret minket?

Márk evangélista nem írta le pontosan, hogy mit látott először tisztán a betszaidai vak, most már látó ember. Talán meglátta Jézus arcát is? Ha az Úr olyan szeretettel állt mellé, ahogy erről a szöveg tudósít, ugyanő talán hagyta azt is, hogy a vak kezeivel tapintsa az arcát, mielőtt szemével befogadta? Ezek a kérdések talán túlmutatnak az evangélium világán. Az egyház hitén belül Jézushoz fordulva mégis megtapasztalok valamit, ami ehhez a bizakodó érintéshez hasonlít.

ÉRTÜNK REJTŐZKÖDŐ

Mi sem könnyebb, mint írni arról, kit a lelkem szeret. Tévedtem, könnyű és nehéz, örömteli és szorongató egyszerre. Nehéz egy pillanatképpen rögzíteni az Élőt, vigyázni, hogy ne boncoljam a Misztériumot, személyesnek maradni megtartva az önfeltárás és diszkrécio érzékeny határait. Nehéz, mert nem tudhatom, ki hol jár azon az úton, melyen a kereső lélekben az idők során felgyűlt visszaélések kollektív terhe oldódik. Az úton, melyen a Névvvel legalizált ismert és ismeretlen fájdalmas történetek mint elfaradt tapadós cédulák lepotyognak, nem takarva el többé a Valót.

Őss Mónika

*Laboratóriumi
asszisztens*

VIGILIA
1099

Sokan járunk ezen az úton, időnként nem is sejtve, mi van fájdalmas ellenállásaink és Istennel való küzdelmeink hátterében.

A Lélek azonban képes átvezetni a félelmeimből, ellenállásaimból, mindenféle sötétségeimből kuszált bozóton, hiszen folyton erre halad a Lényeg felé. Magától, kérés nélkül. A türelmes jelenlétben és várakozásban, mikor ideje van, megnyílik egy végtelenül tágas tér, melyben szabadon lehet lélegezni. Felfakad egy tiszta forrás, mely önmagával akar éltetni, találkozom a tekintettel, melyben önmagammá válok. Számomra ez Ő. Isten, akinek emberi története és emberi neve is van: Jézus.

Folytonosan tárulnak fel előttem azok a pillanatok, melyek közel hozzák emberségét, melyekhez könnyű kapcsolódni, és amelyek miatt annyira jó lehetett akkor és ott a közelében lenni. Az érzékenysége, mellyel még egyszer visszavágyik a helyre, ahol Szeretett Fiúvá vált. A tapintat, mellyel a porba rajzol, időt hagyva a megalázott házasságtörő asszonynak, hogy összeszedje magát. A szelídség, mellyel sokakat megszólít. Az egyszerűség és határozottság, ahogy kezel képmutatókat, siránkozókat, botránkozni szeretőket. Rá lehet venni akár egy éjszakai beszélgetésre, ha csak az felvállalható, vagy éjszakába nyúló gyógyításokra, hogy senkinek se kelljen csalódottan távoznia. Úgy tűnik, az alvás számára egyébként is valami elhanyagolható dolog volt. Megrendítő a törekvése, mellyel egyre többeket emel fel az emberi közösségbe, olyanokat, akik addig nem számítottak embernek. Egyre csak tágul a kör, egyre több gyermeke van Istennek, és lesznek, akik számára ez elfogadhatatlan. Valamilyen volt az otthona, valakik voltak a gyermekkori barátai, valahogy hajtogatta a ruháit. Lényeges ez? Számomra igen, mint ahogy vannak emberek, akiknek a pusztaság létezéséről elég tudnom, hogy a világ otthonosabb, az élet élhetőbb legyen. Elég tudnom, hogy ugyanazt a holdat látják, ugyanaz az eső esik rájuk vagy ugyanúgy koppan a csészéjük, miután megitták a kávéját.

Ám ez csak a közös történetünk kezdete. A rácsodálkozás és szerelem ideje. Eljön az ellentmondások ideje, amikor a Mindenható szenved, a Teremtő a segítségünket kéri és ránk meri bízni magát. A tér beszűkül, mégis tágas marad, mert egy gyökeresen új távlat nyílik, melyhez ideje felnőni. A kölcsönös együttérzés és a szövetség ideje ez. A Teremtőnek társra van szüksége, nem akar nélkülünk teremteni. Mély gyökeret vertek bennem Etty Hillesum szavai: „ránk vár, hogy mi segítsünk Neked, Téged megvédjünk, és utolsó leheletünkig küzdjünk azért a hajlékért, ahol Te rejtőzöl bennünk”. Nem akarsz nélkülem bennem rejtőzni, bár mindenhol ott vagy, hisz nélküled nem léteznék.

Szükséged van arra, amit én adhatok, de csak akkor kéred, ha szabadon adom. Mindez mélyen megindít és elkötelez. Ez a bizalom, ez a türelmes várakozás, a ránk, rám való igényed addig ismeretlen erőket képes megmozgatni a lelkemben. Meglátlak minden jóindulatban, együttérzésben, törődésben, minden szenvedőben, látlak az elvesztett illúzióimban, meghíusult álmaimban, mindennapi küzdelmeimben. Ott vagy a misén hamisan éneklő kisgyermekben, az erdő csendjében, a szél zúgásában, minden lélegzetemben.

Rólad próbálok írni, a magam módján. Igen, tudom, lassan ideje aludnom. Egy történet jólesne elalvás előtt. Szeretem a történeteidet. Hogy most én mondjak egyet és Te majd befejezed? Rendben, szívesen mesélek

valamit. Egy közönséges kis katicabogárral kezdődik a történet. Nem tudja, hogyan jutott arra a sötét és nyirkos helyre, ahol kétségbeesetten vergődik, keres valami kiutat, vagy legalább egy búvóhelyet, hol megpihenhet és összeszedheti magát. Halálosan elfáradt, nem akar már mást csak aludni. A magasban egy nyíláson át dereng a telihold, de már nincs ereje felszállni. Talán majd reggel. Mintha melegséget érezne a lábai alatt, úgy tűnik neki, hogy felemelkedik. Egy emberi tenyér emeli fel. Találkozott már ilyennel, de az sokkal kisebb volt és akkor kacagást hallott. Most csend van, néma csend. Érez magán egy tekintetet, mely végtelenül megnyugtató. Az ujjak lassan, puhán körülölelik. Rövid élete kezdetén érezhetett hasonlót. Valami változni készül, de most itt jó, nagyon jó, és hamar elszenderül. Ám később rémületes és ijesztő hangokra riad fel. Rövid volt ez a béke. Kopácsolás, sírás, jajveszékelés, valami ráfröccsen, vérszaga van, emberi vér. Mi ez a gerenda, hol lesz vége, merre szaladjon, fel kéne szállni. Nekiszalad, de ott a tenyér átszúrva. A tenyér, mely addig megóvta. Megfordul, visszaszalad. Most látja teljes valójában Őt, aki meglátta, aki felemelte. Még é! Kétségbeesetten legyezi apró szárnyaival, de már késő. Újra fáradt, még jobban, mint azelőtt. Belefúrja magát a nedves hajtömegbe és vár. Besötétedik, megint történik valami, de most nagyon csendben. Neszezés, halk sírás, valahova viszik Őt. Egy barlangba. Sötét, de legalább száraz. A hold még mindig világít, de már nem akar felszállni. Nem tudja itt hagyni Őt, hiába tehetné meg. Fogalma sincs, mi fog történni ezután. Nem ért semmit, csak azt tudja, hogy itt kell lennie. Mellette. Mi történt ezután? *Jött egy néma hajnal és egy végtelenül hosszúnak és üresnek tűnő nap. Majd jött a következő hajnal. Fényes volt és Életet hozott, de kevesen látták meg azonnal. Először csak azok, akik nagyon közel voltak, majd egyre többen. És mindig jön? Ez a Fényes. Minden nap a világ végéig.* Ez jó hír, nagyon jó hír!

KI NEKEM JÉZUS?

Pécsi Györgyi

Irodalomtörténet

Ne járrj meztírláb! Jézus is úgy járt. Jézus? Mi közöd neked Jézushoz? Csak nem őhöz? Hasonlítod magadat? Egész életemben őhöz? Hasonlítottam magam. (Samuel Beckett: Godot-ra várva).

*

A szent születés, a gyerekkor csodája, ő hozza a karácsonyfát, esetleg az angyalka. Fenyő- és gyertyaillat, meg csillagszóró a hűvös, misztériumá-hítatú előszobában, krumplicukor sztaniolba csavarva, arany dió, mogyoró, piros alma, apró betlehemke a fa alatt. *Jobb kezében aranyalma, Bal kezében arany vessző, S azt az almát fel-felhajtja, Bal kezével el-elkapja.* A Kisjézus pont olyan kisgyerek, mint én, de Isten fia, bármit megtehet, karácsonykor mindhárom testvérnek egy-egy saját, *csak-az-enyém* narancsot gurít nagy titokban.

*

Egyik tanítónő nagynéni korábban apáca volt, egyedül élt, apró háza be-sötétített szobájában oltárka a vérző szívét feltáró Jézussal, meg a kígyót eltaposó, csillagkoronás Máriával, minden nap ott *hallgatott* misét. A má-

VIGILIA

1101

sik, hadifogságban megroppant férj, apró gyerekek, jövedelem nincs, *csak Jézus meg Mária segít, imádkozom, adjanak erőt, hogy föl tudjam nevelni a gyermekeket.* Szipogó ángy, legkedvesebb fia esett el a háborúban. Sír-dogáló öregasszonyok, fiaikat, férjeiket siratják, hatalmas kereszt alatt roskadoznak, *de mi az én szenvedésem a keresztfán szenvedő Úrjézuséhoz képest?* '79-ben Lembergben a bezárt templomajtó előtt lehajtott fejjel imádkozó ballonkabátos férfi, '82–83 körül Katowicében a szabadtéri misét végigtérdeelő nehézipari munkások. Rejtőzés a csíksomlyói búcsúsok, meg bujkálás a csángó között Moldvában.

*

Huszárik kisfilmje, *Tisztelet az öregasszonyoknak*, Tarkovszkij némasággal vezeklő Andrej Rubljovja, Fra Angelico angyalai, Michelangelo Pietája, Kondor Béla Krisztusa, zsolnárok, Bach és gregorián, útszéli pléh Krisztusok, Kálváriák, Dosztojevszkij Karamazov testvérei, ördögökjei, Rónay György párduc és gödölyéje, Árpád-kori aprócska templomok, templomromok, Ady Havas Krisztus keresztje az erdőn, Dsida *egyszerű, szürke, fáradt és hozzánk hasonló Krisztusa*, nagycsütörtöki virrasztása és tovább, és tovább versek, festmények, épületek, művek.

Hosszú az út, a pascali út a gyermekkori áhítatótól a tagadáson át a nagyszombati liturgia örömeinek belátó elfogadásig. *E szentséges éjszaka számúzi vétünköt, lemossa minden bűnünket... mert ekkor lép frigyre isteni és emberi, földi és mennyei!*

*

Háború van most a nagyvilágban. Az orosz–ukránt szinte már megszoktuk, ahogy a délszláv háborúkat is a kilencvenes években, meg a napokban az örmények kiűzését Szytepanakertből. Mire hozzájutok, hogy föltegyem a facebookra Paradzsanov semmihez nem hasonlítható filmjét, *A gránátalma színét*, Szaját-Nováról, a nagy örmény költőről, Gázából mézár-lásokról ömlenek a hírek, betlehem-i gyermekgyilkosság... *amit eggyel, a legkisebbel tesztek, velem teszitek.*

*

Gion Nándor egyszer, már Magyarországra való áttelepülése után, váratlanul, minden előzmény nélkül azt kérdezte, *hogy te milyen vallású vagy? Katolikus*, mondtam. *Az jó. Én is* – nyugtázta sejtelmes elégedettséggel. Hogy mire gondolt, nem tudtam meg, soha nem beszéltünk vallásról, felekezeti hovatartozásról, hitről, megváltásról, ilyesféléről.

Gion mindig azt mondta, hogy neki íróként az a dolga, hogy elmesélje, mi történt velük Szenttamáson, Bácskában, a régi meg a széteső Jugoszláviában. És úgy mesélni el, hogy másokat is érdekeljen, lehetőleg ne legyen unalmas, tehát egy kicsit színezzve, virágosítva, „trükkösködve”, dúsitott realizmussal, éppen csak karcolva a legfájóbbat. 1993-as Budapestre költözése után azonban végre elengedhette az öncenzúrát, kiömlöttek a lefojtott fájdalomok. Ezt az utolsó írói korszakát fenntartással fogadta a kritika. Néhol valóban egyenetlenebb, de talán nem is a megformálásra törekedett már ekkor, hanem arra, hogy megértesse a civódó délszláv nemzetek közé szorult bácskai magyarság küszködését a túlélésért, megmaradásért.

A régi, odaírt történetek főszereplője, a gioni idea modellje, a kicsit simlis, kicsit meghunyászkodó, az életet pragmatikusan megélő Rojtos Gallai István. Az apák, nagyapák nemzedéke. A kilencvenes évek második felének több írásában iszonytató erővel jelenik meg a nyílt erőszak, a durvaság, a népirtás, a kegyetlenkedés. És ahogy egyre illúziótlanabb, keserűbb a művek valóságvonatkozása, a meg-megalkuvó, pragmatikus túlélőt föl-váltja egy másik idea; modellje a Szivárvány Harcosa, és a szelíd idealista, a rosszul fizetett, a társadalom perifériájára sodródott tétova, olvasók nélküli író, M. H. J., M[agyar] Holló János.

Furcsa szimbólumok, nehezen értelmezhetőek. És csak most, az író halála után húsz évvel, újraolvasva kései dolgait, nyílik meg előttem a szimbólum értelme. A sok rosszkedvű ember elüldözte a Virágos Katonát, de visszatért az örök vesztes, a lesajnált balek, a Szivárvány (a bibliai Szövetség) Harcosa, fegyvere a fából faragott, kitárt szárnyú Nagy Fehér Madár: „A gyűlöletet szeretetté változtatja, szeretetet sugároz vissza a gyűlölködő ember szívébe” – ez, a krisztusi szeretet parancsa az író utolsó válasza a rettenetre. (Hogy nem értettem meg azonnal... pedig európai eszményeinkben talán mi mind őhöz hasonlóítjuk magunkat.)

KI NEKEM JÉZUS?

Pecsuk Ottó

Teológus

Kiváló ötletnek tartom, hogy a *Vigilia* ezt a kérdést felteszi a legkülönb-félőbb embereknek, immár évtizedek óta. A legszebb társadalmi bizony-ságtétel Krisztus mellett. Közzétenni, mit jelent ő azoknak, akik az élet különféle területén teszik a dolgukat és teszik hozzá a maguk tehetségét és talentumait ahhoz, amit a hazánknak ismerünk.

De mit kezdjen a kérdéssel egy teológus? Egészen pontosan, mit kezd-
jek én a kérdéssel, amikor Jézus nekem a sorsom, a munkám, a hobbim, a barátom, a szerelmem, az életem, a boldogságom-boldogulásom, a büsz-
keségem, a frusztráció és persze – hozzá mért fogatkozásaim miatt – a szégyenem is egyszerre? Hogyan fogalmazzam most meg, mit jelent nekem Jézus, amikor már közel fél évszázada sikerült elkerülnöm a konkrét vá-
laszadást, és helyette inkább konokul feltettem rá az életem? Olvasok, írok, tanu-
lok-tanítok, beszélgetek, prédikálok róla 7/24, de ilyen direkt módon (ráadásul karakterhatárokkal) még soha nem kellett megválaszolnom ezt az igazán egyszerű kérdést.

Ráadásul Jézusról tényleg elmondtak már mindent (és az ellenkezőjét is). Ha valaki az eredetiség pózát felöltve beszélni kezd róla, csak azt árulja el, hogy nem végezte el a házfeladatot, nem könyvtározta végig a teológiatörténetet, hogy lássa, kik mondták már el előtte ugyanezeket. „Persze mer ami érdekes az meg van írva minden” (Lovasi András) – Jé-
zus esetében ez különösen igaz. Azért mégis megpróbálom néhány pontba szedni, hogy miért érzem őt aktuálisnak és fontosnak éppen manapság, amikor az intézményes keresztyénség, Jézus hivatalos zászlóvivője éppen egy hatalmas gyomrost kapott a magyar társadalomtól a népszámlálási adatok tükrében.

1. Olyan korban élt, amelyet átjárt a káosz, ő mégis tudott halálos (és ha-
lált megvető) nyugalommal Istenre mutatni. Az első századi Szentföld az

VIGILIA
1103

önjelölt próféták, a könnyen „behülyíthető” köznép, a visszavonhatatlanul szekularizált, és ennek ellenére vagy éppen ezért vérforraló módon képmutató vallási vezetők és a gátlástalan politikai elnyomás (és mindezek forró nászának) világa volt. Azt gondolhatnánk, hogy ilyen díszletek előtt igazán már senki sem akart hinni. De épp ellenkezőleg. Jézus mesteréhez, Keresztelő Jánoshoz özlöttek az emberek, hogy valódi bűnbánatot tartsanak, és valódi bűnbocsánatot kapjanak egy hiteles emberen keresztül. Jézus is bűnbocsánatot hirdetett, csak éppen Keresztelő János üzenetének az előjelét változtatta meg: az ítélethirdetést Isten szeretetének és irgalmának hirdetésével cserélte fel. Nekem ez azt mutatja, hogy nincs az az érték-káosz és társadalmi kiüresedés, amelyben Isten irgalmára nem volnának vevők az emberek – ha hiteles emberek beszélnek erről és tanúskodnak róla az életükkel. Ami a nagy titok, hogy ki a hiteles ember. Vélhetően semmiképpen nem az, aki magát ilyenképpen ajánlja szíves figyelmünkbe.

2. Jézus korában egyszerre volt jelen az emberek között a halálos letargia és a felfokozott messiásvárás. A csendes többség valószínűleg nagyon belefáradt abba, hogy akármit is ígértek a politikusaik, főpapjaik vagy a népvezérek, a realitás mindig ugyanaz maradt. Idegen hatalom (egyiptomiak, szírek, görögök, rómaiak) kiszolgálóiként tengették nyomorúságos életüket, miközben a jól beazonosítható opportunisták és árulók parádézta a gazdagságukkal. És persze voltak, akik ennek ellenére vagy éppen ezért várták a messiást, aki Dávid leszármazottja, aki az ismeretlenségből jön, és rendet, igazságot tesz. Jézusnak valamilyen érthetetlen, de mégis nyilvánvaló felhatalmazottsággal sikerült úgy beszélnie az istenfűságaról, hogy közben nem vált önjelölt prófétává, és azt is elkerülte, hogy pajzsra emeljék a csodavárók. Ez csak úgy sikerülhetett neki, hogy tényleg ő volt a Messiás.

3. Jézus abban is egyedülálló számomra, ahogyan a margón tudott maradni. Úgy élt az emberek között, úgy tanította és gyógyította őket, hogy tudatosan elkerülte a „civilizációt” és annak minden talmi hírnevét. Az evangéliumokban félreérthetetlen, ahogyan kikerülte a csillogó Tibériást vagy Szepphoriszt, a „kultúra” és a trendiség székhelyeit, ahol minden érvényesülni vágyó népvezér elsőként tette volna tiszteletét. Talán ez az a lelkület, amelyet egy 20. századi teológus a „peremen maradás művészetének” nevezett, és amiről mi, 21. századi kollégái legfeljebb csak beszélni tudunk, de megélni aligha, mert ehhez akkora eszkatologikus hit kell, amely tényleg a tengerbe ugrasztja a hegyeket. Mi *most* várjuk és kérjük az elismerést, és ezzel hitetlenül megtagadjuk a Mesterünket.

4. Azért is rajongok Jézusért, mert tudott képekben beszélni. Ehhez a hit mellett végtelen bölcsesség kellett, és ő megtehetette, mert maga volt a Bölcsesség. Az egyenes, konkrét beszéd vagy a fogalmi gondolkodás a türelmetlenség és végső soron az erőszak előszobája vagy melegágya (ha már képekről beszélünk). Amikor az objektivitás igényével kimondom és ezzel lerögzítem a valóság általam felfogható elemeit, egyszersmind megbélyegzem és elítélem azokat, akik ezt így nem akarják vagy nem tudják kimondani, és ugyanazzal a lendülettel hozzá is kötöm magam ahhoz a szekértáborhoz, amely a szavaim által igazolva és bátorítva érzi magát. A képes beszéd azonban soha nem bélyegez meg, hanem kérdést intéz a hallgatóhoz: te hogyan érted ezt, te hogyan fogalmazod meg ezt önma-

gadnak? Önmagunk vizsgálata és megítélése azonban sohasem agresszív, inkább Isten általi megszorodáshoz vezet, ami az élet.

5. Csodálom a forradalmár Jézust, akinek a forradalma – megint hangsúlyoznom kell – nélkülözött minden erőszakosságot, és ezért persze kérdéses is, hogy szabad-e őt forradalmárnak nevezni. Mindenesetre felrúgta és szétdőlt azokat a képmutató vallási és társadalmi formációkat, amelyek Isten (vagy valamilyen földi hatalom) nevében béklyóba kötötték és megfojtották az embereket. A szótéria, a szabadulás, a megtartatás vagy üdvösség, amelyet hirdetett, elsősorban ezt jelenti számomra: ne félj és ne rettegi senkitől, Isten szeret.

6. Végül azért is szeretem Jézust, ahogyan a krízishelyzetekben felmutatta az önkritika és a bűnbánat lehetőségét a népe számára. Az első századi Izrael azonban, tudjuk, úgy döntött, hogy nem él ezzel a lehetőséggel, és elnyomott, megkeserített sorsáért mindig másokat okolt. Nem ismerte fel „meglátogatása napját”, nem hallotta meg a Messiás felszólítását, és ezért a pusztulásba, a nemzethalálba, a nacionalista apokalipszisbe masírozott Kr. u. 70-ben, amikor a rómaiak el is pusztították Jeruzsálemet. Nekem Jézus azt is tanítja, hogy a szenvedéseimért ne másokat okoljak, ne ellenségeket keressek (azokat inkább a zoltáros módján bízzam Isten igazságára), hanem magamba nézsek. Ezt az ó- és újszövetségi önkritikát szeretném látni a saját népem életében is, egyelőre sajnos hiába.

Egy utolsó adalék. Jézus kortársai szerettek azon vitatkozni, mi a legfontosabb törvény, és Jézus – úgy olvassuk az evangéliumokban – partner volt ebben. Amikor a képmutató farizeusokkal és írástudókkal vitatkozott Máté evangéliuma 23,23 szerint, akkor azt mondta, hogy csak három igazán fontos tanítása van a mózesi törvénynek, vagyis zsidó perspektívából nézve azt is mondhatjuk, hogy magának az emberi életnek. Én ezeket írtam fel képzeletben a karomra és a házam ajtófélfájára. Először is tartanunk kell magunkat az igazságossághoz (ő ezt *kriszisznek* nevezi, igazságos ítéletalkotásnak): nem szabad megengednünk, hogy bárki körülöttünk meghajtogassa az igazságot és a valóságot annyira, hogy az feléje vagy a sajátjai felé görbüljön, mások rovására. Úgy is mondhatnánk, hogy nincs olyan nyomorult történelmi helyzet, amely arra kényszeríthetne minket, hogy gazemberek legyünk és a gazemberekkel egyetértsünk. Másodszor azt mondta, hogy minden körülmények között meg kell tartanunk az *eleoszt*, az irgalmasságot. Ez Isten legfőbb tulajdonsága, amely alkalmasint még az igazágánál is erősebb, és ezt várja el tőlünk, teremtményeitől is mindenek felett. Valahányszor a miatyánkot imádkozzuk, erre teszünk ígéretet, és valahányszor elnézzük, hogy az erősek, a gazdagok és a szépek megalázzák a kiszolgáltatottakat, ebben válunk esküszegőkké. És végül azt is mondta, hogy őrizzük meg a *pisztiszt*, ami itt nem a hitet jelenti, hanem inkább a hűséget és a megbízhatóságot. Az adott szó értékét, ami ma, a jogászok tucatjaival megíratott apró betűs szerződések korában már ismeretlen. De én a másik kettővel együtt mégis visszasírom, mert Jézus szerint ezek nélkül élni nem érdemes.

Rubovszky Rita

Kulturális szakember

ISMEREM

Egész eddigi életemben az evangéliumok összes szereplője közül minden kétséget kizáróan Mártát éreztem legközelebb a saját természetemhez. Mártát, aki folyamatosan azzal van elfoglalva, hogy a körülötte élők jól-létét biztosítsa. – Még egy kis olajat, Mester? Esetleg némi lepénykét, az az egy, amit ettél, semmiség, állandóan úton vagy, prédikálsz... és fogadd el ezt a kendőt, tedd magadra, hűsek már a sivatag felől érkező szelek... Mártában kételyként sem merül fel, hogy az örök élet igéi a Mesternél vannak-e, nem kísérti meg az örök Tamás agnosztikus kételye. Ő a testvér, aki miután elveszíti Lázárt, amint meghallja, hogy Jézus jön, elébe megy. „Mária azonban otthon maradt. Márta így szólt Jézushoz: »Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem. De most is tudom, hogy amit csak kérsz az Istentől, megadja neked az Isten.«” (Jn 11,20-22). Lázár feltámasztásának jelenete Mártát fordított helyzetben ábrázolja. Itt ő szól Máriának, és Mária siet az Úrhoz. A két jelenetben azonban vitathatatlanul közös, hogy egyrészt Márta és Mária kiegészítik egymást, mint ahogy az ember életében is hol a *vita activa*, hol a *vita passiva* válik fontossá, másrészt Márta mind a két jelenetben szemrehányást tesz Urának. Egyszer igazságcsináló, csípős nyelvű háziasszony, Lázár feltámasztásakor ugyanakkor minden társadalmi és hitbéli határt átlép, vakhittel, gondolkozás nélkül kéri a lehetetlent, az elképzelhetetlent, ég és föld átjárását, mondja ki az ő-s-credót: „Igen, Uram, én hiszem, hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia, akinek el kell jönnie a világba” (Jn 11,27).

A *Vigilia* körkérdése meghökkentő, már-már frivol. Nem gondolkozik el az ember ezen, mint ahogy azon sem, ki volt nekem az édesanyám, apám, vagy ki a fiam. Másrésztől mellbevágó, hisz nekem, Márta-félenek éppen ez a gyengém, a hallgatás, a szemlélődés, a belső összeszedettség terében történő találkozás Istennel.

Ki nekem Jézus? Mária és Márta párhuzamánál maradva, három metaszetet kivágva folytatom ezt a töredékes vallomást.

Először is, Jézus magától értetődően ott ül minden lakoma-asztalomnál. Vele és általa nyer értelmet életem sürgése-forgása. Ahogy annak idején a jeruzsálemi templomban az oltár közelében evett a közösség, miközben ott égett a család áldozati adománya, úgy nyer értelmet minden sokfős vendégség, éjszaka betoppanó kamasztársaság, családi feszülésekkel teli ünnepi asztal. Tudom, hogy képes a kenyérszaporításra, már nem is aggódom effélék miatt, hisz öt kenyeremből és két halamból is képes sokszorozni időt, energiát, kenyeret, pénzt. De ugyanilyen fontos, hogy női szerepeim megfelelési kényszeréből valójában kiemel, amikor arra kényszerít, hogy lassuljak, leálljak, Rá figyeljek. Terített asztalomat, verejtékes munkámat égő áldozatként fogadja s szenteli meg, biztosít arról, hogy a holtfáradtan folytatott segítő éjszakai beszélgetésekben, a porhanyósra nemesült húsokban, feldíszített lakásban vagy a magát falcoló kamasz mentésekor Ő van jelen, de amikor figyelmeztet, hogy Mária a jobbik részt választotta, valójában nem megaláz, hanem megszabadít.

Másodszor, életem talán egyik legnagyobb ajándéka, hogy Isten számomra nem társul a félelem érzésével. „Ő az áldás, Ő a Béke, nem a har-

cok istensége” (Babits: *Zsoltár gyermekhangra*). Talán, mert számomra édesapám maga volt a megtestesült jóság, talán, mert gyermek-fiatal koromban olyan emberek közvetítették az Urat, mint Dauner János, Khirer Vilmos, Tarjányi Zoltán, Lénárd Ödön, Tímár Ágnes vagy éppen a Dorozsmán élő szociális nővér, Viktória néni. Hús-vér emberek, akik tudtak perlekedni a Mesterrel, mint Márta tette, mertek méltatlankodni önmagukkal, adott esetben az egyházi hierarchiával is, kimondták az igazságot, ugyanakkor töretlen hűségben maradtak szolgálók. Nagyon eltérő, színes egyediségükben hibáik felvállalásával is tanúságot tettek, arra tanítottak, hogy a köztünk élő Isten nem etikai kódexet adományozott nekünk. Az Ő országa nem valamiféle vállalat, ahol ha betartjuk a szükséges dresszkódot, kapcsolódunk a jótékonyági akciókhoz, közösségi klubokhoz, megtanulunk a vállalat nyelvén beszélni, nevetni, a megfelelő iskolába járattuk gyerekeinket, akkor előléptetést remélhetünk a cég ranglétráján. Számomra Jézusban a legfelszabadítóbb, hogy nem sormintára, hanem saját képmására teremtett, őszinte hitvallást, őszinte bűnbánatot vár el tőlem. Ha ezt elfelejtem, s maximalista aktivizmusommal gátolom a körülöttem élők növekedését, szimbolikusan is koszos konyharuhákkal a kezemben kiabálok, hogy a többiek mind lusták, ezt már nem lehet bírni – hol szelíden, hol fájdalmasan megálljt parancsol. Mártákat és Máriákat együtt szeret – „akár a rozsdás késeket, egymáson élesít minket az Isten” (Mezey Katalin).

A harmadik metszet Márta harmadik megjelenése (Jn 12,1-8) Ezúttal a leprás Simon házában találkoznak, Lázár is ott van, Márta újra felszolgál, hiszen „vacsorát rendeztek a tiszteletére”, Mária pedig újra Jézus lába elé telepszik s megkeni lábát olajjal. Júdás a Sátán hangján tesz szemrehányást, miért nem inkább a szegényeknek adják a drága olaj árát. A jelenet nem történet, tanítás vagy példabeszéd, inkább ikonhoz hasonlatos. Túl az elbeszélés nyelvi és emberi imaginációs korlátain, mélységében fogalmazódik meg a húsvét előtti pillanatban Jézus életének és áldozatának lényege. Isten elfogadja a volt leprás meghívását, a tisztátalanét, akit közel engedett magához, és köré gyűlnek azok is, akik szeretik – Lázár, a halálból feltámasztott, Mária, akit a hagyomány szerint a megtért Mária Magdalénával is azonosítanak, Márta, aki újra felvállalva hivatását, vacsorát készít, és az áruló Iskarióti, akit asztalukhoz fogadnak. Júdás valójában itt árul el mindent, ami azóta is a kereszténység misztériuma. Érvéle a Plagizátoré, aki a máig alapvető zsidó parancsot, a „cedákát” fordítja a Tiszták ellen, a legszentebb szeretetet, minőségi időt, a dicsőítés mámorát szúrja meg gonoszul. A keresztút során folytatódik ez a cinizmus, és a Plagizátor azóta is a keresztény tanítás jegyében „óvja meg” a közösséget Dauner Jánosoktól, Lénárd Ödönöktől. Sokat láttam ebből gyermekkoromtól kezdve... Annak idején két évente váltottunk az Egyetemi templom énekkarával a templomot, mert Dauner János atyát állandóan máshová helyezték, megélttem a sötétség leple alatti surranásokat a kismarosai monostorba, hallgattam Viktória nővér keserű visszaemlékezéseit kirekesztésről, elutasításról – mindezek sokat segítenek máig abban, hogy higgyem: Jézus nem ment meg ettől minket, de természetünkhöz igazodva kijelöli a helyünket – az enyém talán még mindig Mártáé egy nagy tállal a kezében.

Istenem, add, hogy felismerjem a szent kenet illatát, egyszer Jézus lábainál üljek, add meg nekem a megkülönböztetés kegyelmét, valahogy úgy, ahogy Pilinszky fogalmaz:

*Ismerem Jézus éjszakáit,
és a bal lator istentelen magányát.
A jótett szelíd mezejét, s a merénylő
elhagyott, üszkös kezét a tett után.
És ismerem a bárány vesztét,
úgy is, mint aki veszkődve topog
halálos esése előtt,
és úgy is, mint aki hitével
a meleg belsőt keresi.
(Pilinszky János: Ismerem)*

Schäffer Erzsébet

Író, újságíró

ÉN KICSIKE VAGYOK...

Keresem. Azóta keresem, amióta elhagytam gyerekkori imámat. Együgyű mondatocska. Ahogy beszélni kezdtem, ezzel aludtam el. Már nem tudom, ki tanította, anyám, apám, nagyanyám. „Én kicsike vagyok, az én szívem tiszta, nem lakik benn’ senki, csak a kis Jézuska.” Mostanában csukott szemmel újra mondogatom. Egyik unokával, másikkal, vagy csak úgy magamban.

Ki nekem Jézus...

Mindig jöttek segítők. Nagy felfedezés volt, amikor rájöttem: ő is Feléje vitt, ő is, ez a találkozás is, az a kis pillanat, ez a könyv, egy levél, egy ismeretlen olvasó egyetlen mondata, egy szempár a vonaton, egy vasárnap reggeli megrázó szentáldozás... egy aláhúzott mondat egy itt maradt kötetben – attól, aki a legtöbbet adta azzal, hogy elfogadott.

Mennyi, mennyi csónakot küldtek segítségül...

Jött Vica és Veronika. Az ikerhölgyek.

Chopin-keringő dallama szállt, s gurult a konfis a két, matróruhába öltöztetett kislánnyal... Régi fotókat nézegettünk, csipkés pólyákat, aztán két tüllruhás karcsú balerinát. Veronika elunja a képeket, fölcsatolja a tangóharmonikát, Vica mutatja a pas de deux lépéseit... Nevetünk.

Minden volt nekem az a délután: történelemóra, illetanóra, hittanóra, balettóra. De leginkább két gyermeklelkű, öreg, valaha volt balerina tanítása arról, hogyan lehet nehéz időkben is elégedettnek és boldognak maradni. Hogyan lehet egy répaöld mellé kitelepítve a szeretet parancsa szerint élni. És soha búbánatban, mindig valami gyermeki derűben.

Ikerhölgyeknek neveztem el őket. A pöttyös szoknyás Kolozs Évát és három perccel fiatalabb húgát, Veronikát. Ahogy azon az első találkozáson is, egyformába öltözködtek kilencvenhárom éven át. Az első találkozás után sokszor mentem hozzájuk a sashegyi kis lakásba. S micsoda boldog sikkantásokkal fogadták, amikor egy férfit is vittem magammal. A férjemet. Vele is egymásba szerettek.

Emlékszem, ahogy a csengetésre kijönnek elénk a folyosóra, tipegnek, mondanám, de nem igaz. Repülnek könnyű lábakon, és ölelnek. Közben úgy néznek a látogatóra, annyi derűvel, kíváncsi figyelemmel, ahogy csak

az igazán boldog, önzetlen emberek tudnak nézni. Mert hiába a kétszer kilencvenhárom év, hiába minden nyűg és nyavalya, hiába két fiatalon derékba tört élet: balett-karrier, utána a háború pokla, szétbombázott lakás, kitelepítés, mellőzöttség. Nem törte meg őket semmi. Minden pillanatban ott vibrált bennük az a feledhetetlen belső ragyogás.

Nagy volt a hitük. Magától értetődő, mint a gyerekeké. A komód tetején egyszer ott állt egy megviselt videokazetta. Vica a kezébe vette.

- Láttad már?

Zeffirelli filmjének kópiája volt. *A Názáreti Jézus*.

- Nem, még nem láttam - mondtam. És akkor Vica a kezembe adta a kopott dobozt, átfogta a két kezemet és sokáig nem engedte el.

- Nézd meg - mondta -, ígérd meg, hogy megnézed.

Még aznap este végignézttem. Hat és fél óra. Nem éreztem az időt. Csak a fiatal Mária tiszta arca a szövőkeret mögött, József kínzó tépelődése, a názáreti kis kölyök kiabálása, és lassan, sorban a történet - egészen a Golgotáig. Azóta sokszor megnéztem Zeffirelli hűségesen pontos, festői filmjét. Húsvét táján mindig, Vica és Veronika ott vannak mellettem. Most csöndesek. Behúzódnak az olajfaligetbe, s várjuk, hogy elcsendesedjenek a kaftános emberek...

Hogy Magdolna hogy került elé, nem tudom.

Kunszentmártonba utaztam utána. Csak annyit tudtam róla, hogy biciklivel járja a tanyákat, főleg éjszaka van úton, könyvet cserél tojásért, paprikáért, almáért. Fura szerzetnek tartják az emberek, de becsülik. Nagy Magdolnának hívják, agrármérnök. Már nem él.

„Az emberek különönek tartanak, tudom. Van is bennem némi fanatizmus, megszállottság vagy hóbort, valami zseniség. De hát vannak nálam nagyobb különcök is, nem igaz? Én nem akarok mást, egyszerű életet akarok élni, magasra törő gondolkodás és lelki tudatosság mellett.

Élet, halál, küszködés, erről szól minden. Ezen én naponta gondolkodom, már gyermekségem óta. Különösen, mióta meghalt a nagymamám. Huszonnyolc éves voltam, ő kilencvenöt. Olyan ember volt, tudod, amilyen ezer évben egyszer, ha születik. Nem láttam őt soha dühösnek, nem kiabált, mindenkit egyenlőnek tekintett, mindenkire szeretettel nézett. Nyolc gyermeket szült, hatot felnevelt. Az utolsó volt az édesanyám. Egyszerűen élt, szinte észrevétlen. Nem volt perc, hogy ne csinált volna valamit. Bár öreg volt, mindig a jelenben élt. És soha nem akart semmit. Csak a szeretetét és a védelmét éreztem. Nem tudom, mit látott bennem, de nagyon egymásra találtunk. Emberistennek neveztem. Verset is írtam róla.

Kérdezte valaki, miért hordok a fejemen kendőt. Talán a nagymamám miatt, akit mindig kendőben láttam. Aztán azért, mert nő vagyok és a nap ellen is jó. Meg aztán márciusban majdnem kopasz lettem, kiment a hajam a hat kemoterápiás kezeléstől. Nekem derékig érő hosszú hajam volt, öt embernek elég. De lehet, hogy a gondviselés azért csinálta ezt velem, hogy még a ragaszkodás a hajamhoz, az se kössön. Azért bevallom, örülök, hogy újra nő.

Ha az értelmet keresem, csak a nagymamámhoz keveredek vissza. Hogy mi volt a titka? Nem csinált semmi rendkívülit. Nem volt tudós, nem öltözött ki. A legegyszerűbb ember volt, a legszebb mosolyú. Nem törekedett semmire, nem volt vágya semmi. Na, látod, ez az. Ő nem tett

mást, gondoskodott a családról, mindenkiről jót mondott és mindenkiért dolgozott. Neki ez volt az élete. Na, most megfogalmaztam...”

Ki nekem Jézus...

Nem tudok válaszolni.

Talán Magdolna verse a nagymamájáról...

Élt a Földön

Egy csoda-ember,

Úgy hívják, hogy

Kómár Mária.

Megszüült nyolc gyermeket

Kómár Mária.

Felnevelt belőle

Hat gyermeket

Kómár Mária.

Tiszta harmat-szépség,

Kómár Mária.

Törékeny erősség

Kómár Mária.

Mindaz, mi emberség,

Kómár Mária.

Hinni az életben,

Hinni az Istenben,

Kómár Mária.

Szilasi László

Író

„ÉS TI KINEK TARTOTOK ENGEM?”

Vm-nek

1.

A magyar származású brit tudós, Vermes Géza az Újszövetséget interpretálva Jézust történeti kontextusában, a szegény és elmaradott, de szellemi tekintetben igen élénk és érzékeny Galileában mint zsidó démonűzőt, gyógyító szentembert és ihletett vallási tanítómestert állítja elénk. A zsidó háttér megvilágításával sikerült megszabadítania Jézus figuráját a keresztény antiszemitizmus undorító terhétől. Könyveiben Jézus mint hiteles történeti személy jelenik meg, akinek hívei voltak, de akit mind követői, mind ellenfelei félreértettek. (Vermes alapvető trilógiája: *A zsidó Jézus* [Osiris, 2005], a *Jézus és a judaizmus világa* [Osiris, 1983, 1997], valamint *A zsidó Jézus vallása* [Osiris, 1993, 1999] című kötetek.) Jézus tehát történeti figura volt. Éppen ezért sokan állítják, hogy megistenülése során voltaképpen *gyermekgyilkosság* áldozata lett. Isten elküldte őt e földre, és Jézus hiába könyörgött neki, nem múlt el tőle e pohár (Mt 26,39). A laicizálódó világban a személyes Krisztus-képre azért van szükség, hogy felmutathassuk Jézus áldozatának *önkéntes* voltát. Az áldozat fogalmának ezen értelmezéséhez (amit főleg a Zsidókhoz írt levél fejt ki) kapcsolódik a teljes, inkább *személyesen* önkéntes, mint *tárgyi* áldozat eszméje (Zsid 10,5-10), amely szerint Jézus önkéntes áldozata is a szeretet jele (Ef 5,2).

VIGILIA

1110

A békéscsabai adventista gyülekezet oltárán talán éppen ezért áll ott a következő felirat: *Isten a szeretet.*

2.

A laikus vagy más hitű emberek talán legkellemetlenebb felvetése, hogy Jézushoz imádkozni voltaképpen – *haszonlesés*. Akarok valamit. Hát könnyörgök hozzá. Segíts nekem, uram. És a haszonlesés valóban jelentős emberi hiba, sokan beszélnek róla, Weöres Sándor egész fejezetet szentel *A haszonleső vallásosságnak A teljesség felé* című 1945-ös könyvében. Most írásának második, könyvének záró bekezdését idézem. „Aki úgy vallásos, hogy cserébe hozzájusson a sóvárgott javakhoz: máris bebizonyította kapzsiságát és érdemtelenességét. Isten jósága nem hizlalda és nem jótékony-sági intézmény. Az isteni szeretet változatlan sugárzása semmihez nem hasonlít kevésbé, mint a jótékonykodáshoz, a vágyak kielégítéséhez. Ha vágyaid közül ki tudsz bontakozni, akkor éred el Istent.”

A javakhoz való jutás igénye a kapzsiság és az érdemtelenesség argumentuma. Isten jósága nem hizlalda és nem jótékony-sági intézmény. Az isteni szeretet nem a vágyak kielégítéséről szól. Isten a vágyakon *kívül* helyezkedik el.

Tengelyi László legendás tanulmánya (A vágy filozófiai felfedezése. *Thalassa*, 1998/2–3. 3–21.) a következő összegző szakasszal zárul: „De hogyan is áll a dolog azzal a bizonyos *jóval*, amely »a nem vágykeltő vágyára« indít? Ez a jó nyilvánvalóan nem az a jó, amelyet Arisztotelész minden törekvésünk végső céljával azonosít, de nem is az a jó, amelyet Kantnál az erkölcsi törvény határoz meg. Az a jó, amelyről Lévinas beszél, nem tartozik sem a teleologikus, sem a deontologikus etika körébe. Még kevesebb köze van a *szükségletkielégítés* (kiemelés tőlem – Sz. L.) lehető legnagyobb örömhözadéka-hoz, amelyet az utilitarianizmus kalkulussal próbál megragadni. Ezek a megállapítások azonban egytől egyig tagadóak. Tehetünk-e egyáltalán állító értelmű kijelentést arról a jóról, amelyet Lévinas szem előtt tart? Olyan kérdés ez, amely az értelmezést szinte leküzdhetetlen nehézségek elé állítja. Csak annyi bizonyos, hogy a jó lévinasi értelemben *adomány*. Ami a jóval megadatik, az nem más, mint *olyan közelség a másikban rejlő idegenhez, amely nem jelent sem el-, sem kisajátítást*” (21.).

Úgy gondolom, amit Tengelyi László Lévinas vágyfogalmáról ír, bátran alkalmazható a Szentírás értelmezéséhez is. A haszonlesés elkerülése nem természetes ima-adottsága az embernek, hanem olyan jó, amely adományként jelenik meg. A Szentháromság megengedi nekünk, hogy még saját hasznunk érdekében se sajátíthassuk ki őt.

3.

A szeretetáldozat és a vágyon kívüliség kérdései a Hegyi beszédet állítják a középpontba, annak is a boldogságról szóló első részét (Mt 5,3–12.) Lelki szegénység, sírás, szelídség, az igazság óhaja, irgalmasság, tiszta szív, igyekezet a békességre, háborúság az igazságért, a Jézusért való szenvedés, öröm és örvendezés: ezek a boldogság cselekvő feltételei. A jutalom, azaz a boldogság pedig: a mennyország, az isteni vigasz, a föld megöröklése, az igazság elnyerése, az isteni irgalom, Isten meglátása, Isten fiává való átváltozás, mennyország, a megpróbáltatásban álló jutalom, prófétai jutalmak a mennyben. E tíz viszony egyenkénti vizsgálatokat, interpretációkat kívánna. Az azonban ezek nélkül is világos, hogy Jézus Krisztus

három magatartást, lelki *status* jutalmazna a mennyországgal. A lelki szegénység, az igazságért való szenvedés, a gyötrelmek elviselése Jézusért. Úgy tűnik, e három *status* közül a lelki szegénység, a *pauperes spiritu* tűnik a legfontosabbnak ma is.

Azt mondják, minden ember kétféleképpen lehet lelkileg szegény: a bűnös élete miatt és jó cselekedetek hiányában. Senki sem tud felmutatni olyan érdemet, lelki értéket önmagából, amivel le tudná fizetni és ki tudná váltani magát a múlt bűneinek ítélete alól. Ezt a váltságot csak Jézus tudta lefizetni helyettünk, mivel Ő teljesen bűntelen életet élt, és így ajánlhatta fel magát helyettünk. Akik pedig felismerik Isten előtti méltatlan és bűnös állapotukat, azt érzik, hogy megváltásra szorulnak, és ez a felismerés az Isten által felajánlott megoldás felé vezeti őket. A lelki szegény talán azt jelenti: aki megváltásra vár.

Várszegi Asztrik

OSB

Em. főapát

KINEK TARTOM KRISZTUST?

„Őt, noha nem láttátok, szeretitek, s bár most sem látjátok, hisztek benne, és kimondhatatlan, megdicsőült örömmel örvendeztek, mert elértek hitetek célját, lelketek üdvösségét” (1Pét 1,8–9).

Péter apostolnak ezek a szavai, ez a megfogalmazás annak a nemzedéknek szólt már, akik nem látták, nem hallották személyesen Jézust és mégis „ismerték” és szerették. Ilyenek vagyunk mi is, ilyen vagyok én is. Ujjongok és örvendezek, hogy ismerhetem, sőt szerethetem és gazdagodhatok benne, hogy követhetem.

Úgy gondolom, hogy a keresztény hagyományos utat jártam és járom. Az Ismeretlen, a távoli Isten, vagy az „isteni” mindig vonzotta a fogékony és érzékeny szívű embert, és felébresztette benne a vágyat, hogy ezzel a Teljességgel egységre lépjen. A kereszténység örömhíre: a távoli Isten Jézus Krisztusban egy lett közülünk, úttá, igazsággá és létté lett számunkra. Isten képmása, ikonja lett ő. Krisztus követése, mivel a minta és a példa közeli és valós, tehát lehetséges. Személyiségének jegyei, Arcának Istent, az Atyát visszatükröző vonásait magunkon is kialakíthatjuk, mert aki őt ismeri, ismeri az Atyát, az örök életet. A kereszténység első ihletettjei, a korai szerzetesek a sivatagba, a kísértés helyére mennek, hogy elébb szívükben, majd környezetükben engedjék győzelemre Isten átalakító kegyelmét, amely Jézus Krisztusba öltözteti követőjét, megteremti benne a test és lélek harmóniáját, a tiszta szív, az Istent megtapasztaló szív boldogságát. Ennek a vonzásnak és tapasztalatnak az erejében indultak és indulnak mindmáig férfiak és nők a belső útra, Isten szerelmének vonzásában a nagy kalandra.

Útjuk során megtanulták Istent feltétlen és egész szívvel-lélekkel szeretni, a másikat, felebarátjukat pedig mint önmagukat szolgálni. A történeti és kulturális környezet változik, a szív mélyén rejtőző megtapasztalás, vágy és indíték mindig ugyanaz marad, mert annak forrása az élő és minket meghívó Isten.

Életem korábbi szakaszaiban és a jelenben is a legnagyobb ajándéknak tekintem, hogy ismerhetem a názáreti Jézust. Pál apostol így fogalmazza: „Sőt Uramnak, Krisztus Jézusnak fönséges ismeretéhez mérten mindent

szemétnek tartok” (Fil 3,8). „Jézus Krisztus főséges ismerete.” A „főséges” ismeretben hitem és tudásom szerint az is benne rejlik, hogy hitemmel és tudással Jézust „valóságos embernek és valóságos Istennek” hiszem és vallom. Ha nem így tudnám hinni, akkor is, értelmemmel a világ legnagyobb „vallási zsenijének” tartanám. Ez a mondat azokat a rácsodálkozásokat foglalja össze, amelyek az evangéliumi elbeszélések során Jézus mindent felülmúló bölcsessége, embert ismerő és szerető jósága, szabadító és gyógyító személye sugároz. Szívem vágya szerint evvel a testté lett Bölcsességgel, megtapasztalható jézusi magatartással szerettem volna azonosulni.

Kamaszként, fiatakként ez a csodálat, vonzás és iránta való szeretet indított el követése és az emberek előtt történő megvallása útján. Kezdetről fogva egyértelmű volt számomra, hogy a tanúságtételben nem a szavak, hanem a belső tapasztalat és ennek a tapasztalatnak a kiadása a döntő.

Egy alkalommal egy már érett felnőttet kereszteltem, aki a kereszttség befogadása után megállított a cselekményben és hangosan így imádkozott. Ezt ismételte arcán lecsurgó könnyei és az arcán lefolyó keresztvíz csillogásában: „Uram, Jézus, egyedül te tudod, mióta vágyódtam erre a pillanatra.” Meg akarta állítani a találkozás boldogságának a pillanatát. Ez a keresztelési vallomás, tanúságtétel rávilágít arra is, hogy mi, keresztények vallásosnak valljuk, mondjuk magunkat, de kevés vagy gyenge a lelkünk mélyéről fakadó istentapasztalatunk. Mintha nem szeretet-kapcsolatban, hanem adásvételi szerződésben lennénk Istenrel: mi próbálunk jók, vallásosak és jámborok lenni, Ő pedig megőrzi bennünket, hogy ne történjék lehetőleg semmi bajunk.

Ez a felnőttkeresztelési tapasztalat, az imádság megfogalmazása nagy-szerűen ragadja meg azt a vágyat, ami bennem is él. Az Isten-éhség vágyából és örömeből fakad bennem az a személyes küldetésstudat, amit így fogalmazok magamnak: mi, 21. századi keresztények nem mással, legkevésbé már évszázadok óta veretes, de ma már jobbára érthetetlen és elkopotott szavakkal, megkövesedett és rutinszerű liturgiákkal szólíthatjuk meg embertársainkat, hanem cselekedettel, átható, minőségi szeretettel, személyes, a másokhoz odaforduló elfogadással és megértéssel, szolidaritással szenvedéseikben. Isten országának örömét és megtapasztalását szívünkben és keresztény közösségeinkben kell megélnünk és megtapasztalunk. A Rómában most folyó szinodális munka során „Gloria Liliana Franco Echeverri szerzetesnővér, aki a Karibi-térség katolikusainak képviselőjeként vesz részt a szinodus közgyűlésén, elmondta, hogy október 9-én és 10-én a kiscsoportos beszélgetések középpontjában az állt, hogy miként lehet jézusi lelkülettel élni az egyházban, mások felé fordulva, másokat befogadva és gyógyítva. »Valóban vágyunk az, hogy úgy tudjunk élni, ahogyan Jézus tette. Az a Jézus, aki emberszámba vesz, aki méltóságot ad, aki befogad, aki megnyitja az ajtókat a másik előtt« - mondta Franco nővér, aki arról beszélt, hogy a szeretetszolgálat, az igazságosság iránti elköteleződés és a közös otthonról való gondoskodás miként táplálhatja a közösséget” (Magyar Kurír).

Napi gyakorlatként vonzó és eligazító számomra az evangélisták elbeszélése, ahogy Jézus napi tanítói gyakorlatát, tanítását összefűzik: „Jézus odament”, „Akkor Jézus megkérdezte”, „A tanítványok azt kérdezték Jé-

zustó”, „Jézus mondta”. Feltűnés nélkül lelki világosságként, ízes sóként a kenyérben és az ételben, azaz az emberek mindennapi életében figyelmes szeretettel jelen lenni. S még valamit: mindig vigasztalni, pozitívnak lenni. Aztán nyitva kell hagyni az élethelyzeteket a Lélek tevékenységének, mert „a Lélek ott fú, ahol akar” (Jn 3,8).

Az „isteni milió” alkalmas teret és lehetőséget ad sokaknak az Isten jelenlétének örömteli megtapasztalásában.

Zamfir Korinna

Teológus

**„FOLYTATNOM KELL UTAMAT,
MERT NEM LEHET, HOGY PRÓFÉTA
JERUZSÁLEMEN KÍVÜL VESSZEN EL”
(LK 13,33)**

Kinek tartom Jézust? A kérdéssel már Jézus kortársainak, korai tanítványainak is meg kellett küzdeniük (Mk 8,27–30; Mt 16,13–20). Nem egyszerű erre válaszolni, egyrészt a kérdés személyes volta miatt. Paradox módon a válasz azért is kihívást jelent, mert exegézissel foglalkozom, és tudom, hogy az evangéliumok nem egyszerűen tudósítások Jézusról, hanem szerzőik beleszóították azokba saját értelmezésüket, programjukat, korabeli hallgatóikhoz szóló üzenetüket. Így hát Jézus az ismerős Ismeretlen, akihez az evangélisták tanúságtételén, sokféle Jézus-képén keresztül próbálok eltalálni.

Sok éve foglalkoztat az a kérdés, hogy miként értelmezhetette Jézus a küldetését, kinek tekinthette ő magát, miként szembesült szenvedése és halála tényével. Az egyik hely, amelyen sokszor elgondolkoztam, és meghatározó számomra, mivel éppen ezeket a kérdéseket érinti, a Lk 13,31–33. Jézus már úton van Jeruzsálem felé, ahol, tudja, hogy meg fog halni. Néhány farizeus figyelmezteti, hogy Heródes Antipász, Galilea tetrarchája meg akarja ölni, és jobb, ha félreáll. Jobb, ha nem teszi ki magát a veszélynek. (Igen, farizeusok figyelmeztetik a veszélyre, akik a közfelfogással ellentétben nem szűklátókörű, bigott emberek, és nem Jézus ellenségei.) Jézus azonban elhárítja a tanácsot, és nem hajlandó visszakozni. Folytatnia kell küldetését és útját, „mert nem lehet, hogy próféta Jeruzsálemen kívül vesszen el” (13,33). Bár tudom, hogy ez sem jegyzőkönyv, mégis úgy sejttem, hiszem, hogy ez jellemezhetette Jézust. Ez a prófétai öntudat és elszántság, mindenek ellenére. A küldetéséhez való rendíthetetlen hűség, a kiállás amellett, amit Isten akaratként felismert, a végsőkig, akár élete árán is. Prófétai alaknak látom Jézust, aki szóvá tette a környezetében tapasztalt visszásságokat, akkor is, ha ezzel kiváltotta a vallási és politikai hatalom haragját, aki következetesen felszólalt a kitzasztottak mellett, aki nem volt hajlandó megalkudni.

Úgy tűnik, ezt értékelhette másokban is. Az evangéliumok ritkán szólnak arról, hogy Jézus valakit méltat. Néhányszor a hozzáfutólók hitét dicséri. De Keresztelő János az egyik kivételes személy, akinek nem a hozzá való viszonyulását értékeli, hanem a jellemét, kiállását, magatartását (Mt 11,7–10). János nem széltől hajladozó nád. Nem tartozik a hatalom birtokosai közé. Hajlíthatatlan próféta.

Érdekes módon, amikor Péter megvallja, hogy a Messiást látja Jézusban, ő azt kéri a tanítványoktól, hogy hallgassanak róla (Mk 8,29–30; Mt 16,20). Ennek oka minden bizonnyal az, hogy Jézus messiási küldetését könnyű félreérteni,

félremagyarázni, könnyű tévesen a hatalom birtoklásával azonosítani. Az emberek hajlamosak a hatalmasok, a győztesek oldalára kívánczni (Mk 9,34-35; 10,35-45; Mt 18,1; 20,20-28). Jézus azonban kész tanítványaival is szembeszállni.

Ennek tükrében, úgy gondolom, ezt jelentheti Krisztust követni. A kereszténység prófétai küldetés. Nem fér össze a megalkuvással, a hatalom kiszolgálásával. Nem politikai programok apropója vagy legitimálója. Nem siránkozás az ellenséges(nek vélt) társadalom miatt. Nem a gyűlölet megalapozója. Nem félelem a sötét jövőtől. Haladás az úton, még akkor is, ha az út nem a siker garanciája.

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA 2024-BEN IS

VIGILIA

a kortárs katolikus folyóirat

Ha érdekli, hogy milyen (lesz) a hagyomány gazdagságából élő katolikus egyház a harmadik évezredben, legyen a Vigilia barátai körének tagja!

Katolikus teológia, filozófia és szépirodalom

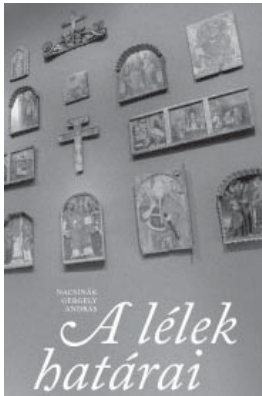
**éves előfizetés
(12 lapszám)
10.800 Ft**

vigilia@vigilia.hu

vigilia.hu

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

NAC SINÁK GERGELY ANDRÁS:
A lélek határai

A kötet a közismert ortodox teológus legújabb írásait gyűjti össze. Az esszék és tanulmányok tartalmi íve a keleti kereszténység alapvető teológiai kérdéseitől (a lélek fogalma, a Szentlélek teológiája) a keresztény élet alapkövein át (szerzetesség, termékenység) kiemelkedő gondolkodók bemutatásáig és aktuális kérdésekig (a háború ortodox megítélése) terjed. Nacsinák Gergely András ezúttal is a hagyomány ismeretében és közérthetően fejt ki számos megrögzött elképzelésünk újragondolására készítő meggyőződéseit.

Ára: 3.800 Ft

**Körmendy
Zsuzsanna**

*Irodalomtörténész,
szerkesztő, újságíró.*

EMLÉKEZÉS TÖRÖK ENDRÉRE

Akármilyen mélyen megragadnak bennünk az első meghatározó szellemi találkozások, nem tudjuk kivédeni, hogy fontos, értékes tudnivalók lemerüljenek a memória vizében, mert az is mélységes mély, mint a múltnak kútja. De a kettő nem ugyanaz, mert az emlékezet a múlt megőrzött része, s csak nagy szembesüléseink idején döbbenünk rá, hogy az elfelejtett múlt is az emlékezethez tartozik. S mintha a lélek passzív szókinccse lenne, kell valami hatás az aktiválásához.

Hajdani tanáraink közül az évek múlásával egyre inkább kívánnak azok, akik tudásukkal és személyiségükkel valamiért erősebben hatottak ránk. Az egyetemi hallgatóban leginkább ismereteinek hiányai tudatosulnak folyamatosan az öt év alatt. Nem is olyan paradox módon a tudás megszerzésével ez a hiány csak nő, hogy átalakuljon a bizonytalanságok megszüntetése iránti vággyá. Utólag úgy érzem, hogy bár mindenkitől lehetett és volt mit tanulnom, de egy kezemen meg tudom számolni azokat a tanárainkat, akiktől már végzős koromban tudtam, hogy bármivel fogok foglalkozni, akár a szakmában maradok, akár az élet követeléseire más területen fogom hasznosítani azt, amit az egyetemen elsajátítottam, őket sosem fogom elfelejteni.

Török Endre közéjük tartozott. Előadásai színesek, élvezetesebbek voltak, sosem csak azt éreztük, hogy most leadja a soron következő tananyagot. Inkább mintha meg akarta volna osztani velünk az orosz irodalom iránti szenvedélyét. Azon kevés tanárunkhoz tartozott, aki az ismeretek átadásánál is fontosabbnak tartotta, hogy a tárgy iránt kíváncsiságot ébresszen. Minden előadását retorikai fölépítettség jellemezte, élt a hatás elemeivel, a gyakori szónoki kérdésekkel, a párhuzamokkal és ellentétbe állításokkal. Megkockáztatom, hogy aki nem a lényegre érezte az elhangzottakból, akár színpadiasnak is vélhette. Mindenesetre neki sosem kellett jeleznie a katedra megkocogtatásával vagy rövid elhallgatással, hogy figyeljen. Török előadásait még időnkénti viharos érzelmi ügyeink sem söpörték az elmulasztható egyetemi szeánszok közé. Hogy ez ma hogyan működik, nem tudom, de akkor, a hetvenes évek elején az ilyen tanárok szemináriumait vettük föl fakultatíve. Ha kedveltük az előadót, akkor a „speckol” keretein belül mintegy kértünk még egy kicsit belőle...

Akkor még nem tudtam megállapítani, Török Endréhez Tolsztoj vagy Dosztojevszkij áll-e közelebb, mert egyforma szenvedéllyel beszélt róluk. Gyakran és kedvtelven hasonlította őket össze drámaiságban, írói hangban, elbeszéléstípusban, filozófiában, karakterábrázolásban, Istenhez viszonyulásban. Csak jóval később vettem észre, főleg az 1979-ben megjelent *Világtudat és regényforma* című könyvének elolvasása után, hogy egyértelműen Tolsztoj állt világképének középpontjában. S bár beszélgetéseinkben mindig is érződött az ő elfogadó-segítő, meditatív karaktere, tünődései mélységét igazából a nyolcvanas évektől megjelent írásából éreztem meg. Bergyajev írja: „Az embereket mindig két csoportra osztottam: dosztojevszkiji emberekre, és azokra, akik idegenek az ő szellemétől.” Ebben az értelemben Török Endre dosztojevszkiji ember volt, még akkor is, ha világképe alapján Tolsztoj állt hozzá közelebb. Az az író, aki

az önteremtés folyamatával egyúttal regényformát teremtett, vagy ahogy Török fogalmazta róla: „a saját életét formálta remekművé”. A bűn, amelynek érzetéhez Raszkolnyikov a szibériai száműzetéséről szóló epilógusban, szinte regényen kívüli időben jut el, Nyehljudovnál a regénynek nemcsak szerkezetében, hanem erkölcsi értelemben is kiindulópontja. Tolsztoj, amint ez *Naplója* alapján és regényei nyomán is követhető, az esztétikaiból olyannyira az etikai felé fordult, hogy a *Feltámadás* írásakor még az is fölvetődött benne, egyáltalán erkölcsös dolog-e olyan emberekről írni, akik nem is léteznek.

Azon a világirodalmi szemináriumon dőlt el szakdolgozatom témája, amelyen Török tanár úr felsorolta a hallgatók által választható írásos feladatokat, köztük a *Dosztojevszkij és Camus* címűt. Bár mindkét írótól több művet is olvastam, egyikükről sem tudtam eleget. De nagyon izgalmas volt együtt a két név, egy 19. századi és egy 20. századi óriás – vajon mit kerestek egymás szellemi terepében? Mi lehetett az, aminek révén az orosz író a következő századot meghatározó történeteket, szellemi áramlatokat, a tragikus történelmi zsákutcákat megérezte, illetve miért látott a modern francia irodalom egyik legnagyobb alakja filozófiai elődöt éppen Dosztojevszkijben? Kicsit tartva a feladat nagyságától, szeminárium után alkalmat kértem egy rövid beszélgetésre Török Endrétől, aki, s ezt diákjai tudják, ilyesmire mindig hajlandó volt. Nyitott volt, figyelmes, érdeklődő, és úgy igazított el saját féltudásom sűrű sötét erdejében, hogy szinte észre se vettem, hogyan vezet rá a kivezető útra. Meg kellett kérdezni véleményét témaválasztásomról, amelyhez jól jött volna akár az orosz, akár a francia szak, viszont én angol–magyar szakos voltam... De túl erős volt a téma vonzása, és életem során azt tapasztaltam, legfontosabb döntéseinket nem a ráció határozza meg. Azok a döntések sokkal mélyebben zajlanak, és csak hálások lehetünk a sorsnak, ha úgy érezzük, elhatározásaink racionálisan is jóváhagyhatók. De egy húszévesnek nagyon kell a megerősítés, a tanári biztatás. Török Endre néhány mondata Camus Dosztojevszkij-esszéiről, elsősorban *A lázadó emberről*, már fontos támpont volt nekem, és persze nyilvánvalóvá vált, hogy mielőbb el kell olvasnom az Ördögöket. Azidőtájt ez nem is volt olyan egyszerű, hiszen a regény idehaza akkor még csak háború előtti kiadásban létezett. Politikai tartalma, elsősorban heves forradalomellenessége és a sztálinizmus megsejtése miatt az Ördögök alighanem a Kádár-korban legkésőbb kiadott nagy Dosztojevszkij-regény volt, így csak a következő évben, 1972-ben jelent meg a Magyar Helikonnál, Makai Imre fordításában, a jól ismert piros vászonkötésű sorozatban. 1971-ben tehát egy kölcsön kapott, háború előtti Révai-kiadásban megjelentetett kétkötetes művet olvashattam el, *Megmételyezettek* címmel, Szabó Endre fordításában.

Az Ördögök egész problematikája az árulás, gyilkosságokon és feljelentéseken alapuló szörnyű társadalom megsejtése. A műhöz, amelynek egy félig megírt és tűzre vetett pamflet volt az ősváltozata, Török Endre szemináriumi feladata vezérelt el. Akkor még nem tudtam, hogy ez a regény egész életemben velem marad. Amikor harmadéves koromban dönteni kellett szakdolgozati témámról, nem is láttam más lehetőséget, mint hogy erről a regényről írjak. Hiába voltam angol szakos, az orosz irodalom, azon belül is Dosztojevszkij világát akartam jobban, mélyebben

megismerni, hatalmas volt a vonzás, Bergyajevvel szólva ez lett „szellemi hazám”. Mindazonáltal, különösen kezdetben, sokkal több dolgot láttam hasonlónak Tolsztoj és Dosztojevszkij műveiben, mint ami elválasztotta őket. Könyvében Török Endre idézi Tolsztojtól, hogy nem külső, hanem belső ítélőszék vár az emberre. Nekem ez egybecsengett A *Karamazov testvérekben* Zoszima sztarec megállapításával: „mert jól láttam az Isten kétségtelen kegyét az önmaga ellen föllázadt és önmagát büntető ember iránt”. Mi más lett volna ez, mint a tolsztoji „belső ítélőszék”?

Török tanár úr órái után bejártam az orosz tanszékre, ahol fölvettem Király Gyula szemináriumait, amelyek nagy szerencsémre magyarul folytak, így két ragyogó ruszista is segített a tájékozódásban. Mindkettejük más oldalról közelített Dosztojevszkijhez és Tolsztojhoz is, és volt, ami- ben eltérő eredményre jutottak: például abban, hogy egy író esszéírói, publicisztikai tevékenysége inkább leválasztandó-e a szépirodalmi munkásságáról, vagy ellenkezőleg, nagyon is hozzá tartozik. Király Gyula az előbbi, Török az utóbbi álláspontot képviselte. Ő szemben állt azzal a gyakori érveléssel, amely szerint az író alapvetően a szépirodalmi művei felől értelmezendő, a többi műfaj (esztétika, publicisztika, pamflet) más mércével mérendő. Szintézisre törekedett, s ahogy Tolsztojt és Dosztojevszkijt sem állította szembe, ugyanúgy Tolsztoj „különös esztétikáját” is – így nevezi, mert nem tudja megvonni tőle a tiszteletet, miközben nem akarja eltitkolni kritikus álláspontját – érteni és értelmezni próbálja. Bizony, próbára tette ítélőképességemet, amikor egymás után elolvastam a lehengerlően őszinte *Gyónást*, s utána a vele egy kötetben megjelent *Mi a művészet?* című esszét sarkos, vitára ingerlő kritikai megjegyzéseivel, amelyeknek világirodalmi klasszisok és zeneszerző-zsenik is áldozatul estek. Török „szent félreértésnek” nevezi Tolsztoj elutasítását egy sor nagyszerű kortárs író (Zola, Baudelaire, Goethe) iránt. Ismeretes, hogy Shakespeare-t sem tudja elfogadni, jellemábrázolását a *Hamlet* alapján hevenyészettnek érzi. A *Világtudat és regényformában* Török nem említi, hogy még Beethoven *Kilencedik szimfóniája* is áldozatul esik Tolsztoj „különös esztétikájának”. Nehéz ezt megérteni, mert a *Kreutzer-szonáta*, az elbeszélés-irodalomnak ez a csúcса nemcsak az emberi kapcsolatokról, a gyötrelmes féltékenységről, hanem a zenének a lelkünk fölötti abszolút hatalmáról is szól, igen, a zene forgószele-erejéről, amelynek nem tudunk ellenállni. (Csak zárójelben: a *Naplóban* elmerülve, amelyet természetesen Török Endre rendezett sajtó alá, megkönnyebbülten olvastam, hogy Tolsztoj Chopint viszont teljes egészében elfogadta, szerette.)

Beszélgéseinkben sokszor szóba került a *Napló*, nagyon vártam a megjelenését. Török Endre felkészített rá, hogy rengeteg meglepetést tartogat, ezért, hangsúlyozta, csak bizonyos bölcsességgel szabad olvasni... Különösen azokat a részeket, ahol a nőkről ír, tette hozzá nevetve. De már nem tudom felidézni, mire gondolhatott. Talán arra a részre, amikor Ilja megkérdezi az apját, hogy lehetnek-e a nők okosak? Tolsztoj azt válaszolja, a nők nagyon is okosak, néha okosabbak, mint a férfiak, de valahogy rossz helyen van az eszük, mintha egy háznál a mestergerendát nem a tető alá, hanem a fölött helyeznék el az építők...

Értékkörző és értékteremtő lévén Tolsztoj nem tartott igényt holmi korszerűsége, egészen más léptékben gondolkodott. Ahogy a *Napló-*

ban írta: „értelmiségünk korlátoltságának egyik fő oka: a korszerűség hajhászása, az igyekezet, hogy megismerjék mindazt, amit az utóbbi időkben írtak”, holott, folytatja: „rendelkezésünkre állnak az évezredek során az emberek milliárdjai közül kitűnt legnagyobb bölcselők gondolatainak eredményei, amelyek már átszűrődtek az idő rostáján. Minden középszerű elhullott, csak az eredeti, a mélyenszántó, a szükséges maradt meg, megmaradtak a Védák, Zarathusztra, Buddha, Lao Ce, Konfuciusz, Meng-ce, Krisztus, Mohamed, Szókratész, Marcus Aurelius, Epiktétosz, és az újak: Rousseau, Pascal, Kant, Schopenhauer, és még sokan.” A határok kijelöltettek.

Egyetemi éveim alatt igyekeztem a megtanulhatót megtanulni, a megtanulhatatlanba pedig alámerülni. Camus esszéjéből, *A lázadó emberből* a Dosztojevszkijre vonatkozó részeket egy francia szakos kollégám fordította le nekem a Náracisz presszóban, Ryszard Przybylski Sztavrogin-tanulmányát pedig egy szintén Dosztojevszkij hatása alá került lengyel diáktársam mondta rá magyarul egy orsós magnóra, hogy a szakdolgozatomnál fölhasználhassam. (Később mindkét mű megjelent kötetben, de akkortájt a könyvkiadás nem kényeztetett el bennünket.) Bár sem az egyetem után, sem a későbbi évtizedekben nem olyan területen dolgoztam, ahol bárkit is érdekelt volna kötődésem az orosz irodalomhoz – egyáltalán, az irodalomhoz –, ez talán még inkább inspirált arra, hogy ne szakadjak el teljesen azoktól a tanáraimtól, akiktől a legtöbbet tanultam. Az egyetem műhely volt, egy relatív szabadsággal. Persze ott is voltak köztünk kemény politikai lázadók, de én nem tartoztam közéjük, és erre hajlamom sem volt. Viszont kikerülve a zárt közegből a való életbe, az egyetem falain kívül egyszerre rám omlott a szabadsághiányos Kádár-kor, ezért minden találkozás, beszélgetés hajdani tanárainnal különös jelentőségre tett szert. Vigyáztam arra, hogy Török Endrével az államvizsga letétele után se szakadjon meg a kapcsolat; nem tagadom, előfordult, hogy nem irodalmi kérdésekkel, hanem vigaszért, biztatásért, a csüggedés csapdáját kikerülendő kerestem meg őt a világirodalmi tanszéken, és nem emlékszem, hogy bármikor is üres kézzel jöttem volna el tőle, vonatkozzék ez sorra megjelenő könyveire, és a jó szavakra is. Később ez a kapcsolat már inkább csak hosszú telefonbeszélgetésekben realizálódott, és amikor viszonzni akarván egy keveset abból, amit tőle kaptam, 2004 elején el akartam vinni hozzá saját frissen megjelent könyvem, nehezen vettem tudomásul, hogy már nem akarta a találkozást. S ebben nagyon határozott volt. Végül megegyeztünk, hogy eljuttatom hozzá Orwellről írt kisonográfiámat. Alig több mint egy évre rá, szomorú hír nyomán döbbentem rá elzárkózása okára.

Nehéz visszatekintve tárgyilagosan mérlegelni évtizedeket. Meg kell említenem, hogy az a Török Endre, aki beszélgetéseinkben, és később folyóiratokban közölt esszéiben, illetve könyveiben megnyilatkozott, meglepő távolságra volt attól a színes előadótól, aki az emlékeimben élt. Remek előadásait hallgatva én még nem tudtam azokról a mélységekről, amelyekről leírt szövegei, meditációi tudósítottak, ahogy azt sem, kiknek a bűvkörében volt. Kevesbé profán fogalmazással, akik tájékozódási pontjai voltak: Tolsztojon, Dosztojevszkijen kívül Bergyajev, Szolovjov, Hamvas Béla, Pilinszky János. Lenyűgöző névsor.

Lassan, felnőtt fejjel értettem meg, miért Tolsztoj állt feltűnően koherens, minden írásával azonos pont felé mutató világképének középpontjában. Mert javító, kiteljesítő típus volt ő is, az önkritika, az öntökéletesítés útját hittel valló ember. Aki meg tudta értetni olvasóival, hogy Tolsztoj erkölcsi kritikája azért lett saját korán túl az utókorra is hatással, mert ez a hatalmas erőfeszítés egyforma erővel irányult a világra, azaz másokra – és önmagára. Éles kritikája íratta le vele azt, hogy „van egy bizonyos embertípus: elfelejti mindazt a rosszat, amit másoknak okozott, de dicsekszik vele, s emlékszik mindarra, ami jót tett velük”, de ugyanezzel a kíméletlenséggel működött önkritikája is, például ebben a bevallásban: „Küzdök, de nem tudom leküzdeni az emberek iránt táplált rosszindulatomat.” Kevés író fordul önmaga ellen olyan lángoló kritikával és javító szándékkal, önváddal és reménykedéssel, hogy változtatni tud önmagán is, mint Tolsztoj. Vajon véletlen volt-e, hogy az *Anna Karenina*, az egyik legtökéletesebb, legdrámaibb, egyszersmind legkiegyensúlyozottabb regénye idején, azzal párhuzamosan írta a *Gyónást*? Így módjában állt gyötrő, állandó kétségeit, szigorú önvizsgálatát egy naplószerűen megkomponált, önmagából kiinduló és önmagába visszatérő formába átcsatornázni – ez volt a *Gyónás* –, és az *Anna Kareninát* mint regényt ezektől a gondolati nehezékektől megfosztani. Azaz Annát a saját asszonyi mélységei felől közelíteni meg, és nem önnön személyes, kínzó, ifjúkorának úgymond lelkiismeretlensége, önvádló gondolatai felől.

Ehhez az emlékezéshez újraolvasván Török Endre könyveit, szíven ütött egy mondata, amely a *Ki a szabad?* című kötetben egy vele készült interjúban hangzott el: „Az életem, akár mindenki másé, veszteségek sorozata elsősorban.” Nem figyeltem erre a mondatra, pedig nagyon fontos volt. Emlékeim szerint nem is tükrözte a veszteségek súlyát a lénye, pontosabban az, amit én őbelőle láttam, még pontosabban, amit ő önmagából látni engedett. A veszteségek mindenkit másra tanítanak. Van, akit a bosszúra, elégtétel akarására, más elzárkózásra, elfordulásra a világtól. S van, akit arra, hogy megtanulja elfogadni a teremtett világ törvényeit, hogy a lényegest a lényegtelentől mindenkor megkülönböztesse, és hogy az egyetlen életét olyasminnek rendelje alá, aminek célja, haszna, értelme, üzene van a másik ember számára is. Török Endre az utóbbiakhoz tartozott.

DOSZTOJEVSZKIJ KÜLÖNÖS OROSZSÁGA

Pálfalvi Lajos

1959-ben született
 Pécsen. Műfordító,
 irodalomtörténész, a
 PPKE BTK Lengyel
 Tanszék vezetője.

Török Endre diákokkal teli nagy teremben tartott világirodalmi témájú előadásokat, főként az orosz és a francia regényről, de valahogy mindig tudta a közönsége, hogy nem Flaubert vagy Stendhal, sőt nem is Gogol vagy Tolsztoj, hanem Dosztojevszkij lesz a tetőpont. Bár nem helyezte előtérbe az *Ördögöket*, mert bőven volt mondanivalója *A Karamazov testvérekről* és a *Bűn és bűnhődésről* is, akkor volt a legnagyobb csend, amikor a szolovjovi és bergyajevi hagyományt követve az Istenember és az emberisten szembeállítására építve mutatta be Dosztojevszkij világképét. Az orosz író Török Endre értelmezésében bámulatosan univerzális volt. Csak évtizedekkel később merült fel bennem – lengyel és fehérorosz kommentátorok hatására, akik mintha úgy is tudnák gazdagítani az értelmezést, hogy a maguk szerény módján nem is érintenék a „lényegét” –, hátha megtudhatnánk még valami fontosat erről az íróról, ha – Anna Ahmatova szavaival – megpróbálnánk „földhöz kötni”. Lehet, hogy Dosztojevszkij univerzalizmusa nagyon is regionális eredetű?

Az író szülei ellentétes karakterek, különböző származásúak, identitásúak voltak, feltételezésem szerint Dosztojevszkij az anya moszkvai orosz identitását fokozta szinte az abszurdumig, megtagadva mindazt, ami az apán keresztül a tengerközi-fehérorosz-litvániai, Moszkvából nézve nyugati hagyományhoz köti. Az anya, Marija Fjodorovna Nyecsajeva moszkvai kereskedőcsaládból származott, szerette a zenét és az orosz költészetet, emellett igen érzékeny alkatnak látjuk. Apja alkoholizmussal küszködő, komor, indulatos férfi volt, és erősen hatott Dosztojevszkij világképének alakulására az, hogy gyermekkorában tanúja volt a szülők állandó konfliktusának. Mihail Dosztojevszkij egy moszkvai katonai kórház orvosaként dolgozott, vagyis a város szolgálati hely volt számára, nem kötötték hozzá családi hagyományok. 1827-ben jutott el a hivatali ranglétra nyolcadik osztályába, amely már nemesi jogokkal járt, így földbirtokot szerezhetett.

Fjodor Mihajlovicsra mély benyomást tettek az ősrégi moszkvai templomok, a középkori ikonok és Andrej Rubljov freskói; áhíttal olvasta Karamzintól *Az orosz állam történetét*, csodálta hazája nagyságát, Nyugat-Európától és Ázsiától is elütő kulturális eredetiségét, azonosult a nemzeti mitológiával, elfogadta a birodalmi küldetés esszenciájának tekinthető fogalmakat, a Szent Oroszországot és a Harmadik Rómát. Szembetűnő, hogy Dosztojevszkij a kultúra csúcsteljesítményein, a nemzeti mitológián és küldetésstudaton, egyfajta művi világon keresztül kapcsolódott az oroszországhoz. Mintha ez tudatos választás lenne, nem olyan magától értetődő köttetés, ami már a születés pillanatában eldőlt. Igen fontos volt még az orosz irodalmat tanító Nyikolaj Ivanovics Bilevics hatása 1834 és 1837 között, aki részt vett az irodalmi életben (Puskinnal és Zsukovszkijjal is találkozott), hazafias pravoszláv-monarchista ideálokat hirdetett, elítélte a kozmopolitizmust és a nyugatosságot.

Mihail Dosztojevszkij 1831-ben vette az első birtokot, Darovojét, majd egy évvel később a szomszédos Cseremosnyát. Ebben a faluban gyilkolták meg 1839-ben a parasztok kegyetlen urukat, aki különösen a parasztasszonyokkal bánt igen gorombán. Róla mintázta Dosztojevszkij az idős Kara-

mazovot.¹ Mint Freud írja, több életrajzírónak is feltűnt „a félreismerhetetlen kapcsolat a *Karamazov testvérek*-beli apagyilkosság és Dosztojevszkij édesapjának sorsa közt”.² Az apagyilkosságot feldolgozó három alapmű közé sorolta a regényt (az *Oidipusz király* és a *Hamlet* mellett). Freud egyenesen apagyűlöletről, a tőle való függés elleni tiltakozásról beszél. „Ha az apa kemény, erőszakos, kegyetlen volt, a felettes-én átveszi ezeket a tulajdonságokat, és az énhez való viszonyában ismét visszaáll a passzivitás, amelyet éppen el kellett volna fojtani.”³ Nem kell követnünk a diagnózist készítő Freudot, nekünk elég annyi, hogy sok minden magyarázható az itt leírt „apagyűlölet” alapján, szerinte Dosztojevszkij még igazságtalan elítélését is „azon büntetés pótlékaként” fogadta el a cártól, „melyet a valódi apa elleni bűneiért érdemelt. Az önbüntetés helyett az apja helyettesével büntette meg magát.”⁴

Azt is tudjuk az apáról, hogy szívesen elevenített fel egy régi epizódot a családi hagyományból, mely szerint egyik őse a Rettegett Ivánnal levelező Kurbszkij herceg társaságában volt a száműzetésben.⁵ Dosztojevszkij nehezen találhatott volna még egy orosz történelmi alakot, aki hozzá hasonlóan mintegy megszemélyesíti legsúlyosabb főbiáit, minden lényeges kérdésben vele ellentétes oldalon áll. Kurbszkij nem békélt meg az alattvalóit fenyegető uralkodóval, Tomas Venclova szerint ő tekinthető a szovjet korszakban emigrációba vonuló politikai ellenzékiek ősatyjának. Az agyonmitizált orosz kollektivitás, a *szobornosztj* tagadójaként „a kollektív lélek részecskéjéből önálló emberi lénnyé vált”.⁶ A cár huszonnégy évig háborúzott a lengyel-litván állammal, eközben pedig valamiért kegyvesztett lett a korábban lojális alattvaló, és harminchat évesen átlépte a civilizációs törésvonalat, a litván határt, örökre elhagyva szent hazáját. „Politikai menedékjogot kapott, a Lengyel-Litván Nagyfejedelemség titkosszolgálatára [...] kifaggatta, ő pedig kényes információkat árult el Iván jelleméről és szándékairól.”⁷ Bár idegenben is próbált megmaradni „az igaz hit királyságában”, „szerette a latin nyelvet és lengyelül is beszélt [...], elutasította a »tiszta« szláv nyelvet beszennyező katolikus hatást”. A hosszú száműzetés azonban nem múlt el nyomtalanul, a nyelvezetét „egyre inkább elcsúfítják a félig megemésztett polonizmusok”.⁸ Minden megtörtént vele, amitől Dosztojevszkij rettegett.

Az író hasonlóan látja a tengerközi régió nem Moszkvához kötődő szlávjait, mint Rettegett Iván az áruló, szökevény Kurbszkij herceget. Egy idegen civilizáció erőszakos térfoglalásának tekinti azt, hogy a breszti unióval (1596) pápai fennhatóság alá került a lengyel-litván államban élő pravoszlávok jelentős része. Amit a lengyelek úgy értékelnek, hogy a gö-

1 Vö. Rafał Marek: *Fiodor Dostojewski – biografia, wiersze, twórczość*. https://poezja.org/wz/Fiodor_Dostojewski/ (Utolsó letöltés: 2023.10.15.)

2 Sigmund Freud: Dosztojevszkij és az apagyilkosság. (Ford. Ülkei Zoltán.) In uő: *Válogatás az életműből*. Európa, Budapest, 2003, 651.

3 Uo. 654.

4 Uo. 656.

5 Vö. Mark Szlonyim: *Dosztojevszkij három szerelme*. (Ford. Pálfalvi Lajos.) Palatinus, Budapest, 1997, 20.

6 Tomas Venclova: *Kárba vesztett fáradság: az Andrej Kurbszkij-ügy*. (Ford. Bojtár Péter.) In uő: *Litvánok és... Válogatott esszék*. Európa, Budapest, 2003, 156.

7 Uo. 162.

8 Uo. 165–166.

röghatolikusok identitásukat megőrizve lépnek át a nyugati civilizációba, az Dosztojevszkij szemében merénylet a romlatlan szlávosság ellen, ezért olyan ördögiek nála a katolikusok, a jezsuiták és a lengyelek. Olyan erős benne az indulat, hogy személyes motivációt kell feltételeznünk mögötte. Hamar eljutunk a megtagadott apai örökséghez.

Nézzük, milyen Dosztojevszkij litván és lengyel szemmel. A Sándor cár korában még kozmopolita Orosz Birodalom egyre inkább nemzetivé kezd válni, méltó kulturális reprezentációját pedig némi késéssel Tolsztoj és Dosztojevszkij regényei adják neki. Más nemzetiségek is kezdik használni a „nagyorosz” nyelvet, az ukrán Gogolhoz hasonlóan. Mint Venclova írja, „Dosztojevszkij, ha nem litván, ahogy időnként bizonyítani próbálják, akkor nyilvánvalóan fehérorosz”.⁹ Czesław Miłosz felhívja a figyelmet arra, hogy a *Bűn és bűnhődés* igen fontos szereplője, az örök kárhozatra váró, fantomszerű Szipidrigajlov a litván Švitrigaila fejedelemtől kapta a nevét, aki az ország szláv lakosságú területén uralkodott. Az író lányától, Ljubov Dosztojevszkajától pedig azt is tudjuk, hogy „a nemes Dosztojevszkij család, amely 1505-ben kapta nevét Piny Szk környéki birtokáról, Dosztojevóráról, fennmaradt a Nagyfejedelemség XVI. századi bűnügyi krónikáiban”.¹⁰ A kitűnő esszéista, Jerzy Stempowski mindkettejüknél alaposabban vizsgálta az író származását. Az új kutatási eredmények kimutatták, „hogyan Dosztojevszkij családja volhíniai, kisenemesi származású. A család egy része felvette a katolikus vallást, Lengyelországban maradt, és egészen a legutóbbi időig ismeretes volt Dostojewski vagy Dostojowski néven. Ezek a tények nem voltak teljesen ismeretlenek Fjodor Dosztojevszkij előtt.”¹¹

Legfontosabbnak mégis a fehérorosz szál látszik. Dosztojevszkij túl sok minden köti ahhoz a régióhoz és kultúrához, amelyet demonizált és szembeállított a nagyorosz birodalmi ideállal, amit olyan feltűnő buzgalommal képviselt, mint egy belső bizonytalanságát álcázó, túlteljesítő asszimiláns. Az oroszok ezt eleinte érezték is rajta. Mint Sziparhej Dubavec írja, amikor eljutott Nyekraszovhoz a *Szegény emberek*, nagyon tetszett neki, mégis olyan érzése volt, mintha nem orosz író műve lenne. Azt is furcsállja, hogy Dosztojevszkij számtalanszor deklaráta, hogy orosz író, miközben Turgenyev és Tolsztoj ezt nem tartotta szükségesnek. Az előbbi elvetette a cári rend ellenségeinek politikai radikalizmusát, ugyanakkor I. Miklós cár elnyomó rendszerét sem fogadta el, összeütközésbe került a cenzúrával, végül már csak látogatóba járt haza Párizsból. Tolsztoj megteremtette a *Háború és béke*vel a birodalom alapító mítoszát, de mikor „a hivatalostól eltérő politikai üzeneteket kezdett prédikálni, az állam őt is elmebetegnek próbálta beállítani”.¹² Dubavec szerint nemcsak Dosztojevszkij, hanem a fehéroroszek is introvertált alkatok, külső nyugalmuk mögött hatalmas érzelmi viharok tombolnak. A minszki olvasó ezért be-

9 Tomas Venclova: Oroszok és litvánok. (Ford. Laczházi Aranka.) In uő: *Litvánok és...* i. m. 51.

10 Czesław Miłosz: Swedenborg és Dosztojevszkij. (Ford. Pálfalvi Lajos.)

In uő: *Az Antikrisztus halála. Lengyel esszék Dosztojevszkijről*. Napkút, Budapest, 2004, 46.

11 Jerzy Stempowski: Dosztojevszkij lengyel regényalakjai. (Ford. Pálfalvi Lajos.)

In uő: *Esszék Kasszandrának*. Orpheusz, Budapest, 1999, 97.

12 Ewa M. Thompson: *A birodalom trubadúrjai: az orosz irodalom és a kolonializmus*.

(Ford. Kovács Lajos – Pálfalvi Lajos.) Örökség Kultúrpolitikai Intézet, Budapest, 2015, 376.

lülről tud megérteni olyan emlékezetes regényalakokat, mint Raszkolnyikov, Miskin herceg és Sztavrogin.¹³

Mintha Dosztojevszkijnek történelmietlen, absztrakt birodalmi identitása lenne, eltérően Turgenyev és Tolsztoj magától értetődő orosz identitásától, ami a birodalommal való ütközéstől sem rendül meg. Lehet, hogy ez más birodalmak perifériáján is így van. Martin Pollack *Halott a bunkerben. Beszámoló apámról* című regényében ír arról, hogy szlovéniai származású családjában „nyelvhatárnémet” öntudat alakult ki. Az összetett identitású stájerok nagynémet támogatást kerestek a Monarchia szlávjaival vívott konkurenciaharcukban, miután pedig új, művi identitásuk alakult ki, elvesztették regionális kötődéseiket. Még a főbiák is emlékeztetnek arra, ahogy Dosztojevszkij viszolygott a birodalom perifériáján élő katolikusoktól.

Az ezüstkortól mitológiája szerint a 19. század első harmadában volt az aranykor, így az 1821-es születésű Dosztojevszkij felnőtt élete a kilátástalan vaskorra esett. Ugyanakkor érték bizonyos hatások ebből a korból. Sándor cár korában protestáns szellemiségű egyházi reformokon dolgoztak, Bibliatársaság alakult, a birodalom nyelveire fordították a Szentírást, buzgón terjesztették oroszul a misztikusok műveit Jakob Böhmétől Swedenborgon át egészen a protestáns kortársakig (ezeket később betiltották). A másik új fejlemény az volt, hogy felhagytak az orosz szekták, a szkopecek és a hlisztek üldözésével, sőt az utóbbiak a cári udvar közelébe kerültek.

A lutheránusból lett hliszt Jekatyerina Tatarinova hetven fős, részben állami vezetőkkel álló közössége külön termet kapott a Mihály-palotában, itt folytatták „szent forgással” egybekötött eksztatikus szertartásaikat. 1837-ben feloszlatták a csoportot, de az 1840-es évek elején sokat mesélt egy írónak az épületben tartott rituálékról az ott tanuló fiataloknak, köztük Dosztojevszkijnek. A szekta tagjai azonban tíz évvel a feloszlátás után is összegyűltek Péterváron az adamiták társasága néven. Dosztojevszkij ekkoriban a Petrasevszkij-körbe járt (1847–1849), a két csoport között pedig volt átfedés, egyébként is összemosódott Oroszországban a vallási és a politikai másként gondolkodás.¹⁴ Az író ekkoriban ugyanúgy lelkesedett a szocializmusért és az egyén felszabadításáért. Ha nem érjük be Freud bizarr magyarázatával, az apagyilkost száműzetéssel fenyítő atyuskán kívül még valami kellett ahhoz, hogy Dosztojevszkij nagy szellemi értéket tulajdonítson az orosz népnek, és visszataláljon az ortodox egyházhoz. Az 1863 januárjában kitört lengyel felkelés volt az az esemény, ami még inkább szembefordította a nyugati civilizációval, így halálra ítélt radikálisból nem egyszerűen lojális alattvalóvá vált, hanem „mint gondolkodó az utolsó két cárra és hozzátartozóikra is nagy hatással volt. [...] *Az író naplója* nagymértékben meghatározta III. Sándor politikai irányvonalát; ugyanez elmondható utódjáról, II. Miklósról is.”¹⁵

13 Vö. Siarhiey Dubaviec: *Fyodar had a Little Bear*. <http://partisanmag.by/?p=206>
(Utolsó letöltés: 2023.10.16.)

14 Erről lásd Alekszandr Etkind *Szodom i Psziheja. Ocserki intellektualnoj isztoriji Szerebrjanovo veka* című esszéjének *Oszivajuscij szfinksz: misztvika Zolotovo veka v mifologijii Szerebrjanovo* című fejezetét.

15 Andrzej Walicki: *Orosz és lengyel messianizmusok: Oroszország, a katolicizmus és a lengyel ügy*. (Ford. Pálfalvi Lajos.) Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2006, 96.

Dosztojevszkij a lengyel felkelés után kezdi buzgón olvasni a szlavofilokat – Andrzej Walicki szerint az ő életműve köti össze a szlavofil eszméket az orosz vallásfilozófiai reneszánszsal –, Homjakovtól veszi át azt a gondolatot, hogy a pápaságból jön létre a nyugati civilizáció, a katolicizmusból születik a reformáció, a felvilágosodás és a francia forradalom, sőt a szocializmus is. Dosztojevszkij Miskin herceggel is elmondhatja ugyanazt, amit a leveleiben, a jegyzeteiben és *Az író naplójában* is megírt (itt tehát teljes nézetazonosság van a szerző és a regényhős között): az ateizmus „a semmit hirdeti, de a katolicizmus ennél is messzebbre megy: az igazzal szembeállított, meghamisított Krisztusba, vagyis az Antikrisztusba vetett hitet hirdeti. Azt állítja, hogy az egyháznak kell gyakorolnia a hatalmat, egyetemes állammá kell válnia, tehát lényegében nem is hit, hanem a Nyugatrómai Császárság folytatása.”¹⁶ Mivel már csak a Harmadik Róma őrzi az igaz kereszténységet, Oroszország történelmi küldetése az, hogy megújítsa a világot, ehhez viszont világhatalmi pozíciót kell szereznie, Konstantinápolyt is meg kell hódítania.¹⁷

Amikor Dosztojevszkij az orosz nép és a Szent Oroszország különleges, a Nyugat számára felfoghatatlan spirituális erejét próbálta irodalmi hős alakjában megismerésíteni, nem fordulhatott a szekták világa felé, mert az épp akkor vált hosszú időre szalonképtelenné (csak Raszkolnyikov viseli nevében a szakadást) – ehhez csak az ezüstkori írói tértek vissza. Így lett az egyik legnehezebben megoldható írói feladat számára a szakrális hős megteremtése (Török Endrét is foglalkoztatta a kérdés, erről írt hozzá szakdolgozatot a nyolcvanas években tanítványa, Havasi Ágnes). De volt ehhez egy mindenki számára hozzáférhető, garantáltan orosz, a 19. századi irodalomban igen népszerű minta: a szent eszelős, a *juogyivij*. Az orosz kultúra e nehezen értelmezhető, bizarr jelenségét egyesek egészen az antik keresztény aszkétáig próbálták visszavezetni, az orosz irodalom sikereinek köszönhetően pedig külföldön is az orosz spiritualitás védjegyévé vált. Ewa Thompson terjedelmes monográfiába¹⁸ vezette vissza mindent a sámánizmusra, az orosz vallási kultúrában oly gyakori kéthitűségre. Bár kezdetben idegenkedtek az orosz regénnyel, ezen keresztül pedig az orosz kultúrával először találkozó európai kritikusok a szent eszelősök paradoxonjaitól (például a tisztaságát prostituáltként őrző Szonya Marmeladova alakjától), idővel elfogadták a kereszténység és a pogányság e sajátos keverékét a keresztény ortodoxia orosz formájának, nagyrészt Dosztojevszkij hatására.¹⁹

16 Uo. 99–100.

17 Vö. uo. 100–101.

18 Ewa Thompson: *Understanding Russia: the Holy Fool in Russian Culture*. University Press of America, Lanham, MD–New York–London, 1987.

19 Vö. Ewa Thompson: *Zrozumieć Rosję: święte szaleństwo w kulturze rosyjskiej*. (Ford. Eliza Litak.) Teologia Polityczna, Warszawa, 2019, 254., 271.

A CSEH ÉS SZLOVÁK KATOLIKUS IRODALOM MODERNKORI TRAUMÁI

Kiss Szemán

Róbert

1962-ben született

Salgótarjában.

Irodalom- és

kultúratörténész,
műfordító, egyetemi

tanár, az ELTE Szláv

és Balti Filológiai

Intézetének igazgatója.

1989–2000 között a

Vigilia szerkesztője,

2000–2022 között

szerkesztőbizottsági

tagja.

A kulturális kánon természete

Török Endre emlékének

A kánonképzés és -képződés a múlt évszázad utolsó évtizedeinek változó világában a kultúratudomány érdeklődésének középpontjába került,¹ aminek térségünkben új lendületet adott a rendszerváltozás.² Török Endre tevékeny részt vállalt a kulturális kánon történelmi események kapcsán végbemenő formálásában, amelynek során a magyar szellemi életben újrarendeződtek a spirituális jegyeket hordozó hazai és külföldi eszmei és kulturális irányzatok. Érdemei között tartja számon a hazai szlavisztika az orosz vallásbölcselet klasszikusainak bevonását a kulturális diskurzusba, valamint az orosz irodalom spirituális interpretációját lehetővé tevő szellemi tér tágítását. Ennek jegyében kíséreljük meg ezen írás keretében föltárni a közép-európai katolikus irodalmak kanonikus összefüggéseit, és elsősorban szlovák és cseh példákkal illusztrálni azokat a folyamatokat, amelyek a közép-európai irodalmak kanonikus mozgását jellemezték a 20. században.

A közép-európai nemzeti kultúrák történetében a katolikus kultúra és irodalom pozíciója meglehetősen különböző, ami a nemzeti történelem sajátosságainak, valamint az ezekkel összefüggő egyházi és társadalmi folyamatoknak a következménye. A kulturális kánon megképződésének hátterében ugyanis minden esetben kulturális érdekek húzódnak meg, amelyek adott társadalmi csoportokhoz köthetőek. Charles Altierivel szólva a kulturális kánon valamely csoport ideológiai-esztétikai paradigmák mentén keletkező önreprezentációs formája.³ E jelenség további elméleti tárgyalása messzire vezetne, ezért itt csupán Frank Kermode a témában klasszikussá vált tanulmányára utalunk,⁴ és megkíséreljük vázolni azt a 20. századi történelmi, társadalmi és ideológiai környezetet, amelyben a cseh és a szlovák katolikus kultúra pozicionálni törekedett önmagát.

A 20. század elején számos konzervatív kísérlet történt a társadalmi szekularizáció ellensúlyozására, amelyről a témát európai kontextusban tárgyaló Martin C. Putna részletesen írt monográfiáiban.⁵ A cseh katolikus paradigmaváltás Josef Florian nevéhez fűződik, aki Léon Bloy példáját követve visszavonult szülőfalujába, Stará Říšebe, ahol katolikus szellemi

1 Jan Gorak: *The Making of the Modern Canon. Genesis and Crisis of a Literary Idea*. Athlone, London–Atlantic Highlands, NJ, 1991.

2 A kánon általános tárgyalásához és annak lengyel vonatkozásaihoz vö. Henryk Markiewicz: *O literárních kánonech. Aluze 10 (2007/3), 63–73. Az alapvető nyugat-európai szövegek magyar fordítását közli Rohonyi Zoltán (szerk.): Irodalmi kánon és kanonizáció. Osiris–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 2001. Cseh vonatkozásait lásd: Stanislava Fedrová – Milena Vojtková (szerk.): *Otázky českého kánonu. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky Hodnoty a hranice. Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha, 2006.**

3 „Canons are simply ideological banners for social groups: social groups propose them as forms of self-definition [...]” Charles Altieri: *An Idea and Ideal of a Literary Canon. Critical Inquiry 10 (1983/1), 37–60., 39.*

4 Frank Kermode: *Institutional Control of Interpretation. Salmagundi 43 (Winter 1979), 72–86.*

5 Martin C. Putna: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918. Torst, Praha, 1998. Vö. a *Modernizmus v Evropě* című fejezettel: *uo. 262–271. Uő. Česká katolická literatura v kontextech 1918–1945. Torst, Praha, 2010. Vö. az *Evropská a americká katolická literatura 1918–1945* című fejezettel: *uo. 9–170.***

központot hozott létre. Ebből a műhelyből került ki a katolikus művészet egyik legjelentősebb cseh nemzedéke: Jakub Deml, Jaroslav Durych, Bohuslav Reynek és Jan Zahradníček, akik az első köztársaság idején és a kommunista hatalomátvétel után is a cseh katolikus ellenkultúrát képviselték. Ez az új nemzedék a húszas években az avantgárd tapasztalatával lépett a liberalizmust ideológiai doktrínává emelő Csehszlovák Köztársaság kulturális színpadára. Ugyanezen politikai és kulturális terepen, ám kifejezetten más szerepben lépett színre a szlovák katolikus művészek nemzedéke. Míg a cseh katolikusokra kritikusaik – egyebek mellett – a Habsburg-pártiság bélyegét sütötték rá, addig a szlovák katolikusok esetében többnyire az új állam iránti nemzeti lojalitásukat kérdőjelezték meg. A két világháború közötti szlovák szellemi elitet ugyanis továbbra is megosztotta a nemzet történetében régóta jelenlévő katolikus–evangélikus ellentét. Az evangélikus nyelvi és kulturális hagyományból kinövő világi értelmiség többsége ugyanis – itt főleg a cseh protestáns hagyománnyal való szoros összekapcsolódást említhetjük okként – az új csehszlovák állam föderalizmusának eszméjét magáévá téve nagyban hozzájárult a központi hatalom megszilárdításához. Ezzel szemben a szlovák katolikus értelmiség – elsősorban mint az első szlovák irodalmi nyelvet megteremtő közösség – az új államon belül is a nemzeti nyelv és érdekek megvédésének programját tűzte zászlajára. Ehhez a tengerentúli szlovákság és csehség megállapodása nyújtott számára politikai alapot: a katolikus értelmiség az úgynevezett pittsburgi egyezményre hivatkozva szorgalmazta Szlovákia politikai és kulturális autonómiájának a gyakorlatba való átültetését. Ily módon a szlovák nemzeti kultúra önállóságának és az irodalmi nyelv bohémizmusoktól való megtisztításának a katolikus értelmiség és művészet vált a letéteményesévé. A prágai kormánnyal vitában álló Szentszék is nagyban hozzájárult a szlovák autonomista mozgalom támogatásához: XI. Piusz pápa a *Celebre apud Slovaccham Gentem* (1927. április 22.) kezdetű dekrétumával megtette a Hétfájdalmas Szűzanyát a nemzet patrónusává, ami erősítette a szlovákok egyenjogúsági törekvéseit. Ebben az ideológiai, szellemi környezetben kellett tehát megtalálnia a helyét mind a cseh, mind pedig a szlovák katolikus művészetnek, amelyet ugyan alapvetően az európai kultúrára jellemző modernizmus–konzervativizmus ellentétpár uralt, mindazonáltal további dichotómiák színesítettek, bonyolítottak: többek között a katolikus–nemzeti, a cseh–szlovák vagy a centralista–autonomista ellentétpárok. Ezek mindegyike önmagában is, együttesen azonban kifejezetten bonyolult politikai, nemzeti, világnézeti, művészeti paradigmarendszert alkotott. E rendszer határozta meg a szóban forgó kulturális kánonok megképződését is, amelyekben a cseh és a szlovák katolikus kultúrának meg kellett találnia a maga helyét.

A továbbiakban e politikai, társadalmi erőterben elszenvedett traumák szolgáltatják számunkra azt a vezérfonalat, amelynek segítségével végigkísérhetjük a katolikus kultúra helykeresési folyamatát a folytonos változásnak kitett kanonikus struktúrákban. (A magyar kulturális kánonban zajló folyamatok ugyan nem képezik ezen írás tárgyát, ám a felismerhető hasonlóság és párhuzamosság nyilvánvalóan nem lehet a véletlen műve.)

**A kanonizációs
folyamatban és
struktúrákban
rejlő traumák**

Amint azt fentebb vázoltuk, a 20. századi közép-európai történelmi események, társadalomtörténeti és kulturális folyamatok számos traumát tartogattak a katolikus kultúra számára. (A katolikus kultúra helyéről és szerepéről a modern korban már többször írtam, ezért itt nem fejtem ki részletesen annak filozófiai-ideológiai hátterét, csupán utalok a monográfiámban található, e témát összefoglaló fejezetekre.⁶) Ezen traumák számbavétele fontos jelenségekre világít rá, amelyek alapvető hatással voltak nemcsak a katolikus művészekre, azok műveire és recepciójára, hanem a nemzeti és európai kulturális kánonok egész mai struktúrájára is.

A 20. századi modernség terében a katolikus kultúra legnyilvánvalóbb traumája erősen kapcsolódik a kulturális kánonok ideológiai reprezentációként való működtetéséhez. A kulturális kánon – fent tárgyalt ideologikus jellegéből fakadóan – a modernizmus és a konzervativizmus erőterében formálódott. E fogalompár esetében azonban föl kell hívnunk a figyelmet a modernizmus–konzervativizmus aszimmetriájára: a viszonyrendszer meghatározó eleme a modernizmus, amely a kulturális kánonra is torzító hatást gyakorolt. Míg a modernizmust reprezentáló alkotók és műveik többnyire a kulturális kánon középpontjában helyezkednek el, addig a konzervativizmus képviselői és műveik többnyire ugyanezen kánon perifériájára szorultak. Ehhez elegendő összehasonlítani a cseh modernizmus és konzervativizmus legismertebb képviselőinek kanonikus pozícióját: például Jaroslav Hašek vagy Karel Čapek irodalomtudományi recepciója kötetekkel gazdagabb, műveik sokkal több idegen nyelvű fordításban olvashatóak, mint a fent már említett Jaroslav Duryché vagy Bohuslav Reyneké. Ez a fajta különbség a kanonikus pozíciókban – ezt mindazok megerősíthetik, akik eredetiben vagy jó fordításban megismerhették mind a négyük műveit – nyilvánvalóan nem nyelvi-esztétikai paradigmák mentén állt elő, hanem eszmei-ideológiai preferenciák alapján alakult ki.

A katolikus kultúra fentebb vázolt, eszmei-ideológiai alapozottságú kanonikus traumájának egyik következményét folytonossági hiányként írhatjuk le, amely egyszerre érintette mind a katolikus művészi produkciót, mind pedig annak befogadását. E folytonossági hiány azt jelenti, hogy a katolikus életművek számtalan törést szenvedtek el. Erre a közép-európai történelmi kataklizmákhoz kapcsolódó politikai-társadalmi változások nyújtottak alkalmat, amelyeknek következményeként jobb- és baloldali totalitárius rendszerek kulturális korifeusai vezényelheték le a kulturális kánonok rendszerszerű átstrukturálását. A Jozef Tiso vezette szlovák állam idején parkoló pályára kerültek a csehszlovakizmus eszméjét érvényesítő, centralista irányultságú alkotók (többek között Ján Smrek költő és szerkesztő, aki Prágában szervezte a szlovák szerzőket megjelentető EMSA-sorozatot a Mazáč Kiadónál), vagy kifejezetten betiltották a kommunista szerzők alkotásainak megjelentetését (így például Ján Poničan avantgárd költő alkotásait). Mindez arra világít rá, hogy a politika általi kulturális kánontorzítás annál szélsőségesebb formát ölt, minél szélsőségesebb a politikai erő, amely vezényli azt. A szlovák állam rövid fennál-

6 Kiss Szemán Róbert: „Támaszkodva, támasz nélkül...”. *A katolikus irodalom közép-európai alakváltozatai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018. (elektronikusan: https://www.eltereader.hu/media/2018/04/KissTamaszkodva_READER.pdf).

lása idején sajnálatos módon számos vonatkozásban kompromittálódtak a katolikus irodalom egyes képviselői is, amelynek következményeként művészek jelentős csoportja kényszerült olaszországi és dél-amerikai emigrációba, többek között Rudolf Dilong és Jozef Cíger-Hronský is, és hasonlóan jelentős volt az országot nem elhagyó, ám a kommunista hatalomátvétel után hallgatásra ítélt katolikus alkotók száma is (Milo Urban, Pavol Oliva stb.). Mindennek következményeként a következő négy év-tizedben a katolikus kultúra gyakorlatilag kiszorult a szlovák kulturális kánonból.

A szlovákhhoz hasonló folyamatok játszódtak le a cseh katolikus kultúra vonatkozásában is. A katolikus művészek kulcsfontosságú alkotóit 1952-ben egy prágai és egy brünni koncepciók per keretében halálra vagy hosszú börtönbüntetésekre ítélték,⁷ alkotásaikat pedig betiltották. Mivel a kommunista Csehszlovákia kultúrpolitikáját alapvetően a szovjet típusú centralizált tudománypolitika jellemezte, az akadémiai közeg is alkalmazkodott az elvárásokhoz, és a kulturális recepció területén is érvényesült a torzulás. A katolikus kultúráról egyáltalán nem eshetett szó, vagy ha mégis megkerülhetlenné vált, akkor a „fasiszta” vagy „néppárti” („fašistický”, „ludácky” – ez utóbbi utalás az Andrej Hlinka katolikus pap vezette néppártra) negatív jelzőhasználatokkal jelölték ki a szerzők, lapok, művek helyét az aktuális kulturális kánonban. A kanonikus struktúrákat a tudományos akadémiák irodalomtudományi intézeteiben készült irodalomtörténetek, lexikonok, valamint a kommunista cenzúra által ellenőrzött kulturális és irodalmi lapokban közölt tanulmányok és írások rögzítették. Mindezek következtében a katolikus életművek gyakorta torzók maradtak, a velük kapcsolatos reflexió pedig rendkívül ellehetetlenült, esetlegessé és fragmentálttá vált. A totalitarista államban a katolikus kultúra föld alá kényszerült, és ellenkultúraként létezhetett: a nyilvánosságot nélkülöző, titkos mozgalmak formájában, kulturális és irodalmi fórumok híján, szamizdat kiadványokban, a kánon abszolút perifériáján létezett.

A közép-európai katolikus kultúrák marginalizáltsága számos egyéb következménnyel is járt, amelyek közül az alábbiakban a *hasítás* jelenségére szeretnék rámutatni. Erről a témáról a *Vigília* hasábjain már kifejtettem a nézeteimet,⁸ ezért csupán röviden utalok a jelenség lényegére: a hasítás traumája abban rejlik, hogy a katolikus kultúra azon részét, amelyet az uralkodó eszmerendszer betagolhatatlannak tart a saját kulturális erőterében megképződő kánonba, elutasítja, ugyanakkor ami beilleszthető a rendszerébe, integrálja. Hronský életútja és művészi pályafutása kiváló példával szolgál a hasítás mint elszenvedett trauma illusztrálására. Hronský számára az első Csehszlovák Köztársaság éveiben megjelenő regénye, a *Jozef Mak* (1933), amely magyar fordításban is olvasható,⁹ komoly kanonikus pozíciót biztosított. A regény címszereplője egy átlagos falusi férfi, akit mélyen megélt katolicizmusa vezet át az életét mindun-

7 A koncepciók perek összefoglalását lásd: Antonín Kratochvíl: Půlstoletí od procesů s českými spisovateli. In: (szerk. nélkül): *Literatura určená k likvidaci. Sborník příspěvků z konference pořádané v Brně 26. – 27. listopadu 2002 k padesátému výročí politických procesů se spisovateli*. Obec spisovatelů, Praha, 2004, 15–22.

8 Kiss Szemán Róbert: A katolikus irodalom traumái és kanonikus törekvései. *Vigília* 82 (2017), 372–378.

9 Jozef Cíger Hronský: *Jozef Mak*. Tatran, Pozsony, 1980.

talán romba döntő nehézségeken: házasságon kívüli születését, az anyai szeretet hiányát, az örökségből való kisémmizettségét, szerelmének elvesztését, végül feleségének a halálát csak a krisztusi alázat és szeretet parancsának követésével képes túlélni. Mindehhez a szerző olyan regényhátteret teremtett az expresszionizmus művészi eszköztárának használatával, amelyben a katolikus népi vallásossághoz kapcsolódó szimbólumok kulcsjelentésre tettek szert. A katolikus szépirodalom egyik legátütőbb erejű prózaművéről van tehát szó, amelynek köszönhetően a szerző jelentős alakjává vált a szlovák autonómiáért küzdelmet folytató katolikus értelmiségnek. Az írói tehetség és a katolikus kultúrának kedvező autonomista mozgalom a szlovák tudományos és művészeti akadémia (Matica slovenská/Szlovák Matica) egyik legfőbb vezetői posztjára emelte a szerzőt, aki a háború végéig kitartott ebben a funkciójában. A szovjet megtorlástól tartva először Ausztriába, majd Olaszországba menekült, miután azonban a beneši csehszlovák adminisztráció a kiadatását követelte mint háborús bűnösét, aki részt vett a fasiszta szlovák állam sajtópropagandájának működtetésében, Argentínába távozott, és emigrációban hunyt el.¹⁰ Hronský külföldön is folytatta művészi és kultúraszervezői tevékenységét: több regény és elbeszélés született a tollából, festett és Szent Ferenc életútját ábrázoló üvegablakokat tervezett a lujáni székesegyház számára. Minderről a II. világháború utáni csehszlovák kultúrpolitika egyáltalán nem vett tudomást. Ugyancsak nem esett szó arról sem, hogy Hronskýval az élen a nyugati szlovák emigráció – nem ismervén el a kommunista államban működő Szlovák Maticát a nemzeti kultúra valódi képviselőjének – 1959-ben Buenos Airesben megalapította a Külföldi Szlovák Maticát (Zahraničná Matica slovenská), amely párhuzamos, szabad akadémiaiként volt hivatva működni.¹¹ Mivel a fent ismertetett regényt lehetetlennek bizonyult kiiktatni a modern szlovák kulturális kánonból, valamint számos vonatkozásban (például az avantgárd stílus, a falusi tematika vagy a szlovák autonómia igénye miatt, amely rövidesen újraéledt a kommunista éra alatt is) betagolhatóvá vált a kommunista kulturális kánonba, Hronský harmincas éveikig megjelent műveit leválasztották az életműről, és integrálták a kommunista kulturális kánonba.

Hronskýval ellentétben Milo Urban néhány hónapos tartózkodás után az ausztriai amerikai övezetben visszatért Csehszlovákiába, és vállalta a beneši állam népbírósága előtti felelősségre vonást. A népbíróság nyilvános megrovásban részesítette, a hatalom pedig kényszerű hallgatásra ítélte. Milo Urban, aki Árva vármegye északi, katolikus részében született, gyermekként elveszítette édesapját, ezért korán a saját lábára kellett állnia: gimnazistaként már katolikus kulturális lapokban publikált. Urban mind elbeszéléseivel, mind pedig *Az élő ostor* (*Živý bič*, 1927) című regényével méltán került a két világháború közötti szlovák irodalmi kánon előkelő helyére.¹² A regény egy falusi közösség I. világháborús széthullásának folyamatát mutatja be, akárcsak Szabó Dezső *Elsodort falu* című regénye. A magyar regény Urbanra gyakorolt hatását a szlovák író levele-

¹⁰ Augustín Maňovčík: *Jozef Čiger Hronský. Život a dielo*. Osveta, Martin, 2003.

¹¹ Stanislav E. Jančárik: *Slovenská Argentína*. Matica slovenská, Martin, 1996, 70.

¹² Magyarul: Milo Urban: *Az élő ostor*. (Ford. Sándor László.) Eugen Prager, Pozsony, 1938; 2. kiadás: Tatran, Bratislava, 1966.

zése is megőrizte, és annak mértékét Tóthpál Sarolta egy tanulmányában kiválóan elemezte.¹³ Mindazonáltal Urban önálló és esztétikai szempontból jóval egységesebb és értékesebb alkotást hozott létre, mint magyar példaképe. A szlovák falut úgy mutatja be, mint önálló életet élő makroorganizmust, amely komoly háborús traumát, nemzetiségi elnyomást elszenvedve a regény csúcspontján föllázad a rá mért sors ellen. Urban a történelmi és erkölcsi kihívásokra adott művészi válaszaiban ízig-vérig a szlovák katolikus kulturális hagyomány képviselője volt, aki a következő évtizedben trilógiává bővítette a regényt, majd a kommunista rendszer iránti lojalitását az ötvenes-hatvanas évek folyamán úgy mutatta ki, hogy két újabb, immár a termelési regény jegyeit magán viselő résszel bővítette, s ily módon pentalógiává duzzasztotta azt. Az urbani művészi pálya egy következő fontos traumára irányítja a figyelmet, amelyet *kikényszerített aposztáziának* nevezhetünk. A hit oly módon szorult ki a kommunista hatalomátvétel utáni társadalmi életből, hogy mindazon művészeknek, akik e paradigmarendszerben alkottak, nyilvánosan meg kellett tagadniuk addigi életpályájukat és műveiket. A másik, talán még riasztóbb példával erre a traumára a szlovák papköltő, Pavol Gašparovič Hlbina (1908–1977) esete szolgál, aki békepapként olyan sematikus köteteket jelentetett meg, mint az *Ozveny slnka* (*A nap visszhangjai*, 1950), *Mierové ráno* (*Békereggel*, 1952) és *Ruže radosť* (*Örömrózsa*, 1955).¹⁴ A cseh kulturális élet aposztáziának se szeri, se száma: e csoport egyik képviselője Josef Jelen (1921–2006) katolikus pap volt, aki miután az ötvenes években börtönbüntetést szenvedett el, szabadulva állambiztonsági ügynökként tevékenykedett tovább. 1963-ban kilépett a papi rendből, és rendszeresen publikálni kezdett a párt központi lapjában, a *Rudé právo*-ban. A prágai tavasz eltiprása utáni husáki rezsim egyik prominens kulturális figurájaként jelentette meg a *Katedrális árnya* (*Stín katedrály*) című regényét, amelyben volt egyházát az elképzelhető valamennyi propagandisztikus eszközzel dehonesztálta.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy míg a 20. század első évtizedeiben a közép-európai nemzeti kulturális kánonok a modernista értékrendszer alapján képződtek meg, a század derekától politikai-ideológiai szempontok alapján strukturálódtak át, amely számos traumát okozott a katolikus kultúrának. A múlt évszázad kanonikus változásaiból ugyanakkor nyilvánvalóvá válhat az a tanulság, hogy a kulturális kánonok megszilárdításának és rögzítésének kísérletei hiábavalók. Erre szolgál fontos példaként Török Endre munkássága is, aki onnan intézett támadást a totalitarizmus ellen, ahonnan az a legkevésbé várta: az orosz kultúra és a keleti ortodoxia spirituális hagyományából merítve járult hozzá a késő-kádárkori kulturális kánon átalakításához.

13 Tóthpál Sarolta: The Village as Native Land in the Novels *Az elsodort falu* (*The Eroded Village*) by Dezső Szabó and *Živý bič* (*The Living Whip*) by Milo Urban. In: Jakub Ivánek – Jan Malura (szerk.): *Portraying Countryside in Central European Literature*. University of Ostrava, Ostrava, 2021, 230–249.

14 Jozef Brunclík: Ideové postoje Pavla Gašparoviča Hlbinu v čase nástupu socializmu a kritické reflexie jeho vtedajšej tvorby. In: Igor Hocheľ (szerk.): *Podoby a premeny slovenskej literárnej kritiky v 50. a 60. rokoch XX. storočia*. UKF v Nitre, Nitra, 2010, 171–188.

Bednatics Gábor

1976-ban született

Budapesten.

*Irodalomtörténész,**kritikus, az egri**Eszterházy Károly**Katolikus Egyetem**Irodalomtudományi**Tanszékének főiskolai**tanára. Érdeklődése**homlokterében a**modernség irodalma áll.***AZ EGZISZTENCIALIZMUS KÉRDÉSEI ÉS
KIHÍVÁSAI A 21. SZÁZADBAN**

A kiváló oktatók óráira nemcsak a fokozott érdeklődés jellemző, hanem az is, hogy hatásukban akkor is tetten érhetők, amikor a lefolytatott eszmecserék már rég emlékké halványultak. Az élő szó felidézése főként akkor válik ilyen eredményessé, amikor eseményszerűen, nem várt módon lép elénk több korábbi kérdés, melyek újrakeretezik az eredeti szituációban szereplő problémákat. A Török Endre legendás szemináriumain eltöltött évek során több olyan intellektuális gócpont képződött meg, amelyek az elmúlt idők távlatából váltak igazán lényegessé és megkerülhetetlenné. Nem pusztán jelentőségük miatt, hanem azért is, mert látens módon fel-felbukkantak érvelésekben, vitákban, feloldhatatlannak látszó dilemmákban, miközben a vitahelyzet, melyben kibontakoztak, rég erejét veszítette, akárcsak azok az eszmerendszerek, amelyek egykori fontossága ugyan megkérdőjelezhetetlen, de napjainkban kifejezetten háttérbe szorultak.

Az egzisztencializmus efféle néhai közkedvelt terminus volt, melynek hatóköre a filozófiától az irodalmon át egészen a pszichoanalízis gyakorlatáig terjedt. Képes volt vezérelni a gondolkodás rendszereit, irányító- és ernyőfogalomként magába foglalni a háború utáni életérzés sajátos kifejeződését, az abszurd színházi kísérleteket, illetve meghatározott politikai törekvéseket (főként 1968 szellemében). Olyan (össz)értelmiségi mozgalomként öltött testet, melynek elsődleges hívószava a szabadság volt. Sartre ezt alapvetően az autenticitás fogalmával kapcsolata össze, melynek hosszú előtörténete volt a 19. század közepétől kezdődően a II. világháború végéig. A szabadság autentikus megélése olyan emberközpontú világkép örököse volt, amely a modernitás kínálta érveket mozgósította annak érdekében, hogy felmutassa a humán szféra elsődleges befolyásoló szerepét a társadalmi struktúrák között. Nem véletlenül társult a szabadság kategóriájához a struktúrák személytelen vagy épp személyfölötti fogalmi kerete, hiszen ezáltal az antropocentrikus világkép legalábbis függőségi viszonyba kerül a nem-emberi, de arra közvetlen hatással lévő formális rendszerekkel. A szabadság emberi és emberen túli fogalma a 19. századtól kezdődően Kierkegaard-nál olyan alapvető módosuláson esett át, aminek következményei az egzisztencializmusra is hatással voltak. A 19. század feltámasztotta azt az igényt, hogy az emberi tényezőt ne csak a természet, de a társadalom szerkezetéhez is viszonyítsa, így ezek a kontrasztív összetevők egyszerre hangsúlyozták az ember középponti szerepét a felelős döntések során, valamint kitettségét és függőségét az őt körülvevő világ struktúrájától.

Kierkegaard etikai kísérlete az emberi élet igazolására ugyanabban az autenticitásban kereste alapjait, amelyre az egzisztencializmus emberközpontú logikája épült: olyan életminőséget kellett feltalálni, amely igaz lehet a számára, és lehetővé teszi, hogy önmaga számára is igaz lehessen, vagyis nem elméleti, hanem gyakorlati síkon jelöli ki az etikai célokat és érdekeket.¹ Az esztétikai, etikai és vallásos szintjei azonban számára sem

a közvetlen megtapasztalásban vagy eljövételben érhetőek tetten, hiszen filozófusként rendre a megkerülés, negativitás érvelésének módszereivel él. Az emberi nála éppenséggel nem a hegeli bizonyosság stabilitásával egyenlő, hanem a más által meghatározott, nem éppen önálló, vagyis éppenséggel inautentikus lény igényével és vágyával az autentikus létezésre. Ebben az egzisztenciális léthelyzetben emelkedik ki a humanitás határain túlról érkező, mégis az emberiséget definiáló szabadság, melynek elérése ugyan egyéni teljesítmény függvénye, de korántsem csak az individuum hatókörébe tartozó eredmény. Ennek a paradoxonnak a feloldása Kierkegaard számára éppen az elméleti keretek maga mögött hagyásával valósul meg, amikor is a hitben a racionalitást és a logikát látja felfüggeszhetőnek, ami a gyakorlati válasz lenne az autentikus emberi döntést firtató kérdésre.² Az abszurditás hatályon kívül helyezi az észszerűséget, de az erkölcsiséget is képes új alapokra helyezni, mert olyan állapotában mutatja fel az emberi perspektívát, amelyben az védtelenül áll minden addigi konvencionális kapcsolatával szemközt, és talán éppen ebben a kiszolgáltatottságban áll az egzisztencialista szabadság lényege.³

Az autentikus választás bizonytalansággal párosul: az előre nem látható, a váratlan és kiszámíthatatlan körébe számúzi a döntés folyamatát. A következmények immanensek, de az okok transzcendentálisnak (de nem transzcendensnek) bizonyulnak. Az egyéni és a másokért vállalt felelősség dilemmái a 20. század közepén egy új értelmezés lehetőségét jelentették. Az ember felvilágosodás által kijelölt helyét éppen az egzisztencializmussal egy időben napvilágot látott filozófiai okfejtés kérdőjelezte meg,⁴ a század során tapasztalható antihumánus praxis alaptapasztalatait építve be a fejlődés és hanyatlás dialektikájára alapozott értelmezésükbe. Az egzisztencializmus szabadságra és egyénre fókuszáló attitűdje az abszurditásból fakadó kontrollálhatatlansággal kerüli el az aufklérista hagyomány emberközpontú rögzítettségét, miközben a transzcendencia hiányát továbbra is vallja. A magára hagyott, közben pedig önmaga határait is ráismerő ember egyéni felelősségének teljes tudatában áll szemben a világgal, ami egyben hősiességét is jelenti. A felvilágosodás modernista zsákutcájára válaszul érkezett reakció már a háború előtt több diskurzusban, például az irodalomban kialakult, de látványos erősödését 1945 után lehetett tetten érni. 1948-ban a *Yale French Studies* első számában (!) olyan írásokat közölt, amelyek Sartre-ra és az író hatására koncentráltak, de helyett kapott Camus és Simon de Beauvoir művészete is.⁵ A tünetértékű érdeklődés rámutat arra, hogy ha nincs semmiféle transzcendens, az ember előtt is regnáló keretrendszer, az individuumra hárul a döntés szabadsága, de az a felelősség és erő is, mellyel minden lépését magának kell vezérelnie, miközben a felvilágosult, önmaga tudatára ébredt egyén kétélyeivel, elhatározásainak igazolhatatlanságával találkozik.

Nietzsche azért lehetett a másik 19. századi előképe az egzisztencialista gondolkodásnak, mert morális fogalmaink rendszeréből számúzte az ab-

² Vö. uo. 41.

³ Marjorie Grene: *Dreadful Freedom. A Critique of Existentialism*. Chicago UP, Chicago, 1948, 142.

⁴ Max Horkheimer – Theodor W. Adorno: *A felvilágosodás dialektikája*. (Ford. Bayer József et al.) Atlantisz, Budapest, 2020.

⁵ *Yale French Studies* 1 (1948/1).

szolút módon létező külsődleges érveket mint az erkölcsi kérdések eredőit, és bár a morálról nem mondott le, annak gyökerét szükségképp valamiféle immanenciától, emberitől kellett függővé tennie. Minden egyes lépésünk egyedi és követhetetlen, mert csak a saját autentikus létünkhöz vezető út adódik számunkra, semmiféle példa vagy vezérlőelv nem létezik, mely az emberi természethez kötné afféle közös tapasztalásként a moralitást.⁶ Éppen ezért előképe Sartre humanizmusellenes megnyilvánulásának Nietzsche gondolkodása, melyben ugyanakkora szerep jut a szenvedésben testet öltő kreativitásnak is, mint az egyén kizárólag önmagára támaszkodó unikális döntéseinek.⁷ Az „Isten halott” sokat idézett megnyilvánulása mellé ekképp lép az általános emberibe vetett bizalmatlanság is, mely a kétségekért és a 19. századi önemésztő, autentikus, de nem feltétlenül autonóm, autokrata perspektivizmusért felelős. Ez hatott tovább a 20. századi egzisztencialista attitűdre is, ekképp volt lehetséges, hogy a 19. század (morál)filozófiai kérdései erőre kapjanak, és megtermékenyítsenek egy több szereplő által is át- és újragondolt eszmerendszert.

Nem kizárólag azért hozom szóba ezeket a neveket, mert az egykoron oly erőteljesen ható egzisztencializmus szemszögéből váltak fontossá. A legendás Török Endre-szemináriumok címében Dosztojevszkijt kiegészítő párokként szerepeltek, ahol is szinte kötelezően enumeratív jelleggel sorakoztak félévről félévre az autenticitás egykori bajnokai. Kierkegaard, Nietzsche, Kafka, Camus vagy a rendre felbukkanó Heidegger, netán Sartre, Jaspers, Marcel vagy Fankl az irodalom és bölcsélet között olyan kapcsolatot sugalltak, melynek feltérképezésére a Professzor úr vezetésével mindig nagy létszámú érdeklődő vállalkozott. Nem foglalkoztunk azzal, mennyire időszerű, releváns, illetve eleven témák ezek, sőt annak sem voltunk feltétlenül tudatában, hogy amivel foglalkozunk, az egzisztencializmus fősodrába vagy netán gondolkörének uszályába tartozik-e, a felvillantott kérdések és művek kapcsán ugyanis olyan késhegyre menő erkölcsi vitákba bonyolódtunk, amelyek tagadhatatlanul naprakésszé tették a szóban forgó írókat és gondolkodókat. A hálával kevert nosztalgian túl azonban ennek a felelevenítésnek van egy nagyon is fontos üzenete, amit magam is csak azon keresztül értettem meg, hogy az egykori szemináriumok hatásán morfondíroztam. Mégpedig az, hogy egyáltalán egzisztencializmusnak lehet nevezni azt az érdeklődést, amely ezeket az órákat szellemiségükben alakította. Ami akkor, túl közeli távlatában semmiképp sem látszott ilyen egyértelműnek. Másfelől pedig az akkori témakijelölés és az azt követő viták pusztán hatástörténetükben, jóval később, másfajta élethelyzetben, történelmi szituációban és gondolkodási mezőben karakterizálódtak ilyenénképpen. A mindenkori személyes tapasztalaton túl ennek azonban akad egy általánosabb üzenete, ami magát az egzisztencializmust mint egy bizonyos korhoz kötött eszmekísérletet jellemzi. Ami nem annyira az eredet, mint inkább a hatás vagy inkább a hatás lassú elapadása miatt vált érzékelhetővé. Vagyis az, hogy mégis milyen szerepe vagy akár üzenete lehet az egzisztencializmusnak a

6 Jacob Colomb: i. m. 58.

7 Jack Reynolds: *Understanding Existentialism*. Acumen, Chesham, 2006, 8.

21. században? Kissé egyszerűbben, de informálisabban: mi a keresnivalója jelenkorunkban az egzisztencializmusnak?

A kérdést sem teheténk fel (így), ha csak szimplán történeti érdeklődés vezetne bennünket, talán mert a kérdések maguk is akkor lépnek eléink, ha érvényességüket eleve a lehetséges válaszok motiválják. Ami akkor foglalkoztatta Török Endrét, vélhetően az egzisztencializmus volt, de a szemináriumokon részt vevő hallgatókat nem feltétlenül ez a nem annyira élő, nem annyira az ő világuk részét képező szellemi horizont irányította. Maga a bölcseleti rendszer pedig talán egy pillanatra sem tetszelgett az örökérvényű univerzális metaelbeszélés látszatában, ahhoz ugyanis túlságosan kötődött az abszurditáshoz és a belőle származó negativitáshoz. A szabadság, az autentikus léthelyzet, a morális döntés persze egyetemlegesként felfogható hívószavak, de a folytonosan kimozdító, destabilizáló gesztusok, melyek kísérték az okfejtéseket, nem a jelentés bizonyosságát hirdették. Úgy kellett ebben a lehetetlen helyzetben az embert megjeleníteni, hogy egyfelől egyéni teljesítményt felmutatni képes hősként triumfáljon, másfelől azonban eközben színre vigye önnön bukását, kisszerűségét és tehetetlenségét a világgal és másokkal szemben. A retorika nyelvén ez iróniaként, parabolaként, allegóriaként írható le – és mutatható is be, hiszen Dosztojevszkij, Kafka, Camus és mások éppen ilyen alakításmódokkal irányították magukra az olvasói figyelmet. A jelentést mindig eltérítő, a feloldást (vagyis a véget) nem ismerő szövegszervező eljárások, nyelvi teljesítmények ráirányítják a figyelmet arra, hogy az egzisztencializmus amennyire hangsúlyosan autonóm, annyira ragaszkodik is a baljóslatú, mindig másra irányuló, de sosem pozitív összefüggésekben tobzódó értelmezésekhez. Vallja, hogy továbbra sincs átfogó megoldás, csak lokális érvényű keretek vannak, amelyek személyközi kölcsönviszonyok fenomenológiájára épülnek.⁸

A pozitivitást hangsúlyozó életvezetés korában, a gyors és sok adattal operáló médiumok meghatározta világban persze mindez idegenül hat. Éppen ez a mozzanat az, ami újra előtérbe helyezi az egzisztencializmust és azt az időszakot, amely letűnésében – egyfajta hiányként – állítja magát eléink. A negatív érvelés, az abszurd tagadva állító paradoxitása a posztmodern abszolutizáció-ellenes gondolkodásában látszik folytatódni.⁹ Ám nem csak ez a kontinuitás tűnik fel fontosnak. Az eszmerendszer ugyanis erőteljesen kötődött ahhoz a Gutenberg-galaxisként is hivatkozott időszakhoz, amelyben az írásbeliség, valamint azon belül a könyvkultúra jelentette a tudáshoz való hozzáférés kereteit. Ha nem is a filozófusokat, hanem mondjuk Irvin D. Yalom analitikus reflexióit idézzük magunk elé, feltűnik, mennyire alapozták meg egzisztencialista érveit az eszmeáramlat számára fontos bölcselelők, írók, illetve az általuk képviselt sajátos humán perspektíva.¹⁰ Yalomnál az eseteírások klasszikus elbeszélései mellett (sőt azokban is) központi helyet kap az egzisztenciális érvényű cseleke-

⁸ Paul Fairfield: *Philosophical Hermeneutics Reinterpreted*. Continuum, London–New York, 2011, 68.

⁹ Ignacy S. Fuit: Albert Camus: Phenomenology and Postmodern Thought. In: Anna-Teresa Tymieniecka (szerk.): *Phenomenology and Existentialism in the Twentieth Century*. II. kötet. Springer, Dordrecht, 2009, 353–354. Vö. még Jack Reynolds: i. m. 165–171.

¹⁰ Az interdiszciplinár kölcsönviszonyához lásd Antonio de Luca: *Toward a Phenomenological and Existential Psychology*. In: Anna-Teresa Tymieniecka (szerk.): *Phenomenology and Existentialism in the Twentieth Century*. III. kötet. Springer, Dordrecht, 2010, 295–297.

deteken alapuló gondolkodás, amit jelentős filozófusok alapos ismerete határoz meg. Nemcsak a tudományközi megközelítés miatt fontos ez, hanem amiatt is, mert láthatóvá válik: az, amit a pszichológus állít, mennyire beágyazott a kulturális hagyományba, mely évszázadokon keresztül vezette nemcsak a gondolkodást, de az életvezetést és az ahhoz keretet szolgáltató episztemikus összefüggésrendszert. Az egzisztencializmus nem létezhetett volna e nélkül az immár letűnő látszó struktúra nélkül, mely a gondolkodás egész szerkezetét meghatározta a fogalmak előtérbe állításától az érvelésen át a kérdéses megoldásokig. Épp ezért az egykori szemináriumon lezajlottak nosztalgikus felidézése azt is felmutatja, mi az, ami immár visszavonhatatlan hiányként jelent meg akkor és ott a tanári szobában mindannyiunk között, mi volt az a kulturális kontextus, mely szavatolt azért a szövegvilágért, melynek olvasási gyakorlatát is irányította. Yalom épp ebben, az általa korrigálandó léthelyzet egyik sarokpontjaként fedi fel az értelem és értelemnélküliség kategóriáit, melyekhez mint végcélhoz jut el könyvében,¹¹ számot adva arról, minek az örökségét is vallja, amikor ekképp tesz.

A korábbi kérdést, mely szerint van-e (és mi a) keresnivalója az egzisztencializmusnak a 21. században, nem pusztán a lehetséges hatásai felől,¹² de az egzisztencialista kérdésfelvetésben megbúvó hiány vagy negativitás irányából is fel lehet tenni. Az igazság és tények ismerveit tagadó (*post-truth*) vagy az önazonosságot abszolutizáló gyakorlatok idején nem árt ugyanis felidézni egy másik korszak pregnáns gondolatkereteit, melynek körvonalait éppen Yalom praktikus megközelítése tárta fel. Az élet értelmét és értelmetlenségét előtérbe állító érdeklődés azt a hermeneutikai mozzanatot leplezte le, mely inkább affinitásnak bizonyult, mintsem gyakorlatnak, de minden részletében a magyarázat hatáskörébe utalta az emberi beállítódást. Ha értelme nincs, és nem is lehetséges, mert értelmetlen értelmet keresni bármiben, akkor az a kultúra, melyben a hermeneutikai modellek működésképesek voltak, a gondolkodás egész szerkezetéért felelni tudott. Az egzisztencializmussal együtt Török Endre szemináriumain azért törhetett ki minduntalan parázs és alapos vita, mert az olvasás adta az információkat, az ismeretet, vagyis mindazt, ami az írott szöveg fontosságáért szavatolt, s amit az élőlészóban elhangzó disputák tettek még elmélyültebbé. Egyben azt is megmutatta, hogy ami elmúlt, nem létező, kétséges, az írottakon keresztül még mindig képes elevenné válni, akárcsak azok, akik mindezt egykor valamiféleképp megfogalmazták. Mint azok a hajdani tanárok, akiknek emlékét épp e szövegköziségben tetten érhető hatásukban őrizzük hálás köszönettel.

11 Irvin D. Yalom: *Egzisztenciális pszichoterápia*. (Ford. Adorján Zsolt.) Park, Budapest, 2017, 505–551., 571–578.

12 Thomas Flynn: *Existentialism*. Oxford UP, Oxford, 2006, 104–125.

ALKONYNAPLÓ

(*Fiatalok*) Az öregség szálnalmas, de nem érdem. A fiatalok ezért nem tisztelik az öregeket. Fiatal koromban magam is így voltam velük. Tudtam a kíváncsúságról, de nem feleltem meg neki. Megértést azért tanúsíthattam volna irántuk, hiszen terhet cipeltek, az élet terhét. De hogyan lett volna ez várható tőlem, mikor azt még nem ismertem?

(*Görgetés*) Reggel, ébredés után fáradtabb vagyok, mint voltam előző éjjel, mikor lepihentem. Ez már jó ideje így van, az új csak az, hogy ilyen is maradok később is. Nem regenerálódom, nem kapok erőre, mint azelőtt. Megtettem a kutyákat, a macskát, és vergődöm, mint egy őszi légy. Nem végzem egyéb időszertű teendőimet (csak kint: karámtakarítás, kapálás, sövénynyesés, vakondtúrások eltüntetése, szélvihar leszaggatta ágak összegyűjtése, levelek lesöprése a járdáról, stb.) Halogatom, tolom, görgetem őket magam előtt, míg nem a nap végén feladom a reményt, elhalasztok mindent másnapra, amikor még rosszabb lesz a helyzet, mert újabbak jönnek, jöhetnek.

(*A vég vége*) J. enyhített szigorán, találkozhattunk is a szakítás után. Nem mondta, de az volt a benyomásom, hogy úgy képzeli, viszonyunk barátságfélélévé alakul majd át. Nem hittem, de belekapaszkodtam ebbe a szalmaszála. Randiztunk is kétszer. Aztán olyasmi történt, amin újfajta kapcsolatunk is zátonyra futott. Külföldi útról tértem haza, és a reptéri parkolóból egyenesen a megbeszélte találkahelyre autóztam. Közben a fáradtságtól többször elbóbiskoltam a kormányonál. Ezt ismertem, ez veszélyes. Egyszer egy tengerentúli út után ilyen állapotban vezetés közben letértem az autópálya sávjáról, és kis híján karamboloztam. Beszélgetésünk végén minden hátsó szándék nélkül felvettem, nem volna-e lehetséges, hogy nála alszom, és másnap pihenten megyek tovább Szajlára. Határozott nemmel felelt. Többször megindokoltam a kérést, vitába szálltam vele. Végül múltunkra hivatkoztam, arra, hogy kell jelentsen neki annyit, hogy megtegye nekem e szívességet. Hajthatatlan maradt. Felháborodtam, kiabáltam, szálnalmasan viselkedtem, jelenetet rendeztem az utcán, és végül elrohantam.

(*Az ok különbsége*) A szemközti szomszéd telkén derékmagasságig felvert a fű, a dudva, a burján. Meghalt a felesége, aki míg élt, zsarnokoskodott rajta. A megözvegyült férj egy darabig élvezte a szabadságot, aztán egy távoli városban állítólag megismerkedett valami nővel, és hozzá költözött. Azóta feléje sem néz a házának. Az én kertem, udvarom is így néz majd ki előbb, mint gondolom. Azzal a különbséggel, hogy én más okból hanyagolom el.

(*Visszatérés*) Botrányos viselkedésemért elnézést kértem J.-től, és visszatértünk a korábbi gyakorlathoz. A különbség annyi, hogy nincsen több személyes találkozás, csak telefon van. De az is módosított formában. Reggel írásban jó reggelt, éjjel ugyanúgy jó éjszakát, napközben meg egy vagy két szabályozott, rövid beszélgetés. Az első arra szorítkozik, hogy ki mit csinál

Oravecz Imre

1943-ban született

Szajlán. Költő, író.

Legutóbbi írását

2023. 9. számunkban

közzöltük. – Részletek

készülő könyvből.

aznap, a második arról szól, kinek mit sikerült elvégeznie. Továbbra sem áltatom magam, de egyszerűen nem tehetek mást, mint hogy élek e lehetőségekkel. J. együttműködő, készséges, bár néha türelmetlen velem. Szükségem van rá, még így is. És tudom, eljön a nap, mikor ő sehogy sem lesz.

(*Mintha*) Ma olyan volt, mintha álmodnám, hogy van még J., a valóság meg az lenne, hogy már elhagyott.

(*Rekord*) Sebzettségemben butaságot csináltam. Kapcsolatba léptem O.-val, aki 25 éve elhagyott, előtte pedig szinte havonta szakított velem. Kíváncsiságot színleltem. Ezúttal rekordot állított fel. Egy hét után felszólított, hogy ne hívjam fel többet. Jóformán arra sem volt időm, hogy feltárjam előtte jelentkezésem igazi okát.

(*Főzés*) Szünetekkel, de több évtizede magam főzök magamra, most mégis gondot okoz a főzés. Unom már, és fáraszt is, de nem ezért. Elfogyott vagy hiányos a hozzávaló ahhoz a pár ételhez, amelyet magamnak és M. L.-nek készíteni szoktam. Ilyen még nem fordult elő, mert inkább jellemző rám, hogy készletezek. De valamiért megtörtént. Beszerzőútra kellene tehát indulnom. Igen ám, de helyben szinte semmit nem lehet kapni, a szomszédos P.-n pedig nincsen választék, amit meg kínálnak, az gyenge minőségű. Marad tehát E., a megyeszékhely, ahol hetente, kéthetente szoktam bevásárolni. Oda viszont nem akarózik mennem. Inkább úgy döntök, hogy a rendelkezésemre álló szűkös alapanyagokból összeütök valamit, és azt eszem akár egy hétig is. Felmerül bennem, persze – és nem először – a szociális étkeztetés lehetősége, amelynek keretében az önkormányzat azokban a jellegzetes, emeletes ételhordókban naponta a kapukilincsemre akasztaná az ebédem, de elűzöm magamtól azzal, hogy még nem tartok ott. Vagy mégis?

(*Megkésett kérdés*) J. állítja, hogy szeretett, és komolyan gondolt minket. Lehet. Talán szerelem volt ez részéről, de nem igaz szerelem. Lehet igaz szerelemmel szeretni egy öreg embert?

(*Öröm és csodálkozás*) Lev Tolsztoj a nemi életet csak utódnemzés céljából tartotta elfogadhatónak. Ehhez képest feleségének írt egyik levelében azon örvendezik és csodálkozik, hogy egy 69 éves férfi kielégít egy 53 éves nőt. A férfi ő maga, a nő pedig a felesége, akitől évek óta el akar válni.

(*Perspektíva*) Azt mondja M. fiam, hogy nem kell majd öregotthonba mennem, ha már nem tudom ellátni magam. Bérlek Bk.-ban, a közelükben egy lakást, és oda költözöm. Nem firtatom, hogy a közelség azt jelenti-e, főznek rám, gondomat viselik, átveszik minden teendőmet, amelyeket képtelen vagyok elvégezni. Másról beszélgettünk, ez csak mellékesen került szóba. Egyetértően bólintok, de magamban rémülten gondolom, jaj. Változtassak lakhelyet tehát? Hagyjam itt a házam, kertem, kutyáim, macskám, madaraim, fáim, hegyeim? És kezdjek új életet egy idegen, B. környéki faluban? Én, akit egy ideiglenes távollét, egy szállodában töltött egyetlen éjszaka is megvisel? Nem öregotthon, de ugyanazzal jár. A válto-

zás kiszakítana a megszokott közegemből, és nemcsak rosszul érezném magam, hanem egykettőre végezne is velem, mint teszi sok öreggel, akin a hozzátartozók így próbálnak segíteni. Vagy nem számít ez már akkor? Nem káros megoldás, hanem egyenesen kívánatos? Lehet, hogy inkább gyorsítani kellene azt, amit az ember rövidlátó módon lassítana?

(*Szappanopera?*) Milyen közhelyes és olcsó ez! A férfi szeretett, a nő szeretett. A nő nem szeret, a férfi szeret, és most szenved.

(*Kontárok*) Rozsdafarkúim minden évben fészket akarnak rakni a terasz feletti nyújtott eresz alatt. De nem ott, ahol lehetne. Nem például a szarufatámaszok és a fal találkozása alkotta zugszerű helyek valamelyikén. Máshova, a fal tetejére hordják a száraz mohát, ahol a szelemen nem fedte rész rézsútosan van kiképezve, és nem marad meg rajta az építőanyag, hanem reménytelenül lecsúszik róla, és lehull az asztalra, a székekre, a padlóra. Ezzel munkát adnak nekem, mert el kell takarítanom, és minden nap, mert újra és újra nekiveselkednek. Hiába állok őrt, hogy elhessegessem őket, kifigyelnek és jelenlétben nem csinálják. Reggelente viszont mindig ott van munkálkodásuk eredménye. Ami azt jelenti, hogy csak kora reggel vagy pirkadatkor dolgoznak, amikor még alszom, vagy ébren vagyok már, de még nem jöttem ki az udvarra.

(*Újítás*) Bátor egy ideje a betonpadlós belső, kis karámban vizek. A földes külső, nagy karám, ahol azelőtt ürített, lejjebb van. Enni, inni, székelni a szintkülönbség ellenére még lejár, de már nem veszi a fáradságot, hogy a mindig nyitott összekötő ajtón át a célból is le-, illetve felkecmeregjen. Az öregség az oka. Azzal küzd, amivel jómagam. Mégis ahelyett, hogy megérteném, neheztelek rá, a tócsát meglátva korholom ezért az újításért, mert a vizelet felmarja a betont, sőt, tél lévén, fagy támogatásával meg is repeszi.

(*Másvilág*) Kit vinnék magammal oda, ha tudnám, hogy jó hely? Anyámat, aki szeretett, Anyai nagyanyámat, aki megtanított gombázni, R. nagynénemet, aki befogadott, ha világgá mentem, V. sógort, aki felvidított vicces történeteivel, B. I. irodalmárt, aki nehéz időkben tartotta bennem az írólelket, K. bérmakeresztapámat, aki mindig büszke volt rám, I.-t, akibe gyerekkoromban szerelmes voltam, H. barátomat, aki megsiratott, mikor elmentem a hazából. De hogyan és minek vinném őket? Hisz már ott vannak, és ettől nekem csak jó lesz ott.

(*Sír*) P. szomszédomnak, aki szintén egyedül él, elpusztult a kutyája. A kertjében temette el, amelyre rálátok az udvarról. Fakeresztet szűrt le a sírra, és napelemmel működtetett piros mécsest éget rajta éjjel.

(*Változtatások*) Nehezen vagy egyáltalán nem tolerálom őket. Még azokat sem, amelyeket magam hajtok végre, szándékosan vagy akaratlanul. Ma például a *Nyolc brokát*, konkrétan az íjazás végzése közben azt vettem észre, hogy az íróasztalnál elfordítva hagytam a görgőlábás forgószéket. Nyomban megálltam, és visszaperdítettem a régi pozícióba.

(*Alsónadrágok*) Ma feltolult egy emlék, és rájöttem, hogy én régről tudom, mit gondoltak J.-ről, akik megütköztek viszonyunkon. Más összefüggésben, de megelőzve őket és magamat. 30 éves voltam, és pár hétig egy házaspárnál laktam albérletben. A feleség velemkorú volt, a férj 70 felett. Ezeket az ismereteket féltet magát sajnálatva, féltet velem kacérkodva a feleség osztotta meg velem. Nem akadtam fenn a nagy különbségen. Talán mert nem szimpatizáltam vele. Talán mert nem találkoztam a férjjel, aki valami kiküldetésben tartósan külföldön időzött. Így volt ez egészen addig, mígnem egy nap egy tucat nagyméretű, kissé kinyúlt rövid alsónadrágot pillantottam meg a fürdőszobai ruhaszárítón. Ifjontias hévvel elborzadtam, és elképzeltem, milyen szörnyű lehet ennek a nőnek e lábravalók öreg viselőjével szeretkezni, holott talán nem volt az.

(*Tavaszi*) Barátposztátám idén korán, szinte mindenkit megelőzve érkezett meg. A kerten túli öreg fűzfán tartózkodik, és kevésbé vidáman énekel. Mintha azt hinné, hogy már nem vagyok, és nem illene közelebb jönni, és teljes szívéből örülni.

(*Konstatálás*) Nemsokára megtelik az új temetőrészt. Utána az ó következik, ahová olyan régen temetkeztek, úgy lelappadtak az egykori sírhalmok, és annyira elgazosodott a terület, hogy semmi nem mutat arra, hogy ott is vannak a föld alatt. Megelégedéssel konstatalom, hogy én még nem kerülök oda. Miattam nem kell senki nyugalma megzavarni azzal, hogy eltávolítják csontjait és helyet csinálnak nekem.

Kemény István

JÉZUS SEGÍTS!

„Szedtem a gyógyszert
amit régi korban
régiorvos
írt fel nekem
maroknyi tablettát
reggel
délben
este
szentté vált az összetétel
ki merete volna megbolygatni
vallás volt már ami övezte
tétéles
merev
csak én vonhattam kétségbe
helyettem senki
már nem hittem a tétéleiben
mégis haboztam
hátha a hitvesztés is
csak mellékhatás
de végül aztán egy reggel

mégiscsak így kiáltottam:
Jézus segíts!
És elhagytam a gyógyszereimet.”

CIGARETTA A TERASZON

„Még csak fél három
még nem jézusodhat
de akkor ott az ég alján
az a világos csík
micsoda?
Még úgy szerettem volna
a tornácra egyszer visszamenni
odabenn táncolni egyet
meginni a boromat
de hát jézusodik:
mennem kell
hívhatnak!”

PILINSZKY JÁNOS HAGYATÉKÁBÓL

Üres szobákon át megyek utánad.
A falon fényfolt: oly meleg,
mint hideg kőre tapasztott tenyér.
Mint homlokomra tapadt tenyér.
(1959; MTA KIK Kt. Ms 6572/8. f. 2v.)

* * *

GYEREKKOR

Elsüppedek a hóesésben
eltüntetem, eltűnök
a fiatal intézeti lányok
ligetek, fák
első játszótársaim
a fiatal és gyönyörű börtöntöltelékek
áhitatos szemléletében.

Ne is keressetek.
Úrfölmutatáskor
meghaltam, meghalok.
(1971; KII Archívuma, P. J. 1/2. f. 7.)

* * *

VOLT IDŐ

Volt idő, hogy egyedül a tyukolak
Egyedül a napfényben álló vasgolyó

Se könny, se szó

Volt idő, volt idő

Egyedül a bedeszkázott ketrecek
Egyedül a napfényben fürdő vasgolyó

Semmi más
Senki más

Dobogj szivem!
Próbáljunk megmaradni!
(1971; KII Archívuma, P. J. 1/2. f. 8.)

* * *

Az alábbi dokumentumok közül az első a költő hagyatékát őrző MTA Könyvtár és Információs Központ Kézíráttárában található, Vargha Kálmán 1959. augusztus 26-án Pilinszkynek küldött levele hátoldalára ceruzával írt versfogalmazvány-töredék. Az utána olvasható kéziratok a Kertész Imre Intézet Pilinszky-gyűjteményének részei. A Gyerekkor a Szálkák (1972) című kötetében Monstrancia címmel megjelent versvariánsa, és szintén e kötet első verseinek írása idejére datálható a Volt idő. A Hajnal című töredék már a Kráter (1976) korai, 1974 tavaszán Párizsban született versfogalmazványaihoz sorolható, az ugyanekkor írt Őnarckép (1974) fogalmazványa után, a letisztázott szöveg alá pedig elkészítette a francia fordítást is. (Pilinszky néhány további versét szintén lefordította franciára, ezek feldolgozása, illetve felkutatása folyamatban van.) Az itt közreadott utolsó töredék címzettje, Ted Hughes (1930–1998)

*Pilinszky legnevesebb
és legfontosabb angol
fordítója volt; a külön-
álló lapon olvasható
töredék datálása
kérdéses, de minden
bizonytal a hetvenes
években született. –
Ezúton is köszönöm
Kovács Péternek,
Pilinszky jogutódjá-
nak, hogy hozzájárult
a kéziratok közlé-
séhez, valamint az
MTA Könyvtár és
Információs Központ
Kézirattára és a
Kertész Imre Intézet
Archívuma munkatár-
sainak a segítségüket.
(Bende József)*

HAJNAL

verdes hatalmas szárnyal

akár egy égő házban

Égő tollakkal a remény,
akár egy égő házban,
kapkod, menekül, visszatér
csapkod hatalmas szárnyam
(1974; KII Archívuma, P. J. 1/5. f. 1.)

* * *

ÖNARCKÉP (1974)

Illés Endrének

Ingem, akár egy tömeggyilkosé,
fehér és jólvasalt,
de a fejem, akár egy kisfiúé,
ezeréves és hallgatag.

AUTO PORTRAIT (1974)

Ma chemise, comme celle d'un massacreur,
elle est blanche et bien repassée,
mais ma tête, comme celle d'un garçon,
elle est sans mots, et elle a mil ans.
(1974; KII Archívuma, P. J. 1/5. f. 3.)

* * *

HOMMAGE À TED HUGHES

Holló nézi magát a porban,
árnyékát a homoktükörben,
tükör által látja magát,
tükörkép
nélkül nem utazhatunk,
tükörkép kerül
(197?; KII Archívuma, P. J. II.1./5. 1 f.)

A BOLDOG EMBER (JAKAB APOSTOL LEVELE)

Halmi Tamás

1
Atyámfiai!
Bűnös kísértésben is
kitart a boldog.

2
Cselekedetek
nélkül, mint a test lélek
nélkül: holt a hit.

3
Erdőt gyújt a nyelv.
Mert mindnyájan sokképpen
vétkezőnk. Ne így.

4
Közeledjete
Istenhez, s ő hozzátok
közeledni fog.

5
Hanem legyen a
ti igenetek igen,
és nemetek nem.

MINT ÉLŐ KÖVEK (PÉTER APOSTOL ELSŐ LEVELE)

1
Mert meg van írva:
ti is szentek legyetek,
mert én szent vagyok.

2
Mint élő kövek,
épüljete. Sebei
által gyógyultok.

3
Tömlöcben lévő
lelkeknek is prédikált.
Elrejtett ember.

4
Jó sáfárai
Isten kegyelmének a
vendégszeretők.

5
Járhat az ördög,
mint ordító oroslán:
csók őriz nyáját.

ÉJJELI TOLVAJ (PÉTER APOSTOL MÁSODIK LEVELE)

1
Egy prófétai
szó sem támadhat saját
magyarázatból.

2
Hamis tanítók
jönnek költött beszéddel.
Másra van a fül.

3
Éjjeli tolvaj
az Úr napja. Békében
igyekezzete.

Mohai V. Lajos

MÁR CSUKOTT SZEMŰEK A KERTEK

A
Már csukott szeműek a kertek,
fölköztük halványmész-erezet –
az ég kőlapja tolja vissza
a földből fölpárló hideget.

Már fagyott-fehérek a kertek,
testükön jégvárta-erezet –
nyirkos rongyokba öltözött fák
köd-keze csomózza az eget.

B
Köd-rongyba öltözött fák
fölpárló hidegben állnak,
lábuknál jégvárta-erezet
a megfagyott föld fodrain.
Az égen varjú-koszorú
a közeli temető fölött,
harang szól, temetni járnak
két repülő-kör között
a varjak, a tél őrszemei.
Feküsznek a nyirkos kertek,
feküsznek a gyász-ágyások,
terhét elbírja a kert,

Filip Tamás

FORRÓ ÉS HIDEG

Pipacsszirom a kő alatt.
Magától játszó cimbalom.
Egy déli és egy éjféle pályaudvar,
forró és hideg vonatok.
Mikor a torkomból felsóhajtalak,
nem a talánra gondolok, hanem a sohára.
Fáj, hogy hallgatnak a kiáltványok.
Zászlóanya, édes zászlóanya,
lelkünk ne lógjon félárbocon,
itasd meg széllel, lobogással!

VIGILIA
1144

terhét elbírja a föld,
a tél őrszemei, a varjak,
temetni járnak, harang szól.

VARJAK, MOZGÓ IKONOK

hidegnek kitett ez a hegy
süket a csend, a csend süket
alvó jéggrózsák fölött
ülnek fátyolos ködök
és alkonyatban a házak
vörösbarna lankán állnak
árnyuk az égre vetül
csillagok ágya terül

folyóról árad a hideg
szeleknek kitett ez a hegy
alkonyati ponyva alatt
nyúlánk ezüsthévíz falak
nagyhasú ködgomolyok
varjak, mozgó ikonok
árnyuk a földre vetül
a hegy hátára terül

JÉGTÁBLÁK KÖZÖTT

Mennyi megkezdett mondat –
mindjárt megfulladok. Hideg van
a jégtáblák között, az egyiket
ellököm magamtól, a másikkra
támaszkodom, összeütődnek,
elforognak, hangosak. Látszólag
egymásra figyelnek, de törődnek
velem is, és ha alábukom, egyik sem
csúszik fölem: rádöbbenek,
hogy közöttük itthon vagyok.
A szívemet tanulom, és egy
végtelenebb történetet írok.
A révületkalauz megismer,
tiszteleg. Nem várja el, hogy
visszaintsek, része vagyok
e veszélyes partszakaszban.
És mindig máshol bukkanok fel.

GIZIKE ILLATA

Demeter Arnold

Ahogy kiértünk a dombok közül,
 a három anyó, mint később kiderült
 testvérek, úgy ültek be az autóba,
 mintha járna a taxióra és ők nem
 akarnak az életükből többet adni.
 Mesélték, hogy hány patak van,
 és hogy megannyi embert ugyanúgy
 hívnak. A könnyebbség miatt
 később tetteik alapján adtak csúfneveket,
 amelyet magával vitt a család,
 mint egy örök bélyeget, vagy rangot.
 – Négyen vagyunk –

hangzott el, majd csend egész a kulturig.
 De ahogy ének-éneket követ, felhangzik
 Gizike, a halott kistestvér neve, amellyel
 szülőházuk külső falait teleírta az
 akkor még nyolcéves Klári, miután
 látta megdermedni a csecsemő testet.
 Elrejtette ruháit, és minden alkalommal,
 amikor megszagolt egy darabot,
 strigulamód felírta a nevét, s így
 az örökösök felújítás közben, nyomon
 követhetik, ahogy magába szívta
 nagymama Gizike illatát.

APJAFÁ ÖRÖKBE

*Az özvegy szülő egyetlen gyermekét nem sorozzák be.
 Hadkötelezettségi rendelet az I. világháború kezdetén.*

Örültem, amikor anyád hosszú vajúdás közt
 világra hozott, büszkévé téve
 férfiaságom egyre közeledő alkonyán.

Lépéseid türelmesen vártuk, mint szárazság
 idején a kegyelem zivatarát, hisz tudtuk,
 ha elindulsz, nyughelyed a családi sír lehet.
 De addig élj, rohanj és találj haza.

Mellém nőttél, legény szemed férfi tekintetet rejt,
 kezed alatt a föld fellélegez, és ha az erdőt járod,
 úgy kerülnek a vadak, ahogyan engem.
 Rád hagyom az ösvényeket, ráncaim helyett.

Anyád megérti majd, hogy ezt teszem;
 ha véred az ismeretlenben alvad meg,
 az apát, aki vagyok, elveszíténé.

Ezért testemet úgy vedd le a gerendáról,
 mintha levante szolgálatod temetnéd,
 mert a szabadságodat hurkoltam nyakam köré.

Toldalagi Pál

MILYEN TISZTA A LEVEGŐ

Milyen tiszta a levegő!
 Milyen messzire látni most a
 nyár végén: távoli hegyek
 kockáira és a magasba,
 hol ragadozó madarak
 úgy keringenek, mintha lepkék
 szállnának egész szelíden
 az ég felé, mely végtelen kék.

Az álmaidra gondolok.
 Azokban én is ilyen álmos,
 nagy szárnycsapásokkal vagyok
 mind közelebb a láthatárhoz,
 miközben árnyra árny suhan,
 és mozog minden, mint a tenger
 mélységeiben, jóleső
 és ki nem alvó rejtelemmel.

Emlékeimre gondolok.
 Túnt ifjúságom az a főnixsz-
 madár, akit poraiból
 föltámadó nagy szárnya fölvisz
 a levegőbe, mind nagyobb
 magasságokba s mintha részeg,
 mámoros lenne: semmiből
 csinál magának puha fészket.

Az életemre gondolok.
 Olyan az, mint a sárba vájt út,
 mint állatok, ha keresik
 egymást, az almot és a vályút.
 Időnként pedig, mintha láng
 csapna fel tisztán. Ez a lélek,
 mi megvilágítja a szív
 borzalmait, mint hold az éjet.

Báthori Csaba

1956-ban született

Mohácson. Költő,
 irodalomtörténész,
 műfordító, esszéista.

TESTETLEN NEHÉZKEDÉS

Toldalagi Pál alakját, aki tárgyaltan szorongásoktól megilletődötten és megnevezetlen tartózkodások szorításában írta verseit, nem könnyű igazán újratereíteni. Lénye köré életében nem épült talányos legendák segédanyaga; költészetét el-elharapott hümmögések után hajlott csak értékelni a komoly kritika; és halála után sem támadt emléke körül olyan legendárium, amely szélesebb körben láthatóvá és jeltelenségében halhatatlanná mesterkedte volna életművét.

Nemcsak az elmúlás, hanem az eltűnés dalnoka volt ő, „*csupa kérdés és emlék*” (*Félelmes összevisszaság*), aki saját évei esetlen-könnyűnek látszó ballasztyját mind súlyosabb semminek érzekelte. Olyan eszmélet volt az övé, amely eleve holmi biblikus eredetű gátlás alatt észleli csak a tárgyi és fokokként tárgyalanná senyvedő világot. „*Már nincs semmi, amit fogjak*”, sóhajtja a *Semmi fogható*-ban. És csakugyan: már kezdettől fogva feltűnik műveiben ez a minden érintéssel szemben árva, de minden képzelte kihágást bűnnek tekintő szemlélet, egy bizonyos hétköznapi fenyegetés, amely csak az öntudatlan vezeklés útvesztőit kínálhatta ennek a társtalan vándornak. Hogy nyomába eredjek utókorában ennek a gyöngéd fantomnak, *Szárnyaló évek* című, 1957-ben megjelent kötetéből választok egy verset, a *Milyen tiszta a levegőt* – talán itt is felmérhetem azt a testetlen nehézkedést, amely Toldalagi Pál költészetét olyan páratlanul gyöngéd gesztussal teszi, minden feledésen túl, halhatatlanná.

A kötet abban a sorban jelent meg, amely a forradalom utáni megrázó kódtatás és szellemi felrepedés robbanékony esztendejében, a magyar líra mérvadó kötetét sorakoztatta fel (1957-es Nemes Nagy Ágnes *Szárnyaló* című és Rónay György *Nyár* című verseskötete, 1959-es Pilinszky János *Harmadnaponja*). Külsőre szakasztott mása, mondhatnám, iker-bátyja a Pilinszky-kötetnek: azonos méret, hasonló mocsár-zöld borító, könnyen töredező és sárguló, érdes érintésű papír, a fedőlapok alatt a költők fekete-fehér fényképeivel. Toldalagi negyedik kötetét ez, s mint szinte mindegyik: nem csak új darabokat közöl, hanem kínál – itt-ott javított formában – régiakat is, mintegy a folytonosság jeleként. A költő – mint Czjzek Évának írt leveleiből tudjuk – „*hat borzalmas év*” viszontagságaiból ocsúdik éppen, és keresi, jobb híján megint, az „arany középszert”, a kilengésektől, érzelmi végletektől és vérmes sóvárgásoktól mentes nyugalmat. „*Már nem bírom el a nagy bánatot, de a nagy örömet sem. Egy málnaszörp, egy jégfröccs a Duna-parton, ez az egész, ami megvigasztal és mint a legnagyobb boldogság szóba jöhet*”. Anyjával él („*igyekszem hozzáöregedni*”), alig-alig mozdul ki, legfeljebb két barátjával, Ferenczy Bénivel és Pilinszky Jánossal találkozik hébe-hóba. Úgy tűnik, emberi arcúvá igazítja ordas szíve körül az öregséget. A vers első szakaszában is rögtön felsejlik a tisztaságnak és (a „*ragadozó madarak*” képében) épp az ég felé szálló felmagasodásnak látomása. A levegő, a semmi távlatot nyit a gravitáció foglyának, aki a földön viselt életet „*sárba vajt út*”-nak látja, és legszívesebben tűnne is el rögtön a messzeségbe, összes földi irtózatával és meghasonlásával.

A költő az 1957-es verset a későbbi, *Igézet és valóság* című (1971) kötetben egyetlen írásjel elmozdítása nélkül, változatlan formában közli majd újra; s ez arra utal, hogy másfél évtizeddel korábbi szövegét mintegy véglegesíti, a definitív érvényesség légkörével veszi körül.

A dalszerű, látványmentes rímekkel szökkenő strófák feszültsége – mint oly gyakran Toldalaginál – csak többszöri újraolvasásra bomlik elénk: ősz elején vagyunk, nyár végén, amikor zárulni látszik a szenvedély forró időszak, veszít valamit az ember... de nyer is mást, magasságot, tisztaságot: épp eltűnésével lényegül át. Az érzelmi paradoxon, amelyben a búcsú melankóliáját a tisztaság érkezése és a magasság ígérete váltja, derengő-ünnepe hangulatot ad a soroknak. Ezt a kettős érzést erősíti, materializálja a „*ragadozó madarak*” emelkedő keringése, akik az égbolt drapériái előtt

szinte megszéldülnek, szeszélyes-könnyedén cikázó pillangókká változnak, mintha levetkezznék valódi természetüket. Az ég felé nem is lehet másként repülni – ezt sugallják a sorok –, a magasság szinte megváltja a rosszaságot, lefaragja a vaskos környezet ballasztjait, és a „végtelen kék” panorámájában mintha eredendő bűnétől szabadítaná meg az emberi természetet. Toldalagi már első kötetében (*Hajnali versengés*, 1936) ezzel a biblikus felütéssel lép közel hozzánk: „Tavaszz volt. Fönt a Golgotán / a gyöngyvirág kihajtott. / Ezüstös kis szoknyáikkal / belepték már a martot” (ott még *Haj, ifjúság – Előhang a városról* címen jelenik meg a szöveg). A régi versben vasárnap van, ott is fölfele nézünk, ott is a szenvedés jelenléte vagy emléke kísért... mégis feltündökölnek a reménytelen remény hírnökei, a kicsi gyöngyvirágok és illatot árasztanak a „gyöngye ízű hársak”. Itt elemzett versünk első szakasza is sűríti a benyomások ellentmondásos elemeit, a látvány – a belső forma és élmény – elütő és ingerlő jegyeit: itt a tűnő nyárban hirtelen beárad a térbe a tiszta levegő, a szűk közegben felderengenek a távoli hegyek, és a ragadozók is – ahogy zuhannak a mennybe – váratlanul elveszítik fenyegető üzeneteiket.

A következő három strófa egy-egy ismételt, szikár állítással indít. Álomokra, emlékekre, egy egész életre terelődik a figyelem: belülré, mélyre, arra az időszakra, amely ugyan elmúlt, mégis a felkavaró jelenlétig ér. Mondhatnám: a közelítő mélység, a közelítő múlt, majd a távolodó jövő kísértetei rontanak be a versbe, zaklató izgágasággal és tág tereket átölelő szédülettel. Az élet-summázati indulat Toldalaginál állandó jegy, s többnyire olyan kétségbeesés – vagy ahogy ő mondja egyik levelében: „*idegvihar*” – huzataiban lép fel, amelyek a létezését gyötrő egyensúlyozással súlyosbítják. A lírai halandó álmaiban is elvágódik a süket közegből, hatalmas erőfeszítésekkel igyekszik távolodni, kívül kerülni mindenféle észlelésen (hogy talán csak Isten lássa, amikor áll a napon, forró homokban – emlékeztetek Pilinszkyre), s együttal belevetődni valamiféle mozgások, áramlatok hullámaiba, amelyek ha mást nem, legalább azt bizonyítják, hogy él. Toldalagi egyik alapmotívumát pendíti meg a második szakasz: az élethez tartozás igényét sejdíti és villantja fel száraz erővel; mondhatnám: a tenger-mélység és a menny-magasság présében szenvedő személytelen személy szorongó állapotát. Az önmagát sanyargató, ferde lét-síkok közé örökre beékelődött, de mégis „tett”-ekre áhító ember szenttelen és higgadt jegyzete ez, mely épp dísztelen és szegényes szókinccsel rázza meg olvasóját. A költő így fogalmazza meg ezt a létérzetet Czjzek Évának írt levelében (épp a kötet megjelenésének napjaiban, 1957. szeptember 11-én): „*Személyemben már csak az emberi élet nyomorúságát tudom képviselni: elesettnek érzem magamat s még különösebb, hogy ennek dacára nemcsak hogy tettekre későbbnek látszom, hanem az is vagyok, mintha igazolásra lenne szükségem, hogy még élek.*” Mintha ennek a költőnek szolgálna a magasság, és bánatná a mélység; keresi okát, mit üzenhet az álom, ha kiürült és semmisültni akar a lélek; vagy milyen összefüggést takar bánatos maradéka, amikor az ember nekifeszül a láthatárnak, és ugyanakkor az emlékekből is táplálkozó benső megindulás hieroglifáit fejtegeti.

Derű sóvárgása elegendő itt rejtelmes büszkeséggel, lendület a hanyatlás gyönyörével, a kilátás akarása a reménytelenség mégiscsak izgalmas mámorával. Mert annak ellenére, hogy a vers az elvágódás sugallatait próbálja az

álom tükrönyelvén közvetíteni, a strofa utolsó előtti sorában ott lappang az a bizonyos (kissé nyers) „jóleső” jelző, az indokolatlan elégtétel talányos jeladása. Toldalagi – Pilinszkyvel ellentétben – nem drámai, nem szenvedésében felmagasuló költő (fájdalma inkább fel-felsajduló sérelem, mintsem véglegesült zuhanás a szakadékok felé): lángokból és káprázatos lebegések légköréből meríti bizakodását, menekülésben mélyíti el vezeklését, s álmok tükrökben emeli életté semmit-hordó hétköznapijait. Az álom megnemesíti az általános közönyt, szinte eltűnteti a gátlásokat, és az emlékekkel ízesülve szinte távol tartja az eszmélettől az élet tragikus és állandó ellentmondásait. Kevés költőnk akad a huszadik században, aki ilyen higgadt és alvajáró biztonsággal teremt súlyos kijelentéseket a melankólia szókincséből.

Mert Toldalagi nem keresi a túl nyomatékos, rendkívüli metaforákba pólyált tartalom alkalmait, a tragikum levegőjét árasztó egzotikumot; ellenkezőleg: kevés képzzettel beéri, és végig takaréklángon készítteti eredményeit. Már az első két versszakban sem átalja háromszor megismételni a *milyen* kérdőszócskát, az álmaim után az álmos jelzőt használni, vagy a nagy szárny jelzősszerkezetet (a második-harmadik strofában). És nem röstell, mondhatni, apoétikus fordulatokat szövegébe szőni, amelyek hovatovább szűkítik a vers amúgyis reduktív költői színvilágát. A *jóleső* és a *ki nem alvó* alakzatok, mi tőrés-tagadás, halvány foltnak rémlenek a költemény amúgy is szürkésbe játszó árnyalatai közt, és szerényen érzékeltetik azt minden versengést vagy hajszás kapaszkodási vágyat nélkülöző élet- és költői felfogást, amely Toldalagit mindhalálig jellemezte. Alig tűnik fel a versben, már is szeretné letenni nevét, szeretne visszahátrálni keskeny kis ösvényeire, ahol csak ő jár. Nemhogy a magasság lakója (lakói) iránt nem érdeklődik név szerint, még az égbolt vigaszáról is lemond a tárgyatlan lebegésben. Valamilyen bánat-szótte igazságérzet, amelyen megtörik a valóság erős hullámlása, követeli a tartózkodást, a lemondást, a tárgyi és emberi világgal kapcsolatos magányos megbizonyosodást. Furcsa létszemlélet ez: csak a távollétben képes magához engedni a jelenlétet, érintkezés nélkül szomjazza az egész világ érintését. Talán úgy érezte, nincs elég személyisége hozzáférni a világ káprázatos tartalmához, legfontosabb elemeihez. Lehet, hogy álmaival tudott szabatosan illeszkedni a külvilághoz, és még a nagy természet-élményekben is a személyesség igazolását kereste. Meghökken, ahogy egyik levelében azt írja: Ferenczy Béni mindig hahotázott, ha a költő azt bizonygatta: nem érdeklő – úgy általában – a tenger. *„Viszont az is igaz, hogy életem egyik, talán legnagyobb élménye a tenger volt. De részemre [...] vonatablakból a tenger semmit sem jelent. A tengert fel kell keresni, csak akkor jön létre személyes kapcsolat.”* Meglehet, ez a második szakasz is ezt a második, alsó végtelent, a tengert azért hozza szóba, hogy kapaszkodót teremtsen magának az álmok ingoványán.

A harmadik strofa elmélyíti a mondandót anélkül, hogy fokozná a feszültséget. Ugyanaz a hűrcsendülés, mint a másodikban, csak itt az emlékek (de hiszen az álom is az emlékek zsendülése a tudattalanban...) egy bizonyos egyensúlyt, forrósodó megindulást, szilárdabb talajt jelző légkört teremtenek. Megint az ismétléssel épülő gazdag magabízás... megint: gondolkodok, nagy szárny, levegő, mind nagyobb magasság. A költő mintha azt mondaná: ő maga se tudja, egy rég elfelejtett, vagy egy folyamatosan

közel jelen életéhez, amennyiben az a múltból, az ifjúság fel-felfrissülő emlékképeiből elérhető. Az álom szárnyai után most az emlék rebbenései jelentik a reményt, a mindennapi feltámadást, a nehézkedő felemelkedést.

Megrendítő a képzet: az eltűnt, tehát már nem létező ifjúság maga az a főnnyadár, amely feltámadást ígér, magasságot ígér, valóságot teremt, s valahogy értelmet ad a semminek, „fészket rak a semmiből”. Mintha az ember az ártatlanság ősidejére emlékeznék, s épp az elveszett paradicsom képzetében találna valódi megnyugvásra, a veszteségből tudna igazi létet teremteni. A képzelet dúsul azzal, hogy maga az eltűnt idő is semmi volt (most azonban mégis az öntudat alapzatát képes adni), és épp e semmi tud olyan harmóniát („fészket”) létesíteni, amiben lélegezni lehet. Az ősi egyiptomi mitológiai alakzat itt a katolikus eszmélet képzelt kiegészítő melléköngéit mozgósítja az olvasói tudatban, és a személyes szenvedéstörténetnek bizonyos szakrális színezetet ad. A főnix élete végén épít magának fészket fahéj-ágacskákból, meggyújtja a rakást, maga is elég a lángokban – majd feltámad, emlékszik halálára, lepergeti szeme előtt az életét, és már nem lehet megölni, tehát halhatatlannak számít. A korai keresztény korokban a madár a feltámadás és az örök élet jelképe volt, Krisztus feledhetetlen emblémája a hívők reményeiben. Itt, a Toldalagi-versben is megcsapja az olvasót ez a pogánysággal összeforrott hit-maradék, az emlékekből táplálkozó élet- és másvilági tudat kettős látomása. Az olvasó a költő egész életgyakorlatát, művészi (önbüntető) bujdosását, makacs háttérkereső manővereit, árnyékkedvelő figyelemeltereléseit olvasás közben nem egyszer a jézusi létetika külön olvasatának is vélhetné (más kérdés, hogy Jézus nem csak békét és szeretetet hirdetett, hanem harcot is, kemény parancsok formájában... ez külön értekezés és értelmezés tárgya lehetne). Toldalagiban volt tehetség ehhez a hithez. De az a benyomásom: talán még a szelídség túl nyomatékos megvallása is kényelmetlen erőfeszítésre kényszerítette volna, és ő semmiképpen nem kívánta feladni azt a létformát, amely (álom- és emlék-hevítette) világ-megvonásaiban lehetővé tette, hogy szegyen nélkül, termékenyen, mégis láthatatlanul töltse idejét a földön.

A záró szakasz visszatál az eleven életrajz tónusához, és mintegy drámai záradékkal indokolja az iménti álmok és emlékek képeiből felzúgó indulatot. „Sárba” vájódik ez az életút, kissé a tékozló fiú vakmerőségére emlékeztetve (bár Toldalagitól semmi nem állt távolabb, mint bármely határok feszegetése vagy a csöndben nyomasztó adottságok elleni lázadás). Kissé esetlen a kép (egy életet több állathoz hasonlítani), de ha meghosszabbítjuk a képzet belső vonalait, világos a gondolat: az élet maga olyan szertelenül tétova, melegért esengő és vigasztalan, hogy kusza szálaiból adódik a nyájszerűen gomolygó lét-tapasztalat, a céltalan vergődés és sodródás állati szomorúságú látomása. Talányos, elvontan említett zűrzavar képe sejlik a sorok mögül, még talán titok is meg-meghúzódik a panasz alján (Toldalagi kedvenc szava a *titok* – és mi csak azt érzékeljük, megilletődött részvétel, hogy ez a titok nem üres, hanem valami egész életet vezérlő, a szív mélyére temetett *borzalmakat* takar. A rettenetes és szegyen azonban valahogy még nem látás vagy nyugalom, legfeljebb egy drága pillanat, amelyben a lélek tisztán megvilágítja az egzisztencia sötét szakadékeit, amelyeket még a költészetben sem adatik sors megnevezni.

Az utolsó négy sor a költő legsúlyosabb záradékai közé tartozik. Mintha az élet egésze kezdene el gyönni ebben a záradékban, egy olyan halandó, aki kénytelen volt évtizedeken át hurcolni valami megnevezhetetlen vétet, csapást, bűnt, vagy csupán egyre súlyosbodó bűnnek tudott kárhozatot. Igaz, Toldalagi nem volt a lármásan hangoztatott közösségi felelősség vagy a nagy megtisztulásokra epedve várakozó költő – de a lelkiismeret őrzője volt, és sokszor érzett úgy (és erről összes versei tanúskodnak), mintha a legtisztább etikához, és az egész emberiség volna köze. Látjuk ebből a verséből is: tónusa kitartóan feszengő és darabos volt, kép-teremtő tehetsége néha épp csak szegényes fordulataival képes kivívni a szöveg hitelét, és igazi lényét kevés szóval fejtegető modorát számtalan gátlás és egyéb esendőség szűkíti és szürkíti. Varázsa azonban talán éppen ebben rejlik: mindig megindította szívéből szája felé a szót, bár tudta, nem tárhatja fel belső valóságát, s egész költészete örökre gátlásos, fojtott gesztus marad, elfojtások falai mögé szorított meg-megindulás. Mintha egy belső démon naponta elvett volna tőle egy-egy szót, hogy soványra torzítsa és dadogással fenyítse szorongását. Igen, itt járt-kelt közöttünk – mégis: mintha folyton *magára maradt volna teste váza*, miközben örökös *igavonója lett önmagának (A kényszerű keménység)*.

Élete azt üzenete: ismeretlennek maradni, ez minden! De halálában (immár évtizedek óta) mintha megváltoztatná óhaját, s most már ezt ismétli szakadatlan erővel: jöjjetek el értem, meg akarom mutatni, miután már nem létezem, ki voltam valóban. Mintha lehajolna hozzánk, hogy lássuk, és megnyissuk verseit az ő szándéka szerint. Mintha azt írná füzetünkbe: amíg éltem, nem voltam; mióta nem élek, vagyok. Talán ez volt a sorsom, hogy csak nemlétem korában érhetek az emberiség szívébe.

Ez a kis kommentár sem kívánna mást: fedezzük fel őt. Mert Toldalagi Pál hagyatékát is csak az igazság teheti idővel halhatatlanná.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

SIMONE WEIL

Pilinszky János fordításai és cikkei

Pilinszky János az 1960-as évek közepén fedezte fel Simone Weil műveit, amelyek nagy hatást gyakoroltak rá spirituális és esztétikai szempontból egyaránt. Könyvünkben először jelennek meg egybegyűjtve a költő Weil-fordításai és Weiről szóló cikkei, átfogó képet adva arról, hogyan értelmezte, illetve fordította és tette egyúttal ismertté nálunk a francia szerző írásait.

Ára: 3.700 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu

Petres Erika

Lúcia OP

*Domonkos
szerzetes, filozófus,
a Sapientia Szerzetesi
Hittudományi Főiskola
Filozófiai Tanszékének
docense.*

HERBERT MCCABE OP (1926–2001)

Herbert McCabe a 20. század brit katolikus teológus-filozófusainak egyike, kiemelkedő intellektuális és lelki adottságokkal megáldott domonkos szerzetes, akinek teológiai-filozófiai írásai és prédikációi mind a mai napig nagy népszerűségnek örvendenek, míg a szerző személye meglehetősen háttérben marad. Az angol domonkos tartomány nyolcszáz éve alatt kevés olyan mélységű és szociális, etikai kérdésekre annyira érzékeny gondolkodót mondhatott magáénak, mint Herbert McCabe, akinek sikerült a Szent Tamás által fémjelzett domonkos intellektuális hagyományt a 20. század olyan filozófusaival és hagyományával összhangba hoznia, mint Wittgenstein és az analitikus filozófia. Ennek képviselői közül nemcsak Wittgensteinnel volt párbeszédben, hanem a filozófus házaspár, Elisabeth Anscombe és Peter Geach gondolatai is megihlették, főleg az etika terén. Ennek mentén gyakran sorolják őt az úgynevezett analitikus tomizmus vagy grammatikai tomizmus képviselői közé, illetve kötik nevét a hatvanas évek Katolikus Újbaloldal mozgalmához. McCabe a maga alázatával mindig elismerte és hálával említette mindazokat, akiknek művei és gondolatai gazdagították a maga nézőpontját. Közöttük kiemelkedően Aquinói Szent Tamás és Wittgenstein voltak állandó, élő beszélgetőtársak számára, akikkel megvitatta azokat a gyakorlati és intellektuális kérdéseket, melyeket a hétköznapi emberi élet a maga mélyebb rétegeiben elé tárt.

McCabe ír családban született, és 23 évesen, 1949-ben lépett be a domonkos rend angol tartományába, miután a manchesteri egyetemen kémiát és filozófiát tanult. A belépése körüli időszakban a tartomány csendes, ám igen gyökeres változás idejét élte, hiszen nagy számban jelentkeztek a rendbe egyetemi diplomával rendelkező fiatalok, akik állami és nem egyházi egyetemekről jöttek, akárcsak maga McCabe is. Rendi tanulmányai elején találkozott – természetesen latin nyelven – a régi vágású tomista skolasztikával, mely a rendi fiatalok körében akkortájt nem örvendett népszerűségnek, ám az idősebb rendtagokat töretlenül jellemezte. Oxfordi tanulmányainak idején találkozott egy másik megközelítéssel rendtársa és tanára, Victor White révén, akiben Szent Tamás gondolkodásának kritikai megközelítése megfért egy őszinte és mély szeretettel a tamási rendszer iránt. Ehhez társult Wittgenstein gondolkodása iránti nagyrabecsülése és az értelem keresése iránt táplált lelkesedése, és a kettő együtt formálta tovább McCabe sajátos gondolkodását. Wittgenstein filozófiájával annak tanítványai, McCabe oxfordi barátai, Anthony Kenny és Terry Eagleton ismertették meg.

A provincia vezetése nem nézte jó szemmel ezt a hagyományostól eltérő tomizmust, és McCabe tanulmányai után több évig csupán plébániai feladatokat láthatott el, az akadémiai tevékenység lehetősége zárva volt előtte. Mindezt alázattal és engedelmes lelkülettel fogadta, és már ezek alatt az évek alatt megmutatkozott briliáns prédikátori adottsága, mellyel képes volt filozófiai és hiteles teológiai tudását egyszerű szavakkal útmutatássá tenni az egyszerű elme számára is. Tíz év elteltével Cambridge városába helyezték, ahol a *New Blackfriars* című havilap szerkesztője lett, és egyben kiemelkedő tudósok közösségének tagja. Egy 1967-es egyházkritikai megnyilvánulása után (amely nem sokban tért el a II. Vatikáni zsinat által

megfogalmazott elvektől) a rend Mestere felfüggesztette szerkesztői és papi szolgálata alól, amit McCabe úgy élt meg, mint hűségének és engedelmességének próbatételét. A felfüggesztés csak néhány napig tartott, és néhány évvel később a szerkesztői feladatot is visszakapta, majd több évtizeden át tanított is filozófiát és teológiát Oxfordban, ám kritikus éleslátását továbbra sem rejtette véka alá. A II. Vatikáni zsinat elveit és életbe léptetését lelkesen, de nem kritika nélkül fogadta, és egész teológiája-filozófiája a felebaráti szeretet és az Isten szeretete köré épült. Így lett gondolkodásának két súlypontja: Isten és ember. Isten, akihez legegyszerűsebb útnak a *via negativa* bizonyult a szemében, hiszen Tamással együtt vallotta, hogy nem tudhatjuk, mi az Isten, nem ismerhetjük lényegét, természetét, azaz nem tudjuk definiálni őt. Ugyanakkor elkötelezett volt azon tamási nézet mellett is, hogy Isten léte ezzel szemben viszont bizonyítható: a teremtményekre fordított kutató tekintet, a „miért van valami, miért nincs inkább semmi” létkérdés kutatása elvezet az Istenhez, aki az egyetlen igazi válasz erre a kérdésre. Ő a teremtett létezők létének végső forrása – bár azt a kérdést, hogy mi az Isten, *quid est Deus*, nem tudjuk megválaszolni. McCabe tehát, részben Tamás, részben White hatására, apofatikus teológusnak számít, aki amellett, hogy hangsúlyozza, ebben az életben nem ismerhetjük meg Isten lényegét, azt is aláhúzza, hogy az emberi nyelv radikálisan elégtelen ahhoz, hogy az isteni valóságot leírja. „Istent mindig az emberi szavak másodkézből vett ruhájába öltözve látjuk, melyek nem egészen rá vannak szabva. Mindig őrizkednünk kell attól, hogy ezeket a ruhadarabokat úgy tekintsük, mintha megmutatnák nekünk, ki és mi ő valójában”, mondja egyik beszédében. Természetesen McCabe nem tagadja, hogy a kinyilatkoztatás – vagy akár az emberi értelem erőfeszítése – elmond valamit Istenről, csupán azt hangsúlyozza, hogy ezek sem fedik fel előttünk az Isten lényegét, nem ismerjük meg általuk azt, hogy mi az Isten. Ha definiálni tudnánk Istent, ő is csak egy lenne a többi dolog között, ám ő radikálisan más – minden teremtmény összetett, a Teremtő azonban egyszerű. És mivel azt nem tudjuk megmondani, hogy mi ő, a leghitelesebb út az, ha azt fogalmazzuk meg, mi nem ő – innen a negatív teológia útja, mely az isteni egyszerűségből indul ki. A teológia alapjánál ott kell lennie ennek a felismerésnek, különben a teológia könnyen tévútra juthat.

Gondolkodásának másik fontos súlypontja az ember természetének tisztázása: én nem a lelkem vagyok, ideiglenesen épp egy testben, hanem ez a test és ez a lélek együtt. Az anyagi világ polgárai, érzékelő, racionális élőlények vagyunk (a régi latin kifejezés, ha úgy tetszik filozófiai definíció rá az *animal rationale*). És ami leginkább megkülönböztet bennünket a többi érzékelő élőlénytől, más szóval állattól, az McCabe szerint a nyelv. A nyelvi értelmezés pedig, mely révén a világ értelmet nyer körülöttünk és képesek vagyunk elvont fogalmi gondolkodásra, szerves része, alkotóeleme az emberi szabadságnak. A racionalitásunk az, ami miatt meghaladjuk az anyagi világot, és ami a szellemi valóság polgáiraivá is tesz bennünket (arisztotelészi-tamási kifejezéssel élve, halhatatlan, szellemi természetű lélekkel bírunk). Itt találkozunk McCabe gondolkodásában Wittgenstein Arisztotelésszel és Aquinói Tamással – a racionalitás, az értelmes mivolt, ami az anyagi létezők közül egyedül az ember sajátja, és amely sajátágon osztozik az anyalokkal is, nem magánügy, nem személyes kérdés, hanem egy közösségi dimenzió:

a nyelv társadalmi, közösségi gyakorlat, melynek elsajátításához és gyakorlásához szükségünk van másokra. Gondolkodásunk (és így hitünk is) sohasem lehet magántügy, hiszen mindig szavakba önthető, megosztható, rajtam túlmutató és túljutó, engem másokhoz kapcsoló tényező, ami mérőben más a karteziánus magára zárt gondolkodó én fogalmától.

Etikája szintén az Isten és ember természetének megértésének vágyából női ki magát. McCabe szemében az emberek Isten teremtményei, és amikor a boldogságot keresik, vagy azt, ami számukra jó, akkor ezt nem tehetik meg a teológiai vonatkozások elkerülése révén. Még akkor is, ha az alapoknál olyan filozófiai igazságokat találunk, melyek a vallásos hit nélkül is, az értelem puszta érvelő erejével beláthatóak. Egyik művében így vall erről: „A legtöbb erkölcsi érv a morálisban az intellektuális becsületességet szólítja meg, és arra épül, az intellektuális becsület próbája pedig a logikai koherencia” (*God Matters*. Chapman, London, 1987, 200.) Ez a becsületes, világos és koherens gondolkodásmód teszi etikáját is gyümölcsözővé, értékessé: elegáns gondolatvezetésével és az életből vett példáival azt is érthetővé teszi számunkra, hogy miért helyes az, amit eddig azon az alapon fogadtunk el, hogy magától értetődő vagy az egyház tanítása. Tamáshoz hűen McCabe etikája nem a tiltásokra épít, hanem a boldogság keresésére, és az embert nem visszafogja a teljességtől, hanem az isteni és emberi Krisztusra tekintve el akarja vezetni rá. Őt olvasva nem visszariadunk, hanem kedvet kapunk a „jó élethez”. Etikája egész gondolkodásának egyik legkiemelkedőbb része, mely komoly hatással volt korunk több neves angol gondolkodójára is, például Anthony Kennyre vagy a magyar nyelvterületen is ismert Alasdair McIntyre-ra.

Ha jó teológiát akarunk művelni, tartja McCabe, akkor fontos, hogy az Istenről való beszédünk és az emberről való beszédünk helyes grammatikával bírjon. Ezt különösen is fontosnak tartotta a Krisztusról való beszédben, egy olyan szellemi környezetben és olyan időszakban, ahol és amikor az angol nyelvű teológia megkérdőjelezte a Khalkédóni zsinat tanítását a második isteni személy megtestesüléséről. McCabe világos filozófiai és teológiai érveléssel mutatja fel az ebbe az irányba hajló teológusok tévedéseit, a Khalkédóni zsinat védelmében és az apofatikus teológiára építve.

Jellemző rá ez a fajta közlés. Nem tipikus akadémiai tudós-alkat, hanem olyan éleslátású, kiemelkedően intelligens gondolkodó, aki nagyon fogékony kora vitatott kérdéseire és állandó párbeszédben van. Odafigyel tudóstársaira, kollégáira, mindarra, ami az akadémiai, teológiai vagy akár politikai világban zajlik, és válaszolni próbál a felmerülő fontos kérdésekre. Ránk maradt írásainak nagy része ilyen választ fogalmaz meg: nem félt a kritikától, megválaszolta mások ellenvetéseit, és maga is a kritikai gondolkodás híve volt. Sok esetben nem azért írt, hogy valamilyen elméleti katedrálíst építsen fel, hanem egy-egy gondolat, kérdés, mások által felvetett és tisztázásra váró problémán elgondolkodva fogalmazta meg a maga válaszát. Ebben a hozzáállásban is hű mind Tamáshoz, mind Wittgensteinhez. Kötetekben összegyűjtött prédikációi és esszéi hasonló jegyet viselnek magukon: egy-egy olyan hétköznapi, mégis teológiai-filozófiai jelentőséggel bíró kérdést, eseményt járnak körül, amely érdeklődésre tarthat számot hallgatóságától. Rendkívül tehetséges és keresett prédikátor volt, akinek letisztult gondolkodása és mély lelkesége ugyanolyan vonzó

volt, mint ellenállhatatlan humora és az emberi lélek mélyére vonatkozó tudása. Hallgatói visszaemlékezései szerint olyan prédikátor volt, akinek beszéde alatt nem lehetett elaludni: röviden, lényegre törően, elgondolkodtatóan és találóan tárta hallgatósága elé az örömhírt, egyszerű és követhető magyarázatot és útmutatást adva a lelki élethez és a hittartalmakhoz.

Ránk maradt írásai nagyon olvasmányosak és életközeliak, talán részben az általa kedvelt írók stilisztikai hatásának is köszönhetően, hiszen szívesen olvasta G. K. Chesterton, P. G. Wodehouse és Jane Austen műveit. Halála után számos kiadatlan kézirat maradt utána, melyek közül többet az elmúlt évek során kötetekbe gyűjtve publikáltak rendtársai. Így jelent meg például Brian Davies OP gondozásában két, prédikációkat tartalmazó kötet (*God Still Matters; God, Christ and Us*), és McCabe etikájáról egy kisebb kötet (*The Good Life*). Az alábbi fordítások a *God, Christ and Us* című kötetből (Continuum, London–New York, 2003, 29–34. és 53–58.) válogatott írások.

FELIX CULPA

„Nem az igazakat jöttem hívni, hanem a bűnösöket”
(Mt 9,13; vö. Mk 2,17 és Lk 5,32)

Herbert
McCabe OP

Görföl Tibor fordításai

Az idézett szakasz más újszövetségi szöveghelyekhez hasonlóan botrányos tanítást állít elénk: azt, hogy Istent jobban foglalkoztatják az önző, őszintétlen, közönséges, kegyetlen, aljas, bűncselekményeket elkövető emberek, mint azok, akik igyekeznek tisztességesen élni, együttéreznek a szükségét szenvedőkkel, hűségesek házassági ígéretükhöz, megbízhatóan intézik az ügyeiket, és így tovább. Arról van tehát szó, hogy Isten nagyobb figyelmet szentel a bűnözőknek. Ez a tanítás lépten-nyomon megtalálható az Újszövetségben. Gondoljunk csak arra a példabeszédre, amely szerint a pásztor magára hagyja összes kezes bárányát, kiszolgáltatva őket a puszta veszélyeinek, és elindul az után a félkegyelmű állat után, amelyik képes volt eltévedni (Lk 15,1–6). Gondoljunk csak arra, hogy a menny polgárai jobban örülnek egyetlen olyan bűnösnek, aki eljutott a bűnbánatra, mint kilencvenkilenc igaznak, akinek nincs szüksége bűnbánatra (Lk 15,7). És még lehetne folytatni.

Ismereteim szerint ez a botrányos tanítás kizárólag a keresztény evangéliumban fedezhető fel. Függetlenül attól, hogy miként ítéljük meg, egészen bizonyos, hogy nem pusztán erkölcsi útmutatást fogalmaz meg, noha tagadhatatlanul határozott erkölcsi követelményt tartalmaz – például azt, hogy Istenhez hasonlóan mi is szeressük a bűnösöket.

Az evangélium nem arról szól, hogy miként lehetünk jók; arról szól, hogy miként menekülhetünk meg. Nem arról szól, hogy miként kerülhetünk biztonságba, hanem arról, hogy miként talál ránk, aki keres minket.

Azt hiszem, be kell látnunk, hogy a bűnösökről szóló keresztény tanítás ugyanolyan misztérium, mint a megtestesülésről, a Szentháromságról vagy Krisztus testének és vérének eucharisztikus jelenlétéről szóló tan. Nem tudjuk kimerítően megérteni és megmagyarázni ezeket a titkokat. Arra viszont mégiscsak van módunk, hogy megpróbáljuk megérteni, miért nem szükségképpen értelmetlenek a keresztény tanok.

Eddig megvólnánk. A mi Istenünk igazságos Isten, aki nem állhatja a bűnt. Mi olyan bámulatos akkor hát a bűnösökben? És miért oly kevésbé méltók bámulatra az igazak?

Próbáljunk rendet rakni először úgy, hogy eltöprengünk kissé a bűnről. A bűnös ember az utolsó, aki belátja magáról, hogy bűnös. A bűn láthatatlan a bűnös számára, mert a bűn mindig önbecsapással kezdődik. A bűnösök elvont szinten talán tudják, hogy amit tesznek vagy elmulasztanak megtenni, összeegyeztethetetlen a barátsággal, az emberhez méltó élethez szükséges kapcsolatokkal és együttműködéssel. Olykor talán megrettentí ők egy gondolatot, hogy esetleg lelépítették másokhoz fűződő őszinte kapcsolataikat. De aztán azt mondják magukban, hogy a megszerzett pénz, hatalom vagy gyönyör miatt megéri.

Valóságos és tényleges bűnről beszélek, arról az esetről tehát, ha valaki az emberi élet valamely teljesen pozitív, de alacsonyabb rendű értékét (például az egészséget) választja igazán fontos értékek (például az igazságosság, a hűség vagy az együttérzés) kárára. A bűn lényege, hogy a kisebb értékre vágyunk, és nem vágyunk a nagyobbra. Ha bűnt követünk el, nem feltétlenül epekedünk rosszra, de soha nem akarjuk elég szenvedélyesen azokat a dolgokat, amelyek igazán fontosak számunkra. Valódi bűnt akkor követünk el, ha úgy cselekszünk, hogy cselekvésünkkel lényegében elutasítjuk azt az egész meggyőződést, miszerint az emberi életben a szeretet a legfontosabb. Úgy törekszünk arra, amit akarunk, hogy hátat fordítunk Isten országának (a szeretet országának) valamilyen triviális érték kedvéért.

Ez nem teljesen ugyanaz, mint amit egyesek „bocsánatos” bűnnek szoktak nevezni, mert ilyenről akkor beszélhetünk, ha nem tudunk elég jól élni a szeretet országában: de már benne vagyunk. A bocsánatos bűnök nem csorbítják, és nem hútik ki a szeretetünket. Szeretetünk nem más, mint Isten Lelkének élete bennünk. Ezt pedig semmi nem tudja csorbítani, amit *mi* teszünk. Valódi bűn esetében viszont (amit egyesek „halálos” bűnnek neveznek) teljesen kilököjük magunkat a szeretet országából. És mivel nem kértünk az Isten Lelkében élt életből, már nem tudunk visszajutni hozzá. Nem tudjuk megteremteni Isten Lelkét magunkban. Olyan az egész, mintha öngyilkosságot követtünk volna el. Nem tudjuk visszaölni magunkat az életbe. Csak akkor következhet be változás, ha a Lélek kiszámíthatatlanul és előfeltétel nélkül eljön hozzánk, hogy visszavigyen az életbe, mégpedig úgy, hogy életre kelti bennünk az élet vágyának csíráját. (Halálos bűn esetén már nem is tudunk vágyani arra, hogy életre keljünk: akárcsak a holttestek, nem is tudjuk, hogy halottak vagyunk.) Csak Isten csodálatos beavatkozása menthet meg minket, az, amit bűnbánatnak, töredelemnek vagy bűnbocsánatnak nevezünk. A három kifejezés ugyanazt jelöli: azt, hogy Isten eljön hozzánk, és meg akar menteni minket. Isten nem azért vállalkozik erre, mert kötelessége. Ha Isten eljön, hogy megmentsen minket, azért jön el, mert szeret minket – más oka nincs rá. Amíg Isten nem teszi meg ezt a lépést, a bűnösök nagyjából megfelelnek az állapotukról. Általában azt gondolják magukról, hogy egészen tisztességes emberek (vö. Lk 18,9-14). Csak-hogy alapvetően becsapják magukat, és önáltatásukból semmi nem tudja kigyógyítani őket Isten szeretetének és bocsánatának rendkívüli eljövételén kívül. Ennek bekövetkezése sem nem valószínű, sem nem valószínűtlen: nem ilyen típusú esemény. Hogy mennyire ítélünk valószínűnek valamit, az a

körülmények megítélésének függvénye. Istennek pedig nincsenek körülményei. Az egész világmindenség megteremtése maga sem lehetett vagy valószínű, vagy valószínűtlen. A bűn megbocsátásához hasonlóan Isten szeretetének minden körülménytől és feltételtől mentes megnyilvánulása volt.

Közismert Nagy Katalin kijelentése: „Én zsarnok leszek: ez a mesterségem. A Jóisten pedig majd megbocsát nekem: ez az ő mestersége.” Aligha tévedhetett volna nagyobb; és persze ennek ő maga is tudatában volt. Csak éppen valami eredetit próbált mondani. Az igazakról és a bűnösökről mondott beszédében Jézus valójában azt mondja: a Teremtő szerete *nagy* dolgot vitt végbe, amikor létrehozta az egész világmindenséget, mindazzal együtt, amit magában foglal, de az ingyenes isteni szeretet még *nagyobb* dolgot visz végbe, ha a Teremtő szeretetét elutasító teremtményt olyanná formál, aki részesedik a Teremtő saját életében. És ezt nevezzük a bűnök bocsánatának.

A húsvéti vigilián a diakónus által a meggyújtott ünnepi gyertya mellett recitált hagyományos örömeinkben van egy híres kifejezés: Ádám *felix culpá*járól, boldog vagy szerencsés bűnéről hallunk, amely alkalmat adott arra, hogy Krisztus keresztre és feltámadása által Krisztusban bűnbocsánatot és üdvösséget nyerjen a világ. Talán kijelenthető, hogy titokzatos tervei szerint Isten olykor megengedi a bűnt, mert valami nagyobb akar tenni: meg akarja bocsátani. *Isten* úgy rendelkezhet, hogy bizonyos esetben tervei szerint jobb, ha valaki vétkez, és bocsánatot nyer, mint ha nem vétkezett volna.

De fontos, hogy *Isten* tervéről beszéltem, nem a *mi* tervünkről. Lehet, hogy nagyobb dolgot, ha valaki bocsánatban részesülő bűnös, mint ha bűntelen marad. De semmi értelme nem lenne, ha azért követnénk el bűnt, hogy bocsánatban részesüljünk, és így az életszentség magasabb fokára lépjünk: olyan lenne, mintha Lázár öngyilkosságot követett volna el, hogy Krisztus feltámaszthassa a halálból. Csak Isten tudja feltámasztani Lázárt, ingyenes szeretetből. És csak Isten tudja megbocsátani a bűneinket, ingyenes, előre eléggé nehezen megjósolható szeretetéből. Lehet, hogy *Istennek* ez a szándéka. Ha mi is e szándékkal cselekednénk, az elbizakodottság vétkébe esnénk (akárcsak a cárnő, aki persze valójában csak viccelt).

Ezzel együtt a bűn, mint már említettem, mindig is misztérium lesz. Az összes többi misztériumhoz hasonlóan arra a misztériumra mutat, amelyet Istennek nevezünk. Isten nyilvánvalóan olyan világot is létre tudott volna hozni, amelyben egyáltalán nincs bűn. Nem hiszem, hogy olyan anyagi világot is teremteni tudott volna, amelyben nincs pusztulás és szenvedés. A halál és a szenvedés szükségszerű velejárója egy olyan anyagi világnak, amely saját természeti törvényeinek megfelelően fejlődik. Egy ilyen világban néhány élőlény zsákmánnyá válik, de a ragadozó, amely elejti, megerősödik és életben marad. E törvényszerűségek értelme könnyen belátható. A bűn azonban egyáltalán nem: lehetetlen pontosan megérteni. A bűnnek egyáltalán nincs értelme a természetes, teremtett világban: olyan, mintha a ragadozó saját magát falná fel. A bűn egyes fajtáival kárt okozunk másoknak. De attól lesz bűn, hogy önmagunknak okozunk kárt velük. A bűnnek semmi értelme. Feltámadásunk után mindannyian élni fogunk, és bőségesebben lesz részünk az életben bűn nélkül. Egyesek persze úgy vélik, hogy Istennek meg kellett engednie a bűnt, máskülönben ugyanis nem élhetnénk a szabadságunkkal; ez a vélekedés azonban ostobaság. Az a feltételezés húzó-

dik ugyanis mögötte, hogy a szabadságunk révén valamiképpen el tudunk menekülni Isten elől – mintha Isten ellenében lennénk szabadok. Valójában viszont a szabadságunk a legnagyobb megnyilvánulása annak, hogy Isten teremtő szeretete él bennünk. Szabad, spontán cselekedeteink teljesen valóságosak. Isten teremt és tartja létben tehát őket. Isten nem rajtunk kívül elhelyezkedő, kényszert gyakorló erő. Önmagunkká tesz minket, elsősorban úgy, hogy szabadon önmagunk lehetünk. Nem Isten ellenében, hanem Isten miatt vagyunk szabadok. Minden más Istenről alkotott felfogás bálványt farag, mert a teremtett világon belül elhelyezkedő létezővé, szabad teremtményeinek vetélytársává teszi Istent.

Úgy vélem, semmivel nem támasztható alá az a vélekedés, hogy Istennek szüksége volt a bűnre ebben a világban. Ténylegesen azonban létezik a bűn (persze nem Isten teremtette, mert a bűn nem valamilyen létező dolog, hanem a teljes emberség hiánya bennünk), és ámulva látjuk, hogy Isten tervében *felix culpán*ak bizonyul: szerencsés alkalmat ad arra, hogy Isten Fia egy legyen közülünk, magáévá tegye szenvedésre képes emberi természetünket, s így mi magunk mentesülhessünk bűnünktől, magunkévá tegyük isteni természetét, és Krisztus emberi élete, halála és feltámadása által részesedjünk a Lélekben, aki Isten örömteli élete, mindörökre.

A SZEGÉNYSÉG ÉS ISTEN

„Odafutott hozzá valaki, térdre esett előtte, és megkérdezte: »Jó Mester! Mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?« [...] Jézus rátekintett, megkedvelte őt, és azt mondta neki: »Egynek vagy még híjával: menj, add el, amid van, s add a szegényeknek, akkor kincsed lesz a menyben. Azután jöjj, és kövess engem!« Erre a szóra az elkomorult, és szomorúan távozott, mert nagy vagyona volt” (Mk 10,17–22).

Azt hiszem, érdemes röviden elgondolkodnunk azon, milyen kapcsolat feltételez Jézus a tulajdon és a szomorúság között. A fentebb szereplő történet Márknál olvasható, de Lukácsnál is megtalálható (Lk 17,18–25). Lukács ráadásul fordított nézőpontból is megfogalmazza ugyanezt: „Boldogok a szegények” (Lk 6,20). Jézus persze sok hajmeresztő kijelentést tesz, de úgy tűnik, ez különösen fontos volt számára. Valami nincs rendben azzal, ha az ember gazdag, de rendben van, ha szegény. Az utóbbi megállapítás nemcsak hajmeresztőnek, de bizarrnak is tűnik. Óhatatlanul torz elmére vall, ha valaki azt hiszi, hogy például az éhező gyerekek vagy a nyomor-nyegedek lakói szerencsések, áldottak vagy boldogok.

Jézus azonban azt is elmondja, hogy (a gazdagok nagy részéhez hasonlóan) nem fogunk bemenni Isten országába, ha nem adunk enni az éhezőknek, nem nyújtunk lakóhelyet a hajléktalanoknak és nem adunk ruhát azoknak, akik szűkében vannak. Ha tehát Jézus boldognak nevezi a szegényeket, nem azt ajánlja, hogy legyünk cinkosok a kegyetlenségben és az igazságtalanságban, vagy közömbösen nézzük az emberek szenvedését. De hát akkor mi olyan jó a szegénységben, és mi olyan rossz a gazdagságban?

Arról szeretnék beszélni, hogy valamiképpen Istenre hasonlít az az ember, aki szegénységben tud élni; ezért később majd még el kell gon-

dolgozunk Isten szegénységéről. És arról is szeretnék beszélni, hogy elmarad az emberi létszinttől, akinek szüksége van arra, hogy gazdag legyen. A gazdagságtól a szegénységhez, a birtoklástól a birtokláshiányig vezető folyamat nem csupán emberibbé, de Istenhez hasonlóbbá is tesz minket. A keresztények esetében tulajdonképpen akkor beszélhetünk sikertörténetről, ha a vagyonukat nélkülözésre cserélik. Jól látható, hogy folyamatról beszélünk, a folyamatok pedig mindig meghatározott irányba tartó változást jelentenek; de hát az ember csak úgy tud létezni, hogy folyamatosan emberré válik. A gazdagság és a szegénység önmagában véve két olyan végpont, két olyan irány, amely felé törekedni tudunk. A gazdagság annak az embernek az eszménye, aki saját céljaira akarja használni a világot; a szegénység annak az embernek az eszménye, aki teljesen szabad akar lenni mindenféle tulajdontól. Bármelyikre törekedjünk is, egyiket sem tudjuk megszerezni magunknak. De a szegénység abban különbözik a gazdagságtól, hogy végül ajándékba kaphatjuk. Olykor halálunk és keresztnek nevezzük, máskor úgy emlegetjük, hogy feláldozás, új élet.

Szeretném szembeállítani egymással a birtoklást és a létezést. Birtokba *veszünk* dolgokat. Még ha ajándékként nyújtanak is át nekünk valamit, vagy *elvesszük*, vagy elutasítjuk. Birtokolni csak úgy lehet valamit, ha birtokba *vesszük*. A létezést, az életet viszont nem tudjuk ugyanígy magunkhoz *venni*. Kizárólag ajándékképpen kaphatjuk meg.

Senki sem tudja megadni magának az életet; semmi sem tudja létrehozni magát. A létet mindig mástól vagy másoktól kapjuk. Ha a gazdagságra törekszünk, arra törekszünk, hogy birtokba vegyünk dolgokat, sőt talán embereket is birtokba vegyünk. Ha a szegénységre törekszünk, arra törekszünk, hogy életet adjunk, mégpedig azért, mert hálával tölt el minket, hogy mi magunk is megkaptuk az életet. Az életadás pedig különösen is olyan cselekedet, amely Istenhez tesz hasonlóvá.

Isten egészen egyszerűen nem tud olyan lenni, mint az az ember, aki gazdagságra törekszik. Szoros értelemben nem beszélhetünk Isten gazdagságáról, mert nincs semmije, és nem is lehet a birtokában semmi. Igaz persze, hogy gyakran úgy beszélünk Istenről (a zsoltárok is úgy beszélnek), mintha az egész Föld ura lenne: „Kezében vannak a föld mélységei, s övé a hegyek csúcsa. Övé a tenger, ő alkotta meg, s az ő keze formálta a szárazföldet” (Zsolt 95,4-5). Ezek azonban csak képek.

Nem tudjuk tehát szó szerint érteni azt, hogy Istennek bármi a birtokában lenne. Azt viszont, úgy vélem, szó szerint érthetjük, hogy Isten szegény. Isten szegénysége persze nem ugyanolyan, mint a miénk, ahogyan a bölcsessége sem olyan, mint az emberi bölcsesség. Mégis szó szerint szegény, mert ténylegesen és szó szerint nincs semmi a birtokában. Semmit sem vesz magához azért, hogy a saját céljaira használja. Csak élete és léte van. És ha egészen pontosak akarunk lenni, azt is mondhatjuk, hogy még csak élete sincs, ahogyan bölcsessége és jósága sem. Istennél az élet, a bölcsesség és a jószág egyszerűen azonos a létezésével, nem olyasmí, ami rajta kívül helyezkedik el, amivel még *rendelkezne*, ami az övé lenne. Ha tehát szegénységre törekszünk, arra törekszünk, hogy közel kerüljünk Isten egyszerűségéhez és szegénységéhez – hogy eltávolodjunk a birtoklástól, és közelebb jussunk a létezéshez.

A teremtés szépsége semmit nem ad hozzá Isten szépségéhez, ahogyan a Hold fénye sem a Nap fényéhez: egyszerűen csak visszatükrözi. Az Isten által teremtményeiben és teremtményei szépségében lelt öröm sem különleges a saját teremtő istenségében lelt örömhöz képest – ahhoz az örömhöz képest, amelyet a Szentléleknek nevezünk. A Szentlélek ugyanis nem más, mint Isten saját életében lelt öröme: miközben szemléli, örömmel tölti el saját élete, és megszüli Igéjét. Szaknyelven úgy szoktuk mondani, hogy a Lélek az Atyától származik az Ige által. Ez az örök boldogság arra az öröme mutat, amely azt tölti el, aki szegénységre törekszik – ahogyan a szomorúság is hozzátartozik a birtokláshoz.

Az ember megteheti, hogy gazdag akar lenni. Gondolhatjuk azt, hogy az emberi élet egyre több dolog birtoklásáról szól. De szegénységre is törekedhetünk: gondolhatjuk azt, hogy az emberi élet a létben való növekedésről szól. Aki szegénységre törekszik, tudja, hogy csak akkor élhetünk, ha félredobjuk magunkat. „Aki biztonságossá próbálja tenni életét, elveszíti, aki viszont elveszti életét, megtartja” (Lk 17,33).

Nem akkor élünk, ha tulajdonainkból egyre biztonságosabb kerítést húzunk fel magunk köré, hanem akkor, ha teret adunk másoknak az élethez. Ezt jelenti az életadás. Az ember és az emberi közösség nem annak mértékében boldogul, hogy mennyit birtokol, hanem annak mértékében, hogy mennyire adunk életet egymásnak, annak mértékében, hogy mennyire utánozzuk Isten kreativitását. Teremtmények vagyunk, ezért természetesen csak messziről tudjuk utánozni. Istennel ellentétben nem tudunk úgy cselekedni, hogy tetteink *ne* járjanak haszonnal ránk nézve. Az viszont nem lehetetlen, hogy (többé-kevésbé) az a szabad ajándék éltesen minket, amelyet másoknak nyújtunk. Csak az a kérdés, hogy melyik végpont felé törekszünk.

Eddig persze valójában csak arról a közhelyről beszéltünk, hogy az embert a barátság élteni, és a társadalom elsorvad barátság nélkül. Aki gazdagságra törekszik, végül azért lesz szomorú, mert a gazdagság végső soron aláássa a barátságot. Aki viszont szegény akar lenni, a barátság táplálására törekszik. A barátság igényével, a barátság által elérni vágyott növekedéssel pedig Isten életadó szegénységét utánozzuk, olyanok vagyunk, mint Isten. Az evangélium nem mondja, hogy ne legyen semmink. Azt mondja, hogy *törekedjünk* a szegénységre, hogy haladjunk a szegénység felé, és ne legyen igényünk a gazdagságra. Nem szolgálhatunk egyszerre Istennek és a vagyonnak. Eléggé hátborzogató, hogy ma sokan „világpiacként” emlegetik az emberi társadalmat. A piacok kétségkívül jó és szükséges részei a közös emberi életnek, akárcsak a bíróságok és az illemhelyek, de egyik sem igazán találó modellje az emberi társadalom lényegének. A barátság viszont igen. Nem állítom, hogy a társadalomnak csak személyes baráti kapcsolatokból szabad állnia, mert magát a közösséget nagyobb arányú barátság fűzi össze, és ennél is nagyobb barátság építi fel a krisztusi közösséget. A személyes baráti kapcsolat képe mégis rá tud világítani az emberi élet lényegére, amely nem más, mint Isten teremtő szegénységének utánzása vagy tükrözése. A Márknál szereplő gazdag szomorúan távozott, mert sok minden lekötötte a figyelmét és bizonytalan volt. Aki viszont szegénységre törekszik, ajándékba kapja azt az örömet, amely révén a Lélekben tud élni – nemcsak ebben az életben, de mindörökké.

VISSZATALÁJNI A LÁZAS SEMMITTEVÉS RITMUSÁHOZ BESZÉLGETÉS VISKY ANDRÁSSAL

Vörös István

A napokban ugyan találkoztunk személyesen, de most a beszélgetésünk elektronikus levélcseré révén zajlik. Arra kérlek, válasszunk egy helyet, ahová az olvasó is odaképzeltet minket, és mi is magunkat! Hol vagyunk? Pár éve egy kolozsvári könyvesbolt-kávézóban beszélgettünk hosszán. Talán ott? Bár mivel a képzelettel játszunk, akár régi hely is lehet, ami már nem létezik.

Visky András
1957-ben született
Marosvásárhelyen.
Író, költő, dramaturg,
a kolozsvári Állami
Magyar Színház
művészeti vezetője,
a KRE BTK
Színháztudományi
Tanszékének egyetemi
tanára.

Most éppen sehol sem vagyunk, attól tartok, és nemcsak mi, hanem az olvasó sem. Közösen zuhanunk ki éppen egy bonyolult mintázatú, de valamiképpen mégis közös tudásból, ami például az igazságossághoz nem a nyers erőt, hanem a gyöngédséget, sőt gyöngeséget, és persze a józanságot társította, sőt az elfogadást, a közös emberi minimum művelését. Naponta azt érzem, nem tudok védekezni ez ellen a gyakran keresztény köntösben pompázó új erőkkultusszal szemben. De ha mégis-mégis, az Kolozsvár lenne, a Koffer könyves kávézó. Ha nem jártál még ott, ne hagyjuk ki.

Azt hiszem ott találkoztunk a múltkor. Valamikor. Egy talán jobb időben. Tényleg úgy érzed, hogy a világban ilyen súlyos és megmáshatatlantlan értékzavar van? A helyzet azért csak jobb, mint az ötvenes évek Kelet-Európájában vagy a II. világháború alatt lényegében bárhol? Persze ha Ukrajnára, Afganisztánra, Izraelre vagy Észak-Koreára gondolok, mégiscsak igazad lehet...

Attól tartok, a különböző történeti korok és szituációk lényegileg összehasonlíthatatlanok, és mintha mindig az árulás, a szabadság elárulása volna a legközvetlenebb kísértésünk. Nagy, de persze hasznosíthatatlan tanulsága korunknak, hogy megvásárolhatóak vagyunk. És nemcsak az egyének, hanem az intézmények is. A lélek piaci szereplővé vált, Mefisztofelészek után rohangálunk, hogy mi magunk verjük le az árfolyamot, a fausti paktum ehhez képest még megőriz valamit a szellem metafizikai dimenziójából. A láthatón túlinak már az emléke is kiveszőben van, a kultúra mint ellenállás, vagy az ellenállás kultúrája nem része a nyilvános beszélgetésnek. Annál veszélyesebb fogságot nem tudok elképzelni, mint ami a szabadság jelmezét és koreográfiáját ölti magára.

Fontos figura életedben édesapád, aki az erdélyi magyar szellemi életnek is jellegadó alakja volt. Mondanál róla néhány szót? Munkásságáról. Erkölcsi tartásáról a Kitelepítésben is megemlékeztél.

Apám több nemzedékes lelkész felmenők lelkész leszármazottja, templomban, gyülekezeti közösségekben és könyvek között nőtt fel. Valóságos élete volt, értett a gyümölcsfákhoz és a szőlőhöz, na és kiváló tudással bírt a bibliai héber és görög nyelvek terén. A Szentírás szövegét na-

gyon gyakran az eredeti nyelven is közvetítette felénk, megnyitotta előttünk az időt és megtanított nem félni tőle. Debreceni eminens diákként megérintette őt is a protestáns egyházakat mélyen átható szellemi ébredés, hite kilépett az örökölt és természetlen vallásosság keretei közül és bensőséggé vált. Tanítóként, azaz az élő beszéd művelőjeként volt nagy, azt hiszem. Azt hirdette például, hogy az írás nem marad meg, az alexandriai könyvtár is leégett, egyedül az élő és a lélekben valósággá váló, az emberben megtestesülő Szó bír élő, ható és maradandó lenni. Karizmatikus igehirdető volt, a kommunista rendszer kibontakozásakor hamar a diktatúra ellenségévé vált, huszonkét év börtönre és kényszermunkára ítélték. Életműve a tanítványok több nemzedéke, köztük én is, talán. Voltak nem hívő tanítványai is, ami mutatja lelkének kivételes tágasságát.

Te mennyiben vagy az ő művének folytatója? Író vagy. Tehát bízol az írott szó erejében. Vagy írhat az ember akkor is, ha ilyesmivel nem számol?

A hangban bízom, ami az írott szóban is visszhangozhat, ha tere van. És persze folytatás is vagyok, sok tekintetben az ő folytatása, de a világot mégis a kiszolgáltatott nő, a saját méltóságáért és gyermekei életéért harcoló törékeny asszony, azaz anyám nézésével nézem. Apámat elég későn, nyolcéves koromban ismertem meg, inkább tanítványává lettem, és nem gyermekévé, de hát ez nem kevés. Tőle tanultam, hogy az alkotás és a gondolkodás bármilyen formája létezés-gyakorlat: a valóság maga. És azt is, hogy az ember *homo religiosus*, bármilyen helyzetben éljen is, a bibliai elbeszélés ezt a drámai felismerést közvetíti felénk. Ha nem a megnevezhetetlen és tárgyiasíthatatlan, megjelenéseiben inkább félreismert, mint fölismert Isten szabad gyermekei, akkor narcisztikus bálványok rabszolgái vagyunk. Szabadítás-láncolatokat tárt fel a szószéken és magánbeszélgetésekben, elképesztő erővel, elbukásokat és fölemeltetéseket, halálokat és feltámadásokat, és arra biztatott, ne csak győzelmeinket, hanem gyarlóságainkat is tekintsük ajándéknak.

Látsz-e a világban ma karizmatikus, hiteles személyiségeket?

Nem a magát Hitler-ölszóra elszánó Bonhoefferék és az utcán rothadó nyomorultakat magukhoz ölelő Kalkuttai Terézék idejét éljük, azt hiszem. Vannak persze hiteles emberek, közvetlen közelemben is, de nem láthatóak akkora élességgel, a média gondosan elrejtí őket. Én inkább hiteles és karizmatikus közösségeket látok, ezek sem láthatóak persze, de nagy erővel bírnak. Látom annak a jeleit, hogy a keresztény közösségek valamiféle új, egymást elfogadó, a másik vallási formáját értéknek tartó egység irányába indultak el. Egyre nagyobb botránynak érzékelem azt a tényt, hogy a Krisztus megváltó tetteiben és a Szentháromságban hívő keresztények nem gyakorolják együtt az eucharisziát. Ha kirekesztik egymást, akkor ugyan mit hirdetnek? Az egyedül üdvözítő vallások különféle bálványai a kereszténységen belül is nagy hatalommal bírnak.

Az új regényed révén megszerethettük családtagjaidat, testvéreidet. Hogyan alakult a sorsuk?

A hetekből néhány hónapja hatok lettek, Lídia nővér, akinek a szépsége, okossága, elképesztő eleganciája nagy hatással volt rám, kilépett a láthatóból, de emléke máris áldott... A többiek, engem még leszámítva, nyugdíjasként élnek nagyon is aktív életet, a közösségteremtésben voltak mindig erősek. Mindannyian egyetemet végeztek, ami nagyon nagy szó ezzel a politikai előélettel, de hát édesanyánk is a tanulás feltétlen híve volt, a családunk egészét áthatotta az a meglehetősen egyszerű evidencia, hogy a tanulás nem a méltó karrierhez vezet el, hanem életforma. Aki tanulásra adja a fejét, mindegy hány éves, azt minden erőnkkel támogatni kell. Szüleim megláthatták gyermekeik gyermekeit is, ami pedig, a Zsoltárok könyvéből tudjuk, a kitüntető áldások egyike. Békesség legyen Izraelen! – talán így fejeződik be az áldás.

A regény és a kitelepítés végén lényegében nincs hová hazatérni. Mik azok a gyerekkori helyszínek, ahová esetleg mégis hazatérnél?

A homlokunkra-lelkünkre került billogot sohasem tudtuk eltávolítani, és nem is akarta senki, így az egyetlen szabad és boldog helyszíne az életünknek az otthon volt, azok az élethelyzetek, amikor együtt voltunk, egymás közvetlen közelségében. Az „együtt” kulcsszava is lett az életünknek, ennél nagyobb ünnepet, de valahogy biztonságot is, nem tudtam elképzelni sohasem. Mindenek felett karácsony szombatja, a Szenteste, amikor a magatehetetlen Megváltó közénk jön és arra szólít fel, legyünk mi a megtartói a Megtartónak, meneküljünk vele Egyiptomba Heródes helytartó gyermekgenocídiuma elől. Történetekben éltem és élek, azok nyújtottak biztonságos otthont nekem. A legkisebb vagyok a hétből, a legkisebb is maradok, amíg világ a világ, és még azután is.

Mit jelent neked ma Kolozsvár?

Kolozsvár valahogy valóban otthonommá lett, felnőtt koromban, már két gyerekkel költöztünk ide. Nagyon szeretjük, két újabb gyermekünk itt is született, mind a négyen saját városuknak tekintik Kolozsvárt ők is. Sokat jelent nekem ez a soknyelvűség és nyitottság, a város fiatalos dinamikája, amit nyilván a százezret jócskán meghaladó diákság tart életben, állandó mozgás, a politikai természetű hisztériák csaknem teljes hiánya, sőt annak az elhatalmasodó érzéki tudása, hogy egy másik nyelv az igazság másik arcát, sőt másik igazságot is takar fel. A gyűlölet bármikor aktivizálható persze, ezt is tudom, és olykor érzem is, de a mai Kolozsvár világos példája annak, hogy különböző közösségek szembeállítására nem a hétköznapi emberek műve, akik a nyers erővel szemben mindannyian vagyunk, hanem hangzatos eszmék, büns geopolitikai megfontolások és az üres lelkűség kampányainak a terméke.

1984-ben jelent meg az első versesköteted, a Partraszállás. Az volt, partraszállás? A tenger pedig, hogy mérnöknek tanultál eredetileg, Temesváron, ha jól tudom?

Valóban mérnöknek tanultam, le is diplomáztam, abban a reményben, hogy meg tudok húzódni egy tervezőirodában és kialakíthatom a másik, írói életemet. Ez is történt tulajdonképpen, de a politikai változásokat követően megszereztem a bölcsészti identitás papírjait, pedig mindig is bölcsész voltam, a matematika és fizika nélkül nem is lehet valódi bölcsésznek lenni. Az első két könyvem a legendás Kriterion adta ki, Domoos Géza igazgató nagyvonalúan támogatót, pedig tudta, honnan jövök és milyen ideológiai terhet jelent majd a nevem a kiadónak. És támogatót Egyed Péter is, aki az első könyvem, majd Gergely Éva, aki a másodikat szerkesztette. Irodalmi barátságba Láng Zsolttal és Kovács András Ferencsel kerültem nagyon hamar, később Markó Bélával beszélgettem többet, mindhárman barátaim most is. Verset Székely Jánosnak küldtem az *Igaz Szóhoz*, és K. Jakab Antalnak az *Utunkhoz*. A *Partraszállás* valóban militáns bejelentkezés volt, legalábbis annak szántam, hittem az irodalom szabad és szubverzív erejében, amikor a diktatúra sötétségbe borította az országot.

Hogyan vészelted át a diktatúra utolsó, megint csak nagyon sötét időszakát? Ha jól tudom, saját jogon, munkásságod miatt is sikerült elérned az üldöztetést. Noha ez nyilván nem volt cél.

A nyolcvanas évek különösen nehéz volt, de akkor váltam felnőtté, mert még egyszer megtapasztalhattam, immár saját jogon, hogy nagy árat kell fizetni azért a szabadságért, amit senki nem vehet el tőled. Alig elviselhető, hogy ártatlanok életével is fizetsz, és ez veled marad mint hiány és bűnösség. Apám hét gyermek életét tette kockára, nagy tételekben játszott, mert valóságos istene volt. Második és harmadik gyermekünk között van egy üres intervallum, a légszomj tere: '89-ben, a már irracionális formákat öltő zaklatások idején veszítettük el a harmadik gyermekünket, nem sokkal a román forradalom kitörése előtt. Hathónapos magzat volt, teljes ember.

Szelíd embernek ismerlek, hogyan tudtál megenni az agresszióval teli környezetben?

Az evangélium a szelídséget a boldogsággal állítja párba, és azt prófétálja, hogy a szelídek öröklik a földet. Ez alatt a lehető legkonkrétabban földet kell értenünk, de akár földgolyót is. Nem az övék a föld, a szelídeké, semmivel sem bírnak, ezért hát szabadok. De öröklik, ezért hát elkötelezettek a Föld iránt. Évek óta nem emeltem fel a hangomat, de nem valamiféle kegyességből, hanem mert nevetségessé válok. Elvékonyodik, sipít, mintha egy kétségbeesett sakál vagy megalázott hiúz volnék. Van, hogy a gyávaságom mutatkozik szelídségnek, és ez persze félrevezető. Az agresszióknak bármilyen formáját nehezen viselem, főként amikor a gyöngék és eszköztelenekkel szemben nyilvánul meg. Az erő új kultuszát éljük, gyakran erőt vesz rajtam a tanácstalanság és a félelem.

A jelen időben megszülető és eltűnő jelentés – talán ez a legfontosabb. Hogy a szavakhoz nem tapad értelem, és hogy olykor a legtisztább és leginkább magától értetődő szavaink konganak veszélyesen üresen. Szó és ember nem választható el egymástól, a kimondás a szó feltámadása. A színpadon, amint a mindennapi életünkben, nincs neutrális állapot, a gondolat, az érzés is cselekvés, sőt kifejezetten részvétel. A színház tud bizonyítékul szolgálni arra, hogy az embernek van lelke. Nagy szó, hiszen a lélek tudománya kikerült a vallási szférából, márpedig a vallás nem azt tanítja, hogy mindenre van megoldás, hanem hogy mindennek lehet értelme, mert nem a láthatóban kezdődöttünk el, és nem a láthatóban fejeződünk be. Pontosabban, ha már elkezdődöttünk, nem fejeződünk be sohasem.

Milyen színházi eszmények vezetnek, és mennyiben van ebben hatással rád a román színháztudás?

Eltávolodóban vagyok a színházi praxistól, ennek sok oka van, talán egyszer ezeket is valamilyen módon rendbe kellene szednem... Én a színházat metafizikus természetű eseménynek érzékelem. Megjelenik a színész az üres térben, feltámad belőle egy másik ember, a karakter, majd eltűnik a karakter és feltámad ismét a civil személy. Inherens módon vallási esemény, benne van a színház génjeiben. Én a *theatrum theologicum* elszánt művelője volnék, a létezés inszcenálása értelmében és közösségi eseményében vagyok érdekelt, és ennek az értelmében bízom, amikor bízok. Most inkább a kétely idejét élem, megfáradtnak, riadtanak és hitevesztettnek látom a színházat, de lehet, csak a magam, kételyekkel teli színházi énjét vetítem rá a történet színházra.

Milyen a viszonyod a román irodalomhoz?

Nem olyan régen, tulajdonképpen véletlenül lefordítottam Mircea Cărtărescu legutóbbi, nagy botrányt kavart verseskönyvét, talán meg is jelenik hamarosan. Cărtărescu legrosszabb versei, írták róla a kritikusok, nekem meg egészen más a véleményem róla. Száz szálkás szöveg, vagy inkább poétikus följegyzés. A betegségnek és testi szenvedésnek erős jöbi szituációja szólított meg benne, úgy éreztem, nekem való lelkgyakorlat a könyv lefordítása. Egy nagy stílusművész a giccsel próbálkozik, mert zsákutcának érzékeli a szenvedés esztétizálását – erős javaslat mindenképpen. Olvasom a kortársaimat, persze románul a románokat, legutóbbi felfedezésem Andrei Dósa költészete és regényei voltak. *Füveskert* című könyve nem régen jelent meg magyarul, méltó fordításban, nagy öröömömré. Őt is románul olvasom persze, de magyarul beszélgetünk és levelezünk egymással. Leginkább verseket olvasok, a kortárs román vers rendkívül friss, még mindig modern, kifejezetten bátor hangot üt meg.

Hogyan születtek a Romániai magyar négykezesek? Hogy lehet közösen verset írni?

Mindenképpen jó, ha léteznek játékszabályok, azt hiszem. Amikor [Tompa] Gáborral belevágtunk a könyv megírásába, az elkezdett vers abba-

hagyása volt a legizgalmasabb próbatétel, hiszen gyakran úgy éreztük mind a ketten, végig tudnánk írni, amit elkezdtünk, de jöjjön a másikunk, vegyen más fordulatot a nyelv, a kép, a ritmus. Írógépen írtuk, ültünk egymás mellett, közben még beszélgettünk is, vagy hallgattunk, teák gőzébe rejtettük az arcunkat. Attól félek, ma már nem tudnánk közös verset írni.

Fontos esszéiben foglalkozol Kertész Imre műveivel. Most a Kitelepítés megjelenése után úgy érzem, hogy ez a műved bizonyos tekintetben rokonítható Kertész alapvető könyvével, a Sorstalansággal. Túl azon, hogy te is bizonyos értelemben a sorstalanságról írsz, épp attól lesz emlékezetes a munkád, hogy ezt az elviselhetetlen világot egy gyerek szemével mutatod meg. Hogyan látod a könyved megírása után, talán már ettől egy kicsit másképp, a kertészi művet?

Nem születhetett volna meg a *Kitelepítés* a Kertész-tapasztalat nélkül, és itt nyilván az írói világerzékelés különösségére, sőt társtalanságára gondolok. A mondatok ritmusa-hullámozása, vagy inkább elszabadultsága a *Kaddis a meg nem született gyermekért* hangzavilágát hozza olykor, azt hiszem. A *Sorstalanság* a fogságot tekinti a világ valódi állapotának, Köves esetében ráadásul a tökéletes működés a kamasz fiú vonzalmát és csodálatát is kiváltja, és ez valóban rettenetes. Egy balkáni láger a káosz poézisét és olykor bestiális vadságát mutatja meg, átmenetek nélkül következik az egyik a másikkól, és ez a gyermek számára az állandó rettenetes forrásává lesz. Ha elszabadul bennem a naiv reménykedés az emberi jószágban, fölteszem a Kertész Imre-hangoskönyvet, és hamarosan minden a helyére kerül. Vagy előveszem a *Kudarcot*. Egyébiránt a *Kitelepítés* a *Kudarcot* minden létező toplistára élére repítette nekem. A könyv magányossága teológiai természetű: se rokona, sem ismerőse senkinek a magyar irodalomban, ami leginkább gyanakodva mérlegeli a teológiai nézőpontot. Sokat, egyre többet jelent nekem Kertész kérlelhetetlen iróniája és humora a sikerrel, a tetszéssel szemben, és az az eltökéltség, ahogy beleáll a saját történetébe és nem engedi, hogy kis- és nagypolgári kiegyezések elvegyék tőle azt, amire a koncentrációs táborban jutott. Minél jobban eltávolodunk a koncentrációs táborok tapasztalatától, annál biztosabban haladunk, észrevétlenül most is, egy újabb pusztítás és önpusztítás felé.

A Kitelepítés nagyregény. Korábban ilyen hosszú munkákra nem vállalkoztál. Hogyan találtad meg a kulcsot a regényhez, mint műfajhoz? Jól érzem, hogy a számozott fejezetek egyesével versnek is tekinthetők? És akkor ez nem is regény, hanem inkább elbeszélő költemény?

Műfaji megfontolásokkal nem vesztegettem az időt, ez nem az író, hanem a kritikus dolga. Az írás folyamán minél több szabadságfok megnyerésére törekedtem, ami ebben az esetben a hallás kifinomításának a gyakorlatait érdemes érteni. Gyakori hangos felolvasások a szobámban, különböző mondatformák kipróbálása mint hangzás és ritmus, kortárs, és nem csak magyar versek, ilyenek. Monomániásan hiszek a zenei forma primátusában az irodalomban is. Voltak persze, akik versesregénynek jelentették be az eljövendő könyvet a publikált részletek alapján, én pedig hagytam, nem

javítottam ki senkit, holott a „versesregény” műfaji megjelölés nem éppen olvasóbarát javaslat, és talán nem is írja le elég jól a könyv formai javaslatát, vagy a narrációhoz való viszonyt. Az erős formák, ha nem akarjuk is, a költészet határvidékén jönnek létre, a mondatok észrevétlenül átlépik a műfaji határokat, megmártóznak a költészetben, és hát visszatérnek, ha visszatérnek, a prózába. Semmire nem szabad kényszeríteni őket, ha már elszabadultak, ennyit tudok, és ezt biztosan.

Te tulajdonképpen a lágerben tanultál meg románul? Akkor a helyzeted bizonyos értelemben Pilińszkyére hasonlít, aki javítóintézeti lányoktól és fogatékos nagynénjétől tanult magyarul, legalábbis ezzel hozza összefüggésbe feszes szókincsét. Egy második nyelv megtanulásának körülményei is hathatnak ránk ugyanígy?

A gyermekkori többnyelvűség meghatározza azt, ahogyan a világra tekintünk, sejtelmem sincs, milyen volnék, ha nem hoznám magammal a román nyelv tapasztalatát, ráadásul ennek egészen sajátos vallási rétegét is beleértve. Engem mindig is érdekelték a nyelvváltók, mint Beckett vagy Lorand Gaspar, de hát sokan vannak persze. Beckett a nagy drámáit franciául írta előbb, a nyelv azonnalóságára és szegénységére törekedett, majd saját fordítójává lett. Amikor a regényt írtam, felszabadító élmény volt a román nyelv használata, főként, amikor káromkodnak a könyvben. A káromkodások trágár szavait nem fordítottam le magyarra, szerettem volna, ha az olvasó is átéli egy-egy szituáció fenyegető idegenségét. Az idegenség tapasztalata nélkül lehetetlen önmagunkat elfogadni, egy másik nyelv másik igazságot visszhangoztat.

Úgy hírlík, készül a Kitelepítés folytatása. Mit tudhatunk erről?

Sokat, ezért aztán semmit, mert nem tudok beszélni róla. Egészen más formában írom, de mégis folytatás, legalábbis azt remélem. Egyelőre tele vagyok megoldatlan stílári kérdésekkel, ezekre a választ a munka adja meg, persze. És kutatnivalóim is vannak még, utazások és beszélgetések, miközben végzem az írás- és hallásgyakorlataimat. Szeretnék mihamarabb kilépni a nyilvánosságból, legalábbis szigorúbb korlátokat szabni magamnak, és visszatalálni az írás, azaz a lázas semmittevés és a csend ritmusához.

Dolínszky Miklós

LECKE A HITRŐL

DÁVID KATALIN HALÁLÁRA

Bár rokona lehettem, alig ismertem. Amikor aztán találkoztunk, megértettem: nem kell ismernem egész, hosszú életútját ahhoz, hogy tudjam Róla, kicsoda. Hiszen minden szavában benne volt egész lénye, s lényében a hite. A lelkileg egészségesek manapság ritka típusához tartozott: egészben volt, mert egy volt a hitével. Találkozásunk sorsszerűen zajlott és szinte groteszk módon a lényegre szorítkozott: óramű pontossággal nyomban megtörtént, aminek meg kellett történnie; anélkül, hogy tudta volna, átadta a tudást, amelyet sorsom nekem címzett és általa juttatott el hozzám.

Tévedhetetlen volt hit és tudomány összehangolásában, holott a legtöbben éppen itt bukunk el: tudósként, történészként könnyű elfelejteni, hogy önismeret nélkül az ismeret nem sokat ér. Am ő soha nem okoskodott, sosem élősködött a tudományon, nem bújt el a tudomány tekintélye mögé. Mit sem törődve a modern kori tudományos beszédmód kötelező lélektelenségének íratlan szabályával, a tudomány eredményeit rendre az időtlen erkölcsi törvény csatornájába terelte. Előtte aligha beszélt valaki a Tudományos Akadémián olyan tudományfölötti nézőpontból, mint Ő. Lelket és hitet vitt a tudományba, alárendelte egy magasabb szempontnak, vagyis arra használta, amire való: eszközként – az ismeretnek végső soron az önismeretet kell szolgálnia. A tudomány nem a legfőbb instancia volt a számára, inkább csak keret, hitének egyik formája.

Elképzelhetetlen lett volna, hogy rosszat mondjon bárkiről azok közül, akiknek áldozatait anno segítette. Nem jutott ideje gyűlölködésre, embertársainak megítélésére, csak fölmutatta a mércét. Engem sem ítél meg, csak hozzásegített ahhoz, hogy magam ítélkezek önmagam fölött. Amikor egyszer ajándékképp átnyújtottam neki egy általam írott könyvet, azonnal átlátta magam előtt is bevallatlan szándékaimat. Anélkül, hogy kedvessége egyetlen pillanatra is szünetelt volna, nevetséges önhittségem, Patyomkin-faluként összetákolat önképem egy csapásra összedőlt.

Azonnal és tévedhetetlenül megérezte a nemesnek álcázott, de férges szándékot, és szavak nélkül is leleplezte az alázat hiányát, és hogy nem vittem át a lécet. Fölmutatta a mércét, és én megsemmisültem hitének éles kisugárzásában.

Ebben a szégyenben kaptam tőle a hitről szóló leckét. A leckét arról, hogy a hit kényelmetlen kérdése elől soha nem fogok tudni elmenekülni. Mindig a nyomomban leszek, már csak azért is, mert a hit egyszerűen az emberi konstitúció része: nincs előbb ember, azután hit. A hit nem a dogmáról szól. A dogma, az eszme választható, de ha hit van, többé nincs választás. Az emberi sorskérdések sosem kínálnak „lehetőségeket” – mindig csak egyetlen út van előttünk, legföljebb nem találunk rá. A „lehetőségek” közötti választás sosem szabad választás, inkább végtelenített kibúvó életsorsunk kihívása alól. Nem választanom kell, hanem föl kell ismernem, hogy csak egyetlen lehetőségem van. Akkor leszek hívó, vagyis szabad.

A hitet nem lehet megjátszani. De a hit nem is ájtatos, ahogy Ő is minden volt inkább, mint ájtatos: még közel a százhoz is bohém, csapongó, és az élet szeretetét sugározta magából. A hit lemondás az autonóm ember modern kori mítoszáról. A többi már mind ebből következik. Aki ezt megteszi, az nem menekül ugyan meg az élet sötét oldalától, de könnyebb lesz harcolnia vele, ahogy könnyebb annak, aki biztonsgábnak van.

Az életnek megoldása az egón belül nincs. Csak ha kilépünk az én szorításából, és alárendeljük magunkat valaminek, ami nálunk több, akkor mondhatjuk, hogy élünk, nem csak vegetálunk. A hitnek nincs alternatívája. Fénynyaláb, amelynek szeretettelisége elől nincs hová rejtőzni. Ezt a fölismerést kaptam Tőle, cserébe a szégyenemért.

SHAKESPEARE ÉS A VÁLTOZÁS

BESZÁMOLÓ AZ ESRA2023 KONFERENCIÁRÓL

Almási Zsolt

2023. július 6. és 9. között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és az ott működő Reneszansz Angol Kutatócsoportot (Földváry Kinga, Reuss Gabriella, Schandl Veronika és Almási Zsolt)¹ rendezhette a European Shakespeare Research Association (Európai Shakespeare-kutatók Szövetsége, röviden ESRA)² kétévenként megtartott konferenciáját. A konferenciára több mint 190 Shakespeare-kutató érkezett 35 országból, az európai országokon kívül Kanadától Japánig, az USA-tól Indiáig, hogy megossza egymással kutatási eredményeit. A konferencia szervezése több mint két évig tartott, és a szervező-adminisztratív munkálatok még jóval a rendezvény után is számos feladatot adnak. Joggal teheti fel bárki a kérdést, hogy megéri-e ez a rengeteg energia, befektetett munkaóra, álmatlan éjszaka, hogy egy ilyen méretű jelenléti konferenciát megszervezzék bárki is. Az alábbiakban erre a kérdésre szeretnék válaszolni, és amellet érveket hozni, hogy megéri.

Kezdjük először magának az eseménynek a bemutatásával, hiszen már ennek a konferenciának a természete is egyik érv mellett, hogy megérte minden befektetett energia. A rendezvény először is a legpatinásabb európai Shakespeare-kutató szervezet égisze alatt jött létre. Már eleve megtiszteltetés egy magyar egyetemnek befogadni az ehhez a szervezethez tartozó konferenciát, hiszen ez azt jelzi, hogy az egyetem és az egyetem kutatói már eleve rajta vannak azon a térképen, amely a nemzetközi Shakespeare-kutatást jeleníti meg. Elismerés továbbá a magyar Shakespeare-kutatás számára is, hiszen az, hogy ilyen lehetőséget kapott egy magyar kutatócsoport, talán bizonyítja, hogy a néha messzinek tűnő nyugati világ is látja és értékeli a magyar Shakespeare-kutatást. Különösen szép ez az elismerés, hiszen a 2023-as év jubileumi, ebben az évben ünnepli alapításának 10. évfordulóját a 4. Magyar Shakespeare Bizottság³, aminek olyan elnökei voltak, mint Nádasy Ádám, Fabiny Tibor és Pikli Natália. Az már ráadás, hogy 2023 egy másik szempontból is jeles év, hiszen idén ünnepli világszerte annak a könyvnek a 400 éves jubileumát, amit *Első Főlió*ként (1623) ismer a szakma. Az *Első Főlió* volt az a könyv, amiben először publikálták

Shakespeare összegyűjtött drámai életművét, és ami ezáltal az irodalmi kanonizáció egyik első jele. Mindent összevetve a megtiszteltetés és a jubileumi körülmények különleges ünneppé varázsozták a konferenciát.

Másodszor a konferencia formátuma is hozzájárul ahhoz, hogy érdemes legyen megrendezni, hiszen izgalmas, módszertanilag különböző elemekből állt össze program. Általában az irodalomtudományi konferenciák – Magyarországon és külföldön egyaránt – abból állnak, hogy az előadók előzetesen megírják és a konferencián felolvasnak egy húszperces előadást, majd tíz percnyi vita, kérdés-felelet, beszélgetés következik az előadóval. Ez a formátum hasznos, jó, különösen hallgatóbarát, de mivel a tapasztalat szerint az előadó kutatók egymás közti kapcsolatát nem fűzi szorosra, az ESRA konferenciák nem így épülnek fel. Vannak ugyan plenáris előadások, hagyományos panelek egy közös téma köré szervezett előadásokkal, de ezeken kívül szemináriumok és műhelyek, továbbá kerekasztal beszélgetések is. Ezen a konferencián három plenáris előadás hangzott el, a hagyományos húszperces előadások hat panelbe rendeződtek, tizenhat szeminárium volt, amelyek közül több is két szekcióüléssel folytatódott, de volt három workshop és egy kerekasztal beszélgetés is.⁴ Továbbá a programnak szerves részei voltak kulturális események, például látogatás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületébe, illetve a Párbeszéd Házában a *The Hamlet Syndrome* című lengyel film megtekintése.

Amint a számok is mutatják, a szemináriumok a legnépszerűbb alkalmak, és ezek térnek el leginkább a hagyományos konferenciaformátumtól. A szemináriumi formátum a leendő tanulmányok közös értékelését, fejlesztését szolgálja. Ez azt jelenti, hogy egy évvel a konferencia előtt kutatópárok, kisebb csoportok kitalálnak egy altémát a konferencia általános témáján belül, a szervezők által elfogadott altémákat pedig meghirdetjük, hogy jelentkezhesnek kutatók a szemináriumra. A jelentkezők az altémához kapcsolódó kutatásukból írandó tanulmány kiadványával és rövid életrajzzal jelentkeznek a sze-

4 https://esra2023.btk.ppke.hu/wp-content/uploads/2023/07/ESRA2023_Programme.pdf

1 <https://btk.ppke.hu/reneszansz-kutatokozpont-2>

2 <https://www.um.es/web/esra/>

3 https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Shakespeare_Bizotts%C3%A1g

mináriumok vezetőinél, akik majd a legjobbak jelentkezőket beválogatják a szemináriumukba. Azok a szemináriumok indulnak el, ahova elegendő számú kutató jelentkezik elfogadott témával. Az elfogadott javaslatok szerzőinek aztán egy-két hónappal a konferencia előtt le kell adniuk a szemináriumvezetőknek egy dolgozatot, mely gyakran jóval hosszabb egy húszperces előadásnál. A nem megfelelő terjedelmű vagy minőségű tanulmányokat kiszűrve aztán a szeminárium többi résztvevőjének a szemináriumi vezetők kiosztják az elfogadott dolgozatokat, hogy mindenki kommentálja a többi tanulmányt, kérdéseket fűzzön hozzá, a problémákat világítson meg benne, kritikai észrevételeket fogalmazzon meg. Magán a konferencián aztán a szemináriumokban már nem előadásokat hallgathat meg a közönség, hanem beszélgetést, vitát az adott dolgozatokról. Ez a módszertan több, minőséget illető előnnyel rendelkezik. Először is a számos szűrő, szervezők, szemináriumvezetők, résztvevő kutatók szelekciója, kritikai észrevételei mind a minőséget szolgálják. A konferencián a szeminárium megtartása után sem zárul le a munka. A konferencia után a szemináriumvezetőknek, ha publikálni is szeretnék a szemináriumi munka eredményét, már világosan kirajzolódik, melyik tanulmányok lesznek érdemesebbek publikációra, és felkérjük a szerzőket, hogy a reflexiók alapján fejlesszék a beadott dolgozatot minőségben és terjedelemben, hogy egy megjelentethető, magas minőségű tanulmány jöhessen létre.

A szemináriumokon kívül pedig hagyományosabbnak nevezhető részei is vannak a konferenciának. A konferencia közönsége számára is könnyebben befogadhatóak azok a panelek, ahol hagyományos húszperces előadások hangzanak el, amelyek a budapesti ESRA konferencián hat szekcióba rendeződtek. Ugyanígy hagyományosnak mondhatók a hatvanperces plenáris előadások, amelyekre egy-egy szakterület vezető kutatóit kéri fel a szervezők; ezúttal három ilyen előadásra került sor.⁵ A plenáris előadók közül először a magyar Shakespeare-kutatás ikonikus alakja, Dávidházi Péter (MTA) előadására került sor, másodikként Francesca Rayner (Universidade do Minho, Portugália) adott elő, harmadikként pedig Erin Sullivan (Shakespeare Institute, EK). A plenáris előadók kiválasztásánál számos egyéb szempont mellett kifejezetten ügyeltünk arra, hogy a szakterületek, nemek és korosztályok minél nagyobb diverzitása jelenhessen

meg. Dávidházi Péter a Shakespeare-kultuszról szóló írásaival robbant be a nemzetközi és hazai Shakespeare-kutatás élvonalába, s cikkeinek és konferencia-előadásainak jelentős része a drámai szövegek kevésbé ismert sorainak értelmezésével, az adott korba való beágyazottságával, továbbá jelenkori társadalmi jellegzetességek közötti párhuzamokkal foglalkozik. Francesca Rayner Shakespeare színházi befogadását, annak történetét kutatja, különös tekintettel a kortárs portugál színházi befogadásra. Erin Sullivan a fiatalabb korosztályt képviseli, aki a digitális médiummal, illetve a színházi előadások közvetítésével, közvetíthetőséggel foglalkozik.

A paneleket, szemináriumokat és workshopokat tekintve érdekes tematikus érvonalak rajzolódtak ki a konferencia négy napja alatt. Mivel a konferencia témája a változás volt, nem meglepő, hogy változó világunkban a Shakespeare-befogadás is változóban van, tehát minden résztvevő ehhez a témához rendelte saját tematikáját, eköré rendezte a kutatásainak bemutatását. Volt szó ennél fogva olyan hagyományosnak mondható témákról, mint fordítás, film, előadóművészet (zene, tánc, színház, felolvasószínház és bábszínház), Shakespeare prózai újrafogalmazásai, filológia és könyvtörténet, mint például a gyűjteményes kötetek története, és voltak a befogadásnak újabb médiumai is, mint például a virtuális valóság (VR) alkalmazhatósága. Ezekben belül pedig szóba kerültek egyes színművek, szereplők, szerepekhez színészválogatási szempontok, a színházi szöveg-példányok feltérképezése, átmenet színház és filmes reprezentációk között. Izgalmas volt látni, hogy ezek a témák és variációik meglehetősen pontossággal térképezték fel azt a politikai és kulturális összefüggés-hálót, amelyben a Shakespeare-művek működnek, és azt, ahogy mindezeket a jellegzetességeket a shakespeare-i megközelítés befolyásolja. Szemléletes és ahogy sajátjává teszi a világ Shakespeare műveit, és ahogy a Shakespeare-művek teszik sajátjukká a világot. Különös érzékenységet mutattak ebből a szempontból az elhangzott előadások a politika világát tekintve, izgalmas beszélgetéseket inspirált a nemi szerepek és azok újragondolása, a virtuális világ, a politikai rezsimek és a háború kérdései. Mindezek átfogóan jelenítik meg azt a nyitottságot, amely Shakespeare kortárs befogadását jellemzi, és bizonyítja, hogy Shakespeare továbbra is kortársunk ebben a változó világban, s művei, műveinek megtestesülései a nyomtatott lapon, a színpadon vagy filmvásznon, esetleg a virtuális térben segítenek a változó világot megjelentetve értelmezhetővé, be- és elfogadhatóvá tenni azt.

5 <https://esra2023.btk.ppke.hu/plenaries/>

Mindez már elegendő indok lehetne arra, hogy érdemes egy ilyen méretű konferenciát megszervezni, hiszen ha ennyi kutató találkozik, ilyen minőségi kritériumok teljesítése után, akkor nagy valószínűséggel állítható, hogy a Shakespeare-kutatás jelenlegi helyzetéről érvényes áttekintést kaphat már az is, aki elolvassa a 180 oldalnál is hosszabb füzetet, amely az előadások és szemináriumi tanulmányok kivonatait tartalmazza.⁶ Egy ilyen áttekintés mindenkinek a hasznára válik, hiszen ebből következtetéseket lehet levonni a mai Shakespeare-kutatás, kifejezetten pedig az európai kutatás paradigmatisz jellemezőire. Továbbá arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy minden nehézsége ellenére az európai kutatási tér versenyképes a nagyobb lehetőségekkel rendelkező globális és amerikai térségek, szervezetek mellett. Mindez pedig azért fontos, mert újra és újra ráébreszti a kutatókat, hogy nem légueres térben végzik kutatásaikat, hanem a kutatók hálózatán belül, a többi kutatóval történő diskurzus révén, valamint hogy a lokális szempontok nem csak színesítik, hanem szervesen hozzájárulnak Shakespeare műveinek és azok kulturális szerepének megértéséhez. A komolyan vett lokális, jelen esetben európai, nemzeti szempontok ugyanis olyan perspektívákat biztosíthatnak, amelyek a kópusz és a befogadás eddig rejtőző rétegeire irányíthatják a kutatás figyelmét. Másfelől a lokális szempontrendszer arra a felelősségre is felhívja a figyelmet, hogy nincs más, aki a közép-kelet-európai nézőpontot képviselje, és ezáltal beépítse a nemzetközi köztudatba a helyi, jelesül a magyar perspektívát, csak az, aki itt él vagy innen származik, és ez a nézőpont fontos, elengedhetetlen a világ Shakespeare-kutatása számára. Nemcsak hazai kutatás nincs nemzetközi kutatás nélkül, hanem nemzetközi kutatás sincs nemzeti nélkül, és ehhez kapcsolódási pontokra van szükség, amire jó lehetőséget teremt egy ekkora méretű konferencia.

Bár a fenti jellemzők felsorolása már elegendő annak bemutatására, hogy egy ilyen nagyságrendű és jellegű konferencia megszervezése megtérülő vállalkozás, még megválaszolatlanul maradt egy kérdés, amely a poszt-Covid állapotból következik. Az utóbbi években az ESRA és a World Shakespeare Congress (WSC, Világ Shakespeare Kongresszus) konferenciái is online kerültek megrendezésre. Így utazási és szállásköltségek, valamint számottevő ökológiai lábnyom nélkül vettem részt a 2021-es athéni ESRA kon-

ferencián⁷ majd a 2021-es szingapúri WSC-n,⁸ a dolgozószobámból ki sem téve a lábamat. A jelenléti konferencia azonban minden hátrányával szembe tudja állítani azt a tényt, hogy a kutatók emberek is, akik nemcsak tudományos dolgozatok és konferencia-előadások formális médiumán keresztül hatnak egymásra. Hiszen amikor látszólag Shakespeare-en kívül másról is beszélgetnek, amikor látják, érzik egymást, akkor is inspirálják egymást gondolatokkal, lehetőségek, jó gyakorlatok, ötletek, az előadásokban és tanulmányokban meg nem osztott előfeltevések, kutatói attitűdök, módszertanok és nehézségek megosztásával is, amire az online térben nincs alkalom. Továbbá az sem elhanyagolandó tényező, hogy a külföldi kollégák rácsodálkozhatnak arra, hogy mindannak ellenére és mindazzal együtt, amit Magyarországról a külföldi sajtóban olvasnak vagy hallanak, egy csodálatos ország, város, egyetem konferenciáján vehetnek részt, és az elképzelt viszonyok egészen mások, ha valaki testközelből tapasztalhatja Magyarország csodáját, a magyar nyitottságot és vendégszeretetet. Márpedig az előítéletek ellen nem érvelni kell, az előítéletek hordozóit nem cáfolni vagy ellenségnek érdemes tekinteni, hanem venni kell a bátorságot, és megmutatni egészen közletről az előítéletek ellentmondó valóságát, vagy legalábbis a jelentősebb másik oldalát a valóságnak. Látva és olvasva a résztvevők köszönő e-mailjeit, a Facebookon és a Twitteren közölt bejegyzéseit, fényképeit, úgy tűnik, ez a misszió is sikeres volt. Az egyetemi vezetésen kívül köszönet jár a lelkes anglistika és doktorandusz hallgatóknak is, akik ott voltak a harcvonalban, profi kiadványt szerkesztettek, vagy épp helyálltak kedvesen, segítőkészen, és talán látták mindeközben, hogy kutatónak érdemes lenni, hogy jó egy nemzetközi hálózaton belül kutatni, hogy a kutatók emberek is, akik kedvelik egymást, örömmel töltenek el négy napot együtt, hogy megosszák egymással kutatási eredményeiket, és tanuljanak egymástól. Megérte? Megérte.

6 https://esra2023.btk.ppk.hu/wp-content/uploads/2023/07/ESRA2023_Book_of_abstracts.pdf

7 <https://esra2021.com/>

8 <http://wsc2021.org/>

Mártonffy Marcell

EGYMÁSBA NYÍLÓ SZÖVEGVILÁGOK

VISKY ANDRÁS: KITELEPÍTÉS

JELENKOR, BUDAPEST, 2022

Visky András egy évvel ezelőtt megjelent első regényét, a *Kitelepítést* nem csupán a nagy olvasói érdeklődés és a gyorsan reagáló irodalomkritika úgyszólván egyhangú lelkesedése avatta irodalmi és kulturális eseménnyé. A könyvhöz kapcsolódó számos interjú és pódiumbeszélgetés is megnövelte az alkotó jelenlétének intenzitását, amelyet Esterházy Péter már harminc évvel ezelőtt így összegzett: „Nincs tizenötmillió, egy Visky András van, de ő nagyon...”¹ Ez az intenzív jelenlét nem utolsósorban annak az atmoszférateremtő közvetlenségnek köszönhető, amely szorosán összefügg az író-dramaturg művészi hitvallásában is központi szerepet betöltő szerzeteskával, és amely az új mű befogadására is nyilvánvalóan hatással van. Felerősíti a regényszöveg és az azt újra meg újra körüljáró önértelmező paratextusok közös szólalmát: a tanúságtételt arról az egyszerre antropológiai és teológiai jelentőségű egzisztenciális tapasztalatról, amely meghatározza a szerző életét és munkásságát, végigkíséri gyermek- és felnőttkorát: a belső szabadság megszületéséről és megértéséről. E folyamat egyúttal állapot is, időzés források mellett, egy méltán nevezetes református lelkészcsalád védett közegében, amelynek hitvalló tagjai oly módon közvetítik a létezés gazdag ajándékát, hogy szüntelenül a megajándékozottság tudatát is mélyítik: anyanyelvük a tanúság nyelve. A történelem próbatételének kitett családi közösség legszemélyesebbé vált és sokszorosan reflektált tapasztalata, amelynek irodalmi közvetítése az Esterházy-életmű ihletének is sokat köszönhet, érthető módon kisajátítja az alkotói energiát. „Sokféle képpen nekimentem” – mondja a szerző –, „prózában, drámában, és persze lírában is. Talán drámában jutottam el legmesszebb az önfeltáráshoz. Legalább három szövegben vettem rá magam a szabadsághiányra: a *Pornó – Feleségem története* című darabban, a *Júliában*, és a *Tanítványokban*. Szeretném tartásdrámák mind, azaz valamiféle örökkévaló jelenlét nézőpontjából mérlegelik az ember és a történelem viszonyát.”²

Az egyetlen év alatt is számos utánnomást megért mű cselekményvázlata hamar ismertté vált, ezért elegendő, ha e helyütt a 699. számozott szakaszában³ olvasható lírai hangvételi összefoglalást, a lehetséges summázatok egyikét idézzük: „*Álmaimban mindegyre megszólított az Apánk, akit valójában sohasem láttam, mert mielőtt egymás arcát megpillanthattuk volna és kettőnk ideje egymásba nyílhatott volna, az úgynevezett kommunisták, a kommunista hatóságok börtönbe vetették, nekünk meg, Anyánknak és a hét gyermeknek a román sztyeppe egyik poros szögletét jelölték ki lakhelyül, kényszerlakhely, mondták, domiciliu obligatoriu, ide hoztak, hurcoltak, kényszerítettek, deportáltak, ha viszont a mostani helyzetemet tekintem, akkor nagyon is oda, a pusztaság felett kavargó por és a vakító havazások országába, előbb persze kilakoltattak, kiraktak szépen a házunk elé, amit aztán sohasem láttunk viszont, utána meg kitelepítettek, hogy még közelebbről tarthassanak szemmel, amíg végleg el nem lep a por vagy a hó vagy a tavaszi Duna szürke áradása*”.

A lelkész apa bebörtönzése megkettőzi a gyermekkori fogságélményt, amelynek mélyén azonban egy rejtett történet is íródik: a Biblia személyes hatástörténete. A kitelepített család egyetlen, mindennapi olvasmányja – nyelvezetnek, érthetetlen fordulatainak és megértetlenül is valóságformáló szavainak érzékletessége folytán – birtokba veszi az elbeszélő anyanyelvét és gondolatvilágát. Az ígét idegen hangsorok és ismerős hangok, anyai érintések és bibliai jelentést is öltő élmények hordozzák; bevésoedése kvázi-materiális tapasztalat, vagy tán egészen az. Olyannyira, hogy a tábor szükségképpénjében Krisztus testének és vérének érzékfeletti valósága egyenesen az ízlelést zavarja meg: Pátraşcu pap „*valósággal kiosont az ikonosztáz mögül, mint egy ügyetlen tolvaj, kihozta magával a Megváltó testét és a vért, de olyan gyorsan mégsem váltott kislisszolni, hogy a bor igazi vér, a kenyér pedig igazi hús maradjon, nem csoda, hogy a szent embernek sokszor hullottak a könnyei, és sokszor énekelt jajongva, amíg a lágerlakók*

1 Esterházy Péter: *Egy kékharisnya följegyzéseiből*. Magvető, Budapest, 1994, 43.

2 Visky András: Az áldást hozó bosszú radikálisabb, mint

az erőszakos. Jankovics Márton interjúja. 24.hu, 2022. december 22., <https://24.hu/kultura/2022/12/22/visky-andras-interju-kitelepites-regeny-irodalom-lager-borton-tortenelem-romania-magyarorszag-bosszu-megbocsatas/> (elérés: 2023.06.12.)

3 A regény szövegét számozott szakaszaira hivatkozva idézzük.

egyenként végigkóstolták azt, ami a csodálatos átváltozás és a sajnálatos visszaváltozás után maradt az egészből” (664).

Az olvasott szavak belépése a regény központi szereplőinek hús-vér valóságába nem egyirányú folyamat. Az apa („Apánk”) távollétében a kilenctagú család – „Anyánk”, a hét gyermek és Nényu, a fogadott családtag – az Apostolok cselekedeteiből ismerős házközösség megfelelőjeként maga is részévé válik a Szentírás jelentésvilágának. Ennél is merészebb tipológiai párhuzam képződik meg akkor, amikor a családtörténet és a szent szövegek találkozása egészen Izrael őstörténetéig feszíti az elbeszél és a mitikus idő közti ívet. A regény visszatérő biblikus referenciája Ábrahám, akinek „belátthatatlan kiterjedésű” kebelén minden „fekéllyel borított hajléktalannak” jut enyhülés (514). Az egyik bekezdés – vagy amint a szerző egy helyütt a regényt felépítő rövid szövegegyégeket nevezi: ikon – szerint a szülők „*azt tervezték, hogy úgy fogják leélni az életüket, mint Ábrahám meg Sára, vénségig tartó, viharos szerelemben*” (126). Az elbeszélő családját a hit archetipikus megszemélyesítőjének örökösévé teszi a vándorlét sorsközössége: „*mindig is jövevények voltunk és vándorok, bozgorok meg zsidók, a Szentírás szerint Ábrahám magvai, migratorii, kiáltotta át az út túoldaláról Marin, amikor lerészegedett*” (528). Ábrahám áldozatának emléke vetül továbbá a megalkuvást nem ismerő lelkész apa alakjára – „*csakhogy Apánknak hét Izsák, öt fiú meg két lány, meg még Anyánk föláldozásáról kellett gondoskodnia*” –, noha a bibliai történetből eltérően az apa hajlíthatatlansága megfellebbezhetetlen tekintéllyel oldja fel az engedelmisség enigmáját: „*ő éppen a gyermekeire való tekintettel nem alkuszik meg, a mi életünket védi, amikor kiszolgáltat bennünket a kiszámíthatatlannak, de ezt nem értette senki [...] és még bizony az Örökkévalót is zavarba hozta*” (638). Az apa, illetve a benne felremlő apafigura töretlen elvhűségét az anyai bizalom intimitása ellensúlyozza: „*Ábrahám utódai, ezek vagyunk, mondta Anyánk, ennyi tudható biztosan, égboltra szórt csillagok, az az otthonunk*” (542).

A Kitelepítés szövege egyfelől pontosan érzékelteti a hit megmaradó kérdéseit, az alapvető különbséget Isten és az ember útjai között (vö. Iz 55,8), amely különbség – szigorúan véve – tiltja hittapasztalat és istentapasztalat azonosítását. Másfelől, bár az elbeszélő nem hártja el Isten nemlétének, távollétének, kiismerhetetlenségének vagy önkényének az eshetőségét, művének istenképét nem is terheli meg olyan súlyokkal, amelyekkel ne boldogulna az embertelen kényszerek között, a halál torkában is

megőrzött, minden rossznak ellenállni képes összetartás és erkölcsi erő. Isten hiánya ezért elméleti felvetés marad, és a hiány kimondása, ha nem úzi is el, de elviselhetővé teszi azt a félelmet, amelynek az anya ad hangot: „*ha nem igazolódnak be a Szentírás szavai, akkor nincs Isten, ha pedig nincs Isten, akkor semmi nincs*” (213). A hegyeket mozgató hit nem szorul istenbizonyítékra, mivel már pusztá léte bizonyosság. Ugyanezért lehet familiáris csengésű a narrátornak az a megjegyzése, amely szerint a Teremtő „*tapasztalható ügyetlenséggel*” kezeli a „*szegények ügyét*”. Az ezt követő formális tagadást jóval metszőbb ironia érvényteleníti: a Teremtő „*persze nincs, most már nekiünk is tudomásunkra jutott, mert közhírré tették a lágerben a friss bukaresti párthatározatot*” (514). A hívó bizonyosság fölénye a diktatúra és az erőszak ostobaságával szemben azt sugallja, hogy a „*szegények ügye*” elsősorban a kitelepítettek saját helyzetére értendő, és az ügykezelés „*ügyetlensége*” – bár a szófordulat valódi tragikumot kisebbít – helyrehozható. Az üdvtörténet, az isteni színjáték végkifejlete elejét veszi a nyugtalanító teodícea-kérdésnek: a tehetetlen Isten képzele nem merülhet fel, hiszen a szegények ügyét mégiscsak felkaroló Isten gondoskodásának meggyőző bizonyítéka a hazatérés, a viszontlátás, a katartikus kiszabadulás a saját szenvedés feneketlen mélységéből.

Ugyanakkor Visky András biblikus poétikája nem kényszerít ki olyan teológiai olvasatot, amely a regényt az élvonalbeli kortárs szépirodalom működési garanciájával ellátott istenbizonyítékként ünneplhetné, mellőzve a formateremtő képzelőerő és a konstruktív emlékezet teljesítményét. Visky írásművészetében nem különülnek el, de nem is oldódnak fel egymásban az elbeszélés hagiográfiai és önreflexív, a megalkotottságot tudatosító elemei. Hősei, az Írások értelmében, Isten előtt kedves szentek, a bajban megóvott kiválasztottak, a hűség példái, de sorsuk méltán legendássá vált eseményeit hangsúlyosan az a felnőtt alkotó beszéli el, aki gyermekkorát felidézve mindvégig a teljes életpálya és az ennek során megérlelődött keresztény önértelmezés belátásait hasznosítja. (A „*gyermeki nézőpont*” irodalmi analógiái ezért keveset adnak hozzá a regény értelmezéséhez.)

A Kitelepítés nem hagy kétséget afelől, hogy írója a Bibliában üzenetként megszólaló hang érzékeltetéséhez kereste a lehető legkomplexebb és épp ezáltal leghitelesebb nyelvi formát. „Lu-

kács doktor, aki ezt az evangéliumot írta nekünk, Anyánk hangján szól hozzánk”, olvassuk a 299. szakaszban. „Anyánk jól beszéli ezt az idegenmagyar nyelvet, Isten beszéde, mondja, gyerekek, hallgassuk meg Isten beszédét, a mi istenünk idegenmagyarul beszél hozzánk, ilyen Isten jutott nekünk, legyünk hálásak, hogy egyáltalán van istenünk, mondja Anyánk, ne húzzuk az orrunkat, egy beszédhibás isten, de isten”. A Biblia idegensége otthonosságának feltétele. A regényben végig több értelemben, írás és jelentés között többszörös akadályt vagy átmenetet képezve mutatkozik meg ez az idegenség: mint a bibliai történetek eredendően idegensége, nem megértett, inkább megemészített, az elmét meghaladó, testté váló és a szívbe költöző többlete, amelyet a régies fordítást felolvasó osztrák anya hoz közel tanult („idegenmagyar”) nyelvén. „Anyánk sokszor megállt előttem, két tenyerét vízszintesen a homlokához emelte és megmutatta, hogyan nyomjam, tuszkoljam, kényszerítsem, húzkodjam le az agyamat a szívembe / elfér?, kérdeztem, mi?, kérdezte, hát az agy a szívben, válaszoltam, a szív nem fér el az agyban, pupák, és nem az agy a szívben, mondta és nevetett, majd csak megérted, anyád fia, te, majd szalutált nekem, hibátlanul kinyújtott és összezárt ujjakkal, mint akit szigorú angyalok részesítettek alaki kiképzésben, le az aggyall, értettem, le az aggyall, a szívig, pupák, nem tovább!, értettem, a szívig!” (735–736).

Visky szintézisigénye sajátos egyidejűséget teremt a beszéd ellentétes funkciói, retorikai önfelmutatása és a mondható határainak kitágítása között. Miközben a narrátor örömet bonyolódik bele az elbeszélés nehézségeibe (és könnyűségeibe) – olyan nyelvjátékokba, amelyekhez az archaikus bibliafordítás váratlan szemantikai effektusainak való kiszolgáltatottság is hozzátartozik –, a nyelvtől való elemelkedést, pontosabban a nyelv felemelkedését, átlényegülését, prózájának lírai alakváltását is átéli. A szabadság levegője kezdettől átjárja a művet, az üdvbizonyosság beragyogja a drámát, ami kimondottan az evangélium műfajára jellemző perspektíva. Ennek az sem mond ellent, hogy a visszaemlékező (ezúttal vélhetően az írás körülményeit, a testvéreivel való szakadatlan kommunikációt idézve) kfigurázza önnön szakrális szereplehetőségét: „András írása szerint való szent evangéliom, mondja Ferenc testvér nevetve, egész jó, teszi hozzá Lídia nővér” (311). Ehhez képest másodlagos szentírási allúzió – ha egyáltalán az, s nem inkább tisztelgés a több

vonatkozásban megidézett *Harmonia caelestis* előtt –, hogy a könyvet perikópákra, liturgikus olvasmányokra is emlékeztető szövegegységek építik fel. A számozás és a tagolás tetszőlegessége – következőképp a történetmondás tényleges folytonossága – kézenfekvőbb, mint az állandó megszakítottság kompozíciós jelentősége.

A regénypoétikai kérdések itt úgy vetődik fel, hogy hozzáférhetővé teheti-e cselekményének végső értelmét és még inkább e végső értelem kimondásában egyedülilletékes hangot a bibliai textussal egybeszővődő történet. Hiszen az irodalom esztétikai egyetemessége épp abból adódik, hogy különböző beszédmódok és beszédfigurák, idézetek és reminiszcenciák, hangnemtávolságok és többértelműségek játéka révén a szöveg sokak sokféle bizonyosságának nyitott terét hozza létre: azt a teret, amelyben a katarzisi lehetőségétől végleg megfosztott kétségbeesés azonos jögről szólhat meg, mint is a bizalom domináns szövege. A *Kitelepítés* azonban szándéka és cselekménye szerint sem a kétségek könyve, hanem csodával határos és rácsodálkozásban fogant⁴ történet, a megmenekülés, a túlélés, a viszontlátás, sőt, a szó szerinti feltámadás elbeszélése. Amint Gyórfy Ákos írja: „a remény járja át ennek a könyvnek minden mondatát”,⁵ és a remény (telenség) ellenében való remény birtokosa, a gyermek- és kora ifjúkorát újraélő író csak egy darabig tart lépést a könyve mottójában idézett Kertész Imrével. Nem magát a reményt, egyedül a hiú reménykedést nyilvánítja „a gonosz instrumentumának”. A *Kitelepítés* olvasásának egyik nyomatékos kérdése lehet, hogy az író átfogó illetékesége, kifinomult művészi tudása, lenyűgöző vallási kultúrája és spirituális érzékenysége hagyhat-e egyáltalán helyet a többszörösen, poétikai és teológiai vetületében is leküzdött, mégsem teljesen meghaladható válasznélküliségnek.

A leहुzó történelem és a fájdalokkal terhes családtörténet felelemeltetését a szent történetbe akaratot és erőfeszítést meghaladó kegyelmi történekként értelmezi a regény, ám a szövegformálás virtuozitása az értelem meghaladó tapasztalat poétikai feltételének és ekként előidézőjének is bizonyul. A nyomorúságban megszülető tiszta ámulat tagadhatatlanul a műnemek és hangnemek között is nagy szabadsággal

4 „Senki nem érti a családban, hogy nem történt nagyobb baj.” Visky András: Van, amikor az Isten egy elveszett gyermek. Laborczi Dóra interjúja. *Könyves Magazin*, 2022. szeptember 20.; <https://konyvesmagazin.hu/nagy/visky-andras-kitelepites-interju.html> (elérés: 2023.07.07.)

5 Gyórfy Ákos: A könyv, amelynek minden mondatát átjárja a remény. *Magyar Krónika*, 2022, <https://kronika.hu/cikk/a-konyv-amelynek-minden-mondatat-atjarja-a-remeny/> (elérés: 2023.07.07.)

közlekedő Visky András játékoságának az eredménye. A humor és a pátosz közti határ átjárhatóságának köszönhetően a nehézkedés megszűnésének mesés híresztelése ugyanúgy nem vonja kétségbe valódi lehetőségét, ahogy Isten esendőségének hipotézise sem ingathatja meg a hűségébe vetett hitet. Pátraşcu pap (akinek „levitációja vitán felül állt”), „*a lágerkápolnában a szemünk láttára felemelkedett a föld fölé úgy tíz-tizenkét centire, nem egyszer, nem kétszer, és csak folytatta a tanítást, mintha mi sem történt volna, Pátraşcu papot mégis ki az isten teremtette? [...] fogas kérdés, látta be Ferenc testvér, a fölemelkedést ráadásul senki nem vonta kétségbe a lágerben, még Runcan újhíttű kommunista vagy Marin pungás sem, legfeljebb azon folyt a vita, hogy a lebegés idejére teste áttetszővé vált-e vagy sem?*” (384) A látomás igazsága kikezdehetetlen, hiszen a megszenvedett gyermekkor anyagának légiesülése már eleve része a felemelkedésnek. Az emlékező fikció, amelyet különféle irodalmi hagyományok és a bibliai nyelv kölcsönössége épít fel, kiegyenlíti a tárgyyszerű, a képzeleti és a misztikus világérzékelést. A lebegés motívuma változatos módokon – időnként a túlírás kockázatával – tér vissza egyre a regényben: hol az elviselhetőn túli kimerültség állapotának jelölőjeként (vö. 211), hol egy Chagall festészetét is felidéző lírai villanás erejéig („*a juhnyáj körbefolyja a barakkot, szikrázik hófehér gyapjúbundájukon a déli napfény, földre szállt bárányfelhőkön lebeg a barakk*”; 433), hol a mennyei Jeruzsálem és benne az üdvözült apa álmoképévé magasztosulva, igaz, a szorongás testi tüneteinek naturalisztikus környezetében: „*alighogy elaludtam, lebegve alászállt a Mennyei Jeruzsálem, ez a habkőnyű, gyönyörű menyasszony, vakító öltözetének hangtalanul hullámozó uszálya beborította az egész barakkosort, a menyasszony meztelen karjában pedig a rabruhába bújtatott, túlvilági boldogságtól sugárzó Apánkat ringatta, vele ringatózott én is boldogan [...] még öntudatlanul lebegtem saját nedvem forróságában, amikor már tépkedtek, húzogattak, rázogattak a nagyobb testvéreim*” (708–709).

A lebegés képzelete a megtartottság metaforájaként bukkan fel a 82. szövegegységben, amely a bebörtönzött apáról hírt adó „Richard rabbit” – Visky Ferenc hitvalló harcostársa, Richard Wurmbrand evangélikus lelkész regénybeli alakmását – a hit és a kegyelem dialektikájának élő példázataként jeleníti meg: „*Richard rabbi nem veszítette el a hitét, mert meg sem akarta tartani, kihasználva az örök pillanatnyi figyelmetlenségét egyszerűen helyet cserélt a hitével, attól kezdve a hitére hárult, hogy megtartsa őt, és nem Richard W.-re, hogy megtartsa a hitét, egyszerre olyan*

kőnyűvé vált, mint egy pihe, olykor mindenki szemé láttára szabadon lebegett a cellában”. A dialektikus felcserélődés Visky András regényének jellegzetes gondolatalakzata. Amiként a levitáció tézisének játékoságát leleplező humor továbbvezet a tekintet számára reális lehetőségeként adódó reményteli látomás felé, úgy a morális épség vagy az élethez való ragaszkodás válaszfútja is abszurdnak látszó, de végül egyenes következményként érzékeltetett harmadik megoldásba torkollik, az Isten törvénye melletti kompromisszummentes kitartás saját logikája szerint. Amikor „Richard W.” az anyával a várakozás és a remény értelméről és értelmetlenségéről beszélget, az alábbi módon érvel: „*a világon semmi sem kényszerítheti arra, hogy végezzen magával, ezt jegyezze meg, ez az, amit nekem is meg kellett értenem, nem a haláltól, hanem a tagadástól kell óvakodnia, és ha a halál a legfőbb árulás, akkor tagadja meg a halált, érti, mit mondok?, azt hiszem, értem, választotta Anyánk bátortalanul*” (95).

A diktatúrában, s talán általában e világ törvényei szerint, a megmaradás ára a tagadás, és viszont: a hűségért halál jár. Az elbeszélés allegorikus síkján a hitvalló a „hűséges tanú”, a Megfeszített sorsában részesül (vö. Jelenések 1,5) – minthogy azonban az anyát kettős hűség köti, egyszerre kell elutasítania az árulást és választania az életet, ami úgy lehetséges, ha a halált mint „legfőbb árulást” tagadja meg. A dilemma radikális megoldása akaratilag követel. Akik lépések rá, azoknak hűségük jutalmaként megadatik a lehetetlen: a túlélés együtt a maku látlan igazsággal. A hit visszavonhatatlan döntése részint félreérthetetlen követelményként áll a kereszthalál és a feltámadás újszövetségi tanúi előtt, részint azonban kivételes egyéniségek kiváltságaként mutatkozik meg. Bár a Láteşti láger lakói emlékezetes vonásaikkal nemzetek és nyelvek, hagyományok és hitvallások, karakterek és sorsok nagyszerű szolidaritásának tablója, nem utolsósorban a kelet-európai egymásrautaltság összképét rajzolják ki, a középpontban álló család tagjaihoz képest mindenki más mellékszereplő. Az elbeszélőt és családját aurájába vonja a másik világ, amelyben otthon vannak, és amely a fogságban valódibb valóságként tárja fel önmagát. Ez a transzcendens otthonosság „a Bárány tekintete alatt” (711) épp a szabadság hiány közepette teszi megtapasztalhatóvá a szabadság legmagasabb fokát.

A regényben Európa a száműzetés helye, ellenben a Bibliában, amely „*nem tett említést*

Európáról”, felbukkant „egy másik, egészen pontosan két szó, egy szószereket, Mennyei Jeruzsálem, amely mélyen beleitta magát az agyamba, az agyamba és a Lelkembe, talán éppen azt a helyet vette birtokba, ahol az európa szónak kellene lennie” (704) – ennek az évtizedek során véglegessé vált belátásnak a hitelét épp az európai vagy világpolgár szerző szavatolja. Lényeges azonban, hogy a Biblia legbelülre költözött és sajátta vált beszéde a regény poétikai rétegzettségének médiumában vagy összhangzatos akusztikai terében sem válik kizárólagos érvényűvé és nem tünteti el sajátos hagyományvonatkozásának jegyeit. A bibliaolvasás olyan módozatai szólnak meg benne és erősítik meg tekintélyüket az irodalmi későmodernség kontextusában, amelyeket súlyos kihívások elé állít a közelmúlt és a jelen történelme. Ilyen az ábrahám-i áldozatbemutatás már említett olvasata vagy a biblia-póker, amelynek játékos és látszólag ártalmatlan önkényessége az ige sugallatának karizmatikus átélését hajlamos akár a test megsebzésének rítusáig feszíteni (Márka, a későbbi Nényu befo gadásának és elköteleződésének szertartásában, amely egy a Deuteronomium tizenötödik fejezetében található archaikus előírás betű szerinti applikációja; 18–20), és hasonlóan transzgresszív, a fizikai behatáshoz közelítő önkényes értelmező gesztus a regénybeli lelkész apa részéről a mű alaptapasztalatát szimbolikusan összegző 126. zsoldár groteszk feldolgozása: „ez lett az új sláger,

csengő hangon énekeltük mindannyian a győzelmű mámorban úszó zarándokokkal együtt, mikor visszahozta az Úr Sionnak foglyait, olyanok voltunk, mint az álmodók, akkor megtelt a szánk nevetéssel, nyelvünk pedig vígdozással, zúgott a toplista élére került zsoldár, de nem az óvatossá egyházi kotta szerint, ahogy, hanem a víg paraszt föl-le futkosó dallamára, frisch und munter, bizony, mert Apánk még a börtönben Schumann mester elszabadult kedélyű parasztjához igazította a régi zsoldár sorait” (792).

A humor perspektívája ezúttal is viszonylagosítja a jelenet izgalmas diszharmoniját, de nem feledtetni a regény kizökkentő hatásosztatainak szerepére irányuló kérdést. Nehéz nem ilyenként érzékelnit azt az egyszerre könnyörtelen és könnyörülettel teli pillanatot, amikor a börtönből hazatérő apa előbb próbára teszi és csak utána öleli magához legkisebb fiát (696). A drámai találkozás lélektani összetettségének és széttartó jelentésirányainak figyelmen kívül hagyása – például a szeretet bensőségességének megértésmintája mögött – Visky András regényvilágának arról az ígéretes, termékeny feszültségeket rejtő dimenziójáról feledkezne meg, amelynek feltárása alighanem számos, finoman kidolgozott szövegrész és nagyobb kompozíciós egység szorosabb olvasatán keresztül történhet meg, és amely felé talán a *Kitelepítés* várva várt folytatásában is utak nyílnak majd.

VISKY ANDRÁS: KITELEPÍTÉS

JELENKOR, BUDAPEST, 2022

Kipke Ágnes

A *Kitelepítés* nem „magányos” mű: Visky András hasonló témájú drámái, szövegszerűen is beépített versei, interjúiban elhangzó (ön)értelmezései lefejtethetetlen transztextuális hálót szőnek a szerző 65 éves korára megszületett első regénye köré. A legszebb, mikor az író arra reflektál, amit olvasói értelmezések révén tudott meg a saját könyvéről. E ráismerések visszaemlése a szövegértelmezés diskurzusába működés közben mutatja fel, amit Visky talán legmeghatározóbb „műfaji” tapasztalatai, az eredendően párbeszéd formájú homília és a szerzőként-dramaturgként általa is művelt posztdramatikussá színház felől hoz: hogy az értelmezés nemcsak zárhatatlan történés, de lényegileg közös, közösségi gesztus.

A *Kitelepítés* olvasható autofikcióként, hiszen – többek közt a szülők önéletrajzi szövegei nyo-

mán – felismerjük benne a szerző történetét: a református lelkész apát, Visky Ferencet 1958-ban 22 év börtönre ítélik, 1959-ben pedig budapesti születésű feleségét, Sollich Júliát, hét kiskorú gyermeküket és a mellettük önként kitartó, a gyerekek által Nényunak keresztelt Deme Máriát is kitelepítik a Duna-menti Bărăgan-síkságra. A vaskos kötet legnagyobb része itt játszódik, Răchitoasa és Lătești kényszermunkatáborában, ahol „magával az éggel kerültünk közvetlen szomszédságba”. A mű kísérlet a hiányzó magyar Gulag-regény megírására; egyúttal sajátos nevelődési regény is, amelyben „a népi demokráciára veszélyes propagandatevékenysége” miatt kétévesen kitelepített András tanulja a világot, a nyelvet és önmagát – a legkülönfélébb nemzeti-ségeket és sors-történeteket képviselő foglyoktól, „Apánk” szabadulásának hitét a család szeretet-közösségét megrendítő erővel és gyöngédséggel védelmező „Anyánktól”, s egyetlen megmaradt könyvükből, a Bibliából.

A regény maga viszont egy fél könyvtárral áll dialógusban: párja és ellenpárja például – ahogy Kisantal Tamás elemzi (*Jelenkor*, 2023. február) – a szerző által közismerten nagyra tartott *Sorstalanságnak*. A gyereknyelvet szétfeszítő légertapasztalat mindkét műben a fogság mint egzisztenciális állapot felismeréséhez vezet – „a lágerben született gyermekek járnak mindig a legjobban, hazamennek egy még nagyobb lágerbe és meglepetések nélkül nőnek fel”, mondja Visky szövege, egyik mottójában Kertész párizsi beszédét is idézve: „[...] megértettem, hogy a remény a gonosz instrumentuma”. Köves Gyuri számára a táborbeli boldogság azért lehetséges, mert a láger annyira nem kivételes, hogy még csak nem is pokol, nincs tehát, amiben hiába valóan reménykedni lehetne. A Visky-regény világában azonban, minden tényszerű iszonyata ellenére, lehetséges megalkotni egy olyan, hamis reményektől nem terhelt, jelen idejű belső szabadságot, amely „nem áll szemben a lágerrel, nem ellentétes vele, hanem benne él és túléli azt” (Kisantal).

(Ellen)párja ez a könyv az Esterházy-életmű egyes darabjainak: a Visky által „tüneményesnek” titulált kitelepítés-szövegnek, A *Márkváltozatnak*, s – „gyertek, mondok nektek egy apa-történetet” – a *Harmonia caelestis* apaszöveg-univerzumának is. A motivikus utalások, a jellegzetesen esterházyi prózaritmus mellett erősen rokonítja a két művet a „számozott mondatokból” felépülő, fragmentált szerkezet, amelyek azonban ott tipográfiailag kiemelt írásjelekkel zárulnak magukba, Viskynél viszont hangsúlyosan lezáratlanok (és nagybetű híján elkezdetlenek is) maradnak.

Az egymásba nyíló állóképek be- vagy ki-mozdulásaiból egy széttördelt, önmagát időről időre újraértelmező mégis-történet elbeszélése lesz, amely ugyanakkor állandó megtorpanásra készíti az olvasót: a helyenként mármár szentimentális helyzetekkel való problémátlan, szentimentális azonosulást akasztva meg így, az olvasói reflexió terét nyitva meg a szövegben, de a végeérhetetlenül újrameződő várakozás élményében is részeltetve a befogadót. Ha a szerző elképzelése szerint fennhangon olvassuk, fizikailag is „magunkévá tesszük” a számozott (nem)mondatokat, mindez különösen is erős, testi tapasztalattá válik (hasonlóan Visky nevezetes *Kaddis*-olvasásélményéhez) – mintegy fiziológiásan is belépve egy szövegvilágba, amelyben a test nemcsak az emlékezet és a nyelv letéteményese, de a maga súlyos ellentmondásaiban, fizikai korlátozottságában a szabadság, sőt az Istennel való kommunikáció eszköze, formája is; Apánk egyetlen hiteles

üzenetét a vele együtt megkínzott rabtársra hátáról, arcáról kell Anyánk kezének „tamáskodva” leolvasnia.

Apahiány és istenhiány egymásra íródo rétegeinek ikonikus mondata is Esterházyt parafrazeálja, az eredeti ironikus különbségtételét fordítva át paradox párhuzamosságra: „az Örökkévalórlól sem tudjuk, hol van, de ő legalább mindenütt jelen van, ennyiben hasonlít az apátokra, az apátok meg az Örökkévalóra, az apátok is mindenütt jelen van nekünk, csak éppen itt nincs velünk”. Tompa Andrea egy beszélgetésben felveti: ha a 19. század az apagyilkosság és a 20. az apahiányé, Viskynél mintha az apa „viszszaperlésére” kerülne sor. De pontosan ugyanez a per folyik itt Istenért is, akinek „a létezését valahogy mindig be kell bizonyítani, a Lélek nem az, ami van, hanem ami bizonyításra szorul, van, de aztán hirtelen nincs” – „a mindenhatóságot, nincs az az isten, Anyánk szavatolja, világos, nem kérdés”. S ez a (megint csak esterházyi) szavatolás épp a minden kétely és ellenérv dacára fenntartott, tulajdonképpen Isten szelíd, kétségbeesett, következetes provokációjaként gyakorolt hit gesztusán keresztül lehetséges. Annak a bizonyosságnak megőrzésén keresztül, hogy ez az apa- és Istenhiányuk, -vágyuk, -szükségletük, ez a világgal, a diktatúrával és magával az Istennel szemben fenntartott követelésük mindenestül jogos és igaz: hogy a világnak olyan helynek kell lennie, ahol Istennek, mint egy felelőtlen, zavarodott, elveszett gyereknek, nem gyűlnek folyton az igazolatlan hiányzásai.

Ahol a történ(e)tek – a bibliai ígéret jegyében – nem a semmibe futnak. „[...] arra gondolj, fiú, hogy a történeteknek van végük, de nem itt teljesednek be a szemünk előtt, hanem egészen máshol, mondta Pavel Fágášan, született Saul”, a holokausztot is megjárt, az ablakában soha el nem fogyó gyertyát égető barakkzomszéd – ellenmondataként (a mottók egyikében szintén megidézett) Mészöly *Saulus*ának: „A történeteknek nincs végük, elvesznek, mint Kedmah. És mégse hagynak békén...”

Merthogy Visky regénye elsősorban mégis Biblia-parafrázis, tanúságtétel és lelkigyakorlatos könyv. Egzegézis – az ögörög etimológiából az ‘elbeszélés’ és a ‘kivezetés’ jelentéseket is játékba hozva –, és nem csak abban a morálisnak tekinthető értelemben, amelyet a Nényu befogadásakor elhangzó mondat példáz: „a tiszta és szeplőtelen istentisztelet a jövevények és az árvák befogadása, itt nincs mit fontolóra venni”, tehát

a minden szöveghelyből kiolvasható erkölcsi tanítás értelmében. A buzgó „jószág és erényesség terhe” amúgy is távol áll a regény világától: „itt nincs mit fontolóra venni, és nem azért, mert szent írás a Szentírásból, hanem mert ebben a kérdésben nincs mérlegelnivaló, a jövevény és árva, akik vagyunk, fogadja be a jövevényeket és árvákat, akikké leszünk”. A bibliai szövegnek ez a „beépültsége” egyfajta allegorikus vagy anagógikus bibliaértelmezéssé olvassa át a család teljes életét.

Apánk „bibliapókere” a minta – a zavarba ejtő vagy értelmezhetetlen helyzetekhez mintegy véletlenszerűen hozzárendelni az első eszünkbe jutó bibliai szöveghelyet: mivel a kisgyerek-beszélő számára nem is létezik más írott szöveg, mint a megtartó szertartásként napra nap közösen felolvasott Szentírás, magától értetődő módon lesz számára Vörös-tengerré a Duna, s pusztai vándorlássá a megtapasztalt fogság. Többnyire többes számban megfogalmazódó világában így olvasódnak rá a családi elbeszélésekre és bärägani mindennapokra az Ó- és Újszövetség mondatai – s „több ez, mint hasonlat”. Nényu befogadása lényegében a Kiv 21,6 tudatos újrajátszása, valóságteremtő megcselekvése; Anyánk feltámadásában vagy a húsvéti pásztorral való találkozásban – a regény egyik legszebb, mintha egyszerre az éhségtől és a színről színre látás döbbenetétől mondatonként elakadó fejezetében –, ha úgy akarjuk, maga az evangélium történik meg velü(n)k. S ezerféle hangfekvésben újra, újrajátszva és újraértve, Ferenc testvér, e „pimasz Jézus” (talán)vízenjárásától, Anyánk játékosan örök szüzességétől, a pragmatikusan megrendelt csodálatos halfogástól („ennek látnám itt a telepen a legnagyobb hasznát”) vagy a pünkösdkor porig égő barakk kétségbeesett csipkebokor-allúziójától az ironikus, cinikus és visszavont Biblia-párhuzamokig. A felismerésig, hogy „a Biblia sem tudhat mindent”; a gyerekfül számára érthetetlenül halott nyelvet beszélő Isten igéjének könnyeden szemtelen és súlyosan szemrehányó helyreigazításaiig. A múlhatatlanul szükséges kiegészítésekig, mikor Apánk prédiká-

ciójában egymás mellé ülteti Elizeust, aki megátkozta az őt kigúnyoló kisfiúkat, s a Mindenhatót, aki erre medvékkel szét is tépette őket: „hogy ketten nézzék a csúfolódó kisfiúk vérével átítattott bétheli határt, hogy nézzék csak a színes tájat és ne szóljanak egyetlen szót sem, [...] hogy ne fordítsák el többé a tekintetüket a világról”.

Gyakori kritika a művel szemben a katonai éveket elbeszélő regényzárlat szerzetlensége, ellaposodása – az utolsó fejezetben a beszélőt megfosztják a Bibliájától, a közösségtől, s gyorstalpalón végzi az ottliki iskola román kommunista verzióját a belső szabadság nagyon is könnyen elveszithető jellegének megtapasztalásáig. De hát az ismeretlenül is felismert apával való újratálalkozás katarzisa után („mintha a testem legmélyéből gomolyogna elő az emlékezés”) csakis a kizökkenés következhet. És nem csak azért, mert egy létező diktatúrában vagy a világlágerben a szabadság hiánya a természetes.

A történetek mindig felnyílnak. A történelemből kivonult Mindenható az utolsó ítélet megtervezése érdekében még elkezd egy rendezői kurzust „a megtébolyodott Ezékiel próféta színházi műhelyében”. S épp ez a gesztus, a történet végének átengedése, a lezárás és megnyugvás kísértésétől való emberi elhatárolódás segít megőrizni minden szöveg lényegi kiolvashatatlanságát. „Ami nem a szövegfétis kimeríthetlenségével és végtelen értelmezési lehetőségének romantikus bővületével és/vagy elmejátékával függ össze, hanem azzal a készlettel, hogy tettesekként visszatérjünk a szöveghez, és részessüljünk abból a(z) (ön)transzformációból, ami egészen másként mutatta meg nekünk a világot és önmagunkat a világban”, ha megnyitottuk magunkat erre a „színházi olvasási módra, más szóval megcselekvésre és beteljesítésre” (írja Visky, egyébként Kertész és Beckett kapcsán, *Jelenkor*, 2015. szeptember). Hiszen „ott vagyunk mind egy zálig a Szentírásban”. És egy kicsit a *Kitelepítésben* is.

MUSTÓ PÉTER SJ – HÁRI ILDIKÓ SSND:
AMI MEGTART
 JEZSUITA KIADÓ, BUDAPEST, 2023

Patsch Ferenc SJ

2023 augusztusában a Jezsuita Kiadó „lelkiségi” sorozatában megjelent Mustó Péter hatodik, egyben utolsó könyve. (A szerző a kézirat lezárását követő néhány héten belül hosszú betegség után elhunyt.) A pontosság kedvéért megjegyzendő, hogy az *Ami megtart* című kötetet (az *Ahol otthon vagy* című korábbihoz hasonlóan) ketten jegyezték: Mustó Péter jezsuita és Hári Ildikó, a Miaszszonyunk Iskolanővérek kongregációjának tagja. Valójában a kiadó gondozásában megjelent mindhárom korábbi Mustó-kötet (a *Csendben születik az élet*, 2013; a *Megszereted, ami a tiéd*, 2014; és az *Ahol otthon vagy*, 2017) is ennek az együttműködésnek köszönhetően jött létre. Ildikó nővér érdemei tehát – már csak a magyar irodalmi referenciák (Pilinszky János, Ottlik Géza stb.) okán is – elvülhetetlenek. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy – amint a szövegben meghagyott egyes szám első személy is jelzi – a kötetek gondolatai legalábbis kilencven százalékban Mustó Pétertől származnak. A társ-szerző érdeme, hogy – miközben hallatlan empátiával és alázattal megőrizte Mustó stílusát – nagy nyelvi leleménnyel, a magyar nyelv határait sem túlfeszítve gondozta is a szöveget, egyenes prózába öntve Mustó Péter eredeti gondolatait. Nem lehetett könnyű munka: a szöveg így is helyenként szokatlan kifejezésekkel és neologizmusokkal terhes. A lelkiségi irodalom ismerői tisztában vannak vele, hogy az olyan kifejezések, mint a „megszenvedet”, a „meggyötör”, a „kitettsé”, a „megbékéltlenség”, a „kiengeszteletlenség”, az „összekötődöttség” vagy a „kiskorúsít[ás]” immár Mustó Péter „szellemi tulajdonát” képezik, mintegy az ő „vízjelét” viselik magukon.

A fent idézett nehézkes szókincsből bárki arra következtethetne, hogy bonyolult filozófiai-teológiai szövegekről van szó – ám ez tévedés! Azt mondják, a kereszténységben éppen az a csodálatos, hogy fejkendős öreg néniknek éppúgy van mondanivalója, mint egyetemi tanároknak, ami igaz is. Minden korban ritkaságszámba mennek azonban az olyan szövegek, amelyek mindkét célcsoportot képesek megszólítani: egyformán szólnak az egyszerű emberekhez és kifinomult értelmiségiekhez. Az *Ami megtart* ilyen. Ebben áll egyedülálló jelentősége – és sajátos varázsa is.

A könyv kilenc fejezetből áll. Az első címe – alighanem Ildikó nővér ihletett hatására – egy Pilinszky-utalás („Az első hóesés meglepetése. Ami fölött nem rendelkezünk”); tartalma pedig a Jénai

egyetemen dolgozó kortárs német szociológus, Hartmut Rosa két kulcsfogalma – a *Resonanz* (rezonancia) és az *Unverfügbarkeit* (nem rendelkezésre állás). A *rezonancia*-fogalom a zene birodalmából származik. A húr rezgésére utal, amelyet a szobában lévő más tárgyak is átvehetnek. Rosa nyelvhasználatában a rezonancia általános metafora, amely a világhoz való pozitív kapcsolódásra, az általa történő kölcsönös „megérintődésre” használatos. A rezonancia voltaképpen maga a megérinthetőség: az a képességünk, hogy amint egy húr képes rezgésbe hozni egy másikat, mi is képesek vagyunk együtt-rezdülni, kölcsönösen megérintődni egymás által. A lélek együtt-rezgése életet ad. Mustó Péter ezen a ponton önállóan továbbfejleszti Rosa rezonancia-fogalmát, amelyben Hans-Peter Dürr német fizikusra, valamint két francia költőre, François Chengre és Christian Bobinre hivatkozva azt állítja: a rezonancia valójában a „lélek” (*Seele, âme*) tapasztalata.

Mustó érvelése szerint a modern kor rossz fényben tüntette fel a „lelket” – pontosabban: tagadja a létezését. Tény és való: a természettudomány empirikus módszerével senki sem tudja megragadni, bizonyítani vagy kimutatni a „lélek” létezését. Ha kézre akarjuk keríteni (vizsgálni kívánjuk a fizikai-kémiai tulajdonságait, azaz például meg akarjuk mérni), óhatatlanul kicsúszik a kezünk közül. Ám ettől még nagyon is reális: a „horizonthoz” hasonló, amelyhez ha közelítünk, azonnal hátrébb húzódik, mégis minden megismerésünk állandóan jelen lévő határa és feltétele. Ugyanígy a „lélek” is – bár a természettudományok bűvöletében élő modern ember lenézéssel tekint rá és ódivatú elképzelésnek tartja – a világhoz fűződő viszonyunk legalapvetőbb feltétele.

Ehhez kapcsolódik Rosa második kulcsfogalma, a „nem rendelkezhetőség” (*Unverfügbarkeit*). Itt arról a tapasztalatról van szó, hogy végső soron nem vagyunk képesek az életünket kézbe venni és teljes mértékben ellenőrzésünk alatt tartani. A Covid-világjárvány hatékonyan figyelmeztetett erre. Talán legutóbb a II. világháború idején élt át ilyet az emberiség: lehetetlenné vált az események előre tervezése. Csakhogy Rosa (és Mustó Péter) ebben nem csupán veszteséget és hiányt lát, hanem pozitív lehetőséget is. Hiszen vajon

nem éppen az teszi-e széppé az életünket, hogy benne a legfontosabb és legmeghatározóbb események kiszámíthatatlanok? Egy-egy találkozás (akár egy erdei kirándulás során is, amikor egy rókával vagy egy őzszel találkozunk) éppen attól válik emlékezetessé, ami tervezetlenül, spontán módon történik benne. A napfelkeltét nem lehet előre „megrendezni”, éppen attól válik feledhetetlenné, hogy „nem kiszámítható” (*unferfügbar*). Azt, ami meglepő, csak ajándékba kaphatjuk. A bizonytalanság, az esetlegesség és a kiszámíthatatlanság ezért Mustó Péter szemléletében egyúttal pozitívumot is rejt: megtöri a mindennapi rutint, lehetőségeket tartogat, az élet megjobbításának esélyét ígéri a számunkra. Mindez továbbvisz a spirituálisabb témák, a megbocsátás, az ima (a meditáció mint eredmény és hasznosság nélkül eltöltött idő) és a liturgia elemzéséhez.

A második fejezetben egy katolikus keresztény szentségi liturgikus gyakorlatának nagymértékben eredeti megközelítésével találkozunk: a megbékélés szentsége kerül szóba. Éspedig nem csupán annak hagyományos formája („fülbé” történő gyónás), hiszen az egyház szentségének tartalma ennél gazdagabb: az Istennel, az önmagunkkal, a többi emberrel, valamint a természettel meglévő harmónia helyreállítását, a kiengesztelődést célozza. Az elemzés nem dogmatikai szempontú, hanem – mint az alcíme is mutatja („Vedd le a sarudat, mert a hely, ahol állsz, szent föld...”)¹ biblikus és spirituális érdeklődés vezérli. Célja pedig – hangozzék bármilyen ambiciózusan is –, hogy megágyazzon egy olyan szentségi gyakorlatnak, amely a jelenleginél jobban szolgálja a konkrét keresztény ember kiengesztelődését és megbékélését az egyházban.

Meg kell említenünk, hogy Mustó máshol is merész teológusnak mutatkozik. Némely megfogalmazása egyesek számára akár zavaróan is hathat: például olykor mintha túlságosan megszíre menne, amikor a Krisztus isteni és emberi természetének viszonyára vonatkozó khalkédóni dogmát (az úgynevezett hüposztatikus egységet) (némileg differenciálatlanul) minden keresztényre, a bennünk élő (megszületni és fokozatosan kibontakozni akaró) Krisztusra vonatkoztatja. Ám ilyen vádakkal mások, olykor klasszikus szerzők (például Eckhart mester vagy Anthony de Mello) is illethetők voltak! Az esetlegesen felvetődő dogmatikai aggályokra a kötet műfaja (spirituális gondolatkíséret, elmélkedés, lelki útkeresés) figyelembevételével lehet megnyugtató választ találni.

A könyv III–IX. fejezetei egytől-egyig arra reagálnak, „ami megtart” (III: „észreveszed”, ami/aki megtart; IV: „a lélek” tart meg; V: „kenyérként” táplál stb.). Mivel már az érintett témák pusztá felsorolása is meghaladná e recenzió kereteit; helyesebb lesz, ha – az eddigiekhez hasonlóan szubjektív alapon – tovább szemezgetünk a gondolatgazdag anyagból. Érdekes eszmeifuttatást olvashatunk például a személy fogalmának átalakulásáról. A hagyományos (skolasztikus és modern) meghatározás szerint a személy „értelmes természetű egyedi szubsztancia” (Boethius, Aquinói Szent Tamás). Csakhogy – mint Mustó észrevételezi – ezt a lezáró definíciót nem erősíti meg a valóságról szerzett tényleges tapasztalatumk. A való életben ugyanis a személy határai átjárhatónak bizonyulnak: észrevétlenül is befolyásoljuk egymást, mások révén trauma vagy új élet keletkezik bennünk, sőt távollévők és megholtak is járhatnak „ki és be” bennünk (például gondolataimban vagy álmaimban). Röviden: mások által válunk igazán személylél.

Egy további fontos téma, hogy Mustó szerint „a lélek” soha „nem sötétedik el bennünk”. Igaz ugyan, hogy elveszíthetem a derűmet, frusztrációk és fájdalmak hatására akár ki is csúszhat a talaj a lábam alól, ám a gonosz hatalma nem terjed addig, hogy a jót elfojtsa. A lelket nem lehet elsötétíteni.

Mustó az utolsó két fejezetben – részben Kant, Kierkegaard és a már említett atomfizikus, Hans-Peter Dürr nyomán – a hit és a tudás összefüggéseit vizsgálja. Programadó (és fejezet-címként is szereplő) állítása szerint „az atomfizika és az ima ugyanahhoz a valósághoz vezet”. Az árnyalt elemzés szerint a mai fizika világképe – a korábbi determinisztikus szemlélettel ellentétben – valójában megkönnyíti az Istenbe vetett hitet. Hiszen Istent a Bibliából olyannak ismerjük meg, aki dinamikus és állandóan jelen van a teremtésében. Az új világkép azonban veszteségeket is hozott magával. A felvilágosodás legnagyobb filozófusa, Immanuel Kant eleinte hívó keresztény alapon próbálta a „tisza ész” segítségével bizonyítani Isten létét. Nagyszabású kísérletének kudarca azonban nyilvánvalóvá tette, hogy Isten nem bizonyítható pusztán ilyen érvekkel. Ezzel pedig egyszerűen a tekintélyelvű morális parancsok is érvényüket veszítették.

A recensens számára meglepő, hogy Mustó Péter gondolatai milyen eleven rezonanciát váltanak ki a mai társadalomban. Eddigi legsikeresebb könyve, a *Csendben születik az élet* (a műfajon belül Magyarországon párját ritkító módon) 10.000 körüli példányszámban kelt el. Vajon mi az oka e széleskörű érdeklődésnek? Két valószínű válasz is adódik. Egyrészt, hogy ezek

a gondolatok érett hitet kívánnak, és érett hitre inspirálnak. (Talán egy általános társadalmi elmozdulásnak, a kereszténység érettebb fázisába lépésének is tanúi vagyunk?) Másrészt ez a befogadókészség az ima iránt mutatkozó általános érdeklődésnek is felfogható.

Az *Ami megtart* refrénszerűen visszatérő gondolata, hogy a lélek a meditációban, az imában rendeződik. Ha van e könyvnek vezérfonala, az maga az imádság. Ez egyébként közös vonás az *Ami megtart* és a *Csendben születik az élet* között: mindkettő a maga módján a szemlélődő imába való bevezetésre vállalkozik. Kifejező a

RAKOVSZKY ZSUZSA:

AZ IDŐK JELEI

MAGVETŐ, BUDAPEST, 2022

Ha valaki olyan történelmi regényt ír, amelyik a tizenhetedik századi Európában játszódik, akkor nagy valószínűséggel feltűnnek, sőt meghatározóvá válnak benne a korszak vallási ellentétei, sőt gyűlölködései. Gondolhatunk olyan nagyon különböző alkotásokra, mint az erdélyi szombatosok üldöztetésének időszakában játszódó Kemény Zsigmond-regény, *A rajongók*, a Szent Bertalan éjszakájának vérengzését is magában foglaló *Francia história* című sorozat Robert Merle-től, vagy éppen az eltökélt holland protestantizmus mentalitástörténetileg szükségzerű vakfoltját, a homofóbiát ábrázoló Jessie Burton-mű, *A babaház úrnője* (eredeti címe: *The Miniaturist*).

Rakovszky Zsuzsa pedig a münsteri anabaptisták Új Jeruzsálemének történetét meséli el az egyik résztvevő utólagos nézőpontjából.

És hogy miért teszi ezt? (Két évtizeddel a hasonló történelmi korszakban, csak éppen Magyarországon játszódó regénye, *A kígó árnyéka* után.) Talán mert a vallásos jellegű elvakultság megfelelő eszme- és társadalomtörténeti áttételekkel újra- és újraéledő változatát érzékeli manapság is maga körül, lokális és/vagy globális összefüggésekben? És azt gondolja, hogy ennek érzékeltetéséhez az áthallásos történelmi regény volna a legalkalmasabb forma? Az egykori idők jelei tehát valamiféle allegorikus kapcsolatban állnának a mostani időkkel? A korábbi idők jelei jelölnék a későbbi időket?

Felületesen még akár ezt is gondolhatnánk. Merthogy az *idők jelei* összetett jelentésszerkezetének természetesen részei volnának az irodalmi szöveg legkülönbözőbb felületén érzékelhető, megfeleltetéselvű rétegek is, mint amilyenek a történelmi korszak ábrázolásának mesterségbeli értéke és a jelenkorra vonatkozathatóság olvasói-értel-

két kötet közti szövegszerű egybeesés is: mindkettőben szerepel Szalézi Szent Ferenc híres imája: „És ha soha semmi mást nem csináltál egész életedben, csak a szívedet hoztad vissza s helyezted ismét Isten jelenlétébe – bár újra meg újra elszaladt, miután visszahoztad –, akkor már nem éltél hiába, akkor az életed beteljesedett.”

Mustó Péter és Hári Ildikó „kószáló szívűnket” akarja visszahozni, visszaédesgetni Isten jelenlétébe. Adja Isten, hogy minél többünknel sikerrel járjanak! A recenzens talán még egyetlen könyvet sem ajánlott ilyen jó szívvel és ilyen őszinte meggyőződéssel.

Bazsányi Sándor

mezői lehetősége. Mint Rakovszky regényvállalkozásának historikus és aktualizálható elemei.

Am olvasáslélektani szempontból jóval fontosabbnak bizonyul például a történelmi események kibontakoztatásával egyidejű emberábrázolás minősége, fennköltebben mondvá, antropológiai radikalizmusa, amelyet ekképpen foglal össze évekkel később a münsteri történet elbeszélő szemtanúja, az egykori cselédlány, Liza – az újrakeresztelői fanatizmus városi diktatúráját elindító Jan Matthys kapcsán: „Én soha nem gyűlöltem [...]. Csak néha elgondolkodom rajta... például amikor látom, hogy komisz kölykök macskát kínoznak... vagy egy kocsis a lovát tüti... hogy vajon kivételesen gonosz szörnyeteg volt-e... [...] ...vagy ő sem volt rosszabb, mint sokan mások, mint majdnem mindnyájan... csak éppen véletlenül igen magas polcra került, olyan helyre, ahol világosabban megmutatkozhat a bennünk rejlő gonoszság.” A drámaíró Szophoklészről a költő Vörösmarty Mihályon át a regényíró Nádas Péterig húzódik az emberrel mint „szörnyeteggel” foglalkozó irodalom sora – és bizonyos értelemben ebbe a tágan értett hagyományba illeszkedik a maga historikus mesemondásával Rakovszky is. Legalábbis regényének legáltalánosabb, embertani rétege.

A regény címadó formulája innen nézvést semmiképpen sem hordozhatja azt a fennkölt jelentést, amelyet Liza gazdája és egyúttal nagy valószínűséggel apja, az anabaptista eszmékbe habarodott kereskedő Bernard Kinipperdolling tulajdonít neki, miközben az alábbi sommás ítéletet vágja „sziszegő gúnnyal” a nála jóval

józanabb testvérei fejéhez: „Titeket, gazdag és tekintélyes polgárokat [...] túlságosan lefoglalnak az e világi gondok, és nincs szemetek az idők jeleire!” Márpedig az olvasó inkább a józanabb fivérek álláspontját kénytelen osztani – egyrészt történelmi tudásának köszönhetően, másrészt az „idők jeleitől” valamennyire meglegyintett Liza utólagos nézőpontjának jóvoltából.

A cselédlány tapasztalás-, eszmélkedés- vagy nevelődéstörténete ugyanúgy magában foglalja szeretői kapcsolatát a münsteri őrlélet elindító és végletekig fokozó Jan Bockelsennel, azaz Leydeni Jánossal, valamint kezdeti gyanakvásából kibontakozó idegenkedését, sőt viszolygását az önmagát „királyá” kenő hamis prófétával szemben. Ami végső soron az ő saját önismeretét – és egyúttal emberismeretét – mélyíti: „– A király! A király! – hallottam a suttogást mindenfelől. Beszélték, hogy egész álló nap a várost járta fehér lován, fittyet hányva a nyilakra, puska- és ágyúgolyóra, parancsokat osztogatva, biztatva és bátorítva a várvédőket. Tudtam, hogy ő az, ugyanaz az ember, aki bejárogatott hozzám a kamrámba, de valahogy mégsem ugyanaz volt. Vajon hány lélek lakik bennünk?”

A münsteri Új Jeruzsálem történetét a saját önismereti történetével együtt elmesélő és értelmező Liza mint első elbeszélő mellett Rakovszky beiktat még két tudósítói hangot – mintegy illusztrálva a korabeli események két egymást kizáró nézőpontját: az újrakeresztelő-két és a régi hitűekét. Az előbbit egy ismeretlen anabaptista költő versei, az utóbbit a münsteri születésű történész, Hermann von Kerssenbroch verses beszámolójának részletei kínálják (per-

sze mindkettőt a hetvenes években költőként induló, majd a kétezres évektől epikusként is jeleskedő Rakovszky beszélteti) – ami bizonyos játékoságot kölcsönöz az egyáltalán nem játékos természetű események ábrázolásának. De hát miért ne engedhetné meg magának az elbeszélő játékoságot a cselédlány utólagos nézőpontjából előadott történetet jó pár száz évvel később megalkotó epikus? Csak hogy élvezhesse az – egyébként lépten-nyomon elborzadó – olvasó például a 103–105. oldalak párhuzamos leírásait. Egyfelől az anabaptista révület egzaltált képzelmi költészetét: „de fölneztünk az égbe, s ím az égbolt, / minden égrem felhője lángban állott, / a Nap helyén most három nap világolt, / a város tündökölt, tüzes aranyba / borult minden köve, s a hívek arca, / s láttuk sorát lovagló angyaloknak, / amint fellegek közt izzó kardot suhogtat, / vágtatva jöttek, védelmezni minket, / s elűzni adáz ellenségeinket”. – Másfelől a kijózanító történelmi magyarázatot: „Holott csak egy arannyal futtatott szélkakast / láttak forogni arra, majd emerre, / bámész szemükbe élest fényt lövellve, / a sok bolond ezt hitte égi lángnak, / fénynek, amely a mennyek ajtajának / résén át hull a földre, s térdre estek, / jajongva tébolyultan: térjettek meg!” Kétféle nézőpont, kétféle hanghordozás, kétféle megszólítása az olvasói léleknek, amely tehát úgy megy bele a kétes szövegjátékba, hogy nem veszíti szem elől a történet véresen tragikus tanulságát sem.

És talán ez lehet a kortárs történelmi regény egyik érvényes változata: komor tónusú emberismereti tanulságok és játékos szerkezetű olvasói örömpök együttállása.

JERZY GROTOWSKI:

A SZEGÉNY SZÍNHÁZ FELÉ

FORD. LISZKAI TAMÁS. KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM –
L'HARMATTAN, BUDAPEST, 2023

Maczák Ibolya

Jerzy Grotowski (1993–1999) *A szegény színház felé* című könyve (amint az a 2023-as magyar kiadás borítóján is olvasható) „egyfajta bédekker, viszonyítási pont a 20. század második felének színházi reformtörekvései közt” és „1968-as első megjelenését követően mind a mai napig [...] színházi biblikus szöveggént, a színházi esztétika alapvetéseként tekintenek rá”. Nem véletlen tehát, hogy Grotowski koncepcióját az UNESCO 2009-ben a szellemi világörökség részének

nyilvánította. A magyar kiadás már csak ezért is hiánypótlónak tekinthető. Annál is inkább, mivel Grotowski munkássága igen sok szállal kötődik a magyar irodalomhoz és színházművészetéhez.

A lengyel alkotó szövegei több ízben is megjelentek magyar fordításban. Célszerű ezeket a teljesség igénye nélkül felsorolni – annál is inkább, mivel ezek fényében még inkább értékelhető a kiadvány teljességre törekvése. A *Vigilia* hasábjain már 1969-ben megjelent *A szegény színház felé* című írása Pályi András fordításában. Ez később több ízben is napvilágot látott, például az 1990-ben írt, majd 1999-ben és 2009-ben magyarul is megjelent *Színház és rituálé*, illetve

Balogh Géza fordításában *A színház ma* (1970) című kötetben. *A színésznevelés breviáriuma* című szemelvénygyűjteményében (1983) Koller Katalin fordításában egy Grotowski-féle 1966-os drámakurzus záróbeszédének („*A színésznek le kell lepleznie önmagát*”), illetve a Denis Bablet-interjú (1967) részletei (*A színész technikája*) láttak napvilágot. Fontos megemlíteni azt is, hogy Grotowski-előadásokról és az általa ihletett vállalkozásokról is ismeretes magyar elemzés – irányadók e tekintetben Pilinszky János írásai. Ez utóbbiak közül 1965 őszén jelent meg a *Tizenhárom széksor*, melyben a szerző kiemeli Grotowski színházának rituális vonásait és a jelenlét erejét. E kis terjedelmű és több hasonló cikkben folytatódó írás jelentőségének újabb dimenzióit az elmúlt két évtizedben ismerte fel a hazai színházi szakma, amikor a színpadi jelenlét vagy a szakrális színház az elméleti írások középpontjába került. Kevésbé ismert, de filológiai eszközökkel is igazolható, hogy Pilinszky színházművészetére is komoly hatást gyakorolt Grotowski: például *Síremlék* című drámájában a Grotowski-féle *Állhatatos herceg* számos motívuma ismerhető fel. (Az ennek nyomán készült előadás főszerepe pedig fordulópontot jelentett mind a főszereplő Törőcsik Mari, mind a rendező Maár Gyula pályáján.)

Az 1970-es években a Szegedi Egyetemi Színpad legendás rendezőjének, Paál Istvánnak munkáin érződött leginkább Grotowski hatása. *Az óriáscsecsemő* című darab próbáinak utolsó fázisában találkozott *Az állhatatos herceg* fotójával, amelyben ugyanolyan pózban látta Ryszard Cieslakot, mint ahogy ő Dunai Tamást beállította a saját darabjában. „Ez a fénykép volt az, ami belém hasított: egész színházi szemléletemet meg kell változtatnom” – nyilatkozta később. A hatást – amely felé ösztönösen a maga törekvései is vezettek – elmélyítette az is, hogy 1971-ben Wrocławban személyesen is látott Grotowski-előadást. „Ekkor döntöttem el [...], hogy csoportommal együtt az ABC-jétől kezdve, fokról fokra kísérlem meg a Grotowski-metódust megvalósítani. Tehát nem elégszünk meg a felületes, csak a produkciók külsőségeiben megnyilvánuló adaptációval, hanem a módszer – magyarországi és amatőr helyzetünkhöz alkalmazott – lényegét próbáljuk meg elsajátítani. Ez mindenekelőtt a »szegény színház« igen szigorú etikájának magunkévá tételét jelentette. Ezen kívül Grotowski elméleti írásainak, s így magának a formanyelvének elmélyült tanulmányozását.” Ennek szellemében társulata részt vett a lengyel együttes színésztréningjén és saját próbáikon is alkalmazták Grotowski pszichodinamikus színésztréningjeit – bár az eredetitől

kétségtelenül eltérő irányelveken és alapokon. Grotowski közvetlen hatására született meg Halász Péter Pilinszky *KZ-oratóriuma* nyomán írt és Ruszt által rendezett darabja is, a szakirodalom szerint az első magyar előadás, amely Grotowski hatását tükrözi (noha Schuller Gabriella megfogalmazása szerint az előadásnak a lengyel alkotó „eszméihez és színházához való hűsége megkérdőjelezhető”). Pályi András megfogalmazása szerint Ruszt egy életen át ragaszkodott Grotowskihoz – és ezt a megállapítást konkrétan igazolja az az *Állhatatos herceg*-előadás, amely Ruszt egyik jelentős színházi korszakához (és Gálffi László színpadi megújulásához) köthető. „Külsőségeiben Ruszt előadása hűen követte Grotowskiét, de az a minőségi másság, amely a lengyel előadást jellemezte, itt természetesen nem születhetett meg. [...] a repertoárszínházi napi hajsza közepette a színészi megvalósítás itt nem emelkedett ki az átlagból, sőt a játék manírosnak, üres utánczásnak hatott (legalábbis azoknak, akik az eredeti produkciót is látták).” Jól érzékelhető tehát, hogy Grotowski különböző utakon és formákban, más-más évtizedekben, de utat talált számos magyar alkotóhoz, műhelyhez. Ugyanakkor – bár kétségtelenül inspiratív és sokrétű a magyar színházművészetre gyakorolt hatása – ez utóbbiakból nem feltétlenül érthető-ismerhető meg a lengyel alkotó módszerének, vagy akár színházeszményének lényege.

Grotowski színháza ugyanis – a lengyel (színházi) hagyományoknak megfelelően erőteljesen szakrális-spirituális beállítottságú és nem a megszokott értelemben „produkcióközpontú”, ez pedig alapvetően és erőteljesen befolyásolta munkájának elméletét és gyakorlatát. A magyar alkotók – kétségtelenül alapos, elmélyült, a hazai színházat megújító – előadásai azonban gyökereken más alapokon nyugszanak. Pilinszky elméleti meglátásai és írásai rendkívül pontosak e téren – nála azonban a színházi-dramaturgiai ismeretek jelentenek alapvető akadályt a módszer adaptálásához. (Sőt, e két út nem is feltétlenül egyesíthető „grotowskiánusan”, amint azt a Pilinszky-művek nyomán létrejött Ruszt-Halász darab is igazolja.) A magyar példák jól mutatják, mennyire összetett, bonyolult és nem „leutánozható” Grotowski művészete.

Ezért is fontos és alapvető gesztus volt *A szegény színház felé* című kötet megjelentetése a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan közös kiadásában 2023-ban – különösen olyan fordító tollából, aki színházi

alkotóként, teológusként, római katolikus papként egyaránt érintett Grotowski művésztének tolmácsolásában, illetve eszméinek továbbadásában. Liszkai Tamás – pasztorális és oktatói feladatai mellett – a Parastudio Egyesület keretein belül Grotowski parateátrális kísérletei nyomán hoz létre workshopokat, előadásokat és térkísérleteket. Ugyanakkor Grotowski alkotói attitűdjét is örökítve kapcsolódó tevékenységét láthatóan egy másfajta metódusként is értelmezi. Az Egyesület honlapján a következőket írják: „Egy kapcsolódni tudást kutatunk, ami azon az egyszerű tényen alapszik, hogy közös térben és időben vagyunk.” A kiadott Grotowski-könyv tehát nem csupán izgalmas olvasmány, vagy művészeti tárgyú forráskiadás, hanem egy szemléletmód fontos lenyomata és gesztusa.

A kötet színháztudományi jelentősége sajátos szerénységében mérhető: „csak” fordítás, forráskiadás. Ugyanakkor e gesztus egyaránt jelezi szintézisét és aktualizálását a már említett korábbi kiadásoknak, válogatásoknak. És visszatér a Grotowski-alapokhoz is, amennyiben nem válogatást közöl, hanem egy korábbi kiadás magyar változatát adja közre.

A témából és tárgyának sajátos helyzetéből adódóan a kötet anyaga igen sokszínű és széttagolt, lényegében kaleidoszkópszerűen ad képet Grotowski munkásságáról: bizonyos részei eredetileg még lengyelül jelentek meg 1965-ben, más fejezetei Eugenio Barba (Grotowski színházának egykori ösztöndíjasa, később maga is színházalapító és teoretikus) szerkesztői munkájának és fordítói tevékenységének révén került a végső változatba. A legtöbb szöveget is ő publikálta *Alla ricerca del teatro perduto* című 1965-ban megjelent könyvében, majd hozzátette a jelentősebb külföldi (francia, svéd, amerikai) interjúkat, előadásszövegeket, és színésztérin-geket, amelyek leiratát először ő, a későbbiekben

Franz Marijnen belga színész készítette el. Anyaga a maga teljességében azonban csak 2007-ben jelent meg Grotowski anyanyelvén, lengyelül. A magyar kiadás lényegében az eredeti anyagot veszi alapul – leszámítva, hogy kihagyja Jozef Kelera lengyel újságírónak *Az állhatatos herceg* bemutatójához írt kritikai megjegyzéseit és tematikus függelékben, egységesen mutatja be az első kiadás fotóanyagának jelentősebb képeit. Illusztrációs anyagával tehát sajátos szemléltetőeszközt ad, hiszen lépésről lépésre „magyarázza el” az *Állhatatos herceg* egyes jeleneteinek lényegi elemeit (szemben a korábbi adatközlő és a klasszikus értelemben vett illusztrációs jelleggel). Fontos gesztusként értékelhetjük az új magyar kiadásban Vági László előszavát is, hiszen amikor a Parastudio tiszteletbeli elnöként nevezi meg a kiadvány, egyaránt utal a magyarországi Grotowski-hatás új irányaira, de Paál István egykori társalkotójaként sajátos kapocs az ilyen irányú hazai hagyományok korábbi generációival is.

A *szegény színház felé* című kötet magyar kiadása tehát egyszerre kapocs, híd és világítótorony: képet ad a megtett útról, mutatja az irányát – és segít járni rajta. Munkatársaira is igaznak érezhetjük Pilinszky Grotowski színházáról írt sorait: „a szegénység színházának is hívják vállalkozásukat. S valóban eszköztelemek. Annál intenzívebben élnek azonban pusztá adottságaikkal. [...] Végtelenen »művészetre« törekszenek, hogy eljuthassanak a legnyersebb valóság analíziséig. Szerzetesi életmóddal egybekötött vállalkozásuk egyedülálló a modern színház történetében.”

VIGILIA
LXXXVIII. ÉVFOLYAM
2023 december

SOMMAIRE

Frederick Buechner: La naissance

L'ENQUÊTE DE VIGILIA

Qui est le Christ pour moi? Qu'attend le Christ de nous?

Réponses de Balázs Bábel, Tibor Bartók SJ, Piusz Berhidai OFM, Zoltán Frenyó, Gábor Gelencsér, György Geréby), Zoltán Gloviczki, Tamás Halmi, János Há, Gyöngyi Hegedűs, Adél Petra Kakucs OP, Judit Ágnes Kiss, István Kuzmányi, Flóra Lukács, Ottilia Lukács, Levente Balázs Martos, Mónika Őss, Györgyi Pécsi, Ottó Pecsuk, Rita Rubovszky, Erzsébet Schöffner, László Szilasi, Asztrik Várszegi OSB et Korinna Zamfir

IN MEMORIAM ENDRE TÖRÖK (1923–2005)

Écrits de Gábor Bednatics, Róbert Kiss Szemán, Zsuzsanna Körmendy et Lajos Pálfalvi

INHALT

Frederick Buechner: Die Geburt

DIE RUNDFRAGE VON VIGILIA

Wer ist für mich Christus – was erwartet von uns Christus?

Antworten von Balázs Bábel, Tibor Bartók SJ, Piusz Berhidai OFM, Zoltán Frenyó, Gábor Gelencsér, György Geréby, Zoltán Gloviczki, Tamás Halmi, János Há, Gyöngyi Hegedűs, Adél Petra Kakucs OP, Judit Ágnes Kiss, István Kuzmányi, Flóra Lukács, Ottilia Lukács, Levente Balázs Martos, Mónika Őss, Györgyi Pécsi, Ottó Pecsuk, Rita Rubovszky, Erzsébet Schöffner, László Szilasi, Asztrik Várszegi OSB und Korinna Zamfir

IN MEMORIAM ENDRE TÖRÖK (1923–2005)

Essays von Gábor Bednatics, Róbert Kiss Szemán, Zsuzsanna Körmendy und Lajos Pálfalvi

CONTENTS

Frederick Buechner: The Birth

A QUESTION AT CHRISTMASTIME:

Who Is Christ for me – What Is Christ's Will for me?

Answers of Balázs Bábel, Tibor Bartók SJ, Piusz Berhidai OFM, Zoltán Frenyó, Gábor Gelencsér, György Geréby), Zoltán Gloviczki, Tamás Halmi, János Há, Gyöngyi Hegedűs, Adél Petra Kakucs OP, Judit Ágnes Kiss, István Kuzmányi, Flóra Lukács, Ottilia Lukács, Levente Balázs Martos, Mónika Őss, Györgyi Pécsi, Ottó Pecsuk, Rita Rubovszky, Erzsébet Schöffner, László Szilasi, Asztrik Várszegi OSB and Korinna Zamfir

IN MEMORIAM ENDRE TÖRÖK (1923–2005)

Essays by Gábor Bednatics, Róbert Kiss Szemán, Zsuzsanna Körmendy and Lajos Pálfalvi

Főszerkesztő: Görföl Tibor
Felelős szerkesztő: Puskás Attila
Felelős kiadó: Gájer László
Főmunkatárs: Lukács László
Szerkesztők:

Bende József, Deák Viktória Hedvig, László Kovács Ákos, Patsch Ferenc, Varga Szabolcs, Vörös István
Szerkesztőbizottság:

Bábel Balázs, Heidl György, Hidas Zoltán, Horkay Hörcher Ferenc, Máté-Tóth András, Molnár Antal, Thomka Beáta

Kiadóhivatali titkár: Fazakas Annamária

Honlap: Somfai Boglárka

Betűtípus: BROTHER 1816, FreightMicro & Sans

Lapterv és tipográfia: Jmtypography

Tördelés: Németh Ilona

Kivitelezés: VIRTUOZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest,

Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443.

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím:

<http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu.

Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, posta.hu webshop-ban (eshop.posta.hu/storefront), e-mailen a hirlaplofizetes@posta.hu címen, telefonon +36 1767 8262 számon, levélben a Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia számlaszáma: OTP Bank Zrt:

11707024-20373432-00000000.

Előfizetési díj: egy évre 10.800Ft, fél évre 5.400Ft, negyed évre 2.700Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.).

Ára: EU országok: 10.800Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 112\$, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

Szerkesztőségi fogadóóra:

kedd, csütörtök 10–14 óra

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

SZEMLE

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

LXXXVIII. ÉVFOLYAM

2023 december

Patsch Ferenc SJ:

Mustó Péter SJ – Hátrí Ildikó SSND – AMI MEGTART

Baszányi Sándor:

Rakovszky Zsuzsa – AZ IDŐK JELEI

Maczák Ibolya:

Jerzy Grotowski – A SZEGÉNY SZÍNHÁZ FELÉ

AZ ISTEN IRÁNTI VÁGY AZ IRODALOMBAN
HOGYAN CSELEKSZIK ISTEN?

Hélène Bricout, Deceki Sarolta, Regina Elser, Ferencz Győző, Györffy Miklós, Kárpáti György, Mekis D. János, Szénási Zoltán, Paul Tillich és Zsornai László
tanulmányja

Acsai Roland, Ayhan Gökhan, Christian Bobin, Czigány György, Gresó Krisztián, Iancu Laura, Jász Attila, Kirri László, Oláh András és Szalagyi Csilla
írása

ISBN 977 004 260 200 5 23012 1200 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

